ΠΩΛ ΓΚΟΥΝΤΜΑΝ

Κριτικὴ τῆς κατεστημένης παιδείας

Ὑποχρεωτικὴ Δυσεκπαίδευση

ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ—ΣΕΙΡΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΑ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΑΣΤΑΝΙΩΤΗ

῾Ο Πώλ Γκούντμαν γεννήθηκε στή Νέα ῾Υόρκη τό 1911, ἀποφοίτησε ἀπό τό ὁμώνυμο κολλέγιο καί πῆρε τό διδακτορικό του δίπλωμα ἀπό τό Πανεπιστήμιο τοῦ Σικάγο. Δίδαξε στό Πανεπιστήμιο τῆς Νέας ῾Υόρκης, στό Πανεπιστήμιο τοῦ Σικάγο, στό Κολλέγιο Μπλάκ Μάουνταιν καί ἀλλοῦ, καί ἔκανε διαλέξεις σέ κολλέγια σέ ὅλη τήν ᾿Αμερική.

῎Εγραψε διάφορα ἄρθρα στά περιοδικά Anarchy, Commentaty, Politics, Liberation, Resistance, New York Review of Books καί Win καί στά βιβλία του συγκαταλέγονται μυθιστόρημα, ποίηση, θέατρο καί λογοτεχνική κριτική. Εἶναι συνιδρυτής τῆς θεραπείας Gestalt στήν ᾿Αμερική καί μαζί μέ τόν ἀδερφό του Πέρσιβαλ Γκούντμαν ἔγραψε ἕνα κλασικό βιβλίο γιά τήν πολεοδομία, τό Communitas. ῾Ο Πώλ Γκούντμαν πέθανε τό 1973.

ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
Σειρά ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΑ — 4
Διεύθυνση: Νίκος Μπαλής

ΠΩΛ ΓΚΟΥΝΤΜΑΝ

ΚΡΙΤΙΚΗ ΤΗΣ ΚΑΤΕΣΤΗΜΕΝΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ

Υποχρεωτική Δυσεκπαίδευση

ΠΩΛ ΓΚΟΥΝΤΜΑΝ

ΚΡΙΤΙΚΗ ΤΗΣ ΚΑΤΕΣΤΗΜΕΝΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ

Ὑποχρεωτική Δυσεκπαίδευση

ΕΚΔΟΣΕΙΣ Θ. ΚΑΣΤΑΝΙΩΤΗ
Ἀθήνα 1977

Τίτλος πρωτοτύπου:
Compulsory Miseducation

Ορισμένα κεφάλαια αὐτοῦ τοῦ βιβλίου ἐμφανίστηκαν σέ πρώτη μορφή στίς ἀκόλουθες ἐκδόσεις: «The American Child» (National Committee on the Employment of Youth)· «Harvard Educational Review»· «The School Dropout», Daniel Schreiber, ed. (NEA Project· School Dropouts)· «Channels» (Western Michigan University)· «Commonweal; Orientation | 1964», a subsidiary of motive magazine (The Division of Higher Education of the Methodist Church, Copyright 1964). «Playboy». Τό βιβλίο «Ὑποχρεωτική Δυσεκπαίδευση» ἐκδίδεται κατόπιν συμφωνίας μέ τήν Horizon Press. Ἡ μετάφραση τοῦ ἔργου στά ἑλληνικά ἐκδίδεται κατόπιν συμφωνίας μέ τήν Random House, Inc.

Μετάφραση: Λουκᾶς Θεοδωρακόπουλος

Στοιχειοθεσία - Ἐκτύπωση: Γεώργιος Λεοντακιανάκος
Δουκ. Πλακεντίας 31, Χαλάνδρι, τηλ. 6812457

Ἐκδόσεις Θ. ΚΑΣΤΑΝΙΩΤΗ
Ζωοδόχου Πηγῆς 3, Ἀθήνα 142, τηλ. 36.03.234

Γιά τή Μαίημπελ

«Ἤμασταν ὑποχρεωμένοι νά μᾶς παραφουσκώνουν τό μυαλό μ' ὅλα ἐκεῖνα τά πράγματα, θέλαμε - δέ θέλαμε. Αὐτός ὁ καταναγκασμός εἶχε τέτοια ἐπιβλαβή ἐπίδραση πού, ἀφότου πέρασα τήν τελική ἐξέταση, μοῦ φαινόταν ἐντελῶς ἀηδιαστική κάθε σκέψη γιά ὁποιοδήποτε ἐπιστημονικό πρόβλημα, γιά ἕνα ὁλόκληρο χρόνο... Στήν πραγματικότητα πρόκειται γιά κάτι σά θαῦμα τό ὅτι οἱ σύγχρονες μέθοδοι διδασκαλίας δέν ἔχουν ἀκόμα καταφέρει νά ἐξολοθρεύσουν ὁλοσχερῶς τήν ἱερή περιέργεια τῆς ἔρευνας· γιατί αὐτό τό λεπτεπίλεπτο μικρό φυτό, ἐκτός ἀπό τά ἐρεθίσματα (παρότρυνση), χρειάζεται βασικά καί τήν ἐλευθερία· χωρίς ἐλευθερία μαραίνεται καί καταρρέει, τό δίχως ἄλλο. Πρόκειται γιά πολύ σοβαρό σφάλμα νά νομίζουμε ὅτι ἡ ἀπόλαυση τῆς ὅρασης καί τῆς ἔρευνας μπορεῖ νά προωθηθεῖ μέ τόν καταναγκασμό καί τήν αἴσθηση τοῦ καθήκοντος. Ἀντίθετα, πιστεύω πώς εἶναι πολύ εὔκολο νά κάνουμε ἕνα ὑγιές σαρκοβόρο ζῶο νά χάσει τήν ἀδηφαγία του, ἄν μπορέσουμε, μέ τή βοήθεια ἑνός μαστίγιου, νά ἀναγκάσουμε τό ζῶο νά κατασπαράζει συνεχῶς, ἀκόμα κι ὅταν δέν πεινάει — ἰδιαίτερα ἄν ἡ τροφή, πού προσφέρεται μέ τέτοιο ἐξαναγκασμό, πρέπει νά ξεδιαλεχτεῖ σтή συνέχεια.»

Ἀινστάιν

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

«ΔΥΣΚΟΛΑ ΧΡΟΝΙΑ»[1]
Ή ΟΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΙ ΝΕΚΡΟΘΑΦΤΕΣ

1. «Όταν σέ κάποια σύσκεψη, ὑποστηρίζω ὅτι ἴσως ἔχουμε πάρα πολλή τυπική ἐκπαίδευση καί ὅτι, στίς παροῦσες συνθῆκες, ὅσο περισσότερη ἔχουμε τόσο λιγότερη μόρφωση πετυχαίνουμε, οἱ ἄλλοι μέ κοιτάζουν παράξενα καί προχωροῦν συζητώντας πῶς θά καταφέρουμε νά ἐξασφαλίσουμε περισσότερα χρήματα γιά τά σχολεῖα καί πῶς θά τά βελτιώσουμε. Συνειδητοποιῶ ξαφνικά ὅτι ἀντιμετωπίζω μιά μαζική προκατάληψη.»

Πώλ Γκούντμαν: Ὑποχρεωτική Δυσεκπαίδευση, Κριτική τῆς Κατεστημένης Παιδείας.

Συνήθως, στούς κύκλους τῶν ἐκπαιδευτικῶν λειτουργῶν (τῶν δασκάλων, ὅπως τούς λέμε κοινά) ὅταν ἀναφέρονται στήν ἐκπαιδευτική διαδικασία πού λειτουργεῖ μέσα στά πλαίσια τοῦ θεσμοποιημένου σχολείου ἀφήνουν νά ὑπονοηθεῖ ἡ ὕπαρξη μιᾶς λανθάνουσας ἰδεολογίας πού ἀντιμετωπίζει τήν ἐκπαίδευση σάν μιά βιομηχανία, μέ τή συνακόλουθη βέβαια ὑποχρέωση νά ἱκανοποιεῖ τίς ἀνάγκες τῆς ἀγορᾶς — στήν προκειμένη περίπτωση ἐκεῖνο πού ἐνδιαφέρει εἶναι ἡ σταθερή παραγωγή ἀτόμων πού ἔχουν διαμορφωθεῖ κατάλληλα ὥστε νά παίζουν πειθήνια τό ρόλο τους στό ἐργασιακό προτσές καί τήν κοινωνική ἱεραρχία. Πράγμα πού ἀποκαλύπτεται γλαφυρότατα μέ τή φράση ἑνός λονδρέζου δασκάλου: «Σ' ὅλη τή βιομηχανία εἶναι ἀπαραίτητη ἡ ταξινόμηση (βαθμολόγηση) τῶν προϊόντων.»[2]

Τά χαρακτηριστικά τῆς ἐργασίας πού ἐκτελοῦν ἀπό παράδοση

1. «Hard Times»: Τίτλος κλασικοῦ μυθιστορήματος τοῦ Τσάρλς Ντίκενς. Στίς πρῶτες σελίδες του ὑπάρχει μιά ἐκπληκτικῆς σαφήνειας περιγραφή τῆς στυγνῆς κατεστημένης ἐκπαίδευσης.

2. New Left Review, No. 29.

οἱ δάσκαλοι πρέπει ὁπωσδήποτε καί νά ἐπηρεάζουν αὐτό πού εἶναι ἤ γίνονται. Δέν μπορεῖς νά περάσεις ὁλόκληρη τή ζωή σου ὑποχρεώνοντας τούς μαθητές καί τόν ἑαυτό σου νά ὑπακοῦνε στίς ἰδιοτροπίες τῶν ἀνωτέρων «συναδέλφων» σου καί τῶν ἰθυνόντων τοῦ συστήματος χωρίς νά γίνεσαι κάτι σάν κλασικός μανδαρίνος, ἕνας τυπολάτρης τοῦ σχολείου.

Οἱ διάφορες σχέσεις πού ἀναπτύσσονται μέ βάση τή διαδικασία τῆς διδασκαλίας — πού τελικά δέν εἶναι τίποτ' ἄλλο ἀπό ἀπροκάλυπτη ἰδεολογική παραγωγή — ἔχουν κι αὐτές τήν ψυχολογική τους πλευρά, ὅπως καί οἱ σχέσεις πού ἀναπτύσσονται στή βιομηχανική παραγωγή — δηλαδή, στήν ἄμεση παραγωγή ἐμπορευμάτων. Κι ὅμως, στό μέτρο πού γιά ὅλους τούς μισθωτούς ἐργαζόμενους, πού λειτουργοῦν στόν ἄμεσο ἱμάντα τῆς κοινωνικῆς παραγωγῆς, εἶναι θέμα δικῆς τους θέλησης καί μόνο τό νά μεταμορφώσουν ριζικά τήν κοινωνική πραγματικότητα — αὐτό ἄλλωστε ἀποτελεῖ καί τή βασική προϋπόθεση τῆς ἀνθρώπινης ὑπόστασής τους — οἱ δάσκαλοι συγκεκριμένα θἄπρεπε κι αὐτοί νά προσπαθοῦν νά ἐπιβάλλουν ἕνα εἶδος ριζικῆς μεταμόρφωσης στίς κοινωνικές συνθῆκες ὕπαρξής τους. Δέν θά τολμούσαμε βέβαια νά προτείνουμε τήν κλασική λύση τῆς αὐτοδιεύθυνσης καί σ' αὐτή τήν περίπτωση (ἐννοοῦμε τούς δασκάλους, γιατί στήν περίπτωση τῶν μαθητῶν πιστεύουμε πώς εἶναι ἡ μοναδική λύση), μιά καί ἡ αὐτοδιεύθυνση μᾶς φαίνεται ἀδιανόητο ὅτι μπορεῖ νά ἐφαρμοστεῖ σέ τομεῖς παραγωγῆς πού, μέ μιά ἐπανάσταση, στόχος εἶναι νά καταργηθοῦν.

Ἐκεῖνο πού βασικά μᾶς ἀπασχολεῖ ἀπ' αὐτή τήν ἄποψη εἶναι ὅτι οἱ δάσκαλοι ἀποκαλύπτεται συνήθως ὅτι εἶναι ἰδιαίτερα συντηρητικά ἄτομα, ἐνσωματώνοντας στή ζωή τους ὅλες τίς συντηρητικές ἀξίες τῆς ὑφιστάμενης κοινωνίας (πράγμα πού ἰσχύει ἀπόλυτα καί γιά τούς «προοδευτικούς» δασκάλους, αὐτούς πού δέν θέλουν νά μᾶς παραφουσκώνουν τά κεφάλια μέ νεκρές γνώσεις). Αὐτό βασικά ὀφείλεται στήν ἴδια τήν ἱστορική ἐξέλιξη τοῦ θεσμοποιημένου σχολικοῦ συστήματος. Οἱ δάσκαλοι πού λειτουργοῦν μέσα στό θεσμό τοῦ σχολείου εἶναι συνήθως ταυτισμένοι μαζί του, εἶναι μέρος αὐτοῦ τοῦ θεσμοῦ, ἴσως μάλιστα τό πιό σημαντικό. Ἡ ἱστορία τοῦ σχολικοῦ συστήματος ἔχει διαμορφω-

θεῖ ἀπό τούς δασκάλους, στό μέτρο βέβαια πού ἔχει διαμορφωθεῖ καί ἀπό τούς διευθυντές τους καί τούς πολιτικούς. Ἁπλῶς μέ τήν ἀπό μέρους τους παθητική ἀποδοχή τῶν κυρίαρχων ἀξιῶν τῆς κοινωνίας, οἱ δάσκαλοι «ἔγραψαν ἱστορία», συνεχῶς καί ἀνεμπόδιστα, «τήν ἱστορία τῆς ὁλοκληρωτικῆς ὑποταγῆς μας». Συχνά ἀγκαλιάζουν πρόθυμα αὐτές τίς ἀξίες καί γίνονται ἔνθερμοι προσηλυτιστές πρός ὄφελος τῆς κοινωνικῆς ἰδεολογίας. Ἐφεύρανε τρομακτικά συστήματα διαγωνισμῶν καί βαθμολογίας, περίπλοκους μηχανισμούς τιμωρίας καί κοινωνικοῦ ἐλέγχου, κι ὅλα αὐτά γιά νά ἐξασφαλίσουν τό θρίαμβο τῆς ὑποταγῆς καί γιά νά διοχετεύσουν τήν ἐπιθετικότητα στόν ἀνταγωνισμό.

2. Τά περισσότερα σχολεῖα λειτουργοῦν μέ βάση τό χειρισμό τοῦ φόβου. Ὁ φόβος εἶναι ὁ πρωταρχικός ὑποκινητής καί τό θεσμικό «θεμέλιο», ἀκόμα κι ἄν κάτι τέτοιο δέν ἀναγνωρίζεται ἤ ἀγνοεῖται ἐντελῶς ἀπό τούς ἐνθουσιώδεις θιασῶτες τοῦ συστήματος.

«Προτιμᾶμε τά παιδιά πού μᾶς φοβοῦνται λιγάκι, πού εἶναι ὑπάκουα καί δείχνουν σεβασμό, μολονότι δέν μᾶς ἀρέσει νά μᾶς φοβοῦνται τόσο πολύ ὥστε νά ἀπειλεῖται ἡ εἰκόνα πού ὑπάρχει γιά μᾶς, ὅτι εἴμαστε δηλαδή εὐγενικοί, ἀξιαγάπητοι ἄνθρωποι, πού δέν ὑπάρχει λόγος νά μᾶς φοβοῦνται. Εἶναι ἰδανικά ἐκεῖνα τά «καλά» παιδιά πού μᾶς φοβοῦνται τόσο μόνο ὅσο χρειάζεται γιά νά κάνουν ὅ,τι θέλουμε, χωρίς νά μᾶς κάνουν νά νιώθουμε ὅτι ὁ φόβος εἶναι αὐτό πού τούς παρακινεῖ νά τά κάνουν».[3]

Στή συνέχεια τά παιδιά ἐφαρμόζουν ποικιλόμορφες τακτικές καί στρατηγικές ἐξαιτίας τοῦ φόβου τους καί ἰδιαίτερα σάν ἀντίδραση πρός ὅσα ἐνδέχεται νά ἀποκληθοῦν «ἡ τυραννία τῶν σωστῶν ἀπαντήσεων».

«Στήν οὐσία ὁτιδήποτε κάνουμε μέσα στά σχολεῖα ἔχει σά στόχο νά διαμορφώσει τά παιδιά πρός τήν κατεύθυνση τῶν σωστῶν ἀπαντήσεων. Ἀρχικά οἱ σωστές ἀπαντήσεις ἀνταμείβονται. Τά σχολεῖα εἶναι κάτι σά ναός λατρείας τῶν "σωστῶν ἀπαντήσεων".»[4]

---

3. John Holt, ‹How Children Fail›, Penguin Books.
4. John Holt, στό ἴδιο.

Ἡ σταθερή παραγωγή σωστῶν ἀπαντήσεων ἀφαιρεῖ ἀπό τό δάσκαλο τή δυνατότητα ἐπίγνωσης τοῦ γεγονότος ὅτι ἀκόμα καί οἱ «καλύτεροι» μαθητές στήν οὐσία δέν καταλαβαίνουν τίποτε ἀπό τήν ὕλη πού διδάσκονται. Ἐκεῖνο πού παραμένει σάν ἡ ἔσχατη ἀλήθεια εἶναι τό τεράστιο ἀγεφύρωτο χάσμα ἀνάμεσα στήν ἀληθινή κατανόηση καί τήν «παπαγαλίστικη ἀποστήθιση». Εἴμαστε συνηθισμένοι νά ταυτίζουμε αὐτά τά δυό καί, ὡς ἕνα βαθμό, μέσα στό ὑφιστάμενο σύστημα, ὁ αὐτοσεβασμός ἑνός δασκάλου ἐξαρτᾶται ἀπό μιά τέτοια ταύτιση. Γράφοντας γιά τό βιβλίο τοῦ Πώλ Γκούντμαν πού κρατᾶτε στά χέρια σας,[5] ὁ Τζών Χόλτ σημειώνε πώς ὁ Γκούντμαν «ὑποστηρίζει τήν πολύ σημαντική καί σπάνια κατανοητή ἄποψη ὅτι τά σχολεῖα ἔχουν γίνει ἐπιβλαβεῖς θεσμοί ἀκόμα καί γιά κείνους πού τά "καταφέρνουν" μέ τά μαθήματα». Ἕνας ἀπό τούς λόγους πού γίνεται κάτι τέτοιο εἶναι καί ἡ ὕπαρξη τῶν διαγωνισμῶν καί τῆς βαθμολογίας: αὐτός εἶναι ὁ ἀκρογωνιαῖος λίθος τῆς ἐπίσημης ἐκπαιδευτικῆς στρατηγικῆς. Πράγμα πού συνεισφέρει σημαντικά στήν αὐτοεικόνα τοῦ δασκάλου, προσφέρει χειροπιαστές ἀποδείξεις κατά πόσον «ἔχει ἐπιφέρει ἀποτελέσματα». Κι ἐπιπλέον οἱ διαγωνισμοί ἀποτελοῦν ἕνα παντοδύναμο μέσο ἐλέγχου. Τελικά, ὅ,τι ὀνομάζεται «ἐργασία» στά σχολεῖα (καί στήν κοινωνία γενικά) ἀποτελεῖ ἀπό κάποια ἄποψη τό πρωταρχικό ὅπλο τῆς πειθαρχίας.

3. Κανένας σήμερα δέν μπορεῖ νά ἰσχυριστεῖ ὅτι οἱ δάσκαλοι εἶναι ἀκούσια ὄργανα τοῦ συστήματος. Γιά ποιό λόγο λοιπόν εἶναι ἀδιαμαρτύρητα καί σχεδόν πάντα οἱ ἐνθουσιώδεις φορεῖς τῶν κατεστημένων ἰδεῶν;

Πρῶτα ἀπ' ὅλα, γιατί ὄντας καταπιεσμένοι μισθωτοί ἐργαζόμενοι σ' ἕνα σημαντικό τομέα τῆς ἰδεολογικῆς παραγωγῆς τῆς ὑφιστάμενης κοινωνίας, καί ἀποτελώντας καί οἱ ἴδιοι ρόλους - κλειδιά στή διαδικασία ἀστικοποίησης τῶν μισθωτῶν γενικά, ἔχουν τήν τάση νά ἑρμηνεύουν τίς ἰδέες τῆς κάθε κυρίαρχης ἐλίτ καί τελικά νά τίς προσαρμόζουν στά συμφέροντά τους. Τό ἄμεσο ὑλικό τους συμφέρον εἶναι βέβαια ἡ αὔξηση τῶν κοινωνικῶν ὠφελημάτων τους πετυχαίνοντας μιάν ἄμεση συνεργασία μέ τό

5. Peace News, 2 Ἀπριλίου 1965.

κατεστημένο. Ἡ ὑποταγή, ἡ εὐταξία, καί ἡ πειθαρχία θεωροῦνται κατάλληλες καί ἐπιβεβλημένες ἀρχές γιά ὅλους τούς νέους ἀνθρώπους. Ἡ ἐλεγχόμενη ἐπιθετικότητα καί ὁ ἀνταγωνισμός θεωροῦνται κάτι τό ἰδιαίτερα πολύτιμο γιά τ' ἀγόρια· ἐνῶ γιά τά κορίτσια ἁρμόζει ἡ ἐργατικότητα καί ὁ αὐτοέλεγχος. Τό συμφέρον τους, δηλαδή ἡ συνεργασία μέ τό κατεστημένο στή διαδικασία ἰδεολογικῆς παραγωγῆς, θεωρεῖται ὅτι εἶναι τό «συμφέρον τῆς κοινωνίας». Ἔχουν τήν τάση νά πιστεύουν σ' ἕνα εἶδος «κοινωνικοῦ συμβολαίου», στή διαδικασία κοινῆς συναίνεσης, στήν «κόσμια καί σταδιακή» μεταρρύθμιση τῶν ὑφισταμένων πραγμάτων.

4. Ὅλα αὐτά τούς προσδιορίζουν σάν μιά συγκεκριμένη βαθμίδα τῆς κοινωνικῆς ἱεραρχίας μ' ἕνα παραγωγικό ρόλο πού χρησιμοποιεῖ σάν πρώτη του ὕλη τίς νεαρές ἀνθρώπινες ὑπάρξεις πού ἔχουμε ὀνομάσει παιδιά. Πράγμα πού ὁδηγεῖ στή συνολική ἀντίληψη γιά τήν «παιδική ἡλικία». Ἡ ἀντίληψη αὐτή ἀποτελεῖ βασική κοινοτυπία στήν κοινωνία πού ζοῦμε: τό τεράστιο θεσμικό σύμπλεγμα πού περιλαμβάνει αὐτό πού ὀνομάζεται ἐκπαιδευτικό σύστημα, τούς λεγόμενους παιδικούς σταθμούς, τά ἀναμορφωτήρια, τά δικαστήρια ἀνηλίκων, τούς παιδοψυχιάτρους, τά κατηχητικά σχολεῖα, κι ἕνα σωρό ἄλλα πράγματα, ἐνισχύει τήν ὑπόθεση πού ἐπικρατεῖ γενικά ὅτι τά παιδιά ἀποτελοῦν ἕνα διαφορετικό εἶδος ὄντων ἀπό τούς ἐνηλίκους. Στή συνέχεια, αὐτό τό θεσμικό σύμπλεγμα ἐξοπλίζεται μέ «προσωπικό», μέ ὑπαλλήλους πού ἔχουν «ἐπαγγελματική ἐκπαίδευση» καί κύριο καθῆκον τους τή διάπλαση τῶν νέων ἀνθρώπων, τήν ἐπιλογή τους γιά εἰδική (θετική ἤ ἀρνητική) μεταχείριση, τήν ἐπιτήρηση τῆς ὁμαλῆς συμπεριφορᾶς τους καί τήν ἐξέλιξή τους. Τελικά, ὅλος αὐτός ὁ κυκεώνας ἐμπλουτίζεται μέ τήν «ἰδεολογία τῶν ὑπαλλήλων», μέ βάση τίς ὑποτιθέμενες γνώσεις πού κατέχουν γιά τά λεγόμενα παιδιά, καί τίς θεωρίες γιά τήν παιδική ἡλικία, τήν κοινωνικοποίηση, τήν ὁμαλότητα καί τήν παρεκτροπή, πού νομιμοποιοῦν τίς ἐνέργειές τους καί τούς προσδίδουν ἐπιστημονικό κῦρος.

Ἄν μπορέσουμε νά διαλύσουμε τίς προκατασκευασμένες ἀντιλήψεις γιά τά λεγόμενα παιδιά μποροῦμε νά ἀρχίσουμε νά κα-

ταλαβαίνουμε τόν τρόπο μέ τόν όποῖο ή κοινή λογική σέ συνδυασμό μέ τήν έπιστημονική θεωρία δημιουργοῦν ἕναν ἀντιανθρώπινο κώδικα ἀντιμετώπισης τῶν κοινωνικοϊστορικῶν καταστάσεων. Οἱ θεωρίες γιά τήν κοινωνικοποίηση πού συγκεντρώνουν τήν προσοχή τους στόν τρόπο μέ τόν ὁποῖο ἐσωτερικεύονται οἱ νόρμες, οἱ ἀξίες, τά ἤθη, τά πρότυπα, κλπ., στόν τρόπο μέ τόν ὁποῖο ἀνατίθενται οἱ ρόλοι καί στόν τρόπο μέ τόν ὁποῖο λειτουργοῦν δέν εἶναι κριτικές θεωρίες γιατί ἁπλῶς συλλαμβάνουν μιά πλευρά τοῦ παρόντος καί κωδικοποιοῦνται σάν καθολικευμένη ἀλήθεια γιά τό μέλλον καί γιά πάντα. Κι ὅμως ἄν ἐννοοῦμε σοβαρά τήν ἐπίτευξη κάποιας ριζικῆς ἀλλαγῆς στούς θεσμούς μέ τούς ὁποίους ζοῦμε, τώρα εἶναι πού χρειαζόμαστε μιά κριτική θεωρία. Χωρίς αὐτήν ἁπλῶς θά κάνουμε ἑρμηνεῖες τῆς πραγματικότητας, δέν θά μπορέσουμε νά ἐπιφέρουμε τό κοινωνικό ρῆγμα. Οἱ «ἐκπαιδευτικοί νεκροθάφτες» θά ἔχουν μείνει ἄταφοι γιά πάντα καί ἡ νεκρή γνώση τοῦ παρελθόντος καί τοῦ παρόντος θά βαραίνει πάνω στίς ζωντανές γενιές τοῦ μέλλοντος.

Νίκος Μπαλῆς

Ἀθήνα, Αὔγουστος 1977

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Στίς σημειώσεις αὐτές γύρω ἀπό τά σχολεῖα, δέν προσπαθῶ νά εἶμαι μεγαλόψυχος ἤ δίκαιος. Ξέρω γιά τί πράγμα μιλάω καί ἐλπίζω πώς θά μιλήσω λογικά. Τό θέμα ἐν προκειμένω εἶναι ὅτι ἔχουμε παρασυρθεῖ ἀπό τή δημόσια πολιτική καί τό λαϊκό αἴσθημα κι ἔχουμε μπεῖ σέ μιά ἐξάπλωση τῆς ἐκπαίδευσης καί σέ μιά μεγαλοποίηση τῆς σημασίας τῶν ἐκπαιδευτικῶν ἡ ὁποία, σέ γενικές γραμμές, ἀποτελεῖ σπατάλη πλούτου καί προσπάθειας καί κάνει σίγουρα ζημιά στούς νέους. Κι ὅμως δέν ἀκούω καμιά βασική ἀντίρρηση γι' αὐτό. Ἀκόμα καί οἱ μυαλωμένοι ἄνθρωποι (πόσο μᾶλλον οἱ στριμμένοι) δέ λένε νά βαδίζουμε μέ προφύλαξη. Ἡ κυριαρχία τῶν σημερινῶν ἐκπαιδευτικῶν ἀντιλήψεων, ἐμποδίζει κάθε καινούργια σκέψη γιά τήν ἐκπαίδευση, παρόλο πού ἀντιμετωπίζουμε συνθῆκες χωρίς προηγούμενο.

Εἶναι περίεργο. Ὅταν, σέ μιά συγκέντρωση λ.χ., ἐκφράζω τή γνώμη ὅτι ἔχουμε ἤδη ὑπερβολική τυπική ἐκπαίδευση καί ὅτι, κάτω ἀπό τίς παροῦσες συνθῆκες, ὅσο περισσότερη ἔχουμε τόσο λιγότερη μόρφωση ἀποχτοῦμε, οἱ ἄλλοι μέ κοιτάζουν παράξενα καί προσπερνοῦν γιά νά συζητήσουν πῶς θά πάρουμε περισσότερα χρήματα γιά τά σχολεῖα καί πῶς θά τά βελτιώσουμε. Ἀντιλαμβάνομαι ξαφνικά ὅτι βρίσκομαι μπροστά σέ μιά μαζική προκατάληψη.

Στό μικρό αὐτό βιβλίο καταφεύγω συχνά στή μεταφορά τῶν ζηλωτῶν τοῦ σχολείου, δηλαδή τῶν ἐπιτρόπων, τῶν καθηγητῶν, τῶν ἀκαδημαϊκῶν κοινωνιολόγων καί τῶν διάφορων πτυχιούχων πού ἔχουν πολλαπλασιαστεῖ κι ἔχουν ἀποχτήσει τήν ἐξουσία μιᾶς τάξης διανοουμένων πολύ χειρότερης ἀπό ὁποιαδήποτε ἄλλη ἀπό τήν ἐποχή τοῦ Ἑρρίκου τοῦ VIII. Εἶμαι πεπεισμένος ὡστόσο ὅτι ὅλοι αὐτοί — καθώς ἔχουν στή διάθεσή τους ἐπιχορηγήσεις, κτίρια καί κρατικούς νόμους πού τούς καθιστοῦν μόνους ἁρμόδιους — εἶναι εἰλικρινεῖς στήν τυφλή τους πίστη στό σχολεῖο. Τά σχολεῖα παρέχουν τήν καλύτερη προετοιμασία σέ ὅλους μέσα σ' ἕναν κόσμο περίπλοκο, εἶναι τό φρόνιμο καταφύγιο τῆς ἄνεργης νεολαίας, μπο-

ροῦν νά δώσουν ἴσες εὐκαιρίες στούς οἰκονομικά μή προνομιούχους, νά κατευθύνουν τήν ἔρευνα σέ ὅλα τά πεδία, καί εἶναι ὁ ἀπαραίτητος σύμβουλος γιά τήν δημιουργικότητα, τήν ἐπαγγελματική ἐξάσκηση, τά κοινωνικά λειτουργήματα, τήν ψυχική ὑγιεινή, τήν αὐθεντική μόρφωση καί — ἄς τό ποῦμε — παρέχουν ἐλπίδες γιά τήν ἀπόκτηση πτυχίου. Τά σχολεῖα προσφέρουν ἐλάχιστες ἀποδείξεις ὅτι εἶναι σέ θέση νά ἐξασφαλίσουν ὁποιοδήποτε ἀπ' αὐτά τά πράγματα (ὑπάρχουν ἀντίστροφα πλῆθος ἀποδείξεις γιά τό ἀντίθετο), ἀλλά δέν χρειάζεται νά τίς προσφέρουν, ἀφοῦ κανένας δέν ἔχει ἀντίρρηση καί δέν προτείνει ἐναλλακτικές λύσεις.

Ἕνα ἀπό τά πιό φλέγοντα προβλήματα τῆς κοινωνίας μας εἶναι ἡ ἐλαττωματική δομή τῆς οἰκονομίας ἡ ὁποία εὐνοεῖ τήν ἀνώτερη τάξη καί ἀποκλείει τήν κατώτερη. Οἱ ἐκπαιδευτικοί καί οἱ κοινωνιολόγοι λαβαίνουν ὑπόψη τους μέ ζέση κι αὐτό τό πρόβλημα στόν πόλεμο πού κάνουν ἐναντίον τῆς φτώχειας, ἐναντίον τῆς ἐγκληματικότητας, ἐπανεκπαιδεύοντας ὅσους δέν ἔχουν ἐπάγγελμα, ἐκπαιδεύοντας τά Σώματα Εἰρήνης, κ.ο.κ. Ὅπως ἀποδείχνεται ὅμως, ἀναλαμβάνοντας ἀκριβῶς νά λύσουν τό πρόβλημα, καταβροχθίζουν οἱ ἴδιοι τούς προϋπολογισμούς καί ἐπιβεβαιώνουν τήν ἐλαττωματική δομή τῆς οἰκονομίας.

Ἀναπόφευκτα λοιπόν τά σχολεῖα, ὅταν ἐπεκτείνονται ἀλόγιστα καί διογκώνονται, ὅταν γίνονται καθολικός ἐκπαιδευτής (μπέιμπυ - σίττερ καί ἐπιδιορθωτής) χάνουν τήν ὡραία ἀκαδημαϊκή καί κοινωνική λειτουργία πού πράγματι ἔχουν ἀπό τή φύση τους.

Οἱ ἀπόψεις αὐτοῦ τοῦ βιβλίου ἀποτελοῦν ὑλικό πού διαμορφώθηκε μέ βάση διάφορες ειδικές καί ἐπείγουσες περιπτώσεις. Οἱ παρατηρήσεις γι' αὐτούς πού ἐγκαταλείπουν τό σχολεῖο ἀποτέλεσαν τό περιεχόμενο μιᾶς ἔκθεσής μου σέ μιά ἐθνική διάσκεψη ἐπί τοῦ προβλήματος, πού συνεκάλεσε ἡ Ἐθνική Ἐκπαιδευτική Ἕνωση. Οἱ σημειώσεις γιά τήν ψυχοσωματική ἐκπαίδευση ἦταν, ἀρχικά, μιά ἔκθεση ἀπό τήν ἐπίσκεψή μου σ' ἕνα σχολεῖο, ὅταν ἤμουν μέλος τοῦ διοικητικοῦ συμβουλίου ἑνός σχολείου τῆς Νέας Ὑόρκης. Ἡ σημείωση γιά τήν προοδευτική ἐκπαίδευση ἦταν μιά συζήτηση γιά τόν προσηλυτισμό ὀπαδῶν ὑπέρ μιᾶς παραλλαγῆς σχολείου τύπου Σάμμερχιλ στό διοικητικό συμβούλιο τοῦ ὁποίου ἤμουν ἐπικεφαλῆς. Οἱ σημειώσεις πάνω στήν πρόταση τοῦ Ὑπουρ-

γοῦ Ἐργασίας καί στά προβλήματα γιά τήν ἀπόκτηση ἑνός ἐπαγγέλματος, μοῦ ζητήθηκαν ἀπό τήν Ἐθνική Ἐπιτροπή Ἀπασχολήσεως Νεολαίας καί δημοσιεύτηκαν στό περιοδικό The American Child. Ἡ διερεύνηση τοῦ θέματος τῶν ἐφηβικῶν δυσχερειῶν στήν ἐπικοινωνία, ἔγινε μέ τήν ἐξουσιοδότηση τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Δυτικοῦ Μίτσιγκαν γιά μιά τάξη πρωτοετῶν φοιτητῶν, καί ἡ διερεύνηση τῶν αἰτίων τῆς μή ἐπιδεκτικότητας γιά μάθηση, μοῦ ζητήθηκε ἀπό τούς Μεθοδιστές καί ἀφοροῦσε ἕνα πρόγραμμα γιά τόν προσανατολισμό τῶν πρωτοετῶν. Ἡ κριτική τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ προγράμματος ἀποτέλεσε μέρος μιᾶς ἀντιδικίας καί δημοσιεύτηκε στήν *Ἐκπαιδευτική Ἐπιθεώρηση τοῦ Χάρβαρντ*. Ἡ ἀνάλυση τῆς διδασκαλίας τῶν ἐπιστημονικῶν μαθημάτων ἀποτέλεσε (ὅπως πιστεύω) τό βασικό κίνητρο γιά τά δυό σεμινάρια μέ ἀνθρώπους τῶν κυβερνητικῶν ἐπιστημονικῶν ἱδρυμάτων τά ὁποῖα παρακολούθησα στό Ἰνστιτοῦτο Πολιτικῶν Σπουδῶν τῆς Οὐάσινγκτον. Οἱ προτάσεις, τέλος, γιά τά κολλέγια θεωρητικῶν σπουδῶν ἦταν τό οὐσιαστικό θέμα τῆς συνέλευσης τῆς Ἑνώσεως Ἀνωτέρας Ἐκπαιδεύσεως τό 1964.

(Στή συνέλευση αὐτή ζήτησα ἀπό τήν ΕΑΕ νά παροτρύνει τήν κοινωνία νά βρεῖ ἄλλα μέσα γιά τήν ἀντιμετώπιση τῆς ἀνεργίας τῶν νέων καί ὄχι νά ρίχνει ὅλο της τό βάρος στά κολλέγια. Δέν εἶναι περίεργο πού ἡ μετριοπαθής αὐτή πρόταση δέν ἔφτασε πουθενά).

Γράφοντας αὐτό τό βιβλίο, στηρίχτηκα σ' ἐκεῖνα τά βιαστικά καί μέ πολεμική διάθεση γραμμένα κείμενα. Κι ἐδῶ εἶναι πού μπλέκονται τά πράγματα. Ὁ Τζών Ντιούη κάνει κάπου τήν σημαντική παρατήρηση ὅτι τό οὐσιαστικό μέρος τῆς φιλοσοφίας εἶναι ἡ φιλοσοφία τῆς παιδείας καί τά ὑπόλοιπα ἀποτελοῦν ἀντικείμενο εἰδικῶν ἐπιστημῶν. Δυστυχῶς δέν εἶμαι ἱκανός ἤ προετοιμασμένος νά γράψω μιά τέτοια φιλοσοφία. Ἐκεῖνο πού μπορῶ νά γράψω καί πού γράφω εἶναι αὐτή ἡ ἐναγώνια ἔκκληση στήν κοινή λογική, στήν ἀνάληψη δράσης, στήν προσπάθεια νά προετοιμάσουμε τό ἔδαφος γιά ἕνα κόσμο μέλλον.

Τό ἄμεσο μέλλον τῶν ΗΠΑ μοῦ φαίνεται πώς ἔχει δυό βασικές προοπτικές — δυσοίωνες καί οἱ δύο. Ἄν ἡ ὑφιστάμενη ἐξουσία βαδίζει τόσο ἀνόητα, δειλά καί «πολιτικάντικα» ὅπως μέχρι

τώρα, θά καταρρεύσει ἄσχημα καί στή θέση της θά στηθεῖ ὁ γεμάτος ἄγνοια φασισμός τῆς Δεξιᾶς. Καί μιά πού τόφερε ὁ λόγος, ἄς μοῦ ἐπιτραπεῖ νά πῶ ὅτι παραμένω ἐντελῶς ἀδιάφορος ἀπέναντι σ' αὐτό πού ἀποκαλοῦμε ἐκπαιδευτικό μας σύστημα ὅταν (ὅπως συνέβη) ἕνας κυβερνήτης σάν τόν Οὐάλλας ἔρχεται ἀπό τό Νότο σάν ὑποψήφιος στίς Βόρειες πολιτεῖες καί παίρνει τόν μεγαλύτερο ἀριθμό ψήφων (σέ μερικά μέρη τήν πλειοψηφία), σέ προάστια πού ἔχουν τά *περισσότερα* χρόνια ἐκπαίδευσης: περισσότερα κι ἀπό δεκάξη.

Ἡ ἄλλη προοπτική, ἡ ὁποία — γιά νά εἶμαι εἰλικρινής — νομίζω ὅτι ἀποτελεῖ στόχο τῶν ἴδιων τῶν «ζηλωτῶν τοῦ σχολείου», εἶναι μιά σταδιακά αὐξανόμενη πειθαρχική ὀργάνωση τῆς κοινωνίας καί πλύση ἐγκεφάλου μέ ἐπιστημονικά μέσα, πού ὁδηγεῖ κατευθείαν σ' ἕναν ὁλοκληρωτικό φασισμό, τύπου 1984. Αὐτό βέβαια δέν ἀποτελεῖ ἐνσυνείδητη πρόθεση ὅλων, ἀλλά μέ τήν ἀνάπτυξη τῆς αὐτοματοποίησης καί τήν τωρινή κυριαρχία τοῦ αὐτοματικοῦ πνεύματος στήν ἐκπαίδευση, πού ἐξαρτᾶ ὁλόκληρη τή ζωή ἀπό ἕνα αὐτοματοποιημένο σύστημα, ἐκεῖ θά καταλήξουμε.

Ἔτσι, σ' αὐτό τό βιβλίο, δέν ἔχω περιθώρια νά εἶμαι «μεγαλόψυχος» καί «δίκαιος».

Ἡ ἔμφαση στήν ὑφιστάμενη προκατάληψη ὡστόσο, εἶναι ἕνα ἀντικειμενικό δεδομένο. Σημαντικές ἐκδηλώσεις τῆς σύγχρονης ζωῆς *δέν ἔχουν* προηγούμενο καί δέν ξέρουμε πῶς νά τίς ἀντιμετωπίσουμε. Στήν ἀμηχανία τους οἱ ἄνθρωποι προσπαθοῦν ν' ἀπαλλαγοῦν ἀπό τόν κίνδυνο κάνοντας περισσότερο ἄκαμπτες τίς παλιές μεθόδους οἰκονομικῆς καί πνευματικῆς κυριαρχίας Παραμερίζοντας τίς ἐκλογές πού ἔχουν ἐπέλθει στίς διεθνεῖς συνθῆκες, ἄς μοῦ ἐπιτραπεῖ ν' ἀναφέρω ὁρισμένες χωρίς προηγούμενο οἰκεῖες ἐξελίξεις πού εἶναι ἀποφασιστικές ἀκόμα καί γιά τήν στοιχειώδη ἐκπαίδευση.

Στίς ΗΠΑ ἔχουμε φτάσει σέ τέτοιο σημεῖο παραγωγικότητας ὥστε καταντάει παράλογο νά χρησιμοποιοῦμε τό ποσοστό ἀνάπτυξης καί τό Ἀκαθάριστο Ἐθνικό Εἰσόδημα σάν μέτρο τῆς οἰκονομικῆς ὑγείας. Γιά νά εἶναι χρήσιμη, ἡ νέα παραγωγή πρέπει νά εἶναι περισσότερο στενά καθορισμένη, δηλαδή νά ἐξυπηρετεῖ τόν δημόσιο τομέα ἤ νά περιορίζει τήν πενία. Ἡ ἀνεξέλεγκτη ανά-

πτυξη προξενεῖ ἤδη περισσότερο κακό παρά καλό. Πρέπει συνεπῶς ν' ἀντιμετωπίσουμε τίς ἔννοιες «ἐργασία», «ἐλεύθερος χρόνος», «ἀνεργία», μέ νέο πρῖσμα καί νά μάθουμε νά κάνουμε διάκριση ἀνάμεσα στήν οἰκονομική εὐημερία καί τήν ἁπλή ἀφθονία. Κι ὅμως, μόνο ἐλάχιστοι οἰκονομολόγοι σκέφτονται μ' αὐτό τόν τρόπο καί σχεδόν κανένας δέν ξεφεύγει ἀπό τήν μαγνητική ἐπίδραση τοῦ ΑΕΕ. Δέν μπορεῖ κανείς νά περιμένει ἀπό τούς ἐκπαιδευτικούς νά πᾶνε μακρύτερα.

Ἀντίστοιχα, ἡ κοινωνική ἀξιοποίηση τῆς ἐπιστημονικῆς τεχνολογίας καί τῆς ἐπιστήμης γενικά, πρέπει ν' ἀλλάξει. Μέχρι τώρα δινόταν ἔμφαση στά προϊόντα, συμπεριλαμβανομένων καί τῶν προϊόντων ἔρευνας, στήν Ἔκρηξη τῆς Γνώσης. Μόνο πού τά προϊόντα αὐτά ἐλάχιστα χρήσιμα ἀποδείχτηκαν, καί ὅσο περισσότερο πληθαίνουν γύρω μας, τόσο λιγότερο ἐπιδέξιο κάνουν τόν μέσο ἄνθρωπο. Τό πρόβλημα τῆς γενικῆς ἐκπαίδευσης ἔγκειται μᾶλλον στό νά μάθουμε νά ζοῦμε στό πλαίσιο μιᾶς ἀνεπτυγμένης τεχνολογίας. Ἡ ἔμφαση ἄρα πρέπει νά δοθεῖ στίς ἠθικές ἰδιότητες τῆς ἐπιστήμης, πού εἶναι ταυτόχρονα αὐστηρές καί λυτρωτικές· στήν ἀνθρώπινη ὁμορφιά τους· στήν ἐκλεκτικότητα καί τήν γεμάτη φρόνηση μετριοπάθεια ἐπιστημῶν, ὅπως ἡ οἰκολογία καί ἡ ψυχοσωματική ἰατρική. Αὐτές εἶναι πολύ διαφορετικές ἀξίες ἀπό τήν τωρινή ἐξάρτηση τῆς γενικῆς ἐκπαίδευσης ἀπό τή μεθοδολογία τῆς παραγωγῆς διδακτορικῶν διπλωματούχων.

Ἡ ἀστικοποίηση εἶναι σχεδόν πλήρης. Ἡ ἀνεξάρτητη ἀγροκαλλιέργεια, ἡ ἀγροκαλλιέργεια σάν «τρόπος ζωῆς», κοντεύει νά ἐκλείψει. Κι ὅμως, τό φαινόμενο αὐτό δέν ἐξετάζεται ἀπό κανένα, οὔτε καμιά προσπάθεια καταβάλλεται γιά τήν ὑπαγωγή του σέ ἔλεγχο. Τό ὀλέθριο πρότυπο τοῦ ξοφλημένου ἀστικοῦ κέντρου καί τῶν περιχώρων του θεωρεῖται δεδομένο καί οἱ διάφορες κρατικές πολιτικές, ὅπως τῶν συγκοινωνιῶν, τῆς φορολογίας, τοῦ οἰκισμοῦ καί τῆς ἐκπαίδευσης, δέν κάνουν ἄλλο παρά νά τό ἐνισχύουν. Μετά, μένουμε κατάπληκτοι καί ὑποφέρουμε ἀπό αὐτό πού φαίνεται σάν πληθυσμιακή ἔκρηξη, ἐνῶ τήν ἴδια στιγμή τεράστιες καί ὄμορφες περιοχές τῶν ΗΠΑ ἐρημώνονται ἀπό τούς κατοίκους τους. Τό φαινόμενο εἶναι θλιβερό, ἀλλά καμιά προσπάθεια δέ γίνεται γιά τήν ἐξεύρεση πιθανῶν τρόπων ἀγροτικῆς ἀνόρθωσης καί κα-

λύτερης ἰσορροπίας. Ἡ, στίς πυκνοκατοικημένες πόλεις γιά νά βρεθοῦν λειτουργικά ἀντίστοιχα τῆς χαμένης αὐτάρκειας, διευρύνεται ἡ οἰκογένεια καί ἡ κοινότητα.

Στή μεγαλούπολη ὑπάρχει πολλή ἀνομία κι ἕνα ἀνησυχητικό ποσοστό ψυχικῶν ἀσθενειῶν. Ἡ γνώμη μου εἶναι ὅτι ἕνας σημαντικός παράγοντας γιά τά πράγματα αὐτά εἶναι ἡ αἴσθηση τῆς ἀδυναμίας: εἶναι ἀδύνατο νά δεσμεύσει κανείς τόν ἑαυτό του ἤ νά κάνει χρήσιμες διαπιστώσεις, ὅταν δέν μπορεῖ ν' ἀναλάβει κάποια πρωτοβουλία καί νά πάρει μέρος στή λήψη μιᾶς ἀπόφασης. Ἄν εἶναι ἔτσι, θἄπρεπε νά προσπαθήσουμε νά βροῦμε νέα πρότυπα ἀποκέντρωσης ἀντί νά κάνουμε τό ἀντίθετο. Δυστυχῶς δέν ὑπάρχουν μελέτες αὐτοῦ τοῦ εἴδους, ἐνῶ, ἀπό τήν ἄλλη μεριά, οἱ γραφειοκρατικές μέθοδοι κοινωνικῆς ψυχιατρικῆς ἐπιδεινώνουν πιθανόν τίς κοινωνικές ἀσθένειες. Εἶναι σίγουρο ὅτι περνᾶμε μιά πολιτική κρίση, γιατί παρόλο πού οἱ τύποι τῆς δημοκρατίας παραμένουν ἀνέπαφοι, τό περιεχόμενο ὁλοένα λιγοστεύει. Ἡ πολιτική ζωτικότητα πού ὑπάρχει, βρίσκει τήν ἔκφρασή της μέ παράνομους τρόπους, ἀλλά οἱ τρόποι αὐτοί δέν μπορεῖ τελικά παρά νά ὁδηγήσουν εἴτε σέ ἀνανέωση τοῦ συστήματος, εἴτε νά ἐκφυλιστοῦν σέ βία καί μεγάλη ἀδικία. Στό μεταξύ, ὑπάρχει ἕνας πολλαπλασιασμός τῶν μέσων ἐνημέρωσης καί τῶν ἐκπομπῶν, γιατί οἱ ἄνθρωποι πρέπει νά ἐνημερώνονται καί θέλουν νά ἐνημερώνονται. Μόνο πού ἡ πλύση τοῦ ἐγκεφάλου καί ὁ κομφορμισμός ὀφείλονται, ἐν μέρει, σ' αὐτά ἀκριβῶς τά μέσα ἐνημέρωσης.

Αὐτές εἶναι μερικές ἀπό τίς πιό σημαντικές συνθῆκες ἐξαιτίας τῶν ὁποίων ἡ ἐκπαίδευσή μας ἀποτυχαίνει στό σκοπό της: νά μορφώσει. Εἶναι ἀνάγκη νά βροῦμε ἐναλλακτικές λύσεις γιά τήν ἐκπαίδευση.

Νόρθ Στράτφορντ, Νιού Χαμσάιρ
Ἰούλιος 1964.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

ΣΤΟΙΧΕΙΩΔΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

1

Ἡ παγκόσμια παγίδα

Μιά σύσκεψη εἰδικῶν στό θέμα τῶν μαθητῶν πού ἐγκαταλείπουν τό σχολεῖο συγκαλεῖται γιά νά συζητήσει τό περιβάλλον τῆς φτώχειας, τῶν πολιτιστικῶν στερήσεων, τῆς φυλετικῆς προκατάληψης, τῶν οἰκογενειακῶν καί συγκινησιακῶν ἀναστατώσεων, τό ξερίζωμα ἀπό τό οἰκεῖο περιβάλλον μιᾶς συνοικίας, τήν ἀστική, γενικά, εὐκολία μετακινήσεων. Κατά τή διάρκειά της, θ' ἀνακαλύψει εὐφυεῖς τρόπους γιά τήν ἐξουδετέρωση αὐτῶν τῶν συνθηκῶν, ἀλλά ἐλάχιστα θά φροντίσει γιά τή θεραπεία τους — δέν εἶναι αὐτή ἡ δουλειά τους. Μετά θά προτείνει μιά προπαγανδιστική ἐκστρατεία (π.χ. «χωρίς σχολεῖο, δέν ὑπάρχει δουλειά») γιά νά ἐπαναφέρει τούς νεαρούς στό σχολεῖο. Εἶναι ἐπιτακτική ἀνάγκη νά βρίσκονται στό σχολεῖο.

Ὕστερα ἀπό ἕνα χρόνο, ἀποδείχνεται ἀναγκαῖο νά συγκληθεῖ μιά καινούργια σύσκεψη γιά ν' ἀσχοληθεῖ μέ τό ἀνησυχαστικό γεγονός ὅτι τό 75% καί πλέον ἀπό τούς «ἀπροσάρμοστους», πού μέ καλοπιάσματα ξαναγύρισαν, εἶχαν ἐγκαταλείψει καί πάλι τό σχολεῖο. Τά παιδιά αὐτά συνέχιζαν ν' ἀποτυγχάνουν, τά κίνητρά τους ἦταν ἀνεπαρκῆ. Τί ἀλλαγές πρέπει νά γίνουν στό σχολικό πρόγραμμα; Πῶς μποροῦν οἱ δάσκαλοι νά μάθουν τόν τρόπο ζωῆς τῶν χωρίς προνόμια παιδιῶν;

Τό θέμα πού σ' αὐτές τίς συσκέψεις κουκουλώνεται περίεργα, εἶναι ἐκεῖνο πού ἀναζητεῖ τήν ἀλήθεια μέ ἄλλους τρόπους: Ἀπό ποῦ προέρχονται οἱ ἀπροσάρμοστοι; Εἶναι ἡ ἐκπαίδευση πραγματικά καλή γι' αὐτούς ἤ πολύ καλή γιά ὅλους; Ἀφοῦ αὐτοί πού βρίσκουν τόσες δυσκολίες μέ τό παρόν σύστημα εἶναι τόσοι πολλοί, δέν θἄπρεπε νά ψάξουμε νά βροῦμε ἕνα καλύτερο σύστημα; Ἤ — γιά νά μιλήσω πιό ἀπροκάλυπτα — ἀφοῦ ἡ ἐκπαίδευση εἶναι ὑποχρεωτική, δέν πρέπει νά ἐπανεξετάζουμε διαρκῶς τόν

ἰσχυρισμό της ὅτι εἶναι ὠφέλιμη; Εἶναι τάχα ὁ μόνος τρόπος μόρφωσης; Δέν εἶναι ἀπίθανο ἕνας καί μοναδικός τύπος κοινωνικοῦ θεσμοῦ νά μπορεῖ νά περιλάβει σχεδόν ὅλους τούς νέους ἀπό δεκαεφτά ἐτῶν καί πέρα; (Λέγεται ὅτι ἀπό τό 1970, τά 50% ἀπ' αὐτούς θά πηγαίνουν στό κολλέγιο).

Οἱ συσκέψεις ὅμως πού ἀφοροῦν τούς ἀπροσάρμοστους συγκαλοῦνται ἀπό ἐπαγγελματίες ἐκπαιδευτικούς καί δέν ὑπάρχει ἐλπίδα ὅτι θά ἐγερθοῦν τόσο οὐσιώδη ἐρωτήματα ἀπό μέρους τους. Ἄλλωστε, τά ἐρωτήματα αὐτά δέν τά θέτουν οὔτε καί οἱ μή ἐπαγγελματίες. Ὑπάρχει μιά μαζική προκατάληψη, πού ἐνισχύεται ἀπό τά δισεκατομμύρια πού σπαταλιῶνται κάθε χρόνο, ὅτι οἱ ἔφηβοι πρέπει νά συνεχίζουν νά πηγαίνουν στό σχολεῖο. Ἡ μεσαία τάξη *γνωρίζει* ὅτι δέν μπορεῖ νά ὑπάρξει ἐπαγγελματικός συναγωνισμός — δηλ. θέση καί μισθός — χωρίς πολλά διπλώματα. Ἔτσι, οἱ φτωχοί ἄνθρωποι ἀφέθηκαν νά πεισθοῦν ὅτι τό πρῶτο μέτρο γιά τή θεραπεία τῶν διαρκῶς αὐξανόμενων στερήσεών τους, εἶναι νά παλαίψουν ν' ἀνεβοῦν στίς ἀνώτερες βαθμίδες τοῦ σχολείου. Ἀμφιβάλλω ὅμως *ἄν μέ τίς παροῦσες συνθῆκες ἤ μέ ὁποιεσδήποτε μεταρρυθμίσεις, πού ἐνδέχεται νά κάνει ἡ σημερινή σχολική διοίκηση*, τό νά πηγαίνεις στό σχολεῖο εἶναι ὁ καλύτερος τρόπος γιά τήν πλειοψηφία τῆς νεολαίας νά χρησιμοποιεῖ τό χρόνο τῆς ζωῆς της.

Ἡ μόρφωση εἶναι μιά φυσική κοινωνική λειτουργία κι ἕνα ἀναπόφευκτο φαινόμενο, μιά πού οἱ νέοι διαπαιδαγωγοῦνται ἀπό τούς μεγαλύτερους, κατευθύνονται ὡς πρός τίς δραστηριότητές τους, καί τάσσονται ὑπέρ (ἤ κατά) τῶν καθιερωμένων ἀπ' αὐτούς θεσμῶν. Οἱ μεγαλύτεροι μέ τή σειρά τους, διδάσκουν, ἐκπαιδεύουν, ἐκμεταλλεύονται καί καταπιέζουν τούς νέους. Ἀκόμα καί ἡ παραμέληση τῶν νέων (ἐκτός ἀπό τήν φυσική παραμέληση) ἔχει ἐκπαιδευτικές ἐπιπτώσεις — ὄχι βέβαια τίς χειρότερες πού μποροῦν νά ὑπάρξουν.

Ἡ τυπική ἐκπαίδευση εἶναι ἕνα λογικό βοηθητικό μέσο γιά τήν ἀναπόφευκτη αὐτή διαδικασία, ἐφόσον μιά δραστηριότητα μαθαίνεται καλύτερα ὅταν τήν ἀπομονώσει κανείς ἤ ὅταν ἕνα εἰδικό πρόσωπο συγκεντρώσει τήν προσοχή τοῦ ἄλλου ἐπάνω της καί τοῦ τήν διδάξει. Ἀπό αὐτό, καθόλου δέν συνάγεται ὡστόσο ὅτι ἡ πε-

ρίπλοκη δομή ένός σχολικοῦ συστήματος ἔχει μεγάλη σχέση μέ τήν παιδεία καί — κυρίως — μέ τήν καλή παιδεία.

Ἄς δοῦμε μέ ποιόν τρόπο ἕνα ἐκτεταμένο σχολικό σύστημα γίνεται νά μήν ἔχει καμιά ἀπολύτως σχέση μέ τήν παιδεία. Τό σχολικό σύστημα τῆς Νέας Ὑόρκης ἀπορροφᾶ 700 ἑκατ. δολλάρια ἐτησίως, χωρίς νά συμπεριλαμβάνονται σ' αὐτά ὁρισμένα ἔκτακτα κονδύλια. Ὑπάρχουν 750 σχολεῖα, δεκαπέντε περίπου ἀπό τά ὁποῖα ἐπιχορηγοῦνται μ' ἕνα ἔξτρα ποσό γιά τίς δαπάνες τους, δύο ἕως πέντε ἑκ. δολλαρίων τό καθένα ἐτησίως. Ὑπάρχουν 40.000 μισθωτοί. Πρόκειται γιά μιά τεράστια ἐπένδυση καί εἶναι πολύ πιθανό ὅτι, ὅπως τό μεγαλύτερο μέρος τῆς οἰκονομίας μας καί σχεδόν ὁλόκληρο τό πολιτικό μας οἰκοδόμημα (μέρος τοῦ ὁποίου εἶναι τά δημόσια σχολεῖα μας), λειτουργεῖ ἁπλῶς γιά τό συμφέρον της, ἀπασχολώντας περισσότερο ἀπό ἕνα ἑκατομμύριο ἀνθρώπους, σπαταλώντας πλοῦτο, καί ἐξανεμίζοντας χῶρο καί χρόνο, ὅταν κάτι ἄλλο δημιουργικότερο θά μποροῦσε νά γίνει. Πρόκειται γιά μιά γιγάντια ἀγορά γιά τούς βιομήχανους σχολικῶν βιβλίων, γιά τούς ἐργολάβους οἰκοδομῶν καί γιά τά ἀνώτερα ἐκπαιδευτικά ἱδρύματα.

Τό βασικό σχέδιο αὐτοῦ τοῦ συστήματος εἶναι παλιό, ἀλλά παρόλο πού ἡ σημερινή λειτουργία του εἶναι ἐντελῶς διαφορετική στήν κλιμάκωσή της καί συνεπῶς ἔχει διαφορετικό νόημα, ἐξακολουθεῖ νά παραμένει τό ἴδιο. Τό 1900, λογουχάρη, τό 6% τῶν δεκαεφτάχρονων παιδιῶν ἀποφοιτοῦσαν ἀπό τό γυμνάσιο καί λιγότερο ἀπό τό 1/2% πήγαιναν στό κολλέγιο, ἐνῶ τό 1963 ἀποφοίτησαν ἀπό τό γυμνάσιο 65% καί τό 35% ἀπ' αὐτούς πῆγαν σέ κάποιο ἀπ' αὐτά τά ἱδρύματα πού ἀποκαλοῦνται κολλέγια. Ὑπάρχει, ὁμοίως, μεγάλη διαφορά ἀνάμεσα σέ μιά σχολική ἐκπαίδευση πού παρεμβάλλεται στή ζωή μιᾶς φάρμας ἤ μιᾶς πόλης μέ πλῆθος μικροεπαγγέλματα, καί μιᾶς σχολικῆς ἐκπαίδευσης πού ἀποτελεῖ τήν μοναδική «σοβαρή» ἀπασχόληση τοῦ παιδιοῦ καί συχνά τή μόνη ἐπαφή του μέ τούς ἐνήλικους. Ἔτσι, ἕνας ἀπαρχαιωμένος μᾶλλον θεσμός, ἔχει γίνει ὁ μόνος σχεδόν ἐπιτρεπόμενος τρόπος ἀνάπτυξης. Παράλληλα, μαζί μ' αὐτή τήν διασπάθιση (χώρου καί χρόνου), ὑπάρχει μιά αὐξανόμενη τόνωση τῆς μίας καί μόνης περιορισμένης ἐμπειρίας, ὅπως αὐτή ἐκδηλώνεται λ.χ. στήν διαμόρ-

φωση τοῦ σχολικοῦ προγράμματος καί στά τέστ πού γίνονται σύμφωνα μέ τίς ἐκτός τόπου καί χρόνου ἀπαιτήσεις τῶν ἀνώτερων ἐκπαιδευτικῶν ἱδρυμάτων. Ἀκριβῶς ὅπως ἡ ἀμερικάνικη κοινωνία σάν σύνολο ὀργανώνεται ὅλο καί περισσότερο συγκεντρωτικά, ἔτσι καί τό σχολικό σύστημα γίνεται ὅλο καί περισσότερο πειθαρχικό σάν τμῆμα αὐτῆς τῆς ὀργάνωσης.

Στό ὀργανωτικό πεδίο, τά σχολεῖα παίζουν ἕναν μή ἐκπαιδευτικό καί ἕναν ἐκπαιδευτικό ρόλο. Ὁ μή ἐκπαιδευτικός ρόλος εἶναι πολύ σημαντικός. Στίς πρῶτες σχολικές βαθμίδες, τά σχολεῖα εἶναι ἕνα εἶδος παιδικῶν σταθμῶν σέ μιά ἐποχή πού καταρρέει ἡ παλαιοῦ τύπου οἰκογένεια καί ἀναπτύσσεται μιά ὑπερβολική ἀστικοποίηση καί ἀστική κινητικότητα. Στίς κατώτερες καί ἀνώτερες γυμνασιακές βαθμίδες, ἀποτελοῦν ἕναν κλάδο τῆς ἀστυνομίας προμηθεύοντας ἀστυφύλακες καί στρατόπεδα συγκέντρωσης πού στό διάγραμμα τοῦ προϋπολογισμοῦ φιγουράρουν κάτω ἀπό τήν ἐπικεφαλίδα «Ἐκπαιδευτικό Πρόγραμμα». Ὁ ἐκπαιδευτικός ρόλος ἔγκειται, σέ γενικές γραμμές, στό νά προμηθεύει — μέ δαπάνες τῶν γονέων καί τοῦ κοινοῦ — μαθητευόμενους γιά τίς διάφορες ἑταιρεῖες, τίς κυβερνητικές ὑπηρεσίες καί τό ἴδιο τό διδασκαλικό ἐπάγγελμα, καθώς καί νά διδάσκει τούς νέους, ὅπως εἶπε ὁ Ἐπίτροπος γιά τήν Παιδεία τῆς Νέας Ὑόρκης (στήν περίπτωση Worley), «νά χειρίζονται ἐποικοδομητικῶς τά προβλήματα προσαρμογῆς των στήν ἐξουσία».

Τά δημόσια σχολεῖα τῆς Ἀμερικῆς ὑπῆρξαν πραγματικά μιά ἰσχυρή καί ἐνισχυμένη δύναμη γιά τήν ἀποδημοκρατικοποίηση ἑνός μεγάλου καί μικτοῦ πληθυσμοῦ. Θά πρέπει ὅμως νά προσέξουμε καί νά τά ἐπανεκτιμήσουμε γιατί, καθώς οἱ συνθῆκες ἀλλάζουν, μεταβάλλονται σέ παγκόσμια παγίδα καί ἡ δημοκρατία ἀρχίζει νά μοιάζει μέ στρατιωτική πειθαρχία.

Ἄς μοῦ ἐπιτραπεῖ ν' ἀφιερώσω μερικές γραμμές στήν καταναγκαστική φύση τοῦ σχολικοῦ συστήματος. Τό 1961, στό περιοδικό *Τό Παιδί, ὁ Γονέας καί τό Κράτος*, ὁ Τζέιμς Κόναντ ἀναφέρει τό ἐνδεχόμενα ἀσυμβίβαστο μεταξύ «ἀτομικῆς ἐξέλιξης» καί «ἐθνικῶν ἀναγκῶν». Αὐτό, κατά τή γνώμη μου, ἀποτελεῖ μιά διαχωριστική γραμμή στήν ἀμερικάνικη φιλοσοφία τῆς ἐκπαίδευσης

καί μᾶς γυρίζει πίσω στήν ἰδεολογία τῆς Αὐτοκρατορικῆς Γερμανίας ἤ σέ μιά σύγκριση μέ τήν σύγχρονη Ρωσία.

Ὅταν ὁ Τζέφερσον καί ὁ Μάντισον συνέλαβαν τήν ἰδέα τῆς ὑποχρεωτικῆς φοίτησης, ἕνα τέτοιο ἀσυμβίβαστο θά ἦταν ἀδιανόητο. Ζοῦσαν καί οἱ δυό μέσα στό κλῖμα τοῦ Διαφωτισμοῦ, ἦταν ἔντονα ἐπηρεασμένοι ἀπό τίς κονγκρεγγεησιοναλιστικές ἰδέες καί ἔκαναν βέβαια μιά ἐπανάσταση. «Πολίτης» γι' αὐτούς σήμαινε δημιουργός κοινωνίας καί ὄχι «συμμετέχων» ἤ «προσαρμοζόμενος» στήν κοινωνία. Εἶναι φανερό ὅτι θεωροῦσαν τούς ἑαυτούς τους καί τούς φίλους τους σάν πολίτες μέ ὑπαρξιακό τρόπο, ἄν μπορῶ νά μιλήσω ἔτσι· ἡ κοινωνική δραστηριότητα ἦταν γι' αὐτούς ἀνάσα ζωῆς. Προφανῶς οἱ ἀντιλήψεις αὐτές ἀνήκουν σ' ἕναν κόσμο πού ἔχει περάσει καί ἔρχονται σέ διαμετρική ἀντίθεση μέ τήν τωρινή πολιτική μας πραγματικότητα ὅπου οἱ βασικοί κανόνες καί συχνά τό ἀποτέλεσμα προκαθορίζονται.

Γιά τόν Τζέφερσον ὁ λαός ἔπρεπε νά διδάσκεται γιά νά πολλαπλασιάζονται οἱ πηγές τῆς πρωτοβουλίας τοῦ πολίτη καί γιά νά καθίσταται ὁ ἴδιος φρουρός τῆς ἐλευθερίας. Ὅλοι οἱ ἄνθρωποι ἔπρεπε νά μάθουν γράμματα καί νά μελετοῦν τήν Ἱστορία, ὥστε νά εἶναι σέ θέση νά κάνουν συνταγματικές καινοτομίες καί νά ὑπερασπίζονται μέ ζῆλο τούς ἐλεύθερους θεσμούς, πράγμα πού ἀποτελοῦσε καί τό ἠθικό δίδαγμα τῆς Ἱστορίας. Μερικοί ἄλλοι ἔπρεπε νά σπουδάσουν τεχνολογία καί φυσικές ἐπιστῆμες γιά νά κάνουν ἀνακαλύψεις καί νά παράγουν χρήσιμα ἀγαθά γιά τή νέα χώρα. Ποιοί εἶναι, ἀντίθετα, οἱ δικοί μας κοινωνικοί λόγοι γιά τούς ὁποίους ὑποχρεώνουμε τούς ἀνθρώπους νά μάθουν γράμματα, κλπ.; Τό νά ἐπεκτείνουμε τήν οἰκονομία, τό νά καταλαβαίνουμε τά μαζικά μέσα ἐπικοινωνίας καί τό νά ἐκλέγουμε ἀνάμεσα στούς δύσκολα διακρινόμενους μεταξύ τους Δημοκράτες καί Ρεπουμπλικάνους. Ὁ προγραμματισμός καί ἡ λήψη τῶν ἀποφάσεων ἀνατίθενται σέ κορυφαίους μάνατζερς. Τό πολύ πού μπορεῖ νά κάνει τό ἐκλογικό σῶμα — κι αὐτό σέ σπάνιες περιπτώσεις — εἶναι νά χρησιμεύσει σάν ὁμάδα πίεσης. Μιά νέα ἔμφαση δίνεται στή διδασκαλία τῶν ἐπιστημονικῶν μαθημάτων (θά μιλήσουμε γιά τό θέμα αὐτό σ' ἕνα ἄλλο κεφάλαιο), ἀλλά ἡ μεγάλη πλειοψηφία τοῦ

λαοῦ δέν θά χρησιμοποιήσει ποτέ τίς γνώσεις αὐτές καί θά τίς ξεχάσει. Οἱ ἄνθρωποι ἔγιναν καταναλωτές.

Μιά ἄλλη μεγάλη ὤθηση στήν ὑποχρεωτική ἐκπαίδευση δόθηκε ἀπό τή νέα μορφή ἐκβιομηχάνισης καί ἀπό τήν ἐπέκταση τῶν ἀστικῶν κέντρων κατά τή διάρκεια τῶν τριῶν τεσσάρων δεκαετιῶν πού ἀκολούθησαν τόν Ἐμφύλιο Πόλεμο, πού ὑπῆρξε ἐπίσης μιά ἐποχή ὑψηλοῦ ποσοστοῦ μετανάστευσης. Ἐδῶ, οἱ ἀπαιτήσεις τοῦ σχολικοῦ προγράμματος ἦταν περισσότερο προσγειωμένες: στό Δημοτικό, ἀνάγνωση καί ἀριθμητική· στά κολλέγια, ἐπαγγελματικές εἰδικότητες γιά τήν ἐπέκταση τῆς οἰκονομίας. Καί πάλι ὅμως δέν θά μποροῦσε νά μιλήσει κανείς γιά ἀσυμβίβαστο ἀνάμεσα στήν «ἀτομική ἐξέλιξη» καί στίς «ἐθνικές ἀνάγκες», γιατί ἡ κοινωνία ἐκείνη θεωροῦνταν ἀνοιχτή κοινωνία, μέ πλῆθος δυνατότητες γιά τόν καθένα. Ἀπό τυπική ἄποψη, τά μυθιστορήματα τοῦ Ὁράτιου Ἄλτζερ (τοῦ νεώτερου), θεωροῦν τήν ἐκπαίδευση σάν ἠθικά καί οὐσιαστικά ἐξαιρετική γιά νά πάει κανείς μπροστά· ἐπίσης, δέν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι οἱ μετανάστες ἔβλεπαν τήν ὁρμή - πρός - ἐπιτυχία σάν μιά ἀνθρώπινη ἀξία γιά τά παιδιά τους. Καί πάλι ὡστόσο τό σχολικό σύστημα δέν ἦταν παγίδα. Τό 94% πού τό 1900 δέν τελείωναν τό γυμνάσιο, εἶχαν ἄλλες εὐκαιρίες στή ζωή τους, μεταξύ τῶν ὁποίων περιλαμβανόταν ἡ δυνατότητα νά κάνουν πολλά χρήματα ἤ νά διακριθοῦν στήν πολιτική. Σέ γενικές γραμμές ὅμως, ἡ κατάσταση ἐκείνη δέν ἀντιστοιχοῦσε στήν τωρινή. Σήμερα ὑπάρχει μεγάλη κοινωνική μεταβλητότητα καί εὐκαιρίες γιά ἄνοδο (μέ ἐξαίρεση μόνο τίς ἐθνικές μειονότητες στίς ὁποῖες ἀναφερόμαστε κυρίως ὅταν μιλᾶμε γιά «ἀπροσάρμοστους»), ἀλλά οἱ κοινωνικές συνθῆκες καί οἱ διέξοδοι στενεύουν ὁλοένα καί περισσότερο, σκληραίνουν καί γίνονται ἀδιαπέραστες. Οἱ περισσότερες ἐπιχειρήσεις κατακερματίζονται ἀπό τά φεουδαρχικοῦ τύπου συγκροτήματα ἤ ἀπό τό Κράτος, καί τά συγκροτήματα αὐτά εἶναι πού καθορίζουν τά προσόντα. Οἱ φιλοδοξίες τοῦ μέσου ἀνθρώπου πρέπει ν' ἀνταποκρίνονται σ' αὐτούς τούς κανόνες, ἀλλιώτικα ὁ μέσος ἄνθρωπος ἀποτυγχάνει. Ὅσοι δέν ἔχουν ἰδιαίτερες ἱκανότητες (ταλέντο) ἤ προέρχονται ἀπό χαμηλά στρώματα, δέν μποροῦν κάν νά ἐπιβιώσουν μέσα σέ μιά ἀξιοπρεπή φτώχεια. Τά προσόντα γιά τήν ἐπιβίωση εἶναι κατά μέγα μέρος ἀκαδημαϊκά καί τ' ἀποχτάει

κανείς μονάχα στά σχολεῖα καί στά πανεπιστήμια. Ἀλλά μιά τέτοια ἐκπαίδευση παύει νά ἔχει ἠθικό νόημα ἤ νά μυεῖ τόν ἄνθρωπο στήν κοινωνία.

Δέν ἔχουμε μιά ἀνοιχτή οἰκονομία. Ἀκόμα κι ὅταν οἱ δουλειές δέν σπανίζουν, τά οἰκονομικά συγκροτήματα καί τό Κράτος ὑπαγορεύουν τίς δυνατότητες τῶν ἐπιχειρήσεων. Ἡ General Electric ἐφορμᾶ στά γυμνάσια, ἡ IBM στά κολλέγια, καί ξαφρίζουν ὅσους ἀπ' τούς νέους ἔχουν σπουδάσει μέ δημόσιες ἤ ἰδιωτικές δαπάνες. (Τά δίδακτρα στό κολλέγιο φτάνουν τά 6.000 δολλάρια κι αὐτά ὑπολογίζονται σάν τό ἕνα τρίτο ἤ καί λιγότερο τῆς πραγματικῆς δαπάνης γι' αὐτό πού ὀνομάζεται «ἐκπαίδευση καί ἐκπαιδευτική διαχείριση».) Ἀκόμα κι ἕνα ἁπλό κατάστημα ζητάει δίπλωμα ἀπό τούς πωλητές του, ὄχι τόσο γιά τά προσόντα πού προϋποθέτει ὅσο γιατί θεωρεῖται σάν ἐγγύηση ἑνός σωστοῦ χαρακτήρα: τακτικοῦ καί ἤπιου. Ἀπό γενικότερη ἄποψη, ἐφόσον οἱ κυβερνῆτες μας ἔχουν ἐπιλέξει τήν ἐξάπλωση τῆς οἰκονομίας μ' ἕναν καλπαστικό ρυθμό ζωῆς, καί ἐφόσον οἱ μεγάλες Δυνάμεις τοῦ κόσμου ἔχουν ἀποδυθεῖ σέ μιά κούρσα ἐξοπλισμῶν καί διαστημικοῦ ἀνταγωνισμοῦ, *ὑπάρχει* μιά ἐθνική ἀνάγκη γιά μεγάλο ἀριθμό ἀπόφοιτων εἰδικά ἐκπαιδευμένων. Ἔτσι, ἀκόμα καί γιά τούς ἐπίλεκτους, ὁ σκοπός εἶναι ἄσχετος μέ τήν κοινωνική μύηση, τήν πορεία πρός μιά ἀνοιχτή κοινωνία ἤ πρός τήν ἀτομική εὐτυχία, ἐνῶ οἱ ἄλλοι ξόδεψαν χρόνο καί προσπάθεια γιά νά βρεθοῦν τελικά στό περιθώριο. Μερικοί ἀπ' αὐτούς ἐγκαταλείπουν τόν ἀγώνα.

Λέγεται ὅτι τά σχολεῖα μας ἐξαρτῶνται ἀπό τίς «ἀξίες τῆς μεσαίας τάξης», ἀλλά πρόκειται γιά μιά λαθεμένη καί παραπλανητική χρήση λέξεων. Τά σχολεῖα ἀντιπροσωπεύουν ὅλο καί λιγότερο *ὁποιεσδήποτε* ἀνθρώπινες ἀξίες καί ὁδηγοῦν ἁπλούστατα σέ μιά μηχανική προσαρμογή στό σύστημα.

Ἐξαιτίας τῆς αὐξανομένης ἀποτυχίας τῶν σχολείων ν' ἀνταποκριθοῦν στίς ἀνάγκες τῆς φτωχῆς μάζας τῶν πόλεων, δημιουργήθηκε μιά σειρά ἀπό ἐπικριτές (ὅπως λ.χ. οἱ Ὄσκαρ Λιούις, Πατρίτσια Σέξτον, Φράνκ Ράισμαν, ἀκόμα καί ὁ Ἔντγκαρ Φρίντενμπεργκ), οἱ ὁποῖοι βεβαιώνουν ὅτι ὑπάρχει μιά «κουλτούρα τῆς φτώχειας» πού δέν ἁρμόζει στά σχολεῖα τῆς «μεσαίας τάξης», ἀλλά ἡ ὁποία ἔχει τίς δικές της ἀρετές: αὐθορμητισμό, κοινωνικότη-

τα, ζωτικότητα. Αὐτό ὑπονοεῖ ὅτι ἡ «μεσαία τάξη», παρά τίς ἀρετές της, εἶναι μονομανής, προκατειλημμένη, σεμνότυφη.

Ἀπό παιδαγωγική ἄποψη, ἡ ἐπίγνωση αὐτή εἶναι ἀπαραίτητη. Ὁ δάσκαλος πρέπει νά προσπαθεῖ νά πλησιάσει τό κάθε παιδί σύμφωνα μέ τά στοιχεῖα πού περικλείνει: τό περιβάλλον του, τίς συνήθειές του, τή γλῶσσα πού καταλαβαίνει. Ἄν ὅμως ληφθεῖ σάν κάτι περισσότερο ἀπό τεχνική, τότε εἶναι μιά καταστροφική ἀντίληψη. Ὁ φιλοσοφικός σκοπός τῆς παιδείας εἶναι νά βγάζει τόν καθένα ἀπό τήν ἀπομονωμένη τάξη του καί νά τόν μπάζει μέσα στήν ἀνθρωπότητα. Ἡ σύνεση καί ἡ ὑπευθυνότητα δέν εἶναι ἀρετές τῆς μεσαίας τάξης ἀλλά ἀνθρώπινες ἀρετές. Τό ἴδιο καί ἡ αὐθορμησία καί ἡ σεξουαλικότητα δέν εἶναι δυνάμεις τῶν ἁπλῶν ἀνθρώπων ἀλλά τῆς ἀνθρώπινης ὑγείας. Ἔχει κανείς τήν ἐντύπωση ὅτι οἱ κοινωνιοψυχολόγοι δέν προσβλέπουν σέ μιά ἀνθρώπινη κοινότητα ἀλλά σ' ἕνα μέλλον ὅπου οἱ ἰδεοληπτικοί θά φροντίσουν γιά τούς παρορμητικούς!

Στήν πραγματικότητα, μερικές ἀπό τίς πιό σημαντικές ἰδιότητες πού ἱστορικά ἀνήκουν στή μεσαία τάξη, ἐμπαίζονται ἀπό τά σχολεῖα: ἡ ἀνεξαρτησία, ἡ πρωτοβουλία, ἡ ἄκρα τιμιότητα, ἡ εἰλικρίνεια, ἡ χρησιμότητα, ὁ σεβασμός πρός τήν πολύπλευρη γνώση. Περισσότερο ἀπό ἀστικά, τά σχολεῖα μας ἔχουν γίνει μᾶλλον μικροαστικά, γραφειοκρατικά, καιροσκοπικά, «προσγειωμένα», μέτρια καί *νεοπλουτίστικα*. Στίς ἀνώτερες τάξεις καί στά κολλέγια, συχνά ἀποπνέουν ἕναν κυνισμό πού ἀνήκει στούς παρακμασμένους ἀριστοκράτες.

Ὅπως εἶναι φυσικό, ἡ νεολαία τῆς φτωχῆς καί μεσαίας τάξης ἀντιδρᾶ διαφορετικά στή μικροαστική ἀτμόσφαιρα. Γιά πολλά φτωχά παιδιά τό σχολεῖο εἶναι νοικοκυρεμένο καί ἔχει τροφή, σέ ἀντίθεση μέ τό χάος πού ἐπικρατεῖ στά πεινασμένα σπίτια τους· μπορεῖ μάλιστα νά εἶναι κι ἐνδιαφέρον γιατί ἔχει παιχνίδια καί βιβλία πού ἀπό τό σπίτι τους λείπουν ἐντελῶς. Παράλληλα, ἡ ἐπιθυμία γιά τήν καλυτέρευση τῆς τύχης τοῦ παιδιοῦ, πού ἀπό τήν πλευρά τοῦ γονιοῦ τῆς μεσαίας τάξης μπορεῖ νά πάρει μιά μανιώδη καί καταπιεστική μορφή, γιά τόν φτωχό γονιό ἀποτελεῖ μιά ἀγαπητή φιλοδοξία. Ὑπάρχει ἐδῶ μιά μελαγχολική εἰρωνία. Τό σχολεῖο πού γιά ἕνα φτωχό Νεγράκι ἀποτελεῖ ἴσως μεγάλη χαρά

καί εὐκαιρία, εἶναι πιθανό νά τοῦ προξενεῖ τρόμο, ἐνῶ γιά τό παιδί τῆς μεσαίας τάξης θά ἦταν ἴσως καλύτερο νά *μήν* πηγαίνει στό «καλό» σχολεῖο τοῦ προαστίου πού μένει.

Ἄλλα φτωχά παιδιά πού συνωθοῦνται σ' ἕνα χῶρο πού δέν ταιριάζει στήν κατάστασή τους, γιά τόν ὁποῖο δέν εἶναι προετοιμασμένα ἀπό τό περιβάλλον τους, καί ὁ ὁποῖος δέν τά ἐνδιαφρέει, ἀναπτύσσουν ἀπό ἀντίδραση μιά ἠλίθια συμπεριφορά πού ἔρχεται σέ ἀντίθεση μέ τή συμπεριφορά τους στό δρόμο ἤ στό γήπεδο. Τά παιδιά αὐτά μένουν πίσω στά μαθήματα, τό σκάζουν ἀπό τό σχολεῖο καί τελικά τό ἐγκαταλείπουν. Ἄν ἡ κατάσταση στό σχολεῖο εἶναι ἄχρηστη καί βλαπτική γι' αὐτά, θά πρέπει νά ὁμολογήσουμε ὅτι ἡ ἀντίδρασή τους εἶναι σωστή. Ἀπό κεῖ καί πέρα βέβαια οἱ εὐκαιρίες γιά μιά ἀξιοπρεπή ζωή ἐλαχιστοποιοῦνται, ἀλλά, ὅπως θά δοῦμε παρακάτω, ἡ συνηθισμένη προπαγάνδα (ὅτι τό σχολεῖο εἶναι ὁ δρόμος πού ὁδηγεῖ στούς ὑψηλούς μισθούς) γιά τά περισσότερα φτωχά παιδιά εἶναι ψέμα. Ἄλλωστε ἡ αὔξηση τῆς σιγουριᾶς τους εἶναι συζητήσιμη καί δέν ἀξίζει τίς ταλαιπωρίες πού συνεπάγεται.

Ἡ συνετή κοινωνική πολιτική θά ἦταν νά μήν κρατοῦμε αὐτά τά παιδιά στό σχολεῖο (καί σίγουρα νά μήν τά στέλνουμε στό γυμνάσιο), ἀλλά νά τά μορφώνουμε μέ ἄλλους τρόπους καί νά τούς παρέχουμε τήν εὐκαιρία γιά μιά κόσμια ζωή. Πῶς; Παρακάτω θά διακινδυνέψω μερικές προτάσεις. Πρός τό παρόν, τό καλύτερο πού ἔχουμε νά κάνουμε κατά τή γνώμη μου εἶναι νά συγκαλοῦμε τίς συνελεύσεις μας γιά νά ἐξετάσουμε *αὐτό* τό θέμα καί νά πάψουμε νά μιλᾶμε γιά τούς «ἀπροσάρμοστους». Δυστυχῶς ὅμως ἡ κοινωνία δέν ἐνδιαφέρεται πραγματικά γιά τό θέμα. Τό ἐνδιαφέρον της γιά τά παιδιά πού ἐγκαταλείπουν τό σχολεῖο ξεκινάει κυρίως ἀπό τό γεγονός ὅτι ἀποτελοῦν ἐνόχληση καί ἀπειλή γι' αὐτήν, ἐπειδή δέν εἶναι σέ θέση νά τά κοινωνικοποιήσει μέ τόν ὑπάρχοντα μηχανισμό.

Ἀριθμητικά πολύ περισσότερα ἀπό αὐτούς τούς ἔκδηλα «ἀπροσάρμοστους» τῶν δεκάξη χρονῶν, ὡστόσο, εἶναι τά παιδιά πού προσαρμόζονται μέν στό σχολεῖο ἀπό τήν ἡλικία τῶν ἔξη μέχρι τῶν δεκάξη ἤ τῶν εἴκοσι, ἀλλά πού «δραπετεύουν» ἐσωτερικά καί τό ρίχνουν στήν ὀνειροπόληση, σπαταλώντας τίς μέρες τους καί ἀπαλλοτριώνοντας τήν ἐλευθερία τους. Πολλά ἀπ' αὐτά τά παιδιά προ-

ἔρχονται ἀπό τή μεσαία τάξη, ἀπό περιβάλλοντα ὅπου ὑπάρχει ἐπάρκεια τροφῆς, μερικά βιβλία καί κάποια ἐπαφή μέ τήν τέχνη, ἀλλά ὅπου ἡ νεολαία διαφθείρεται ἀπό τήν προοπτική τοῦ χρήματος καί τῆς κοινωνικῆς ἀνόδου καί — τό κυριότερο — δέν τολμάει νά διακινδυνέψει τό μόνο πρότυπο ζωῆς πού ξέρει.

Ἀπό τά σχολεῖα καί τά μαζικά μέσα ἐνημέρωσης μᾶλλον, παρά ἀπό τό σπίτι καί τούς φίλους τους, μαθαίνουν οἱ πολίτες μας ὅλων τῶν τάξεων ὅτι ἡ ζωή εἶναι μιά ἀναπόφευκτη ρουτίνα, ἀποπροσωποποιημένη, πού οἱ βαθμίδες της ἐξαγοράζονται· ὅτι εἶναι καλύτερο νά συμβιβάζεσαι καί νά σωπαίνεις· ὅτι δέν ὑπάρχει χῶρος γιά αὐθορμητισμό, φανερή σεξουαλικότητα, ἐλεύθερο πνεῦμα. Διαπαιδαγωγημένοι ἀπό τά σχολεῖα, ἀκολουθοῦν ὅλοι ἴδιας ποιότητας ἐπαγγέλματα, κουλτούρα, πολιτικές πεποιθήσεις. Αὐτή *εἶναι* ἡ παιδεία, ἡ ἀντι-παιδεία πού διαθέτουμε: κοινωνικοποιοῦμε τίς ἐθνικές νόρμες καί στρατικοποιοῦμε τίς ἐθνικές «ἀνάγκες».

Ὁ Τζών Ντιούη εἶχε τήν ἀφελή ἐλπίδα ὅτι τά σχολεῖα θά μποροῦσαν ν' ἀποτελοῦν μιά κοινότητα κάπως καλύτερη ἀπό τήν κοινωνία καί νά χρησιμεύουν σάν μοχλός γιά τήν κοινωνική ἀλλαγή. Στήν πραγματικότητα, τά σχολεῖα μας ἀντικατοπτρίζουν πιστά τήν κοινωνία μας, μέ τή διαφορά ὅτι τονίζουν πολλά ἀπό τά χειρότερα χαρακτηριστικά της καί διατηροῦν τά ἀρνητικά γνωρίσματα τῶν ἀκαδημαϊκῶν μας ἱδρυμάτων ὅλων τῶν καιρῶν καί ὅλων τῶν τόπων.

Ἄς ἐξετάσουμε ρεαλιστικά ἕξη σημεῖα τοῦ σχολείου πού ἀπορρίπτουμε.

1. Ὑπάρχει μιά διαδεδομένη ἀνησυχία γιά τά παιδιά πού δέν μαθαίνουν νά διαβάζουν, καί ἔντονη ἐπιχειρηματολογία ὑπέρ τῆς μεθόδου μέ τήν ὁποία διδάσκεται ἡ ἀνάγνωση. Πραγματικά, ἡ ἀνικανότητα τοῦ παιδιοῦ γιά ἀνάγνωση εἶναι μιά σχολική δυσχέρεια μέ συσσωρευτικές ἰδιότητες πού ἔχει σάν ἀποτέλεσμα ἕνα ὀδυνηρό αἴσθημα κατωτερότητας καί ὁδηγεῖ στό «σχασιαρχεῖο» καί στήν ἐγκατάλειψη τοῦ σχολείου. Ἡ ἀνάγνωση εἶναι βασικός παράγοντας γιά τήν σχολική ἐπιτυχία (ὅλα τά μαθήματα ἐξαρτῶνται ἀπ' αὐτή) καί κατά συνέπεια γιά τήν κοινωνική ἄνοδο πού ἐγγυᾶται τό δίπλωμα. Ἐντούτοις, μέσα σέ ὅλη αὐτή τήν ἀνησυχία καί τήν ἐπιχειρηματολογία, δέν γίνεται πλέον καμιά μνεία γιά τήν ἐλευ-

θερία καί τήν ἀνθρώπινη καλλιέργεια πού ὑποτίθεται ὅτι ἐξασφαλίζει ἡ παιδεία.

Κατά τή γνώμη μου, ἐδῶ ὑπάρχει κάτι κίβδηλο. Ἀλλάζοντας μέθοδο, ἄς δοῦμε λοιπόν ψυχρά αὐτή τήν «ἀνάγνωση» καί ἄς ἐξετάσουμε ἄν ἔχει πραγματικά τό βάρος πού τῆς ἀποδίδουμε ἔξω ἀπό τό σχολεῖο πού ἀναλαμβάνει νά τή διδάξει καί μερικές φορές ἀποτυχαίνει στήν προσπάθειά του.

Μέ τόν κινηματογράφο, τήν τηλεόραση καί τό ραδιόφωνο πού μποροῦν νά παρακολουθήσουν καί οἱ ἀγράμματοι, δέν ὑπάρχει σίγουρα ἔλλειψη «ἐπικοινωνίας». Δέν μποροῦμε νά ποῦμε ὅτι, ὅπως συμβαίνει μέ τά θεωρητικά ἤ τά τεχνικά μαθήματα, τό αναγνωστικό ὑλικό τῆς μεγάλης πλειοψηφίας τῶν μαθητῶν εἶναι κατά ὁποιοδήποτε τρόπο ἀνώτερο ἀπό τό περιεχόμενο αὐτῶν τῶν ἄλλων μέσων ἐπικοινωνίας. Στό παρόν μάλιστα στάδιο τῆς τεχνολογίας καί τῆς οἰκονομίας, εἶναι πιθανόν *λιγότερο* ἀληθινό ἀπ' ὅσο ἦταν στά τέλη τοῦ 19ου αἰώνα (τήν ἐποχή τῆς μεγάλης ὤθησης γιά καθολική φοίτηση) — τώρα πού ἡ μαζική διδασκαλία τῆς ἀνάγνωσης εἶναι ἀπαραίτητος παράγοντας γιά τή λειτουργία τῆς παραγωγῆς καί τοῦ ὑπαλληλικοῦ συστήματος. Ὅ,τι κάνει ἀναγκαία τή σχολική φοίτηση, εἶναι μᾶλλον τό εἶδος τῆς ἀστικῆς μας πολεοδομίας, τῆς πολιτικῆς καί τοῦ ἐμπορικοῦ μας συστήματος. Ἀλλά αὐτά δέν εἶναι καθόλου θαυμάσια.

Θά καταφέρναμε ἴσως ν' ἀπαλλαγοῦμε ἀπό τήν παροῦσα κατάσταση, ἄν μπορούσαμε νά πείσουμε ἕνα μεγάλο μέρος τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου νά μή διαβάζει. Ἄν οἱ ἄνθρωποι δέν ἦταν τόσο καλά «πληροφορημένοι», θά ἦταν δυσκολότερο νά τούς ἐπιβάλλεις στρατιωτική πειθαρχία. Ὅπως συνήθιζε νά τονίζει ὁ Νόρμπερτ Βίνερ, κάθε ἐπανάληψη ἑνός κλισέ αὐξάνει ἁπλῶς τόν θόρυβο καί *ἐμποδίζει* τήν ἐπικοινωνία. Μέ λιγότερες γραμματικές γνώσεις, θ' ἀναπτυσσόταν περισσότερο ὁ λαϊκός πολιτισμός. Ἕνα μεγάλο ποσοστό ἀπό τό ἄγχος τοῦ συμπλέγματος κατωτερότητας θά ἀποφεύγονταν ἄν οἱ νέοι δέν ἦταν ὑποχρεωμένοι ν' ἀντιμετωπίζουν ἕνα πιθανόν μή ἀναγκαῖο πρότυπο μόρφωσης. Ἡ σοβαρή γνώση θά ἦταν ὠφέλιμη μονάχα ἄν ἡ κοινωνία δέν ἦταν γεμάτη ἀπό σκύβαλα, ψέμα καί κενές λέξεις. Καί τό πιό σημαντικό: πιθανόν *περισσότεροι* ἄνθρωποι θά ἀποχτοῦσαν αὐθεντική μόρφωση ἄν μπο-

ρούσαμε νά καταλάβουμε ὅτι ἡ ἀνάγνωση δέν εἶναι θέμα διδασκαλίας, ἀλλά *μιά εἰδική χρήσιμη τέχνη μέ κατάλληλο περιεχόμενο, φαντασία καί ἀλήθεια*· ὄχι ἕνα μέσο γιά νά μεταδίδουμε ἀποφάσεις καί διαφημίσεις. (Ἡ διαφήμιση εἶναι μιά τυπική περίπτωση: ὅταν ὁ σκοπός τῆς διαφήμισης ἦταν νά δώσει μιά πληροφορία—λ.χ. «Στήν ὁδό Μπάρκλεϋ, ἀφήχθη νέο φορτίο παστῶν ψαριῶν πολύ καλῆς ποιότητας» — ἦταν χρήσιμο νά ξέρεις νά τή διαβάσεις, ἀλλά ὅταν ἐπιδίωξη τῆς διαφήμισης εἶναι νά δημιουργήσει μιά σύνθετη ἀνάγκη, εἶναι καλύτερο νά μήν ξέρεις νά τή διαβάσεις.)

2. Μέ τά σημερινά κίνητρά τους, τά σχολεῖα δέν εἶναι κατάλληλα νά διδάξουν αὐθεντικά γράμματα, νά διδάξουν ἀνάγνωση σάν ἕνα μέσο ἀπελευθέρωσης καί καλλιέργειας. Ἀμφιβάλλω μάλιστα ἄν οἱ περισσότεροι ἀπό μᾶς πού διαβάζουμε καί γράφουμε σοβαρά τήν ἀγγλική γλώσσα, τή μάθαμε ξεκινώντας ἀπό τό «run, spot, run» καί πηγαίνοντας στό Silas Marner. Θᾶλεγα μᾶλλον πώς, παίρνοντας ὁρισμένες βασικές ἀρχές εἴτε ἀπό τά σπίτια μας, εἴτε ἀπό τίς δύο πρῶτες τάξεις, μάθαμε πραγματικά νά διαβάζουμε μέ τή δική μας θέληση καί ἀναζήτηση, ἀκολουθώντας τήν κλίση μας καί σκύβοντας πάνω σέ βιβλία πού οἱ σχολικοί βιβλιοθηκάριοι θεωροῦν ἀκατάλληλα γιά τήν ἡλικία μας!

Ἕνας μεγάλος νευρολόγος μοῦ ἔλεγε ὅτι τό πρόβλημα δέν εἶναι πῶς νά διδάξεις ἀνάγνωση ἀλλά πῶς νά μάθεις γιατί ὁρισμένα παιδιά δέν καταφέρνουν νά μάθουν νά διαβάζουν. Λαβαίνοντας ὑπόψη τά στοιχεῖα πού παρέχει στό παιδί τό περιβάλλον ἑνός ἀστικοῦ κέντρου, θἄπρεπε κάθε φυσιολογικός ὀργανισμός νά προσαρμόζεται αὐθόρμητα στό σχολικό σύστημα. Ποιό εἶναι τό ἐμπόδιο; Εἶναι σχεδόν ἀποδειγμένο, γιά πολλά παιδιά, ὅτι τό ἐμπόδιο συνίσταται ἀκριβῶς στό ὅτι πηγαίνουν στό σχολεῖο, ἐπειδή τό σχολεῖο, μέ τόν παράξενο ρυθμό λειτουργίας του, ἐξοστρακίζει τό αὐθόρμητο ἐνδιαφέρον καί ἐπιβάλλει ἐξωγενεῖς πρός τήν ὑφή του ἀμοιβές καί τιμωρίες. (Σέ πολλά μή προνομιοῦχα σχολεῖα ὁ δείχτης νοημοσύνης πέφτει σταθερά ὅσο μεγαλώνει τό χρονικό διάστημα πού τά παιδιά πηγαίνουν στό σχολεῖο.) Πολλά ἀπ' αὐτά τά καθυστερημένα στήν ἀνάγνωση παιδιά, θά ἦταν πιό τυχερά ἴσως ἄν γύριζαν στούς δρόμους.

Ἄς ποῦμε ὅμως καί κάτι γιά τήν «πετυχημένη» διδασκαλία ἀ-

νάγνωσης καί γραφῆς στά σχολεῖα. Ἀλλά πρῶτα, ἄς ρίξουμε μιά ματιά στή μέθοδο πού χρησιμοποιεῖ ἡ Σύλβια Ἄστον - Γουῶρνερ στή διδασκαλία τῶν μικρῶν Μαορί. Τούς βάζει πρῶτα νά βροῦνε τίς *δικές* τους λέξεις, τήν ἰδιαίτερη λέξη - σύμβολο πού ἔχουν γιά τό φόβο, τόν πόθο ἤ τήν ἀπογοήτευση πού βασανίζει τό παιδί ἐκείνη τή μέρα· ἡ λέξη αὐτή γράφεται πάνω σέ χοντρό χαρτόνι· τό παιδί τή μαθαίνει ἀμέσως καί δέν τήν ξεχνάει ποτέ· καί σύντομα ἀποχτάει ἕνα συναρπαστικό, ἄν καί παράξενο, λεξιλόγιο. Ἀπό τήν ἀρχή, τό γράψιμο εἶναι κάτ' ἀνάγκη πραχτικό, μαγικό, καί ἀποτελεῖ φυσικά μιά ἁπλή προέκταση τῆς ὁμιλίας — εἶναι ἡ καλύτερη καί σαφέστερη ὁμιλία, αὐτό πού πραγματικά θἄπρεπε νά εἶναι ἡ γραφή. Ὅ,τι γράφει κανείς εἶναι αὐτό πού πασχίζει νά πεῖ. Τί κάνουμε ἐμεῖς στά σχολεῖα μας; Χρησιμοποιοῦμε τρίκ μιᾶς μηχανιστικῆς διαδικασίας κι αὐτά τά τρίκ προκαλοῦν ζημιά στόν αὐθόρμητο λόγο, στή σαφή ἔκφραση, στήν εὔκολη κατανόηση. Ἀναπόφευκτα δημιουργοῦν στά *περισσότερα* παιδιά μιά ἀπωθητική στάση ἀπέναντι στή «γραφή», σάν ἐντελῶς διαφορετική ἀπό τήν ὁμιλία, μέ τήν ὁποία οἱ δάσκαλοι τῶν κολλεγίων προσπαθοῦν ἀργότερα νά τά βγάλουν πέρα στίς Ἐκθέσεις τῶν πρωτοετῶν. Τό ἴδιο καί ἡ ἀνάγνωση καταντάει μιά μηχανιστική διαδικασία σημείων, ὅπως στά διαγωνιστικά τέστ λογουχάρη, πού δέν ἔχουν καμιά σχέση μέ τήν ἐμπειρία.

(Μέχρι πρόσφατα, ἡ ἴδια ἀποθαρρυντική μεθοδολογία κυνηγοῦσε καί τή μουσική ἤ πλαστική ἔκφραση τῶν παιδιῶν, ἀλλά ἔγιναν προσπάθειες γιά μιά ἐπιστροφή στόν αὐθορμητισμό, ἐξαιτίας νομίζω (κατά μέγα μέρος) τῆς γενικῆς ἐπανάστασης πού ἔγινε στή μοντέρνα τέχνη καί τή μουσική θεωρία. Στή διδασκαλία τῆς ἐπιστήμης, ὑπάρχει αὐτή τή στιγμή μιά ἰσχυρή τάση γιά ἐνθάρρυνση τῆς φαντασίας περισσότερο καί ὄχι γιά ἐξαρτημένες «ἀπαντήσεις». Στή διδασκαλία τῶν ξένων γλωσσῶν, ἡ ἔμφαση τώρα δίνεται στή ζωτική ὑποχρέωση καί ἀνάγκη τῆς ὁμιλίας. Στήν ἀνάγνωση καί στή γραφή ὡστόσο, ἡ κατεύθυνση ἦταν ἀντίστροφη: ἀκόμα καί ἡ προοδευτική ἐκπαίδευση ξαναγύρισε στό συλλαβισμό. Οἱ τέχνες αὐτές θεωροῦνται ἁπλῶς σάν «ἐργαλεῖα».)

3. Οἱ νέοι σωστά ἀντιστέκονται στόν περιορισμό τῆς ζωτικότητας. Ἀλλά — τουλάχιστον στή Νέα Ὑόρκη ἀπ' ὅπου ἔχω ἄμεσες

σχολικές ἐμπειρίες — πολλοί δάσκαλοι (καί οἱ ὑπεύθυνοι πού ἐπιβλέπουν τίς τάξεις τους) ἐνεργοῦν σάμπως ἡ προοδευτική ἐκπαίδευση νά μή μᾶς ἔχει ἀποδείξει τή σημασία πού ἔχει ὁ θόρυβος καί ἡ ἐλευθερία στή σωματική κίνηση. (Ὁ Ντιούη ὑπογραμμίζει τήν εὐεργετική ἐπίδραση τῆς ἐναλλαγῆς θορύβου καί ἠρεμίας.) Τά καθίσματα δέν εἶναι πλέον καρφωμένα στό ἔδαφος, ἀλλά ἐξακολουθοῦν νά ἔχουν μέτωπο πρός τά μπρός. Βέβαια οἱ τάξεις εἶναι πολύ μεγάλες γιά νά κρατηθοῦν χωρίς «πειθαρχία». Ἄς τίς κάνουν λοιπόν μικρότερες ἤ ἄς μήν ἀποροῦν πού τά παιδιά δραπετεύουν ἀπό τό κλουβί, εἴτε μέ τό «σκασιαρχεῖο», εἴτε μέ τήν ὀνειροπόληση. Ἰδού μιά τυπική περίπτωση: ἕνας ἀρχιτέκτονας πού ἐπισκεύασε ἕνα σχολεῖο στό Χάρλεμ ἐμποδίστηκε ἀπό τό συμβούλιο νά ξοδέψει χρήματα γιά τήν ἠχομόνωση τῶν τάξεων, παρόλο πού ὁ διευθυντής τή θεωροῦσε ἀναγκαία γιά τή θεραπεία τῶν στριμωγμένων καί μνησικακούντων παιδιῶν. Ἡ μνησικακία, ἕνα εἶδος περιορισμένης ἐχθρότητας, εἶναι ἡ κύρια αἰτία τῆς ἀπό ἀντίδραση ἐκδηλούμενης βλακείας· κι ὅμως ἡ ἔκδηλη ἐχθρότητα, ἀκόμα καί ὁ φυσιολογικός θυμός ἤ ἡ φυσιολογική ἐπιθετικότητα, ἀπαγορεύονται συνήθως ἀπόλυτα στά σχολεῖα.

Ἐπίσης, θέ πρέπει νά εἶναι κανείς τυφλός γιά νά μή βλέπει ὅτι μέ τήν ἔναρξη τῆς ἐφηβικῆς ἡλικίας ἡ ἀποχή ἀπό τό σχολεῖο ἔχει βασικά σεξουαλικούς λόγους. Θεωρητικά, τό τριτάξιο γυμνάσιο δημιουργήθηκε γιά νά ἀνταποκριθεῖ στήν ἀλλαγή αὐτή τῆς ζωῆς, ἀλλά κατά περίεργο τρόπο, δέν ἔχει καμιά σχέση μέ τό σέξ. Ἡ ταπεινή μου γνώμη εἶναι ὅτι ἡ σεξουαλικότητα εἶναι ὡραία, ὅτι δέν μπορεῖ νά εἶναι ὑπερβολική, ὅτι αὐτοπεριορίζεται ὅταν εἶναι ἱκανοποιητική καί ὅτι ἡ ἱκανοποίηση ἐλαττώνει τήν ἔνταση καί καθαρίζει τό μυαλό κάνοντάς το ἱκανό γιά προσοχή καί μάθηση. Κατά συνέπεια, ἡ σεξουαλική ἔκφραση θἄπρεπε νά ἐπιδοκιμάζεται σέ κάθε ἐποχή καί, ὅταν ὑπάρχει ἀνάγκη, ν' ἀποτελεῖ θέμα διαφώτισης στό σχολεῖο. Ἀνεξάρτητα ἀπό τό ἄν ἡ ἄποψη αὐτή εἶναι σωστή, εἶναι σίγουρα περισσότερο ρεαλιστική σέ σχέση μέ τήν προσπάθεια τῶν σχολείων νά λειτουργήσουν σάμπως τά σεξουαλικά κίνητρα ἁπλῶς νά μήν ὑπάρχουν. Ὅταν, σ' ἕνα τόσο κρίσιμο θέμα, τά σχολεῖα βρίσκονται ἑκατό χρόνια πίσω, δέν ἔχουν καμιά σχέση μέ τήν ἀποστολή τους.

Νά όμως κάτι καινούργιο:

Τρέντον, 24 Μαΐου (Έν. Τύπος). Ένας κρατικός ύγειονομικός έκπρόσωπος πιστεύει ότι ορισμένοι γονεΐς τοῦ Νιού Τζέρσεϋ, οἱ ὁποῖοι ἀνησυχοῦν ἰδιαίτερα γιά τά παιδιά τους, τούς δίνουν ἠρεμιστικά πρίν τά στείλουν στό σχολεῖο... Ὁ παρά τῷ Ὑπουργείῳ Παιδείας παιδίατρος τοῦ Ὑπουργείου Ὑγιεινῆς παρετήρησε ὅτι οἱ ἀνωτέρω γονεῖς προσπαθοῦν προφανῶς νά προστατεύσουν τά παιδιά τους ἀπό τόν κίνδυνο νευρικῆς κατάρρευσης, κάτω ἀπό τήν πίεση πού ὑφίστανται γιά νά πετύχουν καλούς βαθμούς.

4. Φοβερή ζημιά γίνεται στά παιδιά ἁπλῶς καί μόνο ἀπό τό μέγεθος και τήν τυποποίηση τοῦ σχολικοῦ συστήματος. Ἄν ὑποθέσουμε ὅτι μιά τάξη μέ εἴκοσι παιδιά εἶναι ἕνας καλός μέσος ὅρος, αὐτό δέν σημαίνει ὅτι μιά μέ τριάντα πέντε εἶναι καλύτερη ἀπό τό τίποτα. Τό πιθανότερο εἶναι πώς θά κάνει ζημιά, γιατί τά παιδιά ἔχουν πάψει νά εἶναι πρόσωπα καί ὁ δάσκαλος καταστρέφεται σάν δάσκαλος. Ἕνας δάσκαλος πού διδάσκει ἀνάγνωση στούς δεκάχρονους μαθητές ἑνός ἑπτατάξιου σχολείου, εἶναι ὑποχρεωμένος νά χρησιμοποιήσει τό περιεχόμενο καί τό λεξιλόγιο τοῦ *Ντίκ & Τζέην* μιά πού αὐτό εἶναι τό σχολικό ἐγχειρίδιο πού ἀγοράζεται ἀπό ἑκατοντάδες χιλιάδες παιδιά. Ἡ πείρα ἑνός σοφοῦ διευθυντῆ σχολείου τοῦ μαθαίνει ὅτι τό πιό σημαντικό μέρος τῆς δουλειᾶς του εἶναι νά μάθει τό ὄνομα κάθε παιδιοῦ καί νά εἶναι ἕνας προσιτός «καλός πατέρας»· ἔτσι, ἕνα σχολεῖο μέ 400 παιδιά τοῦ φτάνει. Ἡ πόλη ὅμως θά χτίσει ἕνα σχολεῖο γιά 2.000, γιατί μονάχα αὐτό εἶναι πρακτικό, ἔστω κι ἄν μ' αὐτό τόν τρόπο χάνεται τό πιό οὐσιῶδες. Ἡ βασική πλευρά τῆς μάθησης βρίσκεται στήν κοινότητα συμφερόντων τῶν μαθητῶν, ὅπου ἡ σχολική ἐργασία καί ἡ κοινωνική ζωή μπορεῖ νά συμπέφτουν. Κι ὅμως, κοινωνικοί λειτουργοί ὅπως ὁ Δρ Κόναντ, γιά λόγους μιᾶς ὑποτιθέμενης ἀποτελεσματικότητας, θά δώσουν συγκεντρωτικό χαρακτήρα στά γυμνάσια: τό «ἐμπλουτισμένο» μέ τεχνικό ἐξοπλισμό σχολικό πρόγραμμα εἶναι ἀπαραίτητο γιά τίς ἐθνικές ἀνάγκες.

Ἕνας προσεχτικός δάσκαλος φτιάχνει ἕνα πρόγραμμα στά μέτρα τῶν παιδιῶν μέ τά ὁποῖα ἐργάζεται (γιά νά προλάβει λ.χ. τίς

ἀποσκιρτήσεις), καί ἐπιτυγχάνει. Ἀμέσως, θεωρεῖται φυσικό τό πρόγραμμα αὐτό νά τυποποιηθεῖ γιά ἑβδομήντα πέντε σχολεῖα (ἀλλιώτικα δέν μπορεῖ νά χρηματοδοτηθεῖ), παρόλο πού μ' αὐτό τόν τρόπο γίνεται ἄχρηστο. Νά ὅμως κι ἕνα ἀμίμητο περιστατικό: Βάζουν ἕναν ἀρχιτέκτονα ν' ἀντικαταστήσει ἕνα ἐρειπωμένο σχολεῖο ἀλλά τοῦ ἀπαγορεύουν νά συμβουλευθεῖ τόν διευθυντή καί τούς δασκάλους τοῦ σχολείου σχετικά μέ τίς ἀνάγκες τους, μιά πού τό κτίριο πρέπει νά γίνει σύμφωνα μέ τά σχέδια τοῦ ἐπίσημου κρατικοῦ φορέα, τά ὁποῖα βρίσκονται δυό γενιές πίσω. Σάν φονξοναλίστας πού εἶναι, ὁ ἀρχιτέκτονας ἀπαιτεῖ μιά εἰδική σύσκεψη ὅλων τῶν ὑπευθύνων γιά νά τοῦ δώσουν εἰδική ἄδεια.

Πιθανόν, ὅλα αὐτά νά εἶναι ἀπό διοικητική ἄποψη ἀναγκαῖα, ἀλλά τότε καί τά παιδιά πού ταλαιπωροῦνται ἔχουν δίκιο νά παραιτοῦνται ἀπό τήν προσπάθεια. Ἡ κοινωνία μας συνεχίζει νά σκέφτεται μεταφυσικά. Εἴμαστε τόσο ὑπνωτισμένοι ἀπό τή λειτουργία ἑνός συστήματος πού τοῦ ἔχουμε δώσει ἕνα κατάλληλο ὄνομα — π.χ. «Παιδεία» — ὥστε νομίζουμε πώς *πρέπει* νά λειτουργεῖ κατά κάποιον τρόπο (ἄν καί ὄχι τέλεια, ὅπως παραδεχόμαστε), τή στιγμή πού τό σύστημα αὐτό ἔχει πάψει ἴσως ἐντελῶς νά ἐκπληρώνει τήν ἀποστολή του καί μάλιστα παρεμποδίζει τήν ἴδια τή λειτουργία τῆς παιδείας.

5. Εἰδικά σήμερα, πού οἱ ὧρες τῆς ἐργασίας τείνουν σέ ταχεία ἐλάττωση, τά σχολεῖα πρέπει νά εἶναι σέ θέση νά διδάξουν τούς ἀνθρώπους πῶς νά χαίρονται τή ζωή καί νά ἀξιοποιοῦν τόν ἐλεύθερο χρόνο τους. Ἄς προσπαθήσουμε λοιπόν νά εἴμαστε ρεαλιστές ὅπως εἶναι τά παιδιά. Γιά τούς περισσότερους ἀνθρώπους νομίζω, ἕνας εἰλικρινής αὐτοέλεγχος θ' ἀπόδειχνε ὅτι τίς περισσότερες καί πιό εὐχάριστες ὧρες τους τίς ξοδεύουν σέ δραστηριότητες ὅπως τά ἀνταγωνιστικά ἀθλήματα, τά τυχερά παιχνίδια, ἡ ἀναζήτηση ἔρωτα καί ὁ ἔρωτας, ἡ ἁπλή ἤ σοβαρή συζήτηση, ἡ πολιτική δράση, ἡ μοναχική μελέτη καί τό διάβασμα, ἡ θεώρηση τῆς φύσης καί τοῦ κόσμου, οἱ διάφορες τέχνες, ἡ μουσική καί ἡ θρησκεία. Κανένα ἀπ' ὅλα αὐτά δέν ἀπαιτεῖ πολλά χρήματα. Στήν πραγματικότητα, οἱ περίπλοκες τεχνικές μᾶς ἀπομακρύνουν ἀπ' αὐτά. Οἱ φίλοι χρησιμοποιοῦν ὁ ἕνας τόν ἄλλο σάν πηγή ἐφοδιασμοῦ. Ὁ Θεός, ἡ φύση καί ἡ δημιουργικότητα εἶναι δωρεάν. Τά ὑλικά γιά

τίς καλές τέχνες εἶναι φτηνά. Ὑγεία, τύχη καί τρυφερότητα συνιστοῦν τίς μόνες ἀπαιτήσεις πού ἔχει τό καλό σέξ. Ἡ καλή τροφή ἀπαιτεῖ περισσότερη κούραση παρά ξόδεμα χρημάτων.

Ποιά εἶναι ἡ ἠθική πού διέπει τούς σκοπούς μας; Μπορεῖ ν' ἀρνηθεῖ κανείς ὅτι σέ ὁρισμένες περιπτώσεις τά παιδιά πού ἐγκαταλείπουν τό σχολεῖο δέν κάνουν σοφότερη ἐκλογή ἀπό πολλά ἄλλα πού πηγαίνουν στό σχολεῖο, ὄχι γιά νά ἀποχτήσουν πραγματικά ἀγαθά ἀλλά γιά νά κερδίσουν χρήματα; Ἡ ἐκλογή ἀπό μέρους τους τοῦ «εὔκολου δρόμου» (ἡ περιβόητη «ἀνικανότητά τους ν' ἀντέξουν τό γεγονός ὅτι ἔμειναν πίσω»), δέν εἶναι ἐντελῶς ἐνστικτώδης καί νευρωτική. Τό ἄσχημο εἶναι ὅτι μέσα στόν σημερινό πολιτισμό, ὁ ὁποῖος δίνει ὅλη τήν ἔμφασή του στήν κατανάλωση καί στή χρήση δαπανηρῶν ἀνέσεων, καταπρύχονται τόσο ἀπό αἰσθήματα κατωτερότητας, ἀποκλεισμοῦ καί ἀπαισιοδοξίας ἀπέναντι στό μέλλον, ὥστε δέν μποροῦν ν' ἀπολαύσουν τίς ἐλεύθερες ὧρες τους μέ ἥσυχη συνείδηση. Ἐπειδή δέν ἔχουν πολλή γνώση, στεροῦνται πολλές ἀπό τίς ἁπλές καί βαθειές ἱκανοποιήσεις καί ποτέ δέν ξέρουν πῶς νά διαθέσουν τόν ἑαυτό τους. Φοβούμενοι νά μή φανοῦν ἀδέξιοι καί γελοῖοι, περιορίζονται νά περιφέρονται ἄσκοπα. Μέ τίς συνθῆκες πού ἐπικρατοῦν στά ἀστικά μας κέντρα — τά ὑψηλά ἐνοίκια λ.χ. — εἶναι ἀδύνατο νά εἶναι κανείς στό «χαμηλό» ἐπίπεδο καί νά ζεῖ μέ ἀξιοπρεπή φτώχεια. Τό μόνο πού μπορεῖ νά κάνει εἶναι νά γίνει τυφλοπόντικας, διαφορετικά ἀποβάλλεται ἐντελῶς ἀπό τήν κοινωνία.

6. Σάν ἀκαδημαϊκός δάσκαλος, πρέπει νά κάνω μιά ἀκόμα παρατήρηση. Κυρίως γιά νά προμηθεύσουν πτυχία, σκέφτονται τώρα (βιάζονται μάλιστα) νά συνδέσουν ὑποχρεωτικά τά «καλύτερα» δημοτικά σχολεῖα μέ τίς διάφορες πανεπιστημιακές σχολές. Πρόκειται γιά μιά μεγάλη σύγχρονη μεταρρύθμιση, τύπου Rickover. Τί θά γίνει ὅμως ἄν τό κεφάλι τοῦ ψαριοῦ εἶναι χαλασμένο καί χαλάσει ὁλόκληρο τό ψάρι; Ἔχω ἐπισκεφθεῖ ἑβδομήντα κολλέγια σ' ὅλη τή χώρα καί τρόμαξα ὅταν διαπίστωσα πόσο σπάνια διδάσκονται τά μαθήματα μέ τόν σωστό ἀκαδημαϊκό τρόπο, δηλαδή σάν μέρος τῆς ἀνθρώπινης παγκόσμιας κουλτούρας, γιά τήν ὀμορφιά καί τήν ἀλήθειά τους. Τό μόνο πού δίνουν οἱ δάσκαλοι στούς σπουδαστές εἶναι μιά περιορισμένη ἐπιδεξιοσύνη, μιά «μαστοριά», πού δέν

ἔχει ἄλλο στόχο ἀπό τό δίπλωμα καί τό μισθό. Οἱ σπουδαστές κατηχοῦνται σ' ἕνα εἶδος πανεθνικῆς ἔλλειψης σκέψης πού δέν εἶναι κάν σωβινιστική. Οἱ ἁρμόδιοι διοικητικοί παράγοντες θυσιάζουν τούς ἐπιστήμονες σ' αὐτό τό διογκωμένο σύστημα καί σέ ἔρευνες γιά λογαριασμό ἰδιωτῶν.

Ἀντίστροφα, κανένας σχεδόν δέν καλλιεργεῖ τήν ἀντίληψη ὅτι ἡ μάθηση εἶναι κάτι ἀληθινά οὐσιαστικό, ὅτι δηλαδή φωτίζει τήν ἐμπειρία, ἐνθαρρύνει τήν πρωτοβουλία καί τήν ἀλλαγή, βοηθάει στήν ἀναμόρφωση τοῦ κράτους καί ἑδραιώνει τήν ἀτομική καί κοινωνική γαλήνη. Ἀντίθετα, ὁλόκληρο τό ἐκπαιδευτικό σύστημα δημιουργεῖ ἕναν ἐπαγγελματικό κυνισμό ἤ τήν ἀπογοητευτική βεβαιότητα τοῦ «Τίποτα Δέν Μπορεῖ Νά Γίνει». Κι ἄν αὐτό γίνεται στά πανεπιστήμια, πῶς μποροῦμε νά ἐλπίζουμε ὅτι μπορεῖ νά ὑπάρξει ἐμπνευσμένη μόρφωση στά σχολεῖα στοιχειώδους ἐκπαίδευσης; Ὅλο τό ἐνδιαφέρον ἐδῶ, συγκεντρώνεται στούς βαθμούς καί στή συμμόρφωση πρός τό σύστημα· ὁ μαθητής προοδεύει ὄχι παρακινούμενος ἀπό ἀληθινό ἐνδιαφέρον, ἀλλά ἀπό τήν ἔγνοια τῆς κοινωνικῆς ἀνόδου. Οἱ σπουδαστές πηγαίνουν στήν «τεχνική σχολή τοῦ Μπρόνξ» γιά νά καταφέρουν νά «μποῦν» στό Τεχνολογικό Ἰνστιτοῦτο τῆς Μασσαχουσέτης, καί πηγαίνουν στό ΤΙΜ γιά νά καταφέρουν νά μποῦν στή Γουεστινγκχάουζ· καί μερικοί ἀπ' αὐτούς τά κατάφεραν νά μποῦν στή Γουεστινγκχάουζ γιά νά «μποῦν τελικά φυλακή».

Τί θά κάνουμε λοιπόν; Τό ὑποχρεωτικό σύστημα ἔχει γίνει μιά παγκόσμια παγίδα καί δέν εἶναι καλό. Γιά πολλούς νέους, εἴτε τῆς κατώτερης, εἴτε τῆς μεσαίας τάξης, θά ἦταν ἴσως καλύτερο ἄν τό σύστημα αὐτό δέν ὑπῆρχε καθόλου, ἀκόμα κι ἄν οἱ νέοι αὐτοί δέν ἔπαιρναν καμιά βασική ἐκπαίδευση. (Θά μ' ἐνδιέφερε ἰδιαίτερα μιά ἐπιστημονική ἔρευνα στήν κομητεία «Πρίγκηψ Ἐδουάρδος» τῆς Βιρτζίνια, ὅπου γιά μερικά χρόνια δέν ὑπῆρχαν σχολεῖα γιά τά παιδιά τῶν Νέγρων.)

Τί νά γίνει λοιπόν μ' αὐτά τά παιδιά; Γιά τά περισσότερα, τόσο τά φτωχά, ὅσο καί τῆς μεσαίας τάξης, τά σπίτια τους εἶναι χειρότερα ἀπό τά σχολεῖα καί οἱ δρόμοι τῆς πολιτείας χειρότεροι, ἀπό μιά ἄλλη πλευρά. Τό περιβάλλον τοῦ ἀστικοῦ κέντρου καί τῶν προαστίων μας δέν ἔχει τόν χαρακτήρα πόλεων ἤ κοινοτήτων ὅ-

που οἱ ἐνήλικοι μποροῦν νά παρακολουθοῦν τούς νέους μέ φυσικότητα καί νά τούς κατευθύνουν πρός μιά ἀνεκτή ζωή. Ἐπίσης, στήν περίπτωση μάλιστα τῶν παιδιῶν πού ἔχουν φανερά περάσει στό περιθώριο τῆς κοινωνικῆς ζωῆς, ἡ ψυχοσωματική τους κατάσταση εἶναι τέτοια ὥστε χρειάζονται νά τούς δώσουμε καταφύγιο καί θεραπεία, εἴτε ἡ θεραπεία αὐτή ὀνομάζεται σχολεῖο, εἴτε φιλανθρωπικό ἵδρυμα, εἴτε εὐκαιρίες γιά δουλειά, εἴτε στρατόπεδο ἐργασίας. Ὑπάρχουν πιθανόν ὁρισμένες ἐναλλακτικές λύσεις. Καθώς θά προχωρῶ σ' αὐτό τό μικρό βιβλίο, καί ἐφόσον θά προκύπτει ἀνάγκη, θά κάνω ὁρισμένες προτάσεις πού σάν ἄτομο ἔτυχε νά τίς ἀκούσω ἤ νά τίς σκεφτῶ. Δίνω ἀμέσως μερικές πού συνδέονται ἄμεσα μέ τό θέμα πού συζητᾶμε: τήν ὑποχρεωτική ἐκπαίδευση σάν παγίδα. Καταρχήν, ὅταν ἕνας νόμος ἀρχίζει νά κάνει περισσότερο κακό ἀπό καλό, ἡ καλύτερη πολιτική εἶναι νά τόν ἀναπροσαρμόζουμε ἤ νά τόν καταργοῦμε ἐντελῶς.

1. Νά μήν ἔχουμε «καθόλου σχολεῖο» γιά μερικές τάξεις. Τά παιδιά αὐτά θά πρέπει νά ἐπιλέγονται ἀπό καλούτσικα ἄν καί ὄχι ἀναγκαστικά μορφωμένα σπίτια. Θά πρέπει νά εἶναι γείτονες καί ἀρκετά σέ ἀριθμό ὥστε ν' ἀποτελοῦν μιά κοινωνία μεταξύ τους καί νά μή νιώθουν πώς «διαφέρουν» ἀπό τούς ἄλλους. Θά πρέπει νά διδαχθοῦν τίς πρῶτες βασικές γνώσεις; Τό πείραμα αὐτό δέν μπορεῖ νά προξενήσει καμιά βλάβη στά παιδιά, μιά πού ὑπάρχουν ἀποδείξεις ὅτι τά κανονικά παιδιά καλύπτουν τά πρῶτα ἑφτά χρόνια σχολικῆς ἐργασίας μέσα σέ τέσσερις ἕως ἑφτά μῆνες καλῆς διδασκαλίας.

2. Μερικές τάξεις ν' ἀπαλλαγοῦν ἀπό τό σχολικό κτίριο καί οἱ δάσκαλοι νά χρησιμοποιήσουν τήν ἴδια τήν πόλη σάν σχολεῖο: τούς δρόμους της, τίς καφετερίες της, τά μαγαζιά της, τούς κινηματογράφους, τά μουσεῖα, τά πάρκα καί τά ἐργοστάσια. Ἐφόσον εἶναι ἐφικτό, ἔχει σίγουρα περισσότερο νόημα νά διδάσκουμε χρησιμοποιώντας τό ἴδιο τό ζωντανό ὑλικό παρά νά μεταφέρουμε μιά ἀφαίρεσή του στήν αἴθουσα διδασκαλίας μέ τή μορφή τοῦ «σχολικοῦ προγράμματος». Ἡ τάξη αὐτή δέν θά πρέπει προφανῶς νά ξεπερνάει τά δέκα παιδιά ἀνά δάσκαλο. Ἡ ἰδέα αὐτή (εἶναι τό πρότυπο τῆς ἀρχαίας ἀθηναϊκῆς ἐκπαίδευσης) δέν διαφέρει ἀπό τή δουλειά πού γίνεται μέ τίς νεανικές συμμορίες ἀλλά δέν μπο-

ρεῖ νά ἐφαρμοστεῖ στά παραστρατημένα παιδιά καί δέν ὑπόκειται στήν ἰδεολογία τῆς νεανικῆς συμμορίας.

3. Ἀκολουθώντας τήν ἴδια γραμμή, μποροῦμε νά χρησιμοποιήσουμε, μέσα καί ἔξω ἀπό τό σχολεῖο, κατάλληλους *χωρίς διπλώματα* ἐνήλικους (τόν φαρμακοποιό, τόν καταστηματάρχη, τόν μηχανικό) γιά νά διδάξουν τούς νέους καί νά τούς μπάσουν στή ζωή τῶν μεγάλων. Μ' αὐτό τόν τρόπο, κάνουμε μιά ἀπόπειρα νά ξεπεράσουμε τήν ἀπόσταση πού χωρίζει τούς νέους ἀπό τόν κόσμο τῶν ἐνήλικων, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ χαρακτηριστικό στοιχεῖο τῆς σύγχρονης ζωῆς, καί νά περιορίσουμε τήν ὑπερβολική ἐξουσία τῶν ἐπαγγελματιῶν ἐκπαιδευτικῶν Εἶναι σίγουρο ὅτι αὐτό θ' ἀποτελοῦσε μιά χρήσιμη καί ζωτική ἐμπειρία γιά τούς ἐνήλικες. (Ἕνα τέτοιο ἐθελοντικό πρόγραμμα ἔχει ἀρχίσει στή Νέα Ὑόρκη καί σέ ἄλλες πόλεις).

4. Ἡ φοίτηση νά μήν εἶναι ὑποχρεωτική, ὅπως γίνεται στά σχολεῖα τύπου Σάμμερχιλ. Ἄν οἱ δάσκαλοι εἶναι καλοί, οἱ ἀπουσίες διαρκῶς θά ἐλαττώνονται, ἄν εἶναι κακοί, ἄς τούς τό δώσουμε νά τό καταλάβουν. Ἡ ὑποχρεωτική φοίτηση εἶναι χρήσιμη γιατί ἀπομακρύνει τά παιδιά ἀπό τούς γονεῖς, ἀλλά δέν πρέπει νά μεταβάλλεται σέ παγίδα γι' αὐτά. Μιά καλή τροποποίηση αὐτῆς τῆς μεθόδου εἶναι τό σύστημα πού χρησιμοποιεῖ ὁ Φράνκ Μπράουν στή Φλόριντα: ἐπιτρέπει στούς μαθητές ν' ἀπουσιάσουν γιά μιά βδομάδα ἤ γιά ἕνα μήνα προκειμένου ν' ἀσχοληθοῦν μέ κάποιο χρήσιμο ἐγχείρημα ἤ νά ἐπισκεφθοῦν ἕνα νέο γι' αὐτούς περιβάλλον.

5. Νά ἀποκεντρώσουμε ἕνα ἀστικό σχολεῖο (ἤ νά μή χτίζουμε καινούργια μεγάλα κτίρια) σέ μικρές ἑνότητες ἀπό 20 ὥς 50 ἄτομα σέ κατάλληλα οἰκήματα ἤ ἐντευκτήρια. Τά μικροσκοπικά αὐτά σχολεῖα, ἐφοδιασμένα μέ ἕνα γραμμόφωνο κι ἕνα «φλιππεράκι», θά μποροῦσαν νά συνδυάσουν τό παιχνίδι, τήν κοινωνική συναναστροφή, τή συζήτηση καί τήν ἐπίσημη διδασκαλία. Σέ εἰδικές περιπτώσεις, οἱ μικρές αὐτές ἑνότητες θά μποροῦν νά συγκεντρώνονται σέ μιά μεγάλη αἴθουσα (γιά συναυλίες, διαλέξεις, κλπ.) ἤ σέ κάποιο γυμνάσιο ὥστε ν' ἀποκτοῦν τήν αἴσθηση μιᾶς μεγαλύτερης κοινότητας. Παράλληλα, νομίζω πώς θ' ἄξιζε τόν κόπο νά δώσουμε μιά παραπέρα ὤθηση στό Μικρό Κόκκινο Σχο-

λεῖο, μέ βάση τίς σύγχρονες συνθῆκες τῶν πόλεων καί νά παρακολουθήσουμε τ' ἀποτελέσματα: δηλαδή ἀντί νά κατατάσσουμε σέ τάξεις μέ κριτήριο τήν ἡλικία, νά κάνουμε συνδυασμό ὅλων τῶν ἡλικιῶν σέ μικρές αἴθουσες μέ εἴκοσι πέντε ἕως τριάντα ἄτομα.

6. Νά χρησιμοποιήσουμε κατ' ἀναλογία ἕνα μέρος ἀπό τό σχολικό χρῆμα γιά νά στέλνουμε παιδιά (ἐξαμελεῖς μᾶλλον ὁμάδες μικτῆς κοινωνικῆς προέλευσης) σέ περιθωριακά ἀπό οἰκονομική ἄποψη ἀγροκτήματα γιά μερικούς μῆνες τό χρόνο. Μοναδική προϋπόθεση: ὁ γεωργός νά τρέφει τά παιδιά καί νά μήν τά δέρνει. Ἀλλά καλύτερο φυσικά, θά ἦταν, ἄν τά παιδιά ἔπαιρναν μέρος στίς ἀγροτικές ἐργασίες. Αὐτό θά ἔδινε στόν ἀγρότη μεγαλύτερες οἰκονομικές δυνατότητες καί — σάν μέρος ἑνός γενικότερα σκόπιμου προγράμματος — θά ἀποκαθιστοῦσε ἕνα εἶδος ἀστικο - ἀγροτικῆς ἰσορροπίας δημιουργώντας μιά ἀναλογική σχέση 70 πρός 30%. (Τή στιγμή αὐτή οἱ ἀγροτικές οἰκογένειες δέν ὑπερβαίνουν τό 7%). Ὅπως εἶναι εὐνόητο, μερικά ἀπό τά παιδιά τῶν πόλεων θά προσχωρήσουν στόν καινούργιο τρόπο ζωῆς μέ πιθανό ἀποτέλεσμα νά δημιουργήσουμε ἕνα νέο εἶδος ἀγροτικοῦ πολιτισμοῦ.

Τίς προτάσεις αὐτές καί ἄλλες παρόμοιες τίς ἔχω κάνει συχνά στίς διδασκαλικές ἀκαδημίες καί ἔχω δεῖ τά μάτια τῶν δασκάλων νά μέ κοιτάζουν τρομαγμένα: μιλάω σοβαρά ὅταν λέω νά *ἐλαττωθεῖ* ἡ κρατική ἐπιχορήγηση γιά κάθε σχολική μέρα; Ἡ βασική ὅμως ἀντίρρηση εἶναι ὅτι οἱ προτάσεις αὐτές θά συναντήσουν ἀνυπέρβλητες διοικητικές δυσκολίες.

Συμπέρασμα: αὐτές ἤ ὁποιεσδήποτε ἄλλες προτάσεις θά πρέπει νά ὑποβληθοῦν σέ μεμονωμένα ἄτομα ἤ μικρές ὁμάδες, χωρίς νά εἶναι ἀναγκαστικά ὁμοιόμορφες. Ὑπάρχει περίπτωση νά πετύχουμε ὁμοιόμορφα πρότυπα, τά ὁποῖα ἐξαρτῶνται ἀπό τούς συγκλητικούς τῶν πανεπιστημίων, ἀλλά δέν μποροῦμε νά τά προσεγγίσουμε μέ ὁμοιόμορφες τεχνικές. Ὁ ἰσχυρισμός ὅτι ἡ τυποποίηση εἶναι περισσότερο ἀποτελεσματική, λιγότερο δαπανηρή καί, ἀπό διοικητική ἄποψη, ἡ μόνη πρακτική, εἶναι συχνά ἐσφαλμένη. Σίγουρα ἡ ἐφευρετικότητα ἀπαιτεῖ σκέψη, ἀλλά ἡ σκέψη δέν ἀπαιτεῖ χρῆμα.

2

Ἐπίσκεψη σ' ἕνα σχολεῖο

Μιλώντας σ' ἕνα σεμινάριο γιά τή φιλοσοφία τῆς Παιδείας, ἀντιμετώπισα τήν ἑξῆς ἄμεση ἐρώτηση: «Ποιά θά λέγατε ὅτι εἶναι ἡ βασική χρησιμότητα τῶν σχολείων στοιχειώδους ἐκπαίδευσης;» Ἀπάντησα σχεδόν ἀμέσως: «Μά, νομίζω, νά διορθώσει τή ζημιά πού ἔχει γίνει στό σπίτι, ὥστε τό παιδί ν' ἀρχίσει ν' ἀναπνέει πάλι ἐλεύθερα καί νά ξαναβρεῖ τήν περιέργειά του.» Στό σημεῖο αὐτό οἱ φοιτητές - δάσκαλοι γέλασαν καί μέ ρώτησαν ποιός ἦταν ὁ σκοπός τοῦ γυμνασίου. Ὅπως ἦταν φυσικό, ἀπάντησα: «Νά διορθώσει τή ζημιά πού κάνουν τά δημοτικά σχολεῖα». Καί πραγματικά, ὅποιος εἶχε τήν ἀτυχία νά διδάξει πρωτοετεῖς κολλεγίου, θά συμφωνήσει ὅτι βασικός στόχος τοῦ πρώτου τουλάχιστον χρόνου στό κολλέγιο εἶναι νά ἐπανορθώσει μερικές ἀπό τίς ζημιές πού προξενεῖ τό γυμνάσιο. Δέν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι βασική ἐπιδίωξη τῶν ἀνώτερων ἐκπαιδευτικῶν ἱδρυμάτων εἶναι νά ἐπανορθώσουν τίς ζημιές τῶν κολλεγίων. Στήν ἐξαιρετικά σύγχρονη ὅμως κοινωνία μας, ἴσως ὅλα αὐτά νά εἶναι ἕνα πράγμα.

Μποροῦμε ν' ἀντιμετωπίσουμε τό θέμα ἀπό μιά ἄλλη σκοπιά καί νά ποῦμε ὅτι βασικός σκοπός τοῦ Δημοτικοῦ εἶναι ν' ἀπαλλάξει τό σπίτι ἀπό τή φροντίδα τῶν νηπίων, ἀλλά πρόκειται γιά μιά πολύ δαπανηρή φροντίδα: κάθε παιδί δημοτικοῦ σχολείου στήν πόλη τῆς Νέας Ὑόρκης στοιχίζει 650 δολλάρια τό χρόνο καί τοῦ γυμνασίου περίπου 1000!

Τί εἴδους περιβάλλον, ἀνάλογο μέ τό περιβάλλον τοῦ σπιτιοῦ, δίνει στήν πραγματικότητα τό σχολεῖο; Ποιός εἶναι ὁ ζωτικός καί ἠθικός του τόνος; Ἄς μοῦ ἐπιτραπεῖ ἐδῶ νά περιγράψω μιά ἐπίσκεψή μου σ' ἕνα σχολεῖο. (Δυτική πλευρά τοῦ Μανχάτταν ὅπου ὑπερισχύει τό πορτορικάνικο στοιχεῖο).

Ἦταν μιά —εὐτυχῶς— μικρή τάξη (μέτρησα λιγότερα ἀπό

εἴκοσι παιδιά), πράγμα πού ἀποτελοῦσε ἐξαίρεση γιά τό σχολικό σύστημα τῆς Νέας Ὑόρκης, ὅπου οἱ τάξεις ἀποτελοῦνται ἀπό τριάντα πέντε παιδιά καί πάνω, ἄν καί ὁ «μέσος ὅρος» θεωρητικά ἀνέρχεται σέ εἴκοσι ἐννιά. Τό μάθημα ἀφοροῦσε τόν καιρό καί τό μόνο πού ἡ δασκάλα ἤθελε νά τῆς ποῦν τά παιδιά ἦταν ὅτι ἡ θερμοκρασία ποικίλει ἀνάλογα μέ τό ὑψόμετρο, τό γεωγραφικό πλάτος καί τήν ἐποχή. Σκόπευε νά γράψει αὐτές τίς λέξεις στόν πίνακα καί ρωτοῦσε τά παιδιά ἄν τίς ἤξεραν. Δέν ἦταν κακή κοπέλα, ἀλλά σάν δασκάλα ἦταν ἀνεπαρκής. Δέν ρωτοῦσε τά παιδιά γιά τόν καιρό στό Πουέρτο Ρίκο, ὅπου σίγουρα εἶχαν ζήσει πολλά ἀπ' αὐτά.

Ἕνα ἀπό τά βασικά στοιχεῖα ὡστόσο στήν τάξη αὐτή ἦταν ὅτι κάθε λίγο καί λιγάκι (στά σαράντα λεπτά πού ἔμεινα ἐκεῖ μέσα, περίπου δέκα φορές) ἡ δασκάλα φώναζε: «Μίλα δυνατότερα. Δέν ἀκούω. Δυνατότερα!» Καί ἐπανελάμβανε τήν ἐρώτησή της γιά τό ὑψόμετρο καί τό γεωγραφικό πλάτος. Ἦταν ἀρκετά φανερό ὅτι τό βασικό πρόβλημα στήν προκειμένη περίπτωση, πού χρειαζόταν πράγματι παιδαγωγική ἀντιμετώπιση, ἀφοροῦσε τήν ψυχολογική κατάσταση τῶν παιδιῶν. Κάθονταν μαγκωμένα σέ μιά ἀποθαρρυντική στάση καί δέν μποροῦσαν (κυριολεκτικά δέν μποροῦσαν) ν' ἀρθρώσουν λέξη. Ὅπως ἦταν ἑπόμενο ἡ ψυχοσωματική τους κατάσταση δέν τούς ἐπέτρεπε ν' ἀναπτύξουν μιά ἐνεργητική στάση πρός τό ἀντικείμενο τοῦ μαθήματος, μέ σκοπό νά τό συλλάβουν καί νά τό καταχτήσουν.

Ἕνας κατάλληλος δάσκαλος θά πήγαινε κοντά στό παιδί καί θά τοῦ ἔλεγε: «Σήκω ἐπάνω, κοριτσάκι μου, καί ἀνάπνευσε ἀπό τό διάφραγμα. Ἀπό τό σημεῖο πού ἀγγίζω μέ τό χέρι μου. Δέν χρησιμοποιεῖς καθόλου αὐτούς τούς μῦς. Κοίταξε δῶ: ἄν σέ πιάσω στά πλευρά, θά πονέσεις. Λοιπόν, κίνησε αὐτές τίς κάτω πλευρές — αὐτό εἶναι τό διάφραγμα — ἀνάπνευσε δυνατά καί φώναξε... Τί νά φωνάξεις; Φώναξε ἁπλῶς "Φωνάζω"!» Ἄν ἡ δασκάλα τό εἶχε κάνει αὐτό, τά παιδιά θά εἶχαν μάθει πολύ σύντομα νά χρησιμοποιοῦν τή φωνή τους καί ν' ἀναπνέουν καλύτερα. Μερικά βέβαια πιθανόν νά ἔρχονταν σέ κάποια ἀμηχανία στήν ἀρχή, ἀλλά σύντομα θ' ἀποχτοῦσαν μιά περισσότερο ἐνεργητική στάση πρός τό μάθημα.

Νά ὅμως πού σ' αὐτό τό σχολεῖο ὁ διευθυντής τύχαινε νά εἶναι ἕνας ἄσπονδος ἐχθρός τοῦ θορύβου. Εἶχε ἐπιβάλλει στά παιδιά νά περνοῦν σιωπηλά στούς διαδρόμους. Ὅπως μοῦ ἐξήγησε, τά πορτορικανάκια ἦταν πολύ ἄγρια παιδιά. Ἄν τούς ἐπέτρεπε νά μιλᾶνε μεταξύ τους στά διαλείμματα, θά ἐξαγριώνονταν καί μετά θά χρειάζονταν δέκα λεπτά ἀπό τήν ὥρα τοῦ μαθήματος γιά νά τά καλμάρεις. Μέ τόν τρόπο αὐτό τά καλμάριζε θαυμάσια καί γιά τά σαράντα λεπτά τῆς κάθε μαθητικῆς ὥρας.

Καθώς τοῦ μιλοῦσα, κάπου ἀκούστηκε ἕνας μικρός θόρυβος. Βγῆκε ἀπ' τά ροῦχα του κι ἔτρεξε μέ θημωμένες φωνές ν' ἀνακαλύψει τόν δράστη. Ἦταν φανερό πώς ἄν ἡ δασκάλα ἄφηνε τά παιδιά νά φωνάζουν, κάποιος προϊστάμενος θά πήγαινε νά τήν συναντήσει καί θά ἦταν ὑποχρεωμένη νά δικαιολογηθεῖ.

Πῆγα στό ἐργαστήριο τοῦ σχολείου ὅπου γινόταν κάποιος θόρυβος. Ὑπῆρχε ἐδῶ ἕνα παιδάκι πού δέν μποροῦσε νά καρφώσει μιά πρόκα: δέν ἔβρισκε τό κεφάλι ἤ χτυποῦσε πολύ ἀδύναμα. Ὁ δάσκαλος τό κοίταζε καί δέν ἔλεγε τίποτα. Ἀπό τόν τρόπο πού τό παιδί κρατοῦσε σφυγμένους τούς ὤμους του — προφανῶς γιά ν' ἀποφύγει τήν ἐπιθετική στάση — ἦταν φανερό πώς *δέν ἦταν μπορετό* νά μπήξει τό καρφί, ὅπως ἄλλωστε θά τοῦ ἦταν ἀδύνατο νά δώσει καί μιά γροθιά. Τό σημαντικό σέ ἕνα ἐργαστήριο ἑφτατάξιου σχολείου δέν εἶναι νά μπορεῖ τό παιδί νά φτιάξει ἕνα κιβώτιο, ἀλλά νά τό φτιάξει μέ δύναμη καί χάρη, νά γίνει ἕνας ἐρασιτέχνης ξυλουργός καί νά μπορεῖ σέ ἐνδεχόμενη στιγμή νά κατασκευάζει ὡραῖα κουτιά. Δέν θἄπρεπε ἕνας καλός δάσκαλος νά ἔχει ἐκπαιδευτεῖ εἰδικά σ' αὐτό τό πράγμα, δηλαδή στό θέμα τῆς δύναμης καί τῆς χάρης καί στήν συγκινησιακή ἀπελευθέρωση πού ἐξασφαλίζει ἡ κινησιολογική ἄσκηση;

Στό γυμναστήριο ἔκαναν τίς ἀσκήσεις πού εἶχε διατάξει ὁ *πρόεδρος Τζών Κέννεντυ*, προκειμένου οἱ νέοι ν' ἀναπτύσσονται φυσιολογικά. Προφανῶς, ἡ φυσική ἁρμονία ἐπιτυγχάνεται μέ τήν ἱκανότητα νά κάνει κανείς ὁρισμένες γυμναστικές ἀσκήσεις ἤ τουλάχιστον μετριέται μέ τίς ἀσκήσεις αὐτές, μιά πού ὁ δάσκαλος εἶναι ὑποχρεωμένος νά βάλει βαθμό. Τά παιδιά ἔκαναν τόν καθορισμένο ἀριθμό ἀσκήσεων μέ «ἀνατάσεις» καί «ψηλά τό πηγούνι». Στήν πραγματικότητα, τά τρία τέταρτα τῆς τάξης καμώνονταν πώς ση-

κώνουν ψηλά τό πηγούνι μέ δύναμη (όπως έκανα πάντα καί ὁ ἴδιος), μέ τούς ἀγκῶνες ἄκαμπτους, μέ κρατημένη ἀνάσα, ἀλλά προσποιούμενοι πώς κάνουν τήν ἄσκηση. Σέ μεριχές περιπτώσεις ή ἄσκηση κατάντουσε σίγουρα ἐπιδλαδής, καταπιεστική, ἀλλά στίς περισσότερες ἦταν μιά ἐπιφανειακή καί δαρετή ἱστορία πού σήμαινε «Ἐντάξει, ἀφῆστε με ἥσυχο». Ἀπό μιά ἄποψη, ἀποτελεῖ ντροπή, γιά τήν χρήση γενικά τοῦ ἀνθρώπινου σώματος, ἡ ἔλλειψη κάθε φυσικῆς προσπάθειας.

Νομίζω ὅτι ἡ πιό αὐθεντική μέθοδος γιά μιά οὐσιαστική σωματική ἀγωγή (ἀλλά φυσικά κανένα σχολεῖο δέν διδάσκει αὐτή τή μέθοδο), εἶναι ἡ εὐρρυθμία καί αὐτό πού οἱ ψυχολόγοι ἀποκαλοῦν χαρακτηρολογική ἀνάλυση, δηλαδή ἡ συγκινησιακή ἀγωγή καί ἡ ἀπελευθέρωση τῶν ἀνεσταλμένων συγκινήσεων μέ τήν ψυχοσωματική καί μυϊκή συμπεριφορά. Τό πρόδλημα αὐτῶν τῶν παιδιῶν εἶναι ὅτι δέν μποροῦν νά ἐκφράσουν τό θυμό τους, τή λύπη τους, τίς σεξουαλικές τους ὁρμές. Κι ὅμως, καμιά προσπάθεια δέν καταδάλλεται γιά τήν ἔκλυση τοῦ φόδου τῆς ἔκφρασης, τῆς σωματικῆς ἐπαφῆς, τῆς γύμνιας. Ὑπάρχει ἕνα εἶδος μουσικῆς διδασκαλίας, ἀλλά ἡ διδασκαλία αὐτή δέν ἀποδλέπει νά δημιουργήσει ἕνα ἀληθινό αἴσθημα καί νά ὁλοκληρώσει τό αἴσθημα μέ τό ρυθμό καί τήν ἁρμονία.

Γιά λόγους διασκέδασης μᾶλλον, αὐτό τό ἴδιο σχολεῖο ἔτυχε νά ἔχει μιά ἐκτός σχολικοῦ προγράμματος δραστηριότητα: τόν χορό. Τά παιδιά ἔπαιζαν ντράμς καί τήν ὅλη προσπάθεια τήν εἶχε ἀναλάδει μιά χαριτωμένη νεαρή δασκάλα. Χορεύοντας τσά-τσά, τά παιδιά μεταδάλλονταν σέ θαυμάσιους μικρούς ἀκροδάτες, γεμάτους χάρη, δύναμη καί περίπλοκους ρυθμούς πού θά ἐνθουσίαζαν τόν Νταλκρόζ. Δέν εἶχαν καθόλου ἀνάγκη ἀπό τίς ἀσκήσεις τοῦ Προέδρου. Σκέφθηκα μέ λύπη ὅτι δέν μάθαιναν στά παιδιά νά καταγράφουν αὐτούς τούς κινησιολογικούς ρυθμούς καί κατόπιν νά προχωρήσουν σέ μιά συνθετότερη ἐργασία, ἀλλά εἶναι δέδαιο ὅτι αὐτό θά κατέστρεφε τό ὅλο ἐγχείρημα.

Τί συμπέρασμα θά ἔδγαζε ἀλήθεια ἀπό τήν ἐπίσκεψη αὐτή ἕνα μέλος τοῦ Τοπικοῦ Συμδουλίου; Ἄς ὑποθέσουμε ὅτι ὁ δάσκαλος τῆς γυμναστικῆς, ἤ ὁ δάσκαλος τοῦ ἐργαστηρίου, ἤ ὁ δάσκαλος τῆς μετεωρολογίας ἀκολουθοῦσαν πράγματι μιά κατάλληλη ἐκ-

παιδευτική μέθοδο. Ἀναμφίβολα, σέ ὁρισμένες περιπτώσεις θά ξεσποῦσε ἕνα ἔντονο κύμα ἐχθρότητας μεταξύ τῶν μαθητῶν καί θά χύνονταν πολλά δάκρυα. Πιθανόν κάποιο παιδί θά πήγαινε στό σπίτι καί θά τό ἔλεγε στόν πατέρα του. Ὁ πατέρας πιθανόν θά τό ἔλεγε στό δάσκαλο. Ἡ ἔκφραση αὐτῆς τῆς ἐχθρότητας — κι ἀκόμα περισσότερο τῆς στεναχώριας καί τῆς σεξουαλικῆς ἐπιθυθίας — πιθανόν νά εἶχε ἀκόμα πιό τρομερές συνέπειες. Ἡ Ἐκκλησία θά ἐξέφραζε παράπονα. Οἱ ἐφημερίδες, πού βρίθουν ἀπό πορνογραφία καί ἔγκλημα, θά σήμαιναν συναγερμό. Θά ἐπενέβαινε ὁ Δήμαρχος. Καί σέ λίγο ὁ δάσκαλος θά εἶχε ξοφλήσει. Οὔτε κάν ἡ Διδασκαλική Ἕνωση — ἔτσι πιστεύω — δέν θά ἐρχόταν σέ βοήθεια τοῦ δασκάλου.

Τά παιδιά ὅμως θά ἀπαλλάσσονταν πιθανόν ἀπό τήν ἐπιθετικότητα καί τή ντροπή τους, θά ξεπερνοῦσαν τήν ἀπό ἀντίδραση βλακεία τους (ἡ βλακεία σ' αὐτές τίς περιπτώσεις εἶναι σχεδόν πάντα μιά μορφή «ἄμυνας») καί θά ξαναβρίσκονταν σ' ἕνα *ἀνεκτό* περιβάλλον.

3

Ἡ προοδευτική ἐκπαίδευση σήμερα

Τό πρόγραμμα τῆς προοδευτικῆς ἐκπαίδευσης προβλέπει πάντα τά κρίσιμα κοινωνικά προβλήματα πού θ' ἀντιμετωπίσουν οἱ ἄνθρωποι μιά γενιά ἀργότερα, ὅταν δηλαδή θά εἶναι πολύ ἀργά γιά τήν ἐφαρμογή τῶν λύσεων πού προτείνουν οἱ προοδευτικοί ἐκπαιδευτικοί. Αὐτό ὅσον ἀφορᾶ τό χαρακτήρα τῆς ὑπόθεσης. Ἀπό οὐσιαστική ἄποψη, ἡ προοδευτική ἐκπαίδευση δέν εἶναι τίποτε ἄλλο ἀπό μιά προσπάθεια ἐγκλιματισμοῦ καί ἐξανθρώπισης κάθε νέας κοινωνικῆς καί τεχνικῆς ἐξέλιξης πού καθιστᾶ τήν παραδοσιακή ἐκπαίδευση ἄσχετη καί ἀκατάλληλη. Δέν πρόκειται δηλαδή γιά μεταρρύθμιση τῆς ἐκπαίδευσης ἀλλά γιά ἀναδόμηση κάτω ἀπό τά δεδομένα τῆς νέας ἐποχῆς. Ἄν ἡ κοινωνία κατάφερνε νά υἱοθετήσει κάποτε αὐτή τήν ἀναδόμηση, θά μπορούσαμε ἐπιτέλους νά ἐλπίζουμε ὅτι θά βροῦμε ἕνα φυσικό δρόμο πρός τό μέλλον. Ἀλλά ἀκόμα καί γιά τό χαρακτήρα τῆς ὑπόθεσης, ἡ κοινωνία ἀπορρίπτει, μισοδέχεται ἤ νοθεύει τίς ἀναγκαῖες ἀλλαγές, μέ ἀποτέλεσμα νά κάνουμε συνεχῶς «ἀτελεῖς ἐπαναστάσεις», ὅπως τίς ονόμασα στό βιβλίο μου Growing up Absurd. Μετά ἔρχονται τά πλατειά κοινωνικά προβλήματα πού *θά μποροῦσαν* νά ἔχουν ἀποφευχθεῖ — πού πραγματικά ἡ παλιότερη προοδευτική ἐκπαίδευση τά εἶχε εἰδικά ἐπισημάνει — ἀλλά εἶναι πλέον πολύ ἀργά. Καί τότε οἱ προοδευτικοί ἐκπαιδευτικοί ρωτοῦν στωϊκά: «Τί θά κάνουμε *τώρα;*».

Μπροστά στή σύγχρονη ἀπίστευτη ἐξάπλωση μιᾶς ὁλοένα πιό ἀφύσικης παιδείας καί ἀλλοτρίωσης τῶν νέων, θεωροῦμε χρήσιμο νά σκιαγραφήσουμε τήν πορεία τῆς προοδευτικῆς ἐκπαίδευσης, στόν αἰώνα μας, ξεκινώντας ἀπό τόν Τζών Ντιούη καί φτάνοντας στήν ἀμερικάνικη ἐκδοχή τοῦ Α. Σ. Νήλ.

Οἱ πρόσφατες ἐπιθέσεις ἐνάντια στήν προοδευτική ἐκπαιδευτι-

κή μέθοδο τοῦ Ντιούη ἀπό τούς διάφορους Ρικόβερ καί Μάξ Ράφερτυ, ὑπῆρξαν πραγματικά λυσσαλέες καί ἀνησυχητικές. Ἀπό ἱστορική σκοπιά, ἡ πρόθεση τοῦ Ντιούη ἦταν ἀκριβῶς ἡ ἀντίθετη ἀπό αὐτή πού λένε οἱ κριτικοί. Ἡ προοδευτική ἐκπαίδευση ἐμφανίστηκε στίς ΗΠΑ μέσα στήν πνευματική, ἠθική καί κοινωνική κρίση πού δημιούργησε ἡ ἀνάπτυξη τῆς μεγάλης συγκεντροποιημένης βιομηχανίας μετά τόν Ἐμφύλιο Πόλεμο. Ἦταν ἡ πρώτη ἐμπεριστατωμένη ἀνάλυση τοῦ ζωτικοῦ σύγχρονου προβλήματος κάθε προχωρημένης χώρας τοῦ κόσμου: πῶς θά ἀντιμετωπίσουμε τό ὑψηλό ἐπίπεδο ἐκβιομηχάνισης καί ἐπιστημονικῆς τεχνολογίας πού εἶναι ξένα στούς ἀνθρώπους; πῶς θά καταστήσουμε τούς ἀνθρώπους κατάλληλους ν' ἀντιμετωπίσουν αὐτά τά φαινόμενα; πῶς θά ζήσουμε μέσα στίς διαρκῶς ἐπεκτεινόμενες πόλεις ὥστε νά μήν καταντήσουν ἁπλά διογκούμενα ἀστικά κέντρα; πῶς θά κάνουμε μιά κοινωνία ἐλεύθερη κάτω ἀπό μαζικές συνθῆκες; πῶς θά καταστήσουμε τό ἀνώτερο βιομηχανικό σύστημα εὐεργετικό καί ὄχι μιά μηχανή πού δουλεύει μονάχα γιά λογαριασμό της;

Ἡ προοδευτική ἐκπαίδευση δηλαδή ἀποτελοῦσε τήν ὀρθή λύση ἑνός πραγματικοῦ προβλήματος γιά τό ὁποῖο ἐνδιαφέρεται ὁ Ρικόβερ: τήν πνευματική καθυστέρηση τῶν ἀνθρώπων μέσα σ' ἕναν τεχνολογικά ἀναπτυσσόμενο κόσμο. Καί γιά νά μιλήσουμε απερίφραστα: ἄν ἡ προοδευτική ἐκπαίδευση εἶχε γενικά υἱοθετηθεῖ, δέν θά νιώθαμε σήμερα τόσο ἀποξενωμένοι καί ἄδαεῖς.

Ἡ σκέψη τοῦ Τζών Ντιούη συνδεόταν μέ μιά παρόμοια τάση στήν ἀρχιτεκτονική, τόν λειτουργισμό τῶν Λούις Σάλλιβαν καί Φράνκ Λόυντ Ράιτ πού προσπαθοῦσαν ν' ἀνακαλύψουν μιά ἀστική πολεοδομία καί αἰσθητική πού νά ἀνταποκρίνονται στήν μηχανική παραγωγή καί νά μήν παύουν νά εἶναι ἀνθρώπινες. Κι αὐτό συνάπτονταν μέ τόν τεχνολογικό προσανατολισμό τῆς οἰκονομικῆς καί ἠθικῆς θεωρίας τοῦ Βέμπλεν. Οἱ στοχαστές αὐτοί ἤθελαν νά ἐκπαιδεύσουν, νά διδάξουν (ἴσως νά ἐξοικειώσουν, εἶναι ἡ καλύτερη λέξη) στή νέα γενιά τίς πραγματικές συνθῆκες τῆς βιομηχανικῆς καί τεχνολογικῆς ζωῆς, μαθαίνοντάς τους νά χειρίζονται τά μηχανήματα, νά διδάσκονται πάνω στήν πράξη. Τότε οἱ ἄνθρωποι θά μποροῦσαν νά νιώθουν ἄνετα μέσα στόν σύγχρονο κόσμο καί πιθανόν νά γίνουν ἐλεύθεροι.

Μέσα σ' αὐτή τήν ἄνεση, ὑπῆρχε ἐπίσης καί μιά πολιτική χροιά. Ὁ Ντιούη ἦταν ἀπογοητευμένος τόσο ἀπό τή ληστρική πλουτοκρατία ὅσο καί ἀπό τή διευθυνόμενη μαζική δημοκρατία, καί ἦταν πάρα πολύ συνετός γιά νά υἱοθετήσει τήν τεχνοκρατία τοῦ Βέμπλεν, τίς τεχνολογικές ἀξίες. Ὁ Ντιούη ἔδωσε πολλή πίστη στήν βιομηχανική δημοκρατία, ὑπερεκτιμώντας τό ἐργατικό κίνημα· δέν μπόρεσε νά προβλέψει τήν γραφειοκρατικοποίηση τῶν ἐργατικῶν συνδικάτων. Σάν πραγματιστής πού ἦταν, ἔλπιζε προφανῶς ὅτι οἱ ἱκανοί θά γίνονταν πρωτεργάτες στήν διαχείριση καί στήν παραγωγή· δέν πρόβλεψε ὅτι τά ἐργατικά αἰτήματα θά περιορίζονταν στό μισθό καί στίς συνθῆκες ἐργασίας.

Γιά τό σχολεῖο ὅμως πίστευε πώς μποροῦσε νά συνδυάσει ὅλα τά ἀναγκαῖα στοιχεῖα: τήν πρακτική γνώση τῆς ἐπιστήμης καί τῆς τεχνολογίας, τή δημοκρατική κοινότητα, τό αὐθόρμητο αἴσθημα πού θ' ἀπελευθερώνονταν μέ τήν καλλιτεχνική ὡρίμανση, τήν ἐλευθερία τῆς φαντασίας καί τήν ἔκφραση τῶν ζωϊκῶν ἐπιθυμιῶν, ἀπαλλαγμένων ἀπό τίς ἠθικολογίες τῶν παπάδων καί τούς κώδικες τῶν σχολικῶν διευθυντῶν. Αὐτή ἦταν ἡ συνισταμένη ὁλόκληρης τῆς ντιουγιανῆς προοδευτικῆς ἐκπαίδευσης. Θά ὑπῆρχε ἕνα αὐθόρμητο ἐνδιαφέρον (συμπεριλαμβανομένης καί τῆς ζωϊκῆς ὤθησης), ἐναρμονισμένο μέ τήν τέχνη - ἐργασία· αὐτή ἡ αὐθορμησία θά βρισκόταν κάτω ἀπό τόν ἔλεγχο ἑνός ἔντονου προγραμματισμοῦ τῆς κάθε ἐνέργειας καί θά καθιστοῦσε τήν ἐνέργεια ἀποτελεσματική. Ἔτσι, ἡ νέα δημοκρατική κοινότητα θά μάθαινε τόν σύγχρονο κόσμο καί θά γινόταν ἱκανή καί νά τόν ἀλλάξει. Ἡ προοδευτική ἐκπαίδευση ἦταν μιά θεωρία συνεχοῦς ἐπιστημονικοῦ πειραματισμοῦ καί μεθοδολογίας, μιά εἰρηνική κοινωνική ἐπανάσταση.

Ὅπως ἦταν ἀναπόφευκτο, ἡ θεωρία αὐτή διαστρεβλώθηκε ὅταν ἄρχισε νά μπαίνει σ' ἐφαρμογή εἴτε ἀπό τά ἰδιωτικά σχολεῖα, εἴτε ἀπό τό κρατικό σύστημα. Οἱ συντηρητικοί καί οἱ ἐπιχειρηματίες ἔβαλαν τίς φωνές καί τό πρόγραμμα κολοβώθηκε. Ἡ πρακτική ἐξάσκηση καί ἡ κοινοτική δημοκρατία, πού σκοπό εἶχαν νά διδάξουν πῶς νά ζεῖς ἐπιστημονικά καί ν' ἀλλάζεις τήν κοινωνία, μεταβλήθηκαν σέ «κοινωνικά ἐπωφελῆ» θέματα καί σέ μιά ψυχολογία τοῦ «ἀνήκειν». Στά σχολεῖα μας, τό μάθημα ὁδηγήσεως ἐπι-

βιώνει κάτω από τήν ἐτικέττα τοῦ «ἐπωφελοῦς». (Σήμερα, ὑποπτεύομαι ὅτι ὁ Ντιούη θά μᾶς παρότρυνε νά περιορίσουμε τόν ἀριθμό τῶν αὐτοκινήτων). Ὁ χορός δημόσια ἀποτελοῦσε μιά μορφή τοῦ «ἀνήκειν». Οἱ Ἀμερικανοί δέν εἶχαν πρόθεση νά εὐρύνουν τήν ἐπιστημονική βάση καί νά πάρουν τήν τεχνολογική ἐξειδίκευση καί τόν ἔλεγχο ἀπό τά χέρια τῶν διευθυντῶν καί τῶν τεχνικῶν τους. Ὅσο γιά τήν δημοκρατική κοινότητα κατάντησε παράδοξα νά σημαίνει προσαρμογή, ἀντί νά εἶναι ἡ μήτρα τοῦ κοινωνικοῦ πειραματισμοῦ καί τῆς πολιτικῆς ἀλλαγῆς.

Κατά περίεργο τρόπο, μόλις πρίν ἀπό λίγα χρόνια, καί ταυτόχρονα μέ τήν ἐπίθεση κατά τοῦ Ντιούη, οἱ ἰδέες του ἄρχισαν ν' ἀποχτοῦν μεγαλύτερη εὔνοια ἀπό μέρους τῶν ἐπισήμων παραγόντων (ἄν καί χωρίς ν' ἀποδίδονται στόν ἴδιο τόν Ντιούη). Μέσα στίς ἀγωνιώδεις ἐκκλήσεις γιά αὔξηση τῶν ἐπιστημονικῶν καί τεχνικῶν γνώσεων πού ἀκολούθησαν τήν ἐκτόξευση τοῦ Σπούτνικ, οἱ ἐπικριτές τοῦ Ντιούη μιλοῦσαν γιά ἀκριβῆ μαθήματα, δρακόντεια ἐπιλογή καί ξεσκαρτάρισμα (ἐκτός ἀπό δωροδοκίες) γιά νά βρεθεῖ ἡ ἀπαιτούμενη ὁμάδα τῆς ἐπιστημονικῆς ἐλίτ. (Ὁ Δρ Κόναντ λέει ὅτι οἱ «ἀκαδημαϊκά ταλαντοῦχοι» εἶναι 15% καί αὐτοί, ἐπιλεγμένοι μέ τέστ πού ἔγιναν σ' ἐθνική κλίμακα, θά εἶναι ἕτοιμοι νά ἐνταχθοῦν στόν σύγχρονο τεχνολογικό μας κόσμο σάν δημιουργικά του πνεύματα.) Ὑπάρχει ὡστόσο μιά ἀκριβῶς ἀντίθετη θεωρία πού προωθεῖται ἀπό τούς δασκάλους τῶν ἐπιστημονικῶν μαθημάτων, ὅπως λογουχάρη ἡ συμφωνία τῆς Διάσκεψης τοῦ Woods Hole τοῦ Ἐθνικοῦ Ἐπιστημονικοῦ Ἱδρύματος, πού ἀναφέρει ὁ Μπράνερ στό βιβλίο του The Processes of Education. Ἡ τελευταία αὐτή θεωρία συνιστᾶ πρακτική μάθηση διά τῆς δράσης, ἀπορρίπτει ἐντελῶς τόν ἀνταγωνισμό καί τή βαθμολόγηση, καί ἐνθαρρύνει τή φαντασία καί τόν στοχασμό. Δέν ὑπάρχει λόγος, ἰσχυρίζεται, νά μαθαίνεις τίς «ἀπαντήσεις» γιατί πολύ σύντομα θά ὑπάρχουν διαφορετικές ἀπαντήσεις. Ἐκεῖνο μᾶλλον πού πρέπει νά διδάσκονται οἱ μαθητές εἶναι οἱ βασικές ἰδέες τῆς ἐπιστημονικῆς σκέψης πού συνάπτονται μέ τά αἰσθήματα καί τήν ἐμπειρία τους. Μέ δυό λόγια, ἡ θεωρία δέν διαφέρει ἀπό τήν ντιουγιανή προοδευτική ἐκπαίδευση.

Βέβαια, ὁ καθηγητής Μπράνερ καί οἱ ὀπαδοί του δέν φτάνουν

στό σημεῖο νά υἱοθετήσουν τή δημοκρατική κοινότητα, ἀλλά φοβᾶμαι πώς τελικά θά διαπιστώσουν ὅτι κι αὐτό εἶναι ἀπαραίτητο, γιατί εἶναι ἀδύνατο νά κάνεις δημιουργική ἐργασία ὁποιουδήποτε εἴδους ὅταν οἱ στόχοι προκαθορίζονται ἀπό τούς ἀμύητους καί δέν ὑπόκεινται σέ κριτική καί διαφοροποίηση ἀπό ἐκείνους πού εἶναι ὑποχρεωμένοι νά τούς ἐπεξεργαστοῦν, ἔστω κι ἄν αὐτοί εἶναι νεαροί. (Ἕνας ἀπό τούς κανόνες τοῦ Ντιούη λέει: ὅτι ἡ καλή διδασκαλία εἶναι ἐκείνη πού κάνει τόν σπουδαστή νά θέλει νά μάθει κάτι περισσότερο.)

Ὁ συμβιβασμός πού ἐπιχειρεῖ τό Ἐθνικό Ἐπιστημονικό Ἵδρυμα σ' αὐτό τό σημεῖο εἶναι μᾶλλον κωμικός. «Οἱ φυσικοί νόμοι δέν ἐπιβεβαιώνονται· θέλουμε νά ἐλπίζουμε ὅτι ὁ σπουδαστής θά τούς ἀνακαλύψει»· «ἐπιθυμία μας εἶναι νά ἐπιτρέψουμε σέ κάθε μαθητή νά νιώσει ὥς ἕνα σημεῖο τήν εὐχάριστη ἀναστάτωση πού συνεπάγεται ἡ ἐπιστημονική ἔρευνα» (παραθέματα ἀπό τό *Σχέδιο Βελτίωσης τῆς Ἐπιστημονικῆς Διδασκαλίας* τοῦ ΕΕΙ). Δηλαδή, ὁ σπουδαστής καλεῖται νά κάμει ἕνα ἀποκαλυπτικό πήδημα σέ ὅ,τι εἶναι ἤδη γνωστό: σέ μιά σειρά μαθημάτων πού ἔχουν προδιαγραφεῖ ἀπό τούς δόκτορες τοῦ Τεχνολογικοῦ Ἰνστιτούτου τῆς Μασσαχουσέτης. Μιά τέτοια διαδικασία, ἀντί νά συναρπάζει, θά πρέπει νά εἶναι πολύ ἀπογοητευτική. Φοβᾶμαι ὅτι οἱ μαθητές δέν θά χαιρετήσουν τήν «ἀνακάλυψη» μέ ζητωκραυγές ἀλλά μέ γιουχαΐσματα. Ὁ ἐνθουσιασμός πού δίνει ἡ ἀνακάλυψη ὑποβιβάζεται στήν ἁπλή ἔξαψη πού προκαλεῖ ἡ λύση μιᾶς «σπαζοκεφαλιᾶς». Ἄς μοῦ ἐπιτραπεῖ ν' ἀμφιβάλλω ἄν οἱ σπαζοκεφαλιές ἔχουν καμιά σχέση μέ τήν δημιουργική σκέψη, ἐνῶ δέν ὑπάρχει καμιά ἀμφιβολία γιά τό τί ἐπιδιώκουν μ' αὐτό πολλοί δόκτορες τῶν Πανεπιστημίων.

Στό μεταξύ, ἡ προοδευτική ἐκπαίδευση ἔχει προχωρήσει σέ νέα ἐντελῶς ἐδάφη: στό πῶς δηλαδή θ' ἀντιμετωπίσει τήν ὑπερσυγκεντρωτική ὀργάνωση καί τούς «ζηλωτές» τῆς ὀργάνωσης τῆς κοινωνίας μέσα στήν ὁποία περιλαμβάνεται καί ἡ ἀπό πάνω πρός τά κάτω κατεύθυνση τῆς ἐπιστήμης ὅπως καθορίζεται ἀπό τό Ἐθνικό Ἐπιστημονικό Ἵδρυμα. Ἡ νέα προοδευτική θεωρία εἶναι τό «Σάμμερχιλ».

Τό ἀμερικάνικο κίνημα Σάμμερχιλ ἔχει σάν πρότυπο τό σχο-

λεῖο τοῦ Νήλ στήν 'Αγγλία, ἀλλά μέ τόσο σημαντικές τροποποιήσεις ὥστε ὁ Νήλ δέν θέλει νά συνδέεται τ' ὄνομά του μέ ὁρισμένα παρακλάδια του.

"Οπως ὁ Ντιούη, ἔτσι κι ὁ Νήλ ὑπογράμμιζε τή σημασία τῆς ἐλεύθερης ζωϊκῆς ἔκφρασης, τή μάθηση μέ τήν πράξη καί τίς πολύ δημοκρατικές κοινοτικές διαδικασίες (ψῆφο γιά ὅλους, ἀκόμα καί γιά τά μικρά παιδιά!), ἀλλά θέσπιζε ἐπίσης καί μιά ἀρχή πού στόν Ντιούη δέν φαινόταν σημαντική: τήν ἐλευθερία νά διαλέξεις ἄν θά πᾶς στήν τάξη ἤ ὄχι. "Ενα παιδί σχολείου τύπου Σάμμερχιλ μπορεῖ ἁπλούστατα νά περιφέρεται καί δέν πηγαίνει στήν τάξη παρά μονάχα ὅταν θά νιώσει πραγματικά τήν ἀνάγκη νά τό κάμει. Μερικά μάλιστα παιδιά πού ἔχουν μεταγραφεῖ ἀπό σχολεῖα ὑποχρεωτικῆς ἐκπαίδευσης, δέν νιώθουν αὐτή τήν ἀνάγκη πρίν περάσουν ὀχτώ μέ ἐννιά μῆνες. Μετά ὅμως, καθώς ἡ περιέργεια ἀρχίζει νά ξαναζωντανεύει μέσα τους — καί μιά πού πηγαίνουν καί οἱ φίλοι τους — δέχονται νά κάνουν μιά δοκιμή.

Δέν εἶναι τυχαῖο, ὅπως προσπαθῶ νά δείξω σ' αὐτό τό βιβλίο, πού αὐτή ἀκριβῶς ἡ ἀπόκκλιση ἀπό τήν προοδευτική ἐκπαίδευση εἶναι πού δυσκολεύει τά πράγματα στήν 'Αμερική, δεδομένου ὅτι τά περισσότερα σχολεῖα τύπου Ντιούη πού ἐπιβιώνουν, εἶναι ἁπλῶς λίγο καλύτερα ἀπό τά καλά σχολεῖα τῶν προαστίων πού τά μιμοῦνται. Τό πρωταρχικό πρόβλημα εἶναι ὅτι τό ὑποχρεωτικό σχολικό σύστημα, ὅπως καί ὁλόκληρη ἡ οἰκονομία μας, ἡ πολιτική καί τό πρότυπο ζωῆς, ἔχουν γίνει τροχοπέδη. Δέν ἀποβλέπει πλέον σέ μιά μάξιμουμ ἀνάπτυξη καί πραγματική χρησιμότητα τῶν παιδιῶν μέσα σ' ἕνα διαρκῶς μεταβαλλόμενο κόσμο, ἀλλά ἀποτελεῖ ἕναν παράλογο κοινωνικό μηχανισμό γιά ἄσχετες ἐπιδιώξεις δυστυχῶς πολύ μικρῆς κλίμακας. 'Ακόμα κι ὅταν εἶναι καλοπροαίρετο, ἡ θανάσιμη ἁρπάγη τῆς γραφειοκρατίας πού ἀπαιτεῖ ὁμοιότητα ἀντιλήψεων, ἀπό τά πανεπιστήμια μέχρι τίς κατώτερες ἐκπαιδευτικές βαθμίδες, δέν ἐπιτρέπει τόν συνδυασμό τῶν διαθέσεων καί τῶν ὑπαρχουσῶν συνθηκῶν. "Ετσι τά παιδιά εἶναι ὑποχρεωμένα νά παραμένουν γιά δώδεκα τουλάχιστον χρόνια στήν ἴδια θέση, ἐνῶ βεβαίως ἐκεῖνα πού φοιτοῦν σέ ἰδιωτικά ντιουγιανά σχολεῖα ἔχουν ἄλλα τέσσερα μέ ὀχτώ χρόνια παραπάνω. Συμπέρασμα: ἄν πρόκειται νά δοκιμάσουμε μιά πραγματικά καθολι-

κή έκπαίδευση πού νά μορφώνει, θά πρέπει, άρχίζοντας, ν' άπαλλαγοῦμε ὁλοκληρωτικά άπό τήν ύποχρεωτική φοίτηση.

Μιά άμερικάνικη παραλλαγή σχολείου Σάμμερχιλ άνάπτυξε μέσα σέ λίγα χρόνια μιά έντελῶς άπρόβλεπτη κατεύθυνση. Ὅπως καί τό Σάμμερχιλ, τό σχολεῖο αὐτό δέν βρίσκεται στήν πόλη, άλλά, άντίθετα άπό τό Σάμμερχιλ, δέν εἶναι καί μιᾶς συγκεκριμένης περιφέρειας. Τά περισσότερα παιδιά προέρχονται άπό μιά κοντινή παροικία καλλιτεχνῶν, μερικοί άπό τούς ὁποίους ἔχουν διεθνή φήμη. Οἱ καλλιτέχνες γονεῖς, άλλά καί ἄλλοι, ἔρχονται στό σχολεῖο σάν ἔκτακτοι δάσκαλοι μουσικῆς, ζωγραφικῆς, οἰκοδομικῆς, χοροῦ, κλπ.

Ἀποφασιστικοί ὅπως ἦταν οἱ γονεῖς αὐτοί — καί οἱ ταχτικοί δάσκαλοι — ἦρθαν σέ ρήξη μέ τόν διευθυντή τοῦ σχολείου, τόν ἱδρυτή, ὁ ὁποῖος εἶχε διατελέσει δάσκαλος τύπου Σάμμερχιλ. Τοῦ άφαίρεσαν σημαντικά προνόμια καί τελικά ἐκεῖνος παραιτήθηκε. Ὕστερα άπ' αὐτό, γιά τή λήψη τῶν άποφάσεων σέ δύσκολα θέματα, χρειάστηκε νά πάρουν μέρος καί οἱ ἄλλοι γονεῖς. Τό άποτέλεσμα φαίνεται νά ὑπῆρξε ὁ σχηματισμός ἑνός παράξενου εἴδους διευρυμένης οἰκογένειας, πού τά μέλη της ἑνώθηκαν γιά τήν μόρφωση τῶν παιδιῶν τους καί πού στούς κόλπους της συμπεριέλαβαν καί μερικούς ἐπαγγελματίες δασκάλους. Παράλληλα, ὅμως, κατά μίμηση τοῦ Νήλ, ὑπάρχει τό δημοκρατικό συμβούλιο ὅπου τά παιδιά ἔχουν ἔγκυρο λόγο καί δικαίωμα ψήφου, πράγμα πού τούς παρέχει ἕνα καθιερωμένο μέσο ἐπικοινωνίας άλλά καί διαφωνίας μέ τούς γονεῖς τους. Τό συμβούλιο αὐτό εἶναι θυελλῶδες καί φατριαστικό. Μερικοί γονεῖς ἔχουν άποβληθεῖ καί ὁρισμένοι δάσκαλοι άναγκάστηκαν ν' άποχωρήσουν. Κι ὅμως, ἐντελῶς άκούσια, άναπτύσσεται ἐδῶ ἕνας θαυμάσιος τρόπος ἐπίλυσης γιά μερικά άπό τά πιό κρίσιμα προβλήματα τῆς άμερικάνικης ζωῆς: πῶς μποροῦν τά παιδιά νά άνατρέφονται σέ ζωντανή ἐπαφή μέ πολλούς ἐνήλικες· πῶς μποροῦν αὐτοί πού ἐργάζονται νά διευθύνουν οἱ ἴδιοι τήν ἐπιχείρηση· πῶς μπορεῖ νά ξεπεραστεῖ ὁ αὐστηρός ἐπαγγελματισμός πού εἶναι ἐπιζήμιος γιά τίς άνθρώπινες δυνατότητες.

Τώρα, ἕνας άπό τούς δασκάλους αὐτοῦ τοῦ σχολείου ἑτοιμάζεται νά δοκιμάσει ἕνα μικρό σχολεῖο Σάμμερχιλ σέ μιά φτωχογειτονιά τῆς Νέας Ὑόρκης.

Μιά ἄλλη παραλλαγή Σάμμερχιλ ἀκολούθησε διαφορετική πορεία: χρησιμοποίησε τό σχολεῖο σάν ἄμεση σχεδόν κοινωνική δραστηριότητα. Γιά νά ξεπεράσει τήν τεχνητή διαστρωμάτωση τῆς σύγχρονης κοινωνίας, ἔβαλε μαζί ὄχι μονάχα Νέγρους καί λευκούς ἀλλά καί παραστρατημένους καί νομοταγεῖς. Ὅπως εἶναι φυσικό, αὐτό δημιούργησε φασαρίες ἀνάμεσα στό σχολεῖο καί στή γύρω του περιοχή. Χρειάστηκε νά μεταφερθεῖ ἀπό τό Νότο στό Βορρά, ἀλλά καί στό Βορρά συναντάει δυσκολίες.

Ὁ συνδυασμός αὐτός ἐκπαίδευσης καί ἄμεσης κοινωνικῆς δράσης ξεπηδάει σιγά σιγά ἀπό παντοῦ. Ἡ ἐπονομαζόμενη Κίνηση Σπουδαστῶν τοῦ Βορρά, εἶναι μιά ὁμάδα σπουδαστῶν κολλεγίου πού παίρνουν ἕνα χρόνο ἄδεια ἀπό τό κολλέγιο γιά νά βοηθήσουν στά μαθήματα τά καθυστερημένα παιδάκια τῶν ἀστικῶν δημοτικῶν σχολείων. Τελευταῖα, ἡ Κίνηση δήλωσε ὅτι δέν θά περιορίσει τήν πολιτική της μονάχα στούς στόχους πού βάζει τό πρόγραμμα τοῦ σχολικοῦ συστήματος. Ἡ Ἐπιτροπή Σπουδαστῶν Εἰρηνικοῦ Συντονισμοῦ σχεδιάζει αὐτή τή στιγμή (γράφω τό 1964) νά κατέβει στό Νότο γιά νά βοηθήσει, καταρχήν, στήν ἐγγραφή τῶν χωρίς δικαιώματα Νέγρων στούς ἐκλογικούς καταλόγους, ἀλλά καί γιά νά ἱδρύσει δοκιμαστικά μικρά κολλέγια γιά ἔφηβους ὅπου πέντε ἀπόφοιτοι θά διδάσκουν σέ εἴκοσι πέντε νεαρούς (ὁ καθένας) ἕνα πρόγραμμα πού θά ἔχει σχέση μέ τήν οἰκονομική καί πολιτική τους ἀνάπτυξη. Σέ συνδυασμό μέ τά πολυάριθμα σχολικά μποϋκοτάζ, ξεπετάχτηκαν «Ἐλεύθερα» σχολεῖα πού ἄρχισαν μέ ἡμερήσιες προπαγανδιστικές διαδηλώσεις, ἀλλά πού ἦταν ἀρκετά ζωντανές ὥστε νά ἐγγυῶνται μιά συνέχεια.

Κατά τή γνώμη μου, τά Σώματα Εἰρήνης σάν ὀργάνωση ἔχουν τήν ἴδια βασική ἐκπαιδευτική σημασία. Πρός τό παρόν εἶναι αὐστηρά ἐκλεκτικά καί ὑπερβολικά ἀκαδημαϊκά. Πρόκειται λίγο-πολύ γιά μιά ὑπόθεση πού ἀφορᾶ τά παιδιά τῆς ἀνώτερης κοινωνικῆς τάξης καί ὁρισμένους ἀκριβοπληρωμένους καθηγητές καί σχολικούς διευθυντές: τά δίδακτρα γιά κάθε παιδί ἀνέρχονται σέ 15.000 δολλάρια τό χρόνο. Παρόλα αὐτά, σάν κίνηση δέν μπορεῖ νά ἑρμηνευθεῖ παρά σάν ἀντίθεση στό ὀρθόδοξο ἐκπαιδευτικό σύστημα καί στά ἀπογοητευτικά ἀποτελέσματα πού ὁδηγεῖ αὐτό τό ἐκπαιδευτικό σύστημα.

Στό μέλλον — ἄν ἐπιβιώσουμε κι ἔχουμε κάποιο μέλλον, πράγμα πού εἶναι κάπως ἀβέβαιο — θά ἔχουμε σίγουρα περισσότερο ἐλεύθερο χρόνο στή διάθεσή μας. Ἄν αὐτός ὁ ἐλεύθερος χρόνος δέν θέλουμε νά εἶναι ἐντελῶς ἄδειος καί χυδαῖα καταναλωτικός, θά πρέπει νά δημιουργήσουμε ἕναν συλλογικό λαϊκό πολιτισμό. Θά πρέπει νά δώσουμε μεγαλύτερη θέση στίς ἀνθρώπινες ὑπηρεσίες καί μικρότερη στήν παραγωγή εἰδῶν κιγκαλερίας· περισσότερη πρωτοβουλία στούς πολίτες καί λιγότερη στρατιωτική πειθαρχία· καί νά προβοῦμε σέ ἀποκέντρωση τοῦ ἐλέγχου καί τῆς διοίκησης στίς διάφορες σφαῖρες τοῦ κρατικοῦ μηχανισμοῦ. Γιά τούς σκοπούς αὐτούς, τά ἐκ τῶν ἄνω ὑπαγορευόμενα σχέδια καί οἱ μέχρι τώρα ἐκπαιδευτικές μέθοδοι, εἶναι ἐντελῶς ἀκατάλληλα. Πρακτικά καί κατάλληλα, ἀντίστροφα, εἶναι ἡ κοινωνία τῆς ἐλεύθερης ἐκλογῆς καί ἡ ζωντανή κοινωνική δραστηριότητα πού ἀναπτύσσουν τά σχολεῖα Σάμμερχιλ τόσο στήν ἐγγλέζικη ὅσο καί στήν ἀμερικάνικη ἐκδοχή τους

Ἔτσι, ὅπως συνέβη καί μέ τόν Ντιούη, ἡ καινούργια ὤθηση πού παίρνει ἡ προοδευτική ἐκπαίδευση, ἀποτελεῖ ἕναν καλό δείκτη γιά τήν κατάσταση πού βρισκόμαστε. Δέν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι ἡ κοινωνία θά προσπαθήσει νά διαστρέψει αὐτό τό πρόγραμμα πού τό χρειάζεται ἀλλά καί τό φοβᾶται.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΓΥΜΝΑΣΙΟ

4

Μιά πρόταση γιά τήν ἐπέκταση τῆς ὑποχρεωτικῆς ἐκπαίδευσης

Ἀπευθυνόμενος πρός τά μέλη τῆς Ἕνωσης Ἀμερικανῶν Τραπεζιτῶν στίς 24 Φεβρουαρίου 1964, ὁ ὑπουργός Ἐργασίας πρότεινε τήν *ἐπέκταση* τῆς ὑποχρεωτικῆς ἐκπαίδευσης μέχρι τήν ἡλικία τῶν 18 ἐτῶν. Ἡ πρόταση αὐτή γίνεται τή στιγμή πού στή Νέα Ὑόρκη τό Συμβούλιο Πρωτοδικῶν τῆς κομητεία Κίνγκς προτείνει τήν *ἐλάττωσή* της στά δεκαπέντε καί δίνει στούς ἐπιθεωρητές τῶν σχολείων τό δικαίωμα ν' ἀποβάλλουν τούς ἀπείθαρχους μαθητές. Σέ πολλά σχολεῖα τῆς χώρας σταθμεύουν ἀστυφύλακες γιά νά ἐπιτηροῦν τούς νέους πού δέν θέλουν νά φοιτήσουν. Ἐπίσης, οἱ περισσότεροι ἀπό ἐκείνους πού μέ καλοπιάσματα δέχτηκαν νά ξαναγυρίσουν στό σχολεῖο τό 1963, σύντομα τό ξαναεγκατέλειψαν, ἀφοῦ καμιά οὐσιαστική ἀλλαγή δέν ἔγινε στήν μεθοδολογία ἤ στό σχολικό πρόγραμμα, καί ἁπλῶς ὑπέστησαν νέες ταπεινώσεις καί πειράγματα ἀπό τούς συμμαθητές τους. Τέλος — verbum satis sapienti — μερικά μεγαλύτερα παιδιά γίνονται ὁλοένα καί πιό δύσθυμα καί ἀρχίζουν νά κουβαλοῦν ἐπάνω τους πιό δραστικό ἐξοπλισμό. Τό σκέφτηκε αὐτό ὁ Ὑπουργός τῆς Ἐργασίας;

Σέ μερικά μέρη (στό Μιλγουώκι, λογουχάρη), ἡ ὑποχρεωτική φοίτηση εἶναι αὐτή τή στιγμή μέχρι τά δεκαοχτώ, μέ τήν ἀκόλουθη σειρά: ἄν, μετά τά δεκάξη, ἕνας νέος ἐργάζεται, πηγαίνει στό Συμπληρωματικό Σχολεῖο (τήν Ἐπαγγελματική Σχολή τοῦ Μιλγουώκι) μιά μέρα τήν ἑβδομάδα· ἄν δέν ἐργάζεται, ἔχει πλήρη φοίτηση μέχρι τά δεκαοχτώ. Πῶς γίνεται αὐτό; Ἕνας διευθυντής σχολείου μοῦ εἶπε: «Δέν τούς διδάσκουμε τίποτα, οὔτε σχολικά μαθήματα, οὔτε ἐπάγγελμα. Εἶναι γενικά ἀνεπίδεκτοι καί κανένα ἐπάγγελμα δέν τούς ταιριάζει. Προσπαθοῦμε βέβαια νά βελτιώσουμε τή συμπεριφορά τους, ἀλλά συνήθως δέν τούς ἔχουμε στά χέρια μας περισσότερο ἀπό ἑφτά περίπου μῆνες.»

«Γιατί; Τί κάνουν μετά;»

«Πηγαίνουν στό Στρατό ή καταλήγουν στό wales» (wales είναι τό 'Αναμορφωτήριο).

Όπως ήταν φυσικό άγανάκτησα καί είπα: «Ποιά θά ήταν ή δική σας συμπεριφορά άν σάς έκλεινα μέσα σέ μιά τάξη καί δέν κατέβαλλα καμιά προσπάθεια νά σάς διδάξω κάτι; Δέν θά ήταν καλύτερα νά πηγαίνατε σέ μιά φυλακή;» Οί ένοχλητικές αύτές έρωτήσεις δέν φάνηκαν δμως νά τόν έφεραν σέ δύσκολη θέση καθόλου. Προφανώς δέν μπορούσα νά έπικοινωνήσω μέ τήν συγκεκριμένη κατάσταση πού ζούσε.

Στό λόγο του, ό ύπουργός Wirtz κάνει τόν συνηθισμένο συσχετισμό άπασχόλησης καί έτών έκπαίδευσης: «Τό ποσοστό μή άπασχόλησης γιά άτομα μέ λιγότερα άπό πέντε χρόνια φοίτησης είναι σήμερα 10,4%. Γιά κείνους πού έχουν άπό έννιά μέχρι έντεκα χρόνια, είναι 7,8%. Γιά δσους έχουν άπό δεκατρία έως δεκαπέντε, 4%, άλλά γιά αύτούς πού έχουν δεκάξη χρόνια ή παραπάνω, τό ποσοστό μή άπασχόλησης πέφτει στό 1,4%».

Οί άριθμοί δμως αύτοί είναι άπατηλοί. Όπως ό ίδιος δμολογεί σ' ένα άλλο κείμενό του, ή πρωταρχική έξήγηση τού συσχετισμού βρίσκεται στό είσόδημαα τών γονιών: μέ τίς γνωριμίες, τά μέσα καί τίς φιλοδοξίες πού έχουν, τά παιδιά τής μεσαίας τάξης, άρπάζουν τίς δουλειές αύτής τής τάξης· τά χρόνια φοίτησης είναι άπλώς ένας συμπτωματικός παράγοντας. Τά παιδιά τής κατώτερης τάξης, έπαιρναν κατώτερες δουλειές, άλλά αύτές άκριβώς οί δουλειές έχουν κορεσθεί· μέσα στήν τωρινή δομή τής οίκονομίας, τό χρήμα καί τά έπαγγέλματα δέν χωρίζονται. Μέ τόν ίδιο τρόπο, ή ύπακοή, ή κατάλληλη έμφάνιση, κλπ. πού είναι χρήσιμα γιά τήν πρόσληψη σέ μικρές δουλειές, δέν δημιουργούνται άπό τά χρόνια φοίτησης, άλλά μετριώνται άκριβώς μέ αύτά. Κατά τή γνώμη μου, οί έντυπωσιακοί συσχετισμοί μεταξύ ίσόβιου είσοδήματος καί έτών έκπαίδευσης πρέπει νά ύπαχθούν στό ίδιο έπίπεδο κριτικής άντιμετώπισης. Ό νεαρός τής μεσαίας τάξης πού πιάνει τήν πρώτη του δουλειά καί άποφασίζει δτι τού χρειάζονται όγδόντα δολλάρια (τή 6δομάδα) γιά νά κάμει άρχή, έχει τή δυνατότητα νά περιμένει μέχρι νά τήν πετύχει. Τό φτωχόπαιδο πρέπει νά δουλέψει δπωσδήποτε καί ξεκινάει μέ τριάντα πέντε δολλάρια. Είναι

προφανές ότι ή άρχική αύτή διαφορά θά προκαθορίσει ολόκληρη τήν καριέρα του. Αντίστροφα, ένα έξυπνο φτωχό παιδί, διαπιστώνοντας πώς έχουν τά πράγματα, μπορεί ν' άποφασίσει νά δράσει άπό μόνο του καί νά κοιτάξει γιά καμιά λοβιτούρα.

Έπίσης, οί Νέγροι άπόφοιτοι τών κολλεγίων προσβλέπουν σ' όλη τους τή ζωή σέ μιά έξίσωση τοΰ μισθοΰ τους μέ τόν μισθό τών λευκών άπόφοιτων τών γυμνασίων. Έκεΐνο όμως πού φαίνεται: νά συνιστά τή διαφορά δέν είναι τά χρόνια φοίτησης, άλλά ολόκληρη ή διαδικασία. Άν ύστερα άπό έφτά ή όχτώ χρόνια, ή αύξηση μισθοΰ τών Νέγρων ή Πορτορικανών άπόφοιτων γυμνασίου, σέ σχέση μ' έκείνους πού έγκατέλειψαν τό σχολεΐο, είναι πέντε δολλάρια τήν έβδομάδα, άναρωτιέται κανείς άν ή αύξηση αύτή άξίζει τίς πολύχρονες όδυνηρές προσπάθειες μιάς φοίτησης πού εΐναι πραγματικά άνώφελη καί πνευματικά βλαπτική.

Κάτω άπ' αύτές τίς συνθήκες, σοφότερο είναι νά στραφοΰμε στήν άκριβώς άντίθετη κατεύθυνση. Είναι πιθανό ότι ή έπιδεκτικότητα γιά μάθηση καί οί σχολικές φιλοδοξίες τών φτωχών παιδιών θά βελτιώνονταν άν δίναμε τά χρήματα στίς φτωχές οίκογένειες *άμεσα*, άντί νά τά διοχετεύουμε στό κανάλι τοΰ σχολικοΰ συστήματος ή άλλων κοινωνικών όργανώσεων άπ' όπου τά περισσότερα διαρρέουν πρός τήν ίδια τήν μεσαία τάξη. Άν ένισχύσουμε χρηματικά τούς φτωχούς σάν καταναλωτές μέσα σέ μιά κοινωνία πού έχει στραφεί πρός τήν κατανάλωση, οί φτωχοί θά στείλουν κι αύτοί τά παιδιά τους στό σχολεΐο — μορφή κατανάλωσης κι αύτό. Κατά τή γνώμη μου, αύτό λένε ούσιαστικά ό Γκαλμπραίηθ καί ό Θέομπαλντ. Έπίσης πρός τόν ίδιο σκοπό άποβλέπουν καί οί προτάσεις τών Μίρνταλ καί Κέιζερλινγκ, οί όποΐοι άποφαίνονται ότι τό κράτος έργάζεται γιά τήν δημιουργία άνειδίκευτων έπαγγελματικών θέσεων.

Ίσχυρίζονται ότι ή κοινωνία χρειάζεται περισσότερους άνθρώπους τεχνικά έκπαιδευμένους, άλλά πολλοί πληροφορημένοι έργαζόμενοι μοΰ λένε ότι γιά ένα έπάγγελμα πού άπαιτεί είδίκευση καί όχι μεγάλη εύφυΐα, μπορεί νά βρεθεΐ άμέσως έργάτης ή νά έκπαιδευτεΐ στά γρήγορα γιά νά τό άναλάβει. Στό πιό αύτοματοποιημένο τμήμα τής Τζένεραλ Μότορς λογουχάρη, μιά μέσου όρου είδίκευση άπαιτεΐ τρεΐς έβδομάδες έκπαίδευση γι' αύτούς πού

δέν ἔχουν κανενός εἴδους μόρφωση. Παλιότερα, οἱ τέτοιες δουλειές, ἀπαιτοῦσαν ἕξη ἑβδομάδες, ἀλλά ἡ αὐτοματοποίηση ἐλάττωσε μᾶλλον ἀντί ν' αὐξήσει τό χρόνο τῆς ἐκπαίδευσης. Στό Στρατό καί στό Ναυτικό, ἰδιαίτερα περίπλοκες εἰδικότητες, ὅπως ἡ λειτουργία καί ἡ ἐπιδιόρθωση τοῦ ραντάρ, μαθαίνονται μέσα σ' ἕνα χρόνο μέ *πρακτική ἄσκηση* καί συχνά ἀπό ἐντελῶς ἀγράμματους νέους.

Φυσικά, ἄν τό δίπλωμα ἀποτελεῖ προϋπόθεση γιά τήν πρόσληψη ἑνός νέου σέ δουλειά, ὁ συσχετισμός φοίτησης καί ἐπαγγέλματος εἶναι αὐταπόδεικτος. Ἀποτέλεσμα αὐτῆς τῆς παραξενιᾶς εἶναι νά ὑπάρχει ἕνα ὑπερβολικά μεγάλο ποσοστό νέων ἀνθρώπων πού ἡ σχολική τους ἐκπαίδευση εἶναι ἰδιαίτερα ὑψηλή γιά τίς δουλειές ρουτίνας πού ἀναλαμβάνουν. Μεγάλη ἐντύπωση μοῦ προξένησε πρόσφατα μιά ἀγγελία στήν Wall Street Journal ὁρισμένων ἐπιχειρήσεων οἱ ὁποῖες, ἀπό φιλανθρωπικά κίνητρα κινούμενες, ἀποφάσισαν νά προσλάβουν *μόνο* «ἀπόκληρους» γιά μερικές δουλειές ὅπου τό δίπλωμα δέν πρόσθετε τίποτα στήν ἐξάσκησή τους.

Ἀπό ὅποια πλευρά κι ἄν τό πάρει κανείς, δέν ὑπάρχει λοιπόν καμμιά λογική στήν πρόταση γιά ἐπέκταση τῆς ὑποχρεωτικῆς ἐκπαίδευσης, *ἐκτός* κι ἄν τήν χρησιμοποιήσουμε σάν μέσο γιά νά μαζέψουμε ἀπ' τούς δρόμους τά ἄνεργα παιδιά καί νά τά κλείσουμε σέ στρατόπεδα συγκέντρωσης πού τά ἀποκαλοῦμε σχολεῖα. Τό Συμπληρωματικό τμῆμα τῆς Ἐπαγγελματικῆς σχολῆς τοῦ Μιλγουώκι ἀποτελεῖ συνεπῶς μιά τυπική περίπτωση γιά τό τί μποροῦμε νά περιμένουμε. (Μιά πού τόφερε ὁ λόγος, ἡ Ἐπαγγελματική σχολή Μιλγουώκι ἀποτελεῖ ἐξάλλου ἕνα πολύ φημισμένο ἵδρυμα, προϊόν τοῦ Λαϊκισμοῦ καί τοῦ Σοσιαλισμοῦ τῆς δεξιᾶς πτέρυγας.)

Σάν ἐκπαιδευτικός, ἔχω τρομοκρατηθεῖ ἀπό αὐτή τήν κινητοποίηση γιά τήν ὑποχρεωτική φοίτηση. Σάν πολίτης καί σάν ἄνθρωπος θλίβομαι γι' αὐτή τή σπατάλη τῆς ζωτικότητας τῆς νεολαίας. Εἶναι καιρός νά σταματήσουμε νά χρησιμοποιοῦμε τή λέξη «παιδεία» εὐφημιστικά. Πρέπει νά ρωτοῦμε: παιδεία μέ ποιόν τρόπο; ποῦ; γιά ποιόν; καί κάτω ἀπό τήν ἐποπτεία τίνος; Σίγουρα κάθε νέος θἄπρεπε νά παίρνει τήν καλύτερη δυνατή μόρφωση, ἀλλά νομίζω πώς τό παρόν εἶδος ὑποχρεωτικῆς φοίτησης, κάτω ἀπό

τούς τωρινούς διοικητικούς φορεῖς του, ἀντί νά ἐπεκταθεῖ, ὀφείλει νά περιοριστεῖ ἀποφασιστικά.

Ὅπως ἀνάφερα παραπάνω, ἡ στοιχειώδης ἐκπαίδευση εἶναι λίγο - πολύ — καί πρέπει νά εἶναι — κυρίως νηπιοφύλαξη (baby - sitting). Ἔχει τή μεγάλη ἀποστολή τῆς δημοκρατικῆς κοινωνικοποίησης τῶν παιδιῶν καί δέν πρέπει σίγουρα νά ἐπηρεάζεται ἀπό τή φυλή καί τό εἰσόδημα· παράλληλα, ἡ ἀτμόσφαιρά της πρέπει νά εἶναι χαρούμενη, ἐνδιαφέρουσα καί ὄχι βλαπτική. Ὁ θόρυβος γιά τό ἀνέβασμα τοῦ ἐπιπέδου τοῦ προγράμματος στοιχειώδους ἐκπαίδευσης, εἶναι ἐντελῶς ἀδικαιολόγητος. Δέν ὑπάρχουν πειστικές ἀποδείξεις — οὔτε κάν ἀπό τούς προοδευτικούς ἐκπαιδευτικούς — ὅτι ἡ πρώιμη φοίτηση ἔχει καμιά ἰδιαίτερη σχολική σημασία μακροπρόθεσμα. Στά σχολεῖα ὅμως μέσης ἐκπαίδευσης, μετά τήν ἐφηβική ἡλικία, ὁ τόνος τῆς νηπιοφύλαξης πρέπει ἀναγκαστικά νά στρέφεται πρός τήν στρατικοποίηση καί τήν ἀστυνόμευση, καί τό ν' ἀπαιτοῦμε ὑποχρεωτική φοίτηση μᾶς ἐκθέτει σέ σοβαρούς κινδύνους, μιά πού σέ μερικούς ταιριάζει, ἐνῶ ἄλλους τούς βλάφτει. Μιά πρόσφατη μελέτη τοῦ Ἔντγκαρ Φρίντενμπεργκ καταλήγει στό συμπέρασμα ὅτι ἡ συντριβή τοῦ πνευματικοῦ ἐνδιαφέροντος εἶναι ἡ *βασική* λειτουργική μέθοδος τῶν τυπικῶν σχολείων τῆς κατώτερης μεσαίας τάξης.

Ἀναρωτιέμαι ἄν ὁ Ὑπουργός Ἐργασίας σκέφτηκε τήν συνταγματικότητα — γιά νά μή μιλήσω καί γιά τήν ἠθικότητα — τῆς πρότασής του γιά τήν ὑποχρεωτική ἐκπαίδευση. Οἱ νομικές δικαιολογίες γιά τήν ὑποχρεωτική φοίτηση ἀναφέρονται στήν προστασία τῶν παιδιῶν ἀπό τήν ἐκμετάλλευση τῶν γονιῶν καί τῶν ἐργοδοτῶν καί ἐξασφαλίζουν τίς βασικές γραμματικές γνώσεις καί τήν ἀγωγή τοῦ πολίτη πού εἶναι ἀναγκαῖα σ' ἕνα δημοκρατικό ἐκλογικό σῶμα. Εἶναι κάτι τελείως διαφορετικό νά στερεῖς τήν ἐλευθερία τῶν ἐφήβων γιά νά ἀνακουφίσεις τίς δυσκολίες ἑνός ἐλαττωματικοῦ οἰκονομικοῦ καί πολιτικοῦ συστήματος. Εἶναι συνταγματικό αὐτό;

Ξαναγυρίζουμε ἔτσι στό ἄλλο ἐκεῖνο κείμενο ὅπου ὁ Δρ Κόναντ ἔκανε τήν ἀπαράδεχτη διάκρισή του ἀνάμεσα στήν «ἀτομική ἀνάπτυξη» καί στίς «ἐθνικές ἀνάγκες». Ὁ δρ Κόναντ μιλοῦσε γιά τήν μετά τήν ἐκτόξευση τοῦ Σπούτνικ ὑποτιθέμενη ἀνάγκη μας

γιά ἐπιστήμονες· ὁ ὑπουργός Γουίρτζ μιλοῦσε γιά ἀνεργία. Ἄς ξαναρίξουμε λοιπόν μιά ματιά στό θέμα καί ἄς τό δοῦμε πιό σφαιρικά. Γιά τήν ὥρα, στίς περισσότερες πολιτεῖες τῶν ΗΠΑ, οἱ νέοι εἶναι ὑποχρεωμένοι, γιά δέκα μέ δεκατρία χρόνια, νά ξοδεύουν τίς καλύτερες ὧρες τῆς μέρας τους καθισμένοι μέσα σέ μιά αἴθουσα σχεδόν πάντα βαρυφορτωμένη, κοιτάζοντας πρός τά μπρός καί ἀσχολούμενοι μέ μαθήματα πού προκαθορίζονται ἀπό κάποια μακρυνή διοικητική ὑπηρεσία τῆς πρωτεύουσας καί δέν ἔχουν καμιά σχέση οὔτε μέ τά πνευματικά, κοινωνικά ἤ ζωϊκά του ἐνδιαφέροντα, οὔτε μέ τά δικά του οἰκονομικά συμφέροντα. Ὁ ὑπερβολικά μεγάλος ἀριθμός τῶν μαθητῶν τῆς αἴθουσας δέν ἐπιτρέπει τήν ἐκδήλωση τῆς ἀτομικότητας ἤ τῆς αὐθορμησίας καί μεταβάλλει τούς νέους σέ νούμερα καί τόν δάσκαλο σέ μπαμπούλα. Ἄν κάποιος νεαρός ἐπιχειρήσει νά ἀκολουθήσει τή δική του κλίση, παρεμποδίζεται καί τιμωρεῖται. Ἄν δέν συμμορφωθεῖ μέ τό ρόλο του, ταπεινώνεται καί ἀπειλεῖται, *ἀλλά δέν τοῦ ἐπιτρέπεται ν' ἀποτύχει ἤ νά φύγει ἀπό τό σχολεῖο.* Οἱ νέοι τῆς μεσαίας τάξης ὑφίστανται αὐτή τή δοκιμασία γιά τέσσερα τουλάχιστον ἀκόμα χρόνια (ὁ συνωστισμός τῆς αἴθουσας στό ἐπίπεδο τοῦ κολλεγίου ἔχει ἤδη ἀποτελέσει ἀκαδημαϊκό σκάνδαλο), ἀλλά ἔχουν θωρακιστεῖ σ' αὐτή βοηθούμενοι καί ἀπό τήν μεσοαστική τους ἀνυπομονησία καί ἀπό τά μεσοαστικά τους προνόμια, μεταξύ τῶν ὁποίων καί τό ἄφθονο χαρτζιλίκι. Ὁ ὑπουργός Γουίρτζ θέλει τώρα νά προστέσει ἄλλα δυό χρόνια στούς φτωχούς νέους πού δέν εἶναι οὔτε τόσο θωρακισμένοι, οὔτε διαθέτουν προνόμια. Τί θά κάνει αὐτός ὁ δεκαεφτάχρονος νεαρός γιά νἄχει χρήματα νά ξοδεύει;

Στόν λόγο του ὁ Ὑπουργός ἀναφέρθηκε στήν θαυμαστή ἐπέκταση τῆς ἐλεύθερης ἐκπαίδευσης ἀπό τό 1850 μέχρι, ἄς ποῦμε, τό 1930. Ἡ ἀναφορά ὅμως αὐτή εἶναι ἐντελῶς παραπλανητική σέ σχέση μέ τήν παροῦσα κατάσταση. Ἐπαναλαμβάνουμε ὅτι τό ἄνοιγμα ἐκεῖνο συντελέστηκε μέσα στό πλαίσιο μιᾶς ἀνοιχτῆς οἰκονομίας, μέ μιά διαρκῶς διευρυνόμενη ἀγορά γιά ἐπαγγελματικές ἱκανότητες καί πολιτιστική μάθηση. Οἱ νέοι ἐπωφελήθηκαν ἀπ' αὐτό τό ἄνοιγμα *μέ τή θέλησή τους.* Συνεπῶς δέν ὑπῆρχαν «ζοῦγκλες τοῦ μαυροπίνακα» καί ἐνδημικά προβλήματα πειθαρχίας. Οἱ δάσκαλοι δίδασκαν ἐκείνους πού ἤθελαν νά μάθουν καί ἔτσι δέν

δινόταν ἰδιαίτερη ἔμφαση στή βαθμολογία. Ποιά εἶναι ἡ κατάσταση σήμερα; Ὁ μανιακός συναγωνισμός τῶν τέστ καί τῆς βαθμολογίας σημαίνει ὅτι τό πλαίσιο τῶν ἱκανοτήτων καί τῆς μάθησης δέν εἶναι πιά ἀνοιχτό ἀλλά κλειστό. Συγκριτικά, πολύ λίγοι ἐργοδότες ὑπάρχουν γιά κείνους πού ἔχουν ὑψηλές ἐπιδόσεις καί σχεδόν κανένας ἀπ' αὐτούς τούς ἀριστούχους δέν γίνεται ἀνεξάρτητος ἐπιχειρηματίας. Αὐτό σημαίνει ὅτι ἐκεῖνοι πού ἐπωφελοῦνται ἀπό τό τεράστιο αὐτό «ξεσκαρτάρισμα» καί τήν ἐπιλογική διαδικασία, εἶναι στήν πραγματικότητα μιά χούφτα μεγάλες ἑταιρεῖες.

Ἄν τά σύγχρονα γυμνάσια, λύκεια καί κολλέγια ἀνταποκρίνονταν στόν πόθο τῶν νέων γιά ἐλευθερία καί μελλοντική προκοπή, δέν θά ὑπῆρχε διαβάθμιση καί δοκιμαστικά τέστ παρά μονάχα σάν μέθοδος διδασκαλίας. Κάνοντας προγράμματα καί βαθμολογώντας μέχρι βασανισμοῦ, δέν κάνουμε στήν πραγματικότητα τίποτε ἄλλο ἀπό τό νά βάζουμε τροχοπέδες. Ὁ τελευταῖος χρόνος τοῦ γυμνασίου θυσιάζεται γιά τήν ἀντιμετώπιση τῶν ταραχῶν πού δημιουργοῦν τά ἐθνικῆς κλίμακας τέστ καί οἱ ἀστυφύλακες ἐγκαθίστανται στούς διαδρόμους τῶν σχολείων. Ἀκόμα κι ἕνα ἐπίλεκτο σχολεῖο ὅπως τό Bronx Science, πού ὁ δρ Κόναντ τό χαρακτήρισε σάν τό καλύτερο τῆς χώρας, λειτουργεῖ σά νά στεγάζει ἐγκληματίες, μέ εἰδικούς διαδρόμους γιά νά περνοῦν οἱ μαθητές καί μέ τιμωρίες σέ περίπτωση ἀπομάκρυνσης ἀπό τό κτίριο. Τό συμπέρασμα εἶναι ἀναπόφευκτο: οἱ σχολαστικά ἔξυπνοι δέν ἀκολουθοῦν τίς φιλοδοξίες τους ἀλλά συμπιέζονται καί ἐξαγοράζονται· ἡ πλειοψηφία — αὐτοί πού εἶναι ἔξυπνοι ἀλλά ὄχι σχολαστικοί, καί ἐκεῖνοι πού δέν εἶναι ἰδιαίτερα ἔξυπνοι ἀλλά διαθέτουν ἄλλες μορφές ζωτικότητας — ὑποτάσσονται.

Αὐτή εἶναι ἡ ἐκπαίδευση πού ὁ ὑπουργός Γουίρτζ μᾶς λέει ὅτι «ὀφείλουμε νά τήν μεταβάλλουμε σέ μεγαλύτερη βιομηχανία τῆς χώρας». Ἐγώ νόμιζα πώς εἶναι ἤδη! Ὅταν κανείς παρατηρήσει πῶς ἁπλώνονται τά πανεπιστήμια καί τά κολλέγια, τρώγοντας ὅ,τι βρίσκεται γύρω τους, ἐκτοπίζοντας τίς φτωχές οἰκογένειες, ὑπαγορεύοντας τή γραμμή τους στά κατώτερα σχολεῖα, ἐκλιπαρώντας ὁμοσπονδιακά δισεκατομμύρια γιά ἔρευνες καί γιά ἀνάπτυξη, δισεκατομμύρια γιά κτίρια, καί ἀποσπώντας ἄλλα δισεκατομμύρια διαμέσου τῆς National Defense Education Act καί δισεκα-

τομμύρια ἀπό ἱδρύματα καί χορηγίες, ἀντιλαμβάνεται ξαφνικά ὅτι βλέπει ξανά τό Νεκρό Χέρι τῆς μεσαιωνικῆς Ἐκκλησίας πού ἡ κληρονομιά της ποτέ δέν πεθαίνει. Τό Πανεπιστήμιο πού θἄπρεπε νἄναι ἀνεξάρτητο καί φτωχό ἔχει γίνει Κατεστημένο. Οἱ δρόμοι ἔχουν γεμίσει ἀπό τούς «ζηλωτές» του.

Τί ἄσχημο θέαμα! Τό πνεῦμα του διαποτίζει ὁλόκληρη τήν κοινωνία. Ἄς μοῦ ἐπιτραπεῖ ἐδῶ νά παραθέσω τά λόγια ἑνός παράγοντα ἀπό τό ὑπουργεῖο τοῦ κ. Γουίρτζ πού ἔχει ἐπιφορτισθεῖ μέ τήν ἐπανεκπαίδευση. «Τόν ἐπανεκπαιδεύουμε, ἀλλά πρίν νά τελειώσει ἡ σειρά τῶν μαθημάτων, ἔχει ἐκλείψει καί ἡ δουλειά αὐτή. Ἔτσι, ξαναρχίζουμε. Ἀλλά ὕστερα ἀπό τήν τέταρτη ἤ τήν πέμπτη ἐπανεκπαίδευση, ἔχει ἀποκτήσει ἕνα ἐπάγγελμα πού δέν ἐκλείπει ποτέ: γίνεται Δάσκαλος Ἐπανεκπαίδευσης.» Πρέπει νά μή ξεχνᾶμε ὅτι, ὁποιοδήποτε κι ἄν εἶναι τό κίνητρο *γιά νά ρίχνουχνουμε χρήματα στό σχολικό καί κολλεγιακό σύστημα καί στόν ἀκαδημαϊκά κοινωνικό τρόπο ἀντιμετώπισης τῶν προβλημάτων, ἐκεῖνο πού ἐπικυρώνει τήν κατάλληλη δομή τῆς οἰκονομίας εἶναι ἀκριβῶς ἡ ταξική νομοθεσία.* Ἀνάφερα ἤδη πώς τά κυριαρχούμενα ἀπό καθηγητές Σώματα Εἰρήνης χρειάζονται 15.000 δολλάρια γιά τήν ἐτήσια σχολική θητεία ἑνός νέου, ἐνῶ οἱ ἀφοσιωμένοι Κουάκεροι ἐπιτυγχάνουν σχεδόν τά ἴδια ἀποτελέσματα μέ 3.500 δολλάρια. Ἐπίσης, λίγο μετά τή χορήγηση δεκατριῶν ἑκατομμυρίων στίς τοπικές ἀρχές γιά τήν δημιουργία ἑνός προγράμματος γιά τή Νεολαία, ἀνακαλύφτηκε ὅτι σχεδόν τά δώδεκα ἑκατομμύρια πῆγαν σέ κοινωνιολόγους πού κάνουν «ἔρευνες», σέ διπλωματούχους κοινωνικούς λειτουργούς, στό σχολικό σύστημα τῆς Νέας Ὑόρκης καί στούς διευθυντές τῶν σχολείων, καί μόνο ἕνα ἑκατομμύριο στούς ἁρμόδιους καί στήν ἴδια τή νεολαία.

Κατά τή γνώμη μου, τό κοινό ἀγοράζει αὐτήν τήν ἀνεξέλεγκτη «παιδεία» ἐξαιτίας τῆς ἀκόλουθης ἀντίφασης: Οἱ Ἀμερικανοί εἶναι ἔνοχοι ἐπειδή αὐτοί οἱ νέοι *εἶναι* ἄχρηστοι κάτω ἀπό τίς παροῦσες συνθῆκες κι ἔτσι ξοδεύουν χρήματα γιά χάρη τους (ἄν καί σέ ὁρισμένες κρίσιμες στιγμές δείχνονται περίεργα τσιγκούνηδες)· ἀπό τήν ἄλλη μεριά ἐπιμένουν ὅτι οἱ νέοι πρέπει νά ἐργάζονται σκληρά γιά κάτι «χρήσιμο», δηλαδή γιά τήν ἀνώφελη ἐκπαίδευ-

ση. Δέν μπορεῖ κανείς νά τούς ἀφήσει νά παίζουν ποδόσφαιρο· πρέπει νά συναγωνίζονται καί νά ὑποφέρουν.

Συμφωνῶ ὅτι ὀφείλουμε νά ξοδέψουμε περισσότερο δημόσιο χρῆμα γιά τήν παιδεία, καί ἐφόσον ὑπάρχουν ἐπαγγέλματα πού ἀπαιτοῦν τεχνική ἐκπαίδευση, τά διάφορα σωματεῖα ὀφείλουν νά ξοδεύουν περισσότερα χρήματα γιά τούς μαθητευόμενους. Εἴμαστε πλούσια κοινωνία καί μποροῦμε νά τό κάνουμε αὐτό. Ἀπό τήν ἄλλη πλευρά, οἱ συνθῆκες τῆς σύγχρονης ζωῆς εἶναι ὑπερβολικά περίπλοκες ὥστε νά ἐπιτρέπουν στούς νέους ν' ἀκολουθήσουν ἀνεξάρτητοι τό δρόμο τους. Χρειάζονται κάποια προετοιμασία γι' αὐτό, ἄν καί ὄχι ὅση ὑποθέτουμε συνήθως. Τό πιό σημαντικό ὅμως πού χρειάζονται εἶναι τά διάφορα θεσμικά πλαίσια μέσα στά ὁποῖα θά μπορέσουν νά δοκιμαστοῦν καί νά μάθουν τή λειτουργία τους.

Στούς τωρινούς διευθυντές τῶν σχολείων, ὡστόσο, δέν θά ἔδινα οὔτε δεκάρα περισσότερο. Ἡ κατάσταση εἶναι ἡ ἑξῆς: γιά νά κάνεις τό σύγχρονο σχολικό σύστημα *ἀνεκτό* ἔστω καί ὄχι σίγουρα ἐπιβλαβές (π.χ. νά περιορίσεις τόν ἀριθμό τῶν μαθητῶν τῆς τάξης τοῦ Δημοτικοῦ στούς εἴκοσι ἤ νά δημιουργήσεις ἀρκετά κολλέγια γιά νά ἐλαττώσεις τή μανία τοῦ συναγωνισμοῦ γιά θέσεις), θά ἀπαιτήσει τουλάχιστον *διπλασιασμό* τοῦ παρόντος σχολικοῦ προϋπολογισμοῦ. Προτείνω νά διατεθοῦν μέ ἄλλους τρόπους τά χρήματα αὐτά.

Ποιά πρέπει λοιπόν νά εἶναι ἡ ἐκπαίδευση αὐτῶν τῶν νέων; Ξαναγυρίζουμε στό θεμελιακό ἐρώτημα: ποιές εἶναι οἱ ἐναλλακτικές λύσεις;

Καταρχήν, δέν ὑπάρχει σωστή ἐκπαίδευση παρά μονάχα ὅταν κανείς ἀναπτύσσεται μέσα σ' ἕναν ἄξιο κόσμο. Στήν πραγματικότητα, τό ὑπερβολικό μας ἐνδιαφέρον γιά τά τωρινά προβλήματα τῆς ἐκπαίδευσης σημαίνει ἁπλῶς πώς οἱ ἐνήλικες δέν ἔχουν δημιουργήσει ἕναν τέτοιο κόσμο. Τό φτωχό ἀμερικανόπαιδο δέν θά γίνει ἴσο μέ τό ν' ἀνέλθει στήν μεσαία τάξη, μέ τό νά πάει σέ μεσοαστικό σχολεῖο. Μέ μιά ἁπλή κοινωνική δικαιοσύνη, οἱ Νέγροι, ὅπως καί οἱ ἄλλες κοινωνικές ὁμάδες, ἔχουν δικαίωμα καί πρέπει νά τούς παρέχονται ἴσες δυνατότητες γιά φοίτηση ὅπως σέ ὅλους τούς πολίτες, ἀλλά οἱ διογκωμένες προσδοκίες μας ἀπό τή φοίτηση αὐτή ἀποτελοῦν χίμαιρα καί φοβᾶμαι ὅτι θά εἶναι ὀδυνηρά ἀ-

πογοητευτικές. Τό ἴδιο καί ὁ νέος τῆς μεσαίας τάξης δέν θά μπορέσει νά ξεφύγει τήν αὐξανόμενη ἐκμετάλλευση καί ἀνομία πού κυριαρχεῖ σ' αὐτά τά σχολεῖα. Ἡ σωστή παιδεία ἀποβλέπει καί προετοιμάζει ἕνα πιό ἀξιόλογο μέλλον, μέ διαφορετικό συλλογικό πνεῦμα, μέ διαφορετικές ἀπασχολήσεις καί μέ πιό ἀληθινή χρησιμότητα ἀπό τήν ἐπιδίωξη τῆς κοινωνικῆς ἀνόδου καί τοῦ μισθοῦ.

Ὑποφέρουμε ἀπό ἕνα κακό στύλ, ἴσως ἀπό μιά λαθεμένη θρησκεία. Παρόλο πού εἶναι πολύ βέβαιο, ὅπως εἶπα παραπάνω, ὅτι ἡ αὐτοματοποίηση στό μέλλον θά ὁδηγήσει σέ μικρότερη ἀπασχόληση καί παραγωγή εἰδῶν κιγκαλερίας καί σέ ἐπέκταση τῶν κοινωνικά χρήσιμων ἐπαγγελμάτων καθώς καί τοῦ ἐλεύθερου χρόνου, ἐντούτοις, κατά παράδοξο τρόπο, ἡ ἀντίληψη τῆς μαζικῆς παραγωγῆς καί τῶν τραπεζικῶν πιστωτικῶν λογαριασμῶν πού ἀφορᾶ αὐτά τά εἴδη, μεταφέρεται ἀναλλοίωτη στή σκέψη μας γιά τίς κοινωνικές ὑπηρεσίες καί τόν ἐλεύθερο χρόνο! Ἡ τροχοπέδη τῆς αὐστηρῆς πειθαρχίας, οἱ μικροαστικές ἐπιρροές καί ἡ ἀνταγωνιστική βαθμολογία στήν ἐκπαίδευση εἶναι τυπικά ἀπό αὐτή τήν ἄποψη. (Μιά γλαφυρή ἀλλά καί ἀμείλικτη εἰκόνα γιά τήν διάδοση τῶν «ἐπιχειρηματικῶν μεθόδων» στήν ἐκπαίδευση ἀπό τό 1900 μέχρι τό 1930, θά βρεῖ ὁ ἀναγνώστης στό βιβλίο τοῦ Κάλλαχαν *Ἡ Λατρεία τῆς Ἀποτελεσματικότητας στήν Ἀμερικάνικη Παιδεία.)*

Ἡ γνώμη μου εἶναι ὅτι ὀφείλουμε νά ἐπεκτείνουμε τήν αὐτοματοποίηση ὅσο γίνεται γρηγορότερα, *ὅπου αὐτή εἶναι ἐφαρμόσιμη,* φροντίζοντας ὅμως νά μήν ἀνατρέψουμε τήν ἐπαγγελματική ἰσορροπία καί νά ἐξασφαλίσουμε ἐπαρκή κοινωνική ἀσφάλιση. Ἀλλά τό πνεῦμα καί ἡ μέθοδος τῆς αὐτοματοποίησης — ἡ λογιστική, ἡ ἀλυσίδα τῶν διαταγῶν καί ἡ ὑπαλληλική ἐργασία — εἶναι *έντελῶς ἀνεφάρμοστα* στίς ἀνθρωπιστικές ὑπηρεσίες, στίς κοινωνικές ὑπηρεσίες, στά μέσα ἐπικοινωνίας, στή λαϊκή κουλτούρα, στήν ἀνώτερη κουλτούρα, στήν ἀτομική πρωτοβουλία, στήν παιδεία καί τήν ἀναψυχή. Καί γιά νά δώσω ἕνα μᾶλλον εἰδικό ἀλλά ὄχι ἀσήμαντο παράδειγμα τοῦ τί ἐννοῶ, προσθέτω ὅτι οἱ τηλεοπτικές συσκευές λογουχάρη θά πρέπει νά παραχθοῦν μαζικά σ' ἕνα καλό, αὐτοματοποιημένο στό μάξιμουμ, καί ὅσο γίνεται φθηνότερο μοντέλο· τό τηλεοπτικό ὅμως πρόγραμμα, μέ ἐξαίρεση ἐλάχι-

στες ἐθνικές ὑπηρεσίες, θά πρέπει ν' ἀποκεντρωθεῖ, νά ἀναδιαρθρωθεῖ καί νά βασιστεῖ στήν λαϊκή καί καλλιτεχνική πρωτοβουλία ὅσο τό δυνατό περισσότερο.

Οἱ κίνδυνοι ἀπό τήν ὑψηλή τεχνολογική καί αὐτοματοποιημένη ἀνάπτυξη εἶναι φανεροί: δέν ἀποκλείεται νά καταντήσουμε μιά κοινωνία ἀργόσχολων καί ἀνόητων καταναλωτῶν πού τούς ἔκαναν πλύση ἐγκεφάλου ἤ νά συνεχίσουμε, μέ διαρκῶς ἐντεινόμενο συναγωνισμό, ν' αὐξάνουμε ἀλόγιστα κι ἀχρείαστα τό Ἀκαθάριστο Ἐθνικό Εἰσόδημα. Καί στίς δύο περιπτώσεις θά ὑπάρχει πιθανόν ἀκόμα μιά ὁμάδα ἀπόβλητων τῆς κοινωνίας πού πρέπει νά καταπιέζονται. Γιά νά ἀντισταθμίσουμε αὐτούς τούς κινδύνους καί νά δημιουργήσουμε δραστήριους, ἱκανούς καί μέ πρωτοβουλία πολίτες, οἱ ὁποῖοι νά εἶναι σέ θέση, μέ τή σειρά τους, νά δημιουργήσουν ἕνα κοινωνικό πολιτισμό, χρειαζόμαστε μιά πολύ διαφορετική παιδεία ἀπό αὐτή πού διαθέτουμε.

Τό μεγαλύτερο μέρος αὐτῆς τῆς παιδείας πρέπει νά εἶναι ἄμεσα χρήσιμο καί νά μήν ἀποβλέπει ἁπλῶς σέ οἰκονομική ἄνοδο. Ἐδῶ σκεφτόμαστε τίς δαπάνες τοῦ δημόσιου τομέα γιά τίς ὁποῖες συνηγόρησαν ὁ Μύρνταλ, ὁ Κέισερλινγκ, ὁ Γκαλμπραίηθ καί ἄλλοι· τά χρήματα λογουχάρη πού ξοδεύονται γιά τήν βελτίωση τῶν πόλεων, τῶν κοινωνικῶν ὑπηρεσιῶν ἤ γιά τήν ἀγροτική ἀνόρθωση μποροῦν ἐπίσης νά μᾶς δώσουν καί εὐκαιρίες γιά τήν ἐκπαίδευση. (Ὅταν οἱ οἰκονομολόγοι αὐτοί τοποθετοῦν μόνιμα τήν ἐκπαίδευση στό ἀνώτερο — καί σύγχρονα στό πρῶτο — ἐπίπεδο τοῦ προγράμματος δημοσίων δαπανῶν, δέν ἀντιλαμβάνονται ὅτι αὐτή ἡ δαπάνη εἶναι πιθανόν ἄχρηστη καί ἐνδεχομένως καταστρέφει ἀκόμα περισσότερο τήν οἰκονομία. Τό ἴδιο θά ἔλεγα καί γιά τήν πρόταση τοῦ Γκαλμπραίηθ γιά τούς νέους δημόσιους δρόμους.)

Ἀπό γενική ἄποψη, ἡ ἐκπαίδευση πρέπει νά εἶναι: ἐθελοντική καί ὄχι ὑποχρεωτική, γιατί ἡ ἐλεύθερη ἀνάπτυξη δέν συντελεῖται παρά μέ μιά ἐσωτερική κινητοποίηση. Κατά συνέπεια, οἱ ἐκπαιδευτικές δυνατότητες πρέπει νά εἶναι ποικίλες καί νά ἀναπτύσσονται ποικιλότροπα. Πρέπει νά περιορίσουμε μᾶλλον παρά νά ἐπεκτείνουμε τό παρόν σχολικό μονολιθικό σύστημα. Θά πρότεινα νά κάνουμε ἕνα πείραμα καί νά δώσουμε ἕνα μέρος ἀπό τά σχολικά κονδύλια κατευθείαν στούς μαθητές τῶν γυμνασίων, προκειμέ-

νου νά τά χρησιμοποιήσουν γιά έκπαιδευτικούς σκοπούς πού θά διαλέξουν οί ίδιοι, όπως, ἄς ποῦμε, τά ταξίδια μέ συγκεκριμένο σκοπό ή ἄλλα ατομικά έγχειρήματα. Όπως είναι φυσικό, αὐτό θά δδηγοῦσε σ' ἕνα πολλαπλασιασμό τῶν πειραματικῶν σχολείων.

Ἀντίθετα μέ τό παρόν ἄκαμπτο σύστημα, ἡ δική μας ἐκπαιδευτική πολιτική πρέπει νά ἐπιτρέπει τήν κατά καιρούς διακοπή ἀλλά καί τήν εὔκολη ἐπιστροφή στό σχολαστικό πρόγραμμα δίνοντας ἔτσι στούς νέους τό χρόνο νά κάνουν οἱ ἴδιοι τίς διαπιστώσεις τους καί νά μελετήσουν ὅταν θά εἶναι ἕτοιμοι νά τό κάνουν. Αὐτή τήν ἀνάγκη ἐκφράζει ἡ πολύτιμη ἀντίληψη τοῦ Ἔρικ Ἔρικσον γιά τήν ἀναβλητικότητα καί ἀπό δῶ ξεκινάει καί ἡ ἀνθρωπολογική διαπίστωση τοῦ Στάνλεϋ Ντάιαμοντ καί ἄλλων ὅτι ἡ κοινωνία μας παραμελεῖ τά κρίσιμα στάδια τῆς ἀνατροφῆς τῶν παιδιῶν.

Ἡ ἐκπαίδευση πρέπει νά ἐνισχύει τήν ἀνεξάρτητη σκέψη καί ἔκφραση καί ὄχι τόν κονφορμισμό. Γιά νά ἀντισταθμίσουμε λογουχάρη τά μαζικά μέσα ἐνημέρωσης, εἶναι ὑπέρτατη κοινωνική ἀνάγκη, ἀνάγκη πραγματικά συνταγματική, νά προασπίσουμε τήν ἐλευθερία χιλιάδων ἄλλων ἀνεξάρτητων μέσων: τῶν τοπικῶν ἐφημερίδων, τῶν ἀνεξάρτητων ραδιοσταθμῶν, τῶν μικρῶν περιοδικῶν, τῶν μικρῶν θεάτρων. Ὅλα αὐτά, κάτω ἀπό ἐπαγγελματική καθοδήγηση, μποροῦν νά δώσουν σημαντικές εὐκαιρίες γιά τήν ἀπασχόληση καί τήν μόρφωση τῶν ἐφήβων ἀπό πνευματική ἄποψη καί ἀπό ἄποψη ταλέντου. (Σέ μιά ἄλλη μου μελέτη ἔχω προτείνει τήν ἐπιβολή μιᾶς κατά βαθμίδες φορολογίας τοῦ κοινοῦ τῶν μαζικῶν μέσων ἐνημέρωσης γιά τήν ἐξασφάλιση ἑνός κεφαλαίου πού θά ἐπιτρέψει τήν ἀνάληψη παρόμοιων ἀνεξάρτητων ἐγχειρημάτων γιά ἕνα διάστημα, ὥσπου νά μπορέσουν νά στηριχτοῦν καί νά συνεχίσουν τήν προσπάθεια ἀπό μόνα τους.)

Τελικά, ἡ σύγχρονη ἐκπαίδευση εἶναι ὑποχρεωμένη ἀναπόφευκτα ν' ἀσχοληθεῖ σοβαρά μέ τίς ἐπιστῆμες. Ἀλλά αὐτό δέν συνεπάγεται ἀναγκαστικά σχολική ἐκπαίδευση ἑνός σχετικά μικροῦ ἀριθμοῦ τεχνικῶν ἤ σπάνιων δημιουργικῶν ἐπιστημόνων (ἄν αὐτοί μποροῦν πράγματι νά ἐκπαιδευτοῦν στά σχολεῖα). Ἐπιδίωξή μας πρέπει νά εἶναι νά ἐξοικειώσουμε ἕνα μεγάλο ἀριθμό πολιτῶν μέ τό τεχνολογικό μας περιβάλλον· πολίτες πού νά μήν ἔχουν ἀλλοτριωθεῖ ἀπό τίς μηχανές πού χρησιμοποιοῦμε, πού νά μήν εἶναι

ἀμαθεῖς σάν καταναλωτές, πού νά μποροῦν νά κρίνουν κατά κάποιον τρόπο τήν κυβερνητική ἐπιστημονική πολιτική, πού νά μποροῦν νά χαροῦν τήν οὐμανιστική ὀμορφιά τῶν ἐπιστημῶν καί, πάνω ἀπόλα, νά εἶναι σέ θέση νά ἀντιληφθοῦν τό ἦθος ἑνός ἐπιστημονικοῦ τρόπου ζωῆς. Τό νόημα ὅλων αὐτῶν προσπαθῶ νά ἐκφράσω παρακάτω (βλέπε κεφάλαιο 7).

Ὅταν ὁ ὑπουργός Γουίρτζ, μιλώντας γιά ἐκπαίδευση ἐννοεῖ κάτι τέτοιο καί ὄχι τά ὑποχρεωτικά κατώτερα κολλέγια γιά παραστρατημένα παιδιά, μποροῦμε νά σκεφτοῦμε τήν ἐπέκταση τῆς ἐκπαίδευσης σάν μέσου γιά τήν ἐλάττωση τῆς ἀνεργίας τῶν νέων. Γιατί τότε θά ὑπάρχουν περισσότερο χρήσιμα ἐπαγγέλματα ἀπό τά πιό πολλά σημερινά — προσιτά ἤ μή — πού διαθέτουμε. Κι αὐτά θά εἶναι σχετικά μ' ἕνα εὐοίωνο μέλλον καί ὄχι μέ ἕνα ἠθικά ξοφλημένο παρελθόν.

5

Τό πλαίσιο τοῦ λόγου μέσα στό ὁποῖο ἀναπτύσσονται τά παιδιά

Ἄς ἐξετάσουμε τώρα τήν ἀλληλεπίδραση σχολείου καί γενικῆς κουλτούρας σάν κλίματος ἐπικοινωνίας καί ἄς ρωτήσουμε: ποιές εἶναι οἱ ἐπιπτώσεις τους στή γλώσσα καί στή σκέψη τῶν νεαρῶν Ἀμερικανῶν καθώς μεγαλώνουν καί διανύουν τήν περίοδο τῆς ἐφηβείας;

Στή θεσμοποιημένη γλώσσα τό παιδί ἀκούει μόνο μιά ἄποψη γιά τόν κόσμο. Ἀπό τή φύση του, κάθε μαζικό μέσο ἐπικοινωνίας τροφοδοτεῖ τό κοινό μέ μιά μονοσήμαντη ἄποψη ἤ γοῦστο, ἀλλά ἐκεῖνο πού ἔχει μεγαλύτερη ἐπίδραση εἶναι ὅτι τά μαζικά μέσα ἐνημέρωσης διασυνδέονται. «Νέα», λογουχάρη, εἶναι ὅ,τι ἐπιλέγεται σάν ἄξιο νά μεταδοθεῖ ἀπό δυό τρία γραφεῖα εἰδήσεων· τρία σχεδόν ταυτόσημα ραδιοφωνικά δίκτυα συνοψίζουν αὐτά τά ἴδια νέα· καί τό ἴδιο γίνεται καί γιά τό Junior Scholastic. Ἀκόμα καί γιά τά νέα αὐτά, μονάχα ἑξήντα πόλεις στήν Ἀμερική ἔχουν συναγωνιζόμενες μεταξύ τους ἐφημερίδες (τό 1900 ὑπῆρχαν 600). Ἐπίσης ὅ,τι κυρίως προβάλλεται ἀπό τίς μικρές ἀγγελίες τῶν λίγων μεγάλης κυκλοφορίας περιοδικῶν καί ἀπό τίς διαφημίσεις τῆς τηλεόρασης, εἶναι τό «πρότυπο ζωῆς», ὁ τρόπος τοῦ νά ζεῖ κανείς ἔντιμα καί καθώς πρέπει. Τά κινηματογραφικά ἔργα πού δείχνουν αὐτή τήν ἀξιοσέβαστη ζωή προέρχονται ἀπό κατασκευαστές τῆς ἴδιας πάστας. Ἀκόμα, ἡ «πολιτική σκέψη» ἔχει σάν ὑπόβαθρο δύο μεγάλα κόμματα τά ὁποῖα συμφωνοῦν σέ ὅλα τά κρίσιμα θέματα, ὅπως ὁ Ψυχρός Πόλεμος καί ἡ Οἰκονομική Ἐπέκταση, καί ἡ σκέψη αὐτή ἐκφράζεται ἀπό τίς ἴδιες ἐφημερίδες καί τούς ἴδιους ραδιοφωνικούς σταθμούς.

Τό μεγαλύτερο μέρος ἀπ' αὐτόν τόν δημόσιο λόγο εἶναι ἐντε-

λῶς χωρίς νόημα. Οἱ διαφημίσεις συναγωνίζονται σέ ρητορική δεινότητα, ἀλλά τά ἐμπορεύματα εἶναι σχεδόν τά ἴδια κι ἕνα παιδί δέν δυσκολεύεται νά διαπιστώσει ὅτι τό σαπούνι, τά τσιγάρα ἤ ἡ μπύρα δέν πιάνουν τόσο χῶρο στή ζωή μας. Οἱ πολιτικοί εἶναι πολύ μαχητικοί στούς λόγους τους, ἀλλά ἀποφεύγουν κάθε συγκεκριμένη διέξοδο πού θά μποροῦσε πιθανόν νά διαφοροποιήσει τούς ὑποψήφιους καί νά τούς κάνει νά χάσουν ψήφους. Τό ἀληθινό νόημα τῶν ὁμιλιῶν τους, ἡ ἐπιδίωξη τοῦ κέρδους καί τῆς δύναμης, ποτέ δέν ἀποκαλύπτεται. Ἀπό τήν ἡλικία τῶν ἕντεκα ἤ τῶν δώδεκα χρόνων, τά ἔξυπνα παιδιά, οἱ ἀναγνῶστες, ἄς ποῦμε, τοῦ περιοδικοῦ Mad, καταλαβαίνουν ὅτι οἱ περισσότεροι ἀπό τούς λόγους εἶναι σκέτες λέξεις.

Ἡ σύνδεση τοῦ σχολείου μέ τό σύστημα εἶναι περισσότερο σοβαρή, γιατί ἐδῶ τά παιδιά εἶναι ὑποχρεωμένα νά ἐργαστοῦν σ' αὐτό καί νά συνεργαστοῦν μαζί του. Ἡ ἱστορία ἐπαναλαμβάνεται. Ἡ καλπαστική αὔξηση τῶν διαγωνισμῶν σέ ἐθνική κλίμακα ἐγγυᾶται ὅτι ἡ σχολική ἐργασία δέν πρόκειται ν' ἀποτελέσει τίποτα ἄλλο ἀπό προετοιμασία γι' αὐτούς τούς διαγωνισμούς. Οἱ ἀνιχνευτές ταλέντων γιά τίς ἐπιχειρήσεις περιφέρονται στά Γυμνάσια καί ἀκόμα καί τά Δημοτικά κατακλύζονται ἀπό τίς μπροσοῦρες τῶν ἐπιχειρήσεων. Μερικοί ἐξαιρετικοί ἐπιστήμονες στήν Οὐάσιγκτον πού καθορίζουν τό πρόγραμμα ὕλης τῆς ἐπιστήμης καί τῶν μαθηματικῶν, ἀντιλαμβάνονται ὅτι πρέπει νά ὑπάρξει ἕνα περιθώριο ἐλευθερίας γιά τήν ἀνάπτυξη τῆς ἀτομικότητας καί τῆς δημιουργικῆς φαντασίας, ἀλλά στά χέρια ἀκατάλληλων δασκάλων, τό ἐθνικό πρότυπο καταντάει, ὅπως εἶναι φυσικό, ἕνας ἄκαμπτος κανόνας. Ἡ τηλεόραση καί ἡ μέ μηχανικά μέσα διδασκαλία εἶναι τυπικές ἐκφράσεις πού *ὁ καθένας ἀντιλαμβάνεται μέ τόν ἴδιο τρόπο, χωρίς νά ὑπάρχει ἀνάγκη διαλόγου.*

Ἔξω ἀπό τήν οἰκογένεια, τά παιδιά πολύ λίγο μιλοῦν μέ ἄλλους ἐνήλικες ἐκτός ἀπό τούς δασκάλους. Ὁ συνωστισμός ὅμως καί τό πρόγραμμα τοῦ σχολείου δέν δίνουν τήν εὐκαιρία ἤ τό χρόνο γιά προσωπική ἐπαφή. Παράλληλα, οἱ δάσκαλοι τῶν δημοτικῶν σχολείων, ὅπως καί τῶν κολλεγίων, παραχωροῦν ὁλοένα καί περισσότερο τόν προσωπικό τους ρόλο σέ εἰδικούς συμβούλους καί διευθυντές, ἔτσι πού ἡ ἐμπιστοσύνη καί ἡ καθοδήγηση τοῦ μαθη-

τή ἀπό τό δάσκαλο δέν ἀπαντᾶται παρά σέ ἀκραῖες περιπτώσεις. Τό παιδί πρέπει νά εἶναι «παραστρατημένο» γιά νά τό προσέξουν σάν ἀνθρώπινο πλάσμα.

Αὐτός ὁ δημόσιος λόγος δέν μπορεῖ εὔκολα νά ἐπαληθευτεῖ μέ τήν ἄμεση παρατήρηση ἤ τήν ἐμπειρία. Τά παιδιά τῶν ἀστικῶν κέντρων καί τῶν προαστίων δέν βλέπουν βιοτεχνίες καί βιομηχανίες. Τά παιχνίδια τους εἶναι προκατασκευασμένα καί τά ἴδια ἐλάχιστα ἀσχολοῦνται μέ τήν ξυλουργική, τήν ὑδραυλική καί τήν μηχανική, ἀλλά ὑπάρχουν σωρεία ἀπό «Τεχνικές κατασκευές» πού φτιάχνουν τά παιδιά μόνα τους. Ἡ ἀντίθεση πόλης καί ἐξοχῆς ἐξαφανίζεται μέ τήν συνεχή ἐξάπλωση τῶν ἀστικῶν κέντρων καί τῶν περιχώρων τους. Ἐλάχιστα παιδιά γνωρίζουν τά ζῶα. Ἀκόμα καί οἱ βασικές τροφές πακετάρονται καί διανέμονται ἕτοιμες, βάσει ἑνός καθιερωμένου μοντέλου.

Ἔτσι τό παιδί σπάνια ἀκούει ὅτι ὑπάρχει ἕνα ἄλλο ἀντίθετο ἤ ἕνας ἄλλος τρόπος σκέψης. Ἡ ἀντίθετη ἄποψη τοῦ κόσμου μιᾶς ἄλλης (ἔστω καί ὑποκριτικῆς) θρησκείας, δέν ἐξασκεῖ πλέον καμιά ἐπίδραση. Τά παιδιά δέν γνωρίζουν τήν Βίβλο. Οἱ βιβλιοπῶλες δέν ἔχουν τό κουράγιο νά βάλουν στό μαγαζί τους κλασικά βιβλία παιδικῆς λογοτεχνίας γιατί δέν ἀνταποκρίνονται στό λεξιλόγιο τῶν ἐκπαιδευτικῶν καί πιθανόν νά κάνουν κακό στά παιδιά. Τά «ἐγκεκριμένα» βιβλία σκαρώνονται σύμφωνα μέ τήν ἐπίσημη κοσμοαντίληψη. Ἄλλα περισσότερο συναρπαστικά ἀναγνώσματα, ὅπως τά κόμικς, δέν ἀντιτάσσονται στή ζωή ἀλλά ἁπλῶς δραπετεύουν ἀπ' αὐτή, ὄντας ταυτόχρονα ψεύτικα καί χωρίς αἴσθημα. Οἱ κινηματογραφικές ταινίες εἶναι ἀκόμα περισσότερο ὕπουλες, γιατί προβάλλουν φαινομενικά σάν ὥριμες καί πραγματικές. Τελικά τά ἰδανικά πρότυπα γιά σταδιοδρομία, μέ τά χαρακτηριστικά τους γνωρίσματα καί τό φιλοσοφικό τους ὑπόβαθρο (ὁ ἐπιστήμονας, ὁ ἐρευνητής, ἡ νοσοκόμα, ὁ συγγραφέας) ἔχουν μεταβληθεῖ σέ τηλεοπτικά στερεότυπα: εἶναι ἀπό τήν ἴδια φάμπρικα κατασκευῆς ἄν καί φοροῦν διαφορετικά κοστούμια.

Ὡστόσο, τό μονοδρομικό αὐτό σύστημα ἀντίληψης, παρά τόν ὁμοιογενή καί ἤπιο χαρακτήρα του, δέν εἶναι καθόλου διασπασμένο ἤ ἄφωνο. Ἀντίθετα, ὑπάρχει πληθώρα δημόσιου λόγου, θεατρικῶν ἔργων, πληροφοριῶν, γελοιογραφιῶν, κλπ. Ὁ τόνος τῆς ζωῆς

προκαλεῖ ἐκνευρισμό καί ζάλη. Στά σχολεῖα, ὁ τόνος αὐτός ἐκδηλώνεται μέ τήν ἔντονη πίεση τῶν τέστ καί μέ τήν τιμωρία γιά τήν ἀποτυχία σου ν' ἀνταποκριθεῖς στίς ἀπαιτήσεις τους.

Κανένας δέν μπορεῖ ν' ἀντιμετωπίσει κριτικά τόσο πολλές εἰκόνες καί ἰδέες, οὔτε τήν πίστωση χρόνου καί τήν αὐτοσυγκέντρωση πού χρειάζονται γιά νά τά συλλάβει διαθέτει. Ἔτσι, τό παιδί βρίσκεται σέ σύγχιση καί ταυτόχρονα σέ ἄγχος, γιατί ἄν δέν μάθει τό μάθημά του σάν παπαγάλος, κινδυνεύει νά πέσει στή βαθμολογική κλίμακα καί ν' ἀπορριφθεῖ ἤ νά μειωθεῖ στά μάτια τῶν μικρῶν του φίλων.

Στήν παιδική βαθμίδα, ὅλα αὐτά ἔχουν τήν ἔννοια μιᾶς πλύσης ἐγκεφάλου. Τά στοιχεῖα πού ὁδηγοῦν σ' αὐτή εἶναι: α) ἡ ὁμοιόμορφη κοσμοαντίληψη, β) ἡ ἀπουσία μιᾶς βιώσιμης ἐναλλακτικῆς λύσης, γ) ἡ ἀμφιβολία γιά τήν ὀρθότητα τῶν αἰσθημάτων καί τῆς ἐμπειρίας, καί δ) τό χρόνιο ἄγχος πού ἀναγκάζει τελικά τό παιδί νά υἱοθετήσει τή μόνη ὑπάρχουσα κοσμοαντίληψη γιά νά νιώσει κάποια σιγουριά. Αὐτό *εἶναι* πλύση ἐγκεφάλου.

Βέβαια, σέ ὅλες τίς κοινωνίες καί τίς ἱστορικές περιόδους τά μικρά παιδιά ὑπόκεινται σέ πλύση ἐγκεφάλου, γιατί εἶναι ἀδύναμα, χωρίς γνώση, ἐξαρτῶνται οἰκονομικά καί δέν μποροῦν ν' ἀντιταχθοῦν στίς ἀπειλές καί τή βία. Ἀπό μερικές ἀπόψεις μάλιστα, ἡ πλύση ἐγκεφάλου στή δική μας σημερινή κοινωνία δέν εἶναι τόσο καταστροφική, ὅσο στίς παλιότερες ἐποχές, γιατί ὑπάρχουν λιγότερες σωματικές ποινές, λιγότερη φτώχεια, λιγότερος φόβος τοῦ θανάτου καί λιγότερο βάρβαρη ἀγωγή σφιγκτήρων καί σεξουαλική πειθαρχία. Ἀπό τήν ἄλλη μεριά ὅμως, τό ἄτομο εἶναι ἔκθετο στήν ἐπίδραση τῆς ἰδεολογίας μ' ἕναν τρόπο ἀσυνήθιστα συστηματικό καί ὁλοκληρωτικό. Οἱ κοινωνίες πού στηρίζονται στό κέρδος, ὅπως καί τά στρατιωτικοποιημένα κράτη, καταπατοῦν ὅλες ἐκεῖνες τίς λεπτομέρειες πού συνιστοῦν τή ζωή. Τό χειρότερο ὅμως ἀπ' ὅλα εἶναι ὅτι οἱ γονεῖς ἐξαπατῶνται ὅπως τά παιδιά: μιά πού τά περιθώρια τῆς ἐκλογῆς καί τῆς πρωτοβουλίας περιορίζονται τόσο σοβαρά, στό τέλος χάνουν κι αὐτοί τή δυνατότητά τους γιά προσωπική καί οὐσιαστική ἐνημέρωση.

Ἔτσι, παρά τήν τεχνολογία καί τόν πλοῦτο μας, τήν κοινωνική μας γαλήνη (;) καί τίς τόσες ἐκπαιδευτικές καί πολιτιστικές

δυνατότητες πού διαθέτουμε, τό Ἀμερικανόπαιδο δύσκολα βρίσκει τό δρόμο πού ὁδηγεῖ στήν ἀνεξαρτησία του, στήν ἀνακάλυψη τῆς ταυτότητάς του, στή διατήρηση τῆς γνωστικῆς του περιέργειας καί πρωτοβουλίας, καί στήν κατάκτηση μιᾶς ἐπιστημονικῆς στάσης, μελετημένων συνηθειῶν, παραγωγικῆς ἀπασχόλησης, ποιητικῆς ὁμιλίας.

Δυστυχῶς, τό ἐπιστημονικό κλῖμα στό ὁποῖο τά παιδιά μυοῦνται μεγαλώνοντας, δέν εἶναι τίποτε ἄλλο ἀπό τό ὀρθόδοξο σχῆμα ἑνός κοινωνικοῦ μηχανισμοῦ πού δέν ἐνδιαφέρεται γιά τά ἄτομα, παραμερίζει τόν ἄνθρωπο καί ἐξαίρει τόν ἑαυτό του. Κυρίως δέν ἐνδιαφέρεται γιά τούς νέους.

Τί συμβαίνει λοιπόν ὅταν, μέσα σ' αὐτό τό περιβάλλον τῆς ἀπρόσωπης καί τυποποιημένης γλώσσας, τό παιδί γίνεται ἔφηβος; Τί συμβαίνει ὅταν, ἀδέξιο καί μέ συνείδηση τῆς ἀδεξιότητάς του, σεξουαλικά πεινασμένο καί ἐρωτευμένο, ἀναζητώντας τήν ταυτότητά του, ἔχοντας μεταφυσικές ἀνησυχίες, ἁρπαγμένο ἀπό μιά θρησκευτική πίστη ἤ ὑφιστάμενο μιά θρησκευτική μεταστροφή, καί μέ τό οἰδιπόδειο σύμπλεγμά του ἀναζωπυρωμένο, ἐπιχειρεῖ ν' ἀπελευθερωθεῖ ἀπό τό σπίτι του, νιώθωντας τίς φιλοδοξίες του νά μεγαλώνουν, ψάχνοντας νά βρεῖ ἕναν κοινωνικό προορισμό, πρόθυμο νά προσφέρει τίς ὑπηρεσίες του σάν ἀνθρώπινο πλάσμα; Στήν καλύτερη περίπτωση, ὅταν αὐτό συμβεῖ σέ ὀργανωμένες κοινωνίες, ἡ ὀρθολογιστική ἐπικοινωνία καταρρέει καί οἱ ἄνθρωποι καταφεύγουν στήν τελετουργία.

Ἡ ἀμερικάνικη κοσμοαντίληψη εἶναι κάτι χειρότερο ἀπό ἀνεπαρκής: εἶναι ἄσχετη καί χωρίς ἐνδιαφέρον, μέ ἀποτέλεσμα οἱ ἔφηβοι νά νιώθουν πνευματικά ἐγκαταλειμμένοι. Μέ τό νά μήν τούς παίρνουν στά σοβαρά, τούς ἀπομονώνουν. Ὁ κοινωνικός μηχανισμός δέν ἀπαιτεῖ οὔτε ἐπιθυμεῖ νά βροῦν οἱ νέοι ἄνθρωποι τήν ταυτότητα ἤ τόν προορισμό τους. Τό μόνο πού τόν ἐνδιαφέρει εἶναι ἡ ἐπιδεξιότητα. Δέν θέλει νέες πρωτοβουλίες, ἀλλά προσαρμογή. Τό δόγμα μας δέν ἀνέχεται τήν μεταφυσική. Οἱ θρησκευτικές ἀνησυχίες εἶναι πιθανό νά θεωρηθοῦν σάν ψυχωτικά φαινόμενα καί σίγουρα διασποῦν τήν εὐταξία τῆς πόλης καί τόν σχολικό προγραμματισμό. Πολλά, τά περισσότερα ἴσως, ἀπό τά ἐπαγγέλματα πού προσφέρονται στούς νέους, δέν ἐξυπηρετοῦν τήν ἀνθρω-

πότητα. Αὐτό δέν συμβαίνει γιατί ἀναφέρονται στίς ἐπιχειρήσεις, οὔτε γιατί οἱ βόμβες σωρεύονται στίς ἀποθῆκες, ἀλλά γιατί ὁ ἰδεαλισμός ἔχει χάσει ἐκπληκτικά τό γόητρό του.

Ἡ κατάσταση στό θέμα τῆς ἐφηβικῆς σεξουαλικότητας εἶναι ἀμφιλεγόμενη κατά ἕναν περίεργο τρόπο. Βρισκόμαστε στό μεταβατικό στάδιο τῆς σεξουαλικῆς ἐπανάστασης καί ἡ καταπίεση στό σημεῖο αὐτό ἔχει καταρρεύσει (ἄν καί προτιμοῦμε νά μή τό σκεφτόμαστε). Ἐπίσης, στό θέμα τῆς σεξουαλικῆς δραστηριότητας, οἱ ἀπαγορεύσεις εἶναι λιγότερες. Κι ὅμως, οὔτε στό πλαίσιο τῆς οἰκονομίας, τῆς στεγαστικῆς πολιτικῆς ἤ τοῦ οἰκογενειακοῦ προτύπου, γίνεται κάποια πρόβλεψη γιά τά μεταβαλλόμενα ἤθη. Τελείως ἀντίθετα, τά χρόνια τῆς κηδεμονίας τείνουν νά ἐπεκταθοῦν, ἰδιαίτερα γιά τούς νέους τῆς μεσαίας τάξης τῶν κολλεγίων τῶν ὁποίων οἱ διοικήσεις θεωροῦν τόν ἑαυτό τους ὡς in loco parentis. Ἡ ἐπίσημη ἰδεολογία γιά τήν ψυχική ὑγιεινή, ἐλάχιστη σχέση ἀποδίδει στίς θυελλώδεις εἰκόνες καί τίς ἐπιτακτικές ἀπαιτήσεις τοῦ ἐφηβικοῦ ἔρωτα. Στό δημοτικό σχολεῖο καί στό γυμνάσιο, τό σεξουαλικό φαινόμενο τυπικά δέν ὑπάρχει. Ὁ ἔφηβος ὅμως ὑποτίθεται πώς εἶναι σεξουαλικός, διαφορετικά τά πράγματα δέν πᾶνε καλά.

Ἡ ἀμηχανία — ἡ ἀνικανότητα ἔκφρασης ἤ ἀποκάλυψης τῶν προσωπικῶν ἀναγκῶν καί αἰσθημάτων στούς ἄλλους — εἶναι παγκόσμιο φαινόμενο μεταξύ τῶν ἐφήβων. Στήν κοινωνία μας ὅμως τό φαινόμενο ἔχει μιά ἰδιάζουσα δυσκολία. Ἡ ἀμηχανία φέρνει μέσα της μιά ἐχθρότητα πρός ἐκείνους πού δέν ἐνδιαφέρονται ἤ πού παύουν νά ἐνδιαφέρονται γιά τό πρόβλημα αὐτό τῶν νέων, κι ἀκόμα ἕνα εἶδος ἀπελπισίας γιά τήν ματαιότητα κάθε προσπάθειας νά συνεννοηθοῦν μέ τούς ἄλλους. Καί τοῦτο γιατί δέν ὑπάρχει κάν μιά κοινή γλώσσα πού νά εἶναι κατάλληλη γιά τήν ἔκφραση καυτῶν ἀτομικῶν προβλημάτων. (Πόσο συγκινητικό εἶναι ἀλήθεια ν' ἀκοῦς τούς ἐφήβους νά χρησιμοποιοῦν τό λεξιλόγιο τῶν «συμβούλων γάμου» τῆς TV ἤ τοῦ κινηματογράφου!) Ἀναπόφευκτα, ἡ σιωπηλή ἐχθρότητα γυρίζει πρός τά πίσω σάν αὐτοδυσφήμηση. Ὁ ἔφηβος παύει νά πιστεύει στήν ὀρθότητα τῶν ἐπιθυμιῶν του καί σέ λίγο φτάνει ν' ἀμφισβητεῖ ἀκόμα καί τήν ὕπαρξή τους. Οἱ ἐπαναστατικές του ἀξιώσεις μοιάζουν καί στόν ἴδιο ἀνεδαφικές, ἀνώριμες καί γελοῖες.

Γενικά μιλώντας, οἱ δυσκολίες τῶν ἐφήβων νά ἐπικοινωνήσουν, τόσο στό ἐπίπεδο τοῦ «ὁμιλεῖν» ὅσο καί στό ἐπίπεδο τοῦ «ἀκούειν μετά προσοχῆς», εἶναι εἴδη ἀμηχανίας. Ἂς ἐξετάσουμε τώρα αὐτή τήν ἐφηβική βουβαμάρα, στήν ὁμαδική γλῶσσα καί στό πάρα - πολιτιστικό ἐπίπεδο, καί ἂς δοῦμε πῶς τελικά οἱ ἔφηβοι παραιτοῦνται ἀπό τόν προορισμό τους καί καταπίνουν τό δόλωμα τῆς ἐπίσημης γραμμῆς καί ἰδεολογίας τῶν μεγάλων πού τούς καταστρέφει.

Ἡ ἀμηχανία μπορεῖ νά ξεκινάει ἀπό ὑπερβολικά ἔντονη ἐπιθυμία καί σύγχυση ἢ ἀπό ἐχθρότητα καί φόβο.

Ἡ χλωμάδα καί τό κοκκίνισμα κατά τήν ἔκφραση ἑνός ἔνοχου πόθου ἢ φιλοδοξίας, ὀφείλονται κατά μέγα μέρος στήν σύγχιση πού προκαλοῦν ὁρισμένα ἀδοκίμαστα ἀκόμα ἔντονα αἰσθήματα ἢ σέ ἀσαφεῖς νέες ἰδέες πού φαίνονται ἀλαζονικές. Πρόκειται γιά ἕνα εἶδος ἐνδόμυχης ντροπῆς πού ἡ ἔκθεσή της ξαφνικά ἀναστέλλεται ἐπειδή εἶναι (ἢ μπορεῖ νά εἶναι) ἀπαράδεκτη. Μέ τό θάρρος καί τήν ἐνθάρρυνση, αὐτή ἡ ἀμήχανη βουβαμάρα μπορεῖ νά στραφεῖ πρός ἕνα ἤπιο ἢ ἠχηρό ποιητικό λόγο μέ τόν ὁποῖο ὁ νέος ἐξηγεῖ τόν ἑαυτό του ἀκόμα καί στόν ἑαυτό του. Ἐκεῖνο ὡστόσο πού συμβαίνει συνήθως εἶναι ὅτι ὁ νέος ἀναστέλλει αὐτό τό τραύλισμα καί υἱοθετεῖ μιά πιό σκληρή στάση παίρνοντας παραδείγματα ἀπό τά μαζικά μέσα ἐπικοινωνίας ἢ ἀπό τό ἐμπορικό κύκλωμα. Ἡ στρατηγική του λογουχάρη ἀπέναντι σ' ἕνα κορίτσι δέν συνίσταται στό νά τοῦ μιλήσει ἀλλά στό νά τό «ρίξει». Μ' αὐτό τόν τρόπο ἀποδείχνει ὅτι εἶναι ἐνήλικος, ὅτι ἔχει στύση, κλπ., ἀλλά ταυτόχρονα θυσιάζει τό αἴσθημα, τή γνησιότητα, τή δυνατότητα ἀνάπτυξης καί τή δυνατότητα τοῦ ἔρωτα.

Ἡ ἄφωνη καί ἀμήχανη ἐχθρότητα τοῦ νέου ξεκινάει ἀπό τό φόβο μιᾶς τιμωρίας σέ περίπτωση πού ἀποκαλύψει τά αἰσθήματά του. Ἂς ὑποθέσουμε ὅτι ἕνας αὐταρχικός ἐνήλικος, ἕνας σχολικός σύμβουλος λ.χ., ἐπιπλήττει, συμβουλεύει ἢ ἁπλῶς πλησιάζει ἕνα νέο. Ὁ τελευταῖος θά κρατήσει μιά ἐχθρική σιωπή καί δέν θά τοῦ δώσει καμιά ἀπάντηση. Ἡ στάση του ξεκινάει ἀπό τήν πεποίθηση ὅτι ὁ ἐνήλικος τοῦ στήνει παγίδα, ὅτι δέν μπορεῖ νά τόν καταλάβει, καί ὅτι ἐν πάσῃ περιπτώσει δέν νοιάζεται γι' αὐτόν. Τοῦ εἶναι ἀδύνατο νά τηρήσει ἐγκάρδια στάση ἀπέναντί του, ὅπως θά ἔκανε σ' ἕναν ἰσότιμό του, γιατί ὁ ἐνήλικος διαθέτει περισσότερες

λέξεις καί θά τοῦ φερθεῖ σάν σέ ἀρχάριο, ἐχθρικά διακείμενο ἤ μέ κακές διαθέσεις πρόσωπο. Κατά συνέπεια, εἶναι καλύτερο νά μήν πεῖ τίποτα, ἐκφράζοντας ἔτσι (ἀσύνειδα ἴσως) μιά ἀπροκάλυπτη περιφρόνηση. Στήν περίπτωση αὐτή, ἡ διάγνωση τοῦ νέου δέν ἀπέχει καί πολύ ἀπό τήν πραγματικότητα, ἄν ἀφαιρέσει κανείς τό γεγονός ὅτι ὁ αὐταρχικός ἐνήλικος δέν εἶναι συνήθως κακόδουλος, ἀλλά ἁπλῶς φορτωμένος μέ καθήκοντα καί ἴσως χωρίς εὐαισθησία.

Ἄς ὑποθέσουμε ὅμως ὅτι ὁ ἐνήλικος εἶναι ἕνας καλός δάσκαλος πού ἐνδιαφέρεται γιά τούς νέους ἀνθρώπους καί θέλει νά τούς πλησιάσει μέ τόν ὀρθό — καί ὄχι μέ τόν ὀρθόδοξο — τρόπο. Τότε, ὅπως ἔχει τονίσει ὁ Φράνκ Πάινερ, οἱ διιστάμενες πρός τό ἐπίσημο σύστημα ἀπόψεις τοῦ δασκάλου, ἐνδέχεται ν' ἀντιμετωπισθοῦν μ' ἕνα τεῖχος σιωπῆς πού καθιστᾶ ἀδύνατη τήν ἐπικοινωνία. Οἱ νέοι νιώθουν τόσο ἀνασφαλεῖς, καί ἡ δυσπιστία τους εἶναι τόσο ἔντονη, ὥστε προκειμένου νά διακινδυνέψουν μιά πιθανή ἐπαφή, προτιμοῦν τήν ἀσφάλεια τοῦ κονφορμισμοῦ, ἔστω κι ἄν μεταξύ τους δέν διστάζουν νά καταδικάζουν αὐτές τίς κονφορμιστικές ἰδέες.

Ἀκόμα χειρότερα εἶναι τά πράγματα στήν περίπτωση μιᾶς ἐρμητικῆς σιωπῆς γύρω ἀπό τά ἐσωτερικά βιώματα καί τούς φόβους τοῦ νέου. Ὑπάρχουν πράγματα πού δέν τά ὁμολογεῖ κανείς ὄχι μονάχα στούς ἐνήλικες ἀλλά οὔτε καί στούς ὁμήλικούς του. Κάποιος μπορεῖ νά ὑπερηφανευτεῖ σ' ἕνα φίλο γιά μιά σεξουαλική του κατάχτηση ἤ νά γκρινιάζει γιά τούς κακούς βαθμούς πού πῆρε, ἀλλά δέν θά θελήσει πιθανόν ν' ἀποκαλύψει ὅτι εἶναι ἐρωτευμένος ἤ ὅτι ἔχει ἀνώτερες φιλοδοξίες. Ἰδού ἕνα τραγικό παράδειγμα: τά πορτορικανάκια μπορεῖ νά φλυαροῦν ἤ νά τσακώνονται τό ἕνα μέ τ' ἄλλο ἀλλά κανένα δέν θ' ἀναφέρει ὅτι κάποιος μεταξύ τους στάλθηκε μόλις στή φυλακή ἤ ὅτι πέθανε ἀπό μιά ὑπερβολική δόση ἡρωΐνης. Ἀκόμα κι ἄν τό ἀπαγορευμένο θέμα ἀναφερθεῖ, δέν τό ἀκοῦν. Αὐτό, ἀπό ψυχολογική ἄποψη, σημαίνει ὅτι ἀρνοῦνται νά συνδέσουν τόν ἑαυτό τους, τήν ἔναρθρη ὑπόστασή τους, μέ τίς φοβερές πραγματικότητες τῆς ζωῆς. (Ἀπό δασκάλους τῶν σχολείων τῆς Νέας Ὑόρκης ἔμαθα τυχαῖα ὅτι παρόμοια «χάσματα» ὑπάρχουν καί στή γνώση τῆς Ἀγγλικῆς πολλῶν παιδιῶν ἀπό τό Πουέρτο Ρίκο: μιλοῦν Ἀγγλικά μ' εὐχέρεια ἐφόσον τό θέμα εἶναι ἐπουσιώδες ἤ ἀφορᾶ τούς «ἐνήλικες», ἀλλά ἀγνοοῦν πολλές ἄλλες στοιχειώ-

δεις λέξεις καί φράσεις καί τούς εἶναι ἐντελῶς ἀδύνατο νά ποῦν στ' Ἀγγλικά ὁτιδήποτε τούς ἐνδιαφέρει πραγματικά ἤ τό ἔχουν ἀνάγκη.)

Γιά τήν ἐλάττωση αὐτῆς τῆς ἀμηχανίας, καί μιά πού ἡ ἐπικοινωνία μέ τούς ἐνήλικες ἀποκλείεται, δημιουργεῖται μιά διαρκῶς ἐπεκτεινόμενη ἐφηβική «ὑπο - κουλτούρα», μέ τή δική της ἰδιότυπη γλώσσα, τά πρότυπά της, τούς συγγραφεῖς καί τήν ἰδεολογία της. Ἄς κάνουμε πρῶτα μιά διάκριση ἀνάμεσα στήν «ὑπο - κουλτούρα» καί στήν «ὑπο - κοινωνία».

Ἡ ὕπαρξη μιᾶς ἀνήσυχης ἐφηβικῆς ὑπο - κοινωνίας εἶναι κάτι κοινό σέ πολλούς πολιτισμούς. Στόν δικό μας πολιτισμό, τό ἐνδιαφέρον πού δείχνουν οἱ νέοι γιά τήν σεξουαλική δραστηριότητα, τόν χορό, τήν ἁπλή διεγερτική μουσική, τόν ἀθλητισμό, τά αὐτοκίνητα καί τούς ἀγῶνες ταχύτητας, τά κλάμπ καί τά τζάκετ, τόν ἐκκεντρικό τρόπο ὁμιλίας, πρέπει νά θεωρεῖται φυσικό γιά τούς νέους, μιά πού τά ἐνδιαφέροντα τῶν μεγάλων τούς εἶναι ἀδιάφορα καί πληκτικά. Τά μυστικά, ἐπίσης, πού μοιράζονται μεταξύ τους, καί πού συχνά εἶναι μυστηριώδη καί γιά τούς ἴδιους, ἀποτελοῦν ἕναν ἰσχυρό δεσμό ἀνάμεσα στούς ἐφήβους· καί φυσικά οἱ «ὑποθέσεις» τους εἶναι δικές τους καί δέν ἀφοροῦν κανέναν ἄλλο. Οἱ Οἶκοι Νεότητας μερικῶν πρωτόγονων κοινοτήτων ρυθμίζουν αὐτά τά πράγματα καλύτερα μᾶλλον ἀπό τά δικά μας οἰκοτροφεῖα καί κολλέγια τά ὁποῖα κατατρύχονται ἀπό πατερναλιστικούς κανονισμούς.

Ἡ ἐξέλιξη ὡστόσο μιᾶς τέτοιας ὑπο - κοινωνίας σέ πλήρως ἀναπτυγμένη ὑπο - κουλτούρα δέν εἶναι κάτι φυσιολογικό, ἀλλά προκαλεῖται ἀπό ἀντίδραση. Σημαίνει ὅτι ἡ κουλτούρα τῶν ἐνηλίκων εἶναι ἐχθρική πρός τά συμφέροντα τῶν ἐφήβων ἤ ὅτι δέν πρέπει νά τῆς ἔχει κανείς ἐμπιστοσύνη· ὅτι οἱ γονεῖς δέν εἶναι ἄνθρωποι καί δέν θεωροῦν τά παιδιά τους σάν ἀνθρώπους· ὅτι οἱ νέοι ἀποκλείονται ἀπό ὁρισμένες δραστηριότητες τῶν ἐνήλικων πού πιθανόν νά τούς ἐνδιέφεραν καί, ἀπό τήν ἄλλη μεριά, οἱ περισσότερες δραστηριότητες τῶν ἐνήλικων *δέν* ἀξίζουν νά τίς ἀναλάβει κανείς καί νά ἀσχοληθεῖ μαζί τους μεγαλώνοντας. Ἀντίθετα μάλιστα, ἐκεῖνο πού θέλουν οἱ ἐνήλικες εἶναι νά ἐκμεταλλευτοῦν τούς νέους, νά τούς ὑποχρεώσουν νά μποῦν σέ ἐπαγγέλματα πού ἀπό

τή φύση τους είναι βαρετά, άδιαφορώντας γιά τή ζωή τους ή γιά τήν άτομική τους έκλογή.

Κανονικά, δέν ύπάρχει «έφηβική κουλτούρα» καί «κουλτούρα τών ένήλικων», άλλά ή έφηβεία είναι ή περίοδος τής άνάπτυξης μέσα σέ μιά κουλτούρα. Μαζί μας ώστόσο ό νέος νιώθει σχεδόν ά-πόβλητος ή τουλάχιστον χειραγωγούμενος. Κατά συνέπεια δέν μπορεί παρά νά έχει μυστικά άπό μάς, μιά δική του γλώσσα καί ν' ά-ναπτύξει μιά έχθρική ή άμυντική στάση *ένάντια* στήν κουλτούρα τών ένήλικων.

'Αφοῦ λοιπόν ή πνευματική ζωή τών άρχάριων άγοριών καί κο-ριτσιών, πού ζοῦν άπομονωμένα άπό τήν οίκονομία καί τήν κουλ-τούρα τών ένήλικων, είναι φτενή καί άνοστη, τά ένδιαφέροντά τους στρέφονται κυρίως στά διάφορα χόμπυ, στούς δίσκους, στίς πολιτικά όργανωμένες όμάδες καί συγκρούσεις, στίς λογοτεχνικές κλίκες, στά ναρκωτικά καί στό πιοτό. Όλα αύτά είναι άκραίες έκδηλώσεις μιάς άχαλίνωτης νεανικής ζωτικότητας, πού οί μεγά-λοι τίς προωθοῦν καί τίς έκμεταλλεύονται έξυπνα. Τά καταστήμα-τα γιά νέους κάνουν τζίρο πάνω άπό δέκα δισεκατομμύρια δολλά-ρια τό χρόνο καί τά χρήματα αύτά ξοδεύονται γιά τζάκετ, φορη-τά ραδιόφωνα, άθλητικά είδη, κομμώσεις, ποδήλατα καί πρόσθετα οίκογενειακά αύτοκίνητα. Δέν χρειάζεται νά ποῦμε ότι αύτή ή δευτερεύουσα δραστηριότητα άποτελεί άπλώς μιά τροχοπέδη γιά τήν πνευματική άνάπτυξη τών νέων· είναι σέ μεγάλο βαθμό άνόη-τη καί αύθαίρετη, άλλά ταυτόχρονα μετά μανίας συντηρητική καί έξασκεί έναν τρομερό ψυχολογικό έκβιασμό ένάντια στούς άντικομ-φορμιστές ή σέ όσους τήν άγνοοῦν, κάνοντάς τους άντιδημοφιλή άντικείμενα. Είναι μάταιο νά τούς μιλήσεις γιά λογική ή νά τούς κάμεις νά μιλήσουν λογικά, είτε έφηβοι είναι αύτοί, είτε ένήλικες. Καί φυσικά δέν ύπάρχει έλπίδα μιάς έλλογης διάστασης άπό τήν έπίσημη ίδεολογία καί τό πρότυπο ζωής. Φυσικό είναι έπίσης καί τό ότι οί όπισθοδρομικοί ένήλικες, ίδιαίτερα τής μεσαίας τάξης, κοροϊδεύουν καί κατακρίνουν κάθε νεανική βλακεία.

'Αναπόφευκτα, τό γυμνάσιο — βασίλειο τής νεότητας άλλά κα-θεστώς τών ένηλίκων — γίνεται ό κατεξοχήν χώρος γιά σαμποτάζ καί διάφορες άλλες σκανταλιές καί παιχνίδια. Άκουσα τόν Τζέης Κόλμαν, πού έχει μελετήσει περισσότερο αύτά τά φαινόμενα, νά

λέει ὅτι ὁ μέσος ἔφηβος δέν εἶναι, ἀπό ἀκαδημαϊκή ἄποψη, στό σχολεῖο περισσότερο ἀπό δέκα λεπτά τήν ἡμέρα! Πρόκειται δηλαδή γιά ἕνα καθόλου ἀποδοτικό ἐγχείρημα.

Ἕνας ὁρισμένος ἀριθμός νέων μπαίνουν σέ συμμορίες καί διαπράττουν διάφορα ἀδικήματα. Τά ἀδικήματα αὐτά ἀποτελοῦν, κατά ἕνα μέρος, ἀνταρσία τῆς ἴδιας τῆς φύσης, γιατί στήν κοινωνία μας ὑπάρχουν πολλά πράγματα πού εἶναι προσβλητικά, ἀφόρητα καί προκαλοῦν ψυχική ματαίωση. Κατά ἕνα ἄλλο μέρος, εἶναι ἀντίδραση σέ κάθε ἐνέργεια πού ἀποσκοπεῖ νά ἐπιβάλλει μιά «σωστή» συμπεριφορά. Καί κατά τρίτο λόγο ἀποτελοῦν μιά παθητική ἔκκληση γιά προσοχή καί ἐνδιαφέρον. Τά παιδιά λένε μεταξύ τους: «Εἴμαστε τόσο κακοί ὥστε μᾶς παραπέμπουν στούς κοινωνικούς λειτουργούς».

Ἕνα παρόμοιο συγκινητικό χαρακτηριστικό τῆς σύγχρονης ἐφηβικῆς ὑποκουλτούρας, περνάει στή γλώσσα καί στήν κουλτούρα τῶν περιθωριακῶν ὁμάδων, ὅπως οἱ Νέγροι καί οἱ Λατινοαμερικάνοι, οἱ παραδομένοι στά ναρκωτικά, οἱ ἀπόβλητοι τῶν κολλεγίων καί ὅλοι ὅσοι ἔχουν ἀποδιωχτεῖ ἀπό τό Ὀργανωμένο Σύστημα. Πρόκειται γιά φυσική ἐκδήλωση, γιατί καί οἱ ὁμάδες αὐτές ἀγνοοῦνται καί ἔχουν ὑποστεῖ τήν ἴδια κακομεταχείρηση ὅπως καί οἱ ἔφηβοι. Μιά τέτοια κουλτούρα ὅμως δύσκολα μπορεῖ νά ἀποχτήσει κάποια διάρθρωση καί ἐπιπλέον ἔχει ἕναν ἐξωτερικό χαρακτήρα γιατί ἀποτελεῖ μίμηση τῆς κουλτούρας τῶν αὐθεντικά ἀπόκληρων, οἱ ὁποῖοι ζοῦν ὅπως ζοῦν ὄχι γιατί τό διάλεξαν οἱ ἴδιοι ἀλλά γιατί τούς τό ἐπέβαλλαν.

Παρόλα αὐτά, στή μειονεχτική θέση πού βρίσκονται πολλοί ἀπ' αὐτούς τούς ἀνθρώπους, αὐτός ὁ στοιχειώδης λόγος κάνει ἐφικτή τή συνομιλία. Ἡ κουλτούρα τῶν ἐφήβων εἶναι κάτι πού ἀξίζει νά τό συζητήσει κανείς καί πού ἔχει ἕνα στύλ ὁμιλίας. Οἱ μονοσύλλαβες λέξεις τῶν τραγουδιῶν τῆς τζάζ, οἱ μονοσύλλαβες σκέψεις τῶν Μπήτνικς, τό περιεχόμενο τῶν ναρκωτικῶν, τῶν ταινιῶν καί τῶν γυμνασιακῶν χορῶν δέν ἔχουν εὐρύ λεξιλόγιο, ἀλλά ἐνθαρρύνουν τήν συνδιαλλαγή καί δίνουν στόν καθένα τή δυνατότητα μιᾶς δημοκρατικῆς συμμετοχῆς.

Δυστυχῶς, ὁ ὑποτυπώδης αὐτός λόγος ἀποκλείει τόν πραγματικό λόγο. Τοῦ λείπει ἡ φυσικότητα, ἡ εἰλικρίνεια καί ἡ αὐθεντικό-

τητα. Ὄντας σέ σύγκρουση μέ τόν κόσμο τῶν ἐνήλικων πού πρέπει ἀπαραίτητα νά θριαμβέψει, ἡ κοινωνία τῶν ἐφήβων προστατεύει ζηλότυπα τόν ἑαυτό της ἀπό τό νόημα τῆς γλώσσας.

Γιά τούς ἐφήβους τῶν δεκάξη χρόνων, ὁ κόσμος τῶν ἐνηλίκων μοιάζει μέ πόρτα φυλακῆς πού κλείνει μέ πάταγο πίσω τους. Μερικοί ἀπ' αὐτούς εἶναι ὑποχρεωμένοι νά κάνουν δουλειές πού εἶναι σίγουρο πώς δέν τούς ταιριάζουν καί στίς ὁποῖες δέν ἔχουν τή δυνατότητα ν' ἀναπτύξουν καμιά πρωτοβουλία. Ἄλλοι πάλι πρέπει νά μποῦν στά γρανάζια ἑνός τεχνητοῦ συναγωνισμοῦ γιά νά εἰσαχθοῦν στά κολλέγια. Καί στίς δυό περιπτώσεις ἡ διαδικασία τῶν τύπων καί τῶν τέστ εἶναι φοβερή. Τά παιδιά δέν γνωρίζουν σέ τί βρόγχο τυλίγονται, οὔτε ξέρουν τί θέλουν. Ἀγνοημένα ἀπό τούς μεγάλους, ἀπορρίπτουν μέ τή σειρά τους τή χειραγώγηση ἤ τίς ἰδέες τῶν μεγάλων πού ἀφοροῦν τό μέλλον τους. Νά ὅμως πού ἡ ἐφηβική τους ἀναίδεια ἀποδεικνύεται ἀντιρεαλιστικό καί μάλιστα γελοῖο φαινόμενο. Μήν ἔχοντας μάθει τίποτα, οὔτε παλέψει γιά τίποτα, δέν ἔχουν καμιά αὐτοπεποίθηση.

Ἡ ἀδυναμία τῶν παιδιῶν μπορεῖ νά διαπιστωθεῖ ὁλοφάνερα στούς ἐξωτερικούς χώρους τῶν κολλεγίων. Οἱ σπουδαστές γατζώνωνται ἀπό τούς ἠθικούς κανόνες τοῦ σχολείου πού ἐξακολουθοῦν παράλογα νά τούς ταλανίζουν ἀκόμα καί στά δεκαοχτώ καί δεκαεννιά τους χρόνια. Τό φαινόμενο προκαλεῖ τήν εἰρωνία. Ἄν εἶχαν ἐλεύθερο σχολεῖο καί ἦταν ἐλεύθεροι ἐργάτες, θά θεωροῦνταν ἀρκετά ὑπεύθυνοι γιά νἄρχονται καί νά φεύγουν ἀπό τό σχολεῖο, νά κάνουν σέξ καί νά πίνουν. Καί ὅμως δέν κάνουν ἄλλο ἀπό τό νά γαντζώνονται ἀπ' αὐτούς τούς κανόνες. Δέν νιώθουν πώς ἔχουν δικαίωμα νά προβάλλουν αἰτήματα, γιατί ποτέ δέν εἶχαν ἕνα τέτοιο, ἤ ὁποιοδήποτε παρόμοιο, δικαίωμα καί μέ τούς γονεῖς τους. Παράλληλα, οἱ ὑπερπληρωμένες αἴθουσες διδασκαλίας, οἱ σχολικές ὑποχρεώσεις καί ἡ βαθμολογία τούς κάνουν νά νιώθουν δυστυχεῖς. Ἡ ἐκπαίδευση πού τούς δίνουν τούς ἔχει ἀπογοητεύσει ἀλλά βρίσκονται σέ τέτοια σύγχυση γιά τό τί πραγματικά θέλουν, ὥστε τό μόνο πού τούς μένει εἶναι ἡ καταφυγή στήν βουβαμάρα.

Στά ἴδια αὐτά κολλέγια, ὅπου ὑποτίθεται ὅτι ὑπάρχουν κοινωνίες μαθητῶν, ἡ ἄμεση ἐπικοινωνία ἔχει ἐλαχιστοποιηθεῖ. Τό κλίμα τῆς ἐφηβικῆς ὑποκουλτούρας πού ἐμμένει, εἶναι ἀνασχετικό γιά

τήν σχολική λειτουργία (καί μᾶλλον τήν σαμποτάρει), ἀλλά ἡ ἐφηβική κοινωνία δέν ἀντικαθίσταται ἀπό τή στενή γνωριμία μέ τούς μορφωμένους ἐνήλικες. Οἱ δάσκαλοι κρατοῦν τούς μαθητές σέ ἀπόσταση καί, ὅπως ἀπόδειξα στό βιβλίο μου The Community of Scholars, βασική ἐπιδίωξη τῆς διεύθυνσης εἶναι νά ἐμποδίζει τήν ἐπαφή μαθητῶν καί δασκάλων καί τῶν δασκάλων μεταξύ τους. Ὅπως εἶναι φυσικό, ὅταν οἱ μαθητές ἀπομονωθοῦν ὁ ἕνας ἀπ' τόν ἄλλο, μποροῦν νά θεωρηθοῦν σάν ἀνώριμοι, πράγμα πού συμβαίνει.

Ἡ οὐσιαστική ἐπικοινωνία μέ τήν σχολική ὕλη, τή Φύση καί τήν Ἱστορία, εἶναι τό ἴδιο ἀνεπαρκής ὅσο καί μέ τούς δασκάλους. Τά κολλέγια δέν ἐνδιαφέρονται πλέον γι' αὐτά τά πράγματα, γιατί ἐλάχιστη ἀξία ἔχουν σέ σχέση μέ τό δίπλωμα. Ὁ δάσκαλος παραδίδει στόν μαθητή τήν τρέχουσα θεωρητική ὕλη καί τό μόνο πού ζητάει ἀπ' αὐτόν εἶναι νά τήν μάθει μέ ἀκρίβεια. Ὁ μαθητής πού κάνει αὐτή τήν ἄχαρη δουλειά, ἀποδείχνοντας τήν ἀξία τοῦ ἀνδρισμοῦ του, νομίζει ὅτι ὁ σκοπός τῆς διδασκαλίας εἶναι νά «ὑποτάξεις τό θέμα». Ἀναγκαστικά, μέσα ἀπ' αὐτή τή σύγκρουση μέ τόν κόσμο τοῦ ἐνήλικα, ἐκεῖνος πού ὑφίσταται συντριπτική ἧττα εἶναι ὁ νέος. Ὑπάρχουν βέβαια πολλοί τρόποι ἐπιβίωσης. Μερικοί ἐγκαταλείπουν κάθε προσπάθεια καί συμμορφώνονται πλήρως (ὁρισμένοι μάλιστα γίνονται «βασιλικότεροι τοῦ βασιλέως», ἀλλά πρόκειται συνήθως γιά ψυχοπαθολογικές περιπτώσεις παραστρατημένων παιδιῶν τῆς μεσαίας τάξης). Ἄλλοι ἐκλογικεύονται: θά ξαναμποῦν στόν ἀγώνα ἀργότερα, ὅταν θά εἶναι «καλύτερα προετοιμασμένοι». Ἄλλοι ἀποφαίνονται: «Ἐκεῖνο πού ἔχει σημασία εἶναι νά παντρευτεῖς καί νά δημιουργήσεις μιά κανονική οἰκογένεια», προσπαθώντας ἔτσι νά διατηρήσουν τό αἴσθημα καί τό νόημα τῆς οἰκογενειακῆς τους ζωῆς ἤ ἴσως νά δικαιολογήσουν τήν «ἀτομική» τους συμπεριφορά. Ἕνας ἐκπληκτικός ἀριθμός νέων σοῦ λένε ὅτι σκοπός τῆς ζωῆς εἶναι νά βγάζεις 50.000 δολλάρια τό χρόνο.

Ἡ ψυχολογία τῆς ἔνταξης εἶναι προφανής: ὄντας ἡττημένοι, ταυτίζονται μέ τό ἀντικείμενο πού τούς νίκησε, προσπαθώντας νά γεφυρώσουν τό χάσμα μέ τόν ἕνα ἤ τόν ἄλλο τρόπο. Ἀπό τή στιγμή πού θά χάνουν αὐτή τή νέα ἀνατοποθέτηση, αἰσθάνονται δυνατοί καί ὑπερασπίζουν τή θέση τους μέ κάθε λογικό ἐπιχείρημα.

Μιά παραλλαγή αὐτῆς τῆς φιλοσοφίας πού υἱοθετοῦσαν μερικοί

παλιότεροι ἔφηβοι εἶναι ὁ χιπστερισμός. Ὁ χίπστερ καλύπτει τήν συντριπτική ἧττα πού ὑπέστη ἀπό τήν κοινωνία, ἀναλαμβάνοντας *θεληματικά* βολικούς ρόλους μέσα στό κυρίαρχο σύστημα (μήν ἀποκλείοντας οὔτε τόν ὑπόκοσμα) προκειμένου ν' ἀποχτήσει δύναμη ἤ τουλάχιστον κάποια ἀσφάλεια. Τό ἄσχημο σ' αὐτή τήν περίπτωση (πρόκειται γιά τό ἐπιχείρημα τοῦ Θρασύμαχου στήν *Πολιτεία* τοῦ Πλάτωνα), εἶναι ὅτι ὁ χίπστερ δέν ἀντέχει στήν ἰδέα νά χάσει τόν ἑαυτό του ἤ ἔστω νά γίνει ἀφιλοκερδής. Πρέπει νά εἶναι ἐπικεφαλής σέ κάθε παιχνίδι. Σιγά σιγά καταλήγει νά μήν ἀγαπᾶ καί νά μήν πιστεύει σέ τίποτα ἄξιο καί σπαταλᾶ τόν ἑαυτό του σέ ἀσχολίες πού περιφρονεῖ, βαθαίνοντας ἔτσι τόν κυνισμό καί τήν αὐτοπεριφρόνησή του. Ἀλλά ὁ χιπστερισμός παρέχει πράγματι μιά ἱκανοποίηση κυριαρχίας καί νίκης πού διώχνει τόν πανικό τῆς ἀδυναμίας, τῆς παθητικότητας καί τοῦ εὐνουχισμοῦ. Εἶναι ἡ φιλοσοφία μιᾶς χρόνιας ἐπείγουσας ἀνάγκης μέσα στήν ὁποία ἡ ἐπικοινωνία συνίσταται ἀναπόφευκτα σέ καμουφλάζ καί ἐχεμύθεια («ψύχραιμο παίξιμο»), ἤ σέ μικρές καί ὑπολογισμένες ἐπιθέσεις πού ὁδηγοῦν σέ πλεονεκτική θέση.

Οἱ συνθῆκες πού περιέγραψα μέχρις ἐδῶ καί ἡ ἀντιμετώπισή τους ἀπό τούς νέους, περιορίζουν θλιβερά τήν ἀνθρώπινη ἐπικοινωνία καί καταστρέφουν ἀκόμα καί τό νόημά της. «Ἐπικοινωνία» καταντάει νά σημαίνει μεταφορά μιᾶς ἕτοιμης ἔννοιας ἀπό τό ἕνα κεφάλι στό ἄλλο τό ὁποῖο θά τήν τοποθετήσει μονάχο του στήν κατάλληλη θέση μέσα στό δικό του σύστημα νοημάτων. Τό σύστημα αὐτό ὑποτίθεται πώς τό μοιράζεται κανείς μέ τούς ἄλλους ἄν καί ποτέ δέν μπορεῖς νά ξέρεις) καί μέσα σ' αὐτή τήν ὑποτιθέμενη συμφωνία, ἡ ἀνταλλαγεῖσα πληροφορία προσθέτει μιά λεπτομέρεια ἤ μιά εἰδική ἀπόχρωση πού δέν ἀνησυχεῖ τήν προσωπικότητα, οὔτε ἀλλοιώνει τήν συμπεριφορά, γιατί τό ἐγώ δέν ἔχει ἀγγιχτεῖ καθόλου. Στήν καλύτερη περίπτωση, ἡ πληροφορία χρησιμεύει σάν σύνθημα γιά δράση καί ξεκινάει ἀπό τό συνηθισμένο ρεπερτόριο.

Γιά τούς Ἀμερικάνους, αὐτό τό αἴσθημα τῆς συμφωνίας, τῆς «συνεννόησης», εἶναι τόσο σημαντικό, ὥστε τό μεγαλύτερο μέρος τοῦ προφορικοῦ ἤ γραπτοῦ λόγου δέν δίνει κανενός εἴδους νέα πληροφορία καί ἀποτελεῖ ἁπλῶς μιά τυπολογική ἀναφορά στίς οἰκεῖες βάσεις. (Αὐτό εἶναι ὁλοφάνερο στά κείμενα τῶν περισσότερων ἐφη-

μερίδων, στίς μετά τό δεῖπνο συζητήσεις, κ.ο.κ.) 'Αλλά τά πράγματα δέν ἀλλάζουν καί πολύ οὔτε καί στόν ἐνεργό λόγο ὁ ὁποῖος ὑποτίθεται ὅτι ἐπηρεάζει τήν ἐκλογή — π.χ. στήν πολιτική — γιατί ἀποφεύγει νά θίξει δυσάρεστα θέματα ἤ ὁτιδήποτε πού θά ἀνάγκαζε κάποιον νά σκεφτεῖ μέ καινούργιο τρόπο. Ἡ βασική συμφωνία ἔχει ὑπογραφεῖ, ἐπισημαίνεται ἀπό τίς συνηθισμένες λέξεις, καί καμιά σημαντική ἐναλλακτική λύση δέν προσφέρεται.

Ἡ συμφωνία *ὑποτίθεται* πώς εἶναι κοινή, ἀλλά ὁ διαλεκτικός πού ἐλέγχει αὐτή τήν ὑπόθεση βρίσκεται σέ ἄσχημη θέση, ἀκριβῶς ὅπως ἐκεῖνος πού τοῦ κάνουν μιά ἀσαφή γενίκευση μέ κοινοτυπίες καί τοῦ λένε «'Απόδειξέ την». Στήν κυβερνητική θεωρία, ἡ ἀνταλλαγή τῶν πληροφοριῶν ὑποτίθεται ὅτι ἀλλοιώνει τούς συνομιλοῦντες ὀργανισμούς, δεδομένου ὅτι ἐσωτερικά πρέπει νά κάνουν ἀναπροσαρμογές, ἀλλά ἡ δική μου ἐμπειρία μοῦ λέει ὅτι τέτοια ἀλλοίωση δέν συμβαίνει. Τό βασικό νόημα τῆς συνομιλίας εἶναι ἡ ὁμαλή διεξαγωγή της.

'Αντίθετα, ὁ λόγος τοῦ ἐμπορίου εἶναι περισσότερο ζωντανός, γιατί ἀποσκοπεῖ νά μεταβάλλει τή συμπεριφορά κάποιου κάνοντάς τον ν' ἀγοράσει κάτι καί ὄχι ἁπλῶς νά τόν καταπραΰνει. Ἔτσι, κατά περίεργο τρόπο, οἱ διαφημίσεις τῆς τηλεόρασης εἶναι ἡ μόνη πλευρά τῆς τηλεόρασης πού κάνει πρωτότυπη χρήση τοῦ ἴδιου τοῦ πληροφοριακοῦ αὐτοῦ μέσου, χρησιμοποιώντας τό μοντάζ καί τήν εὑρηματική μουσική, παίζοντας μέ τίς λέξεις, τίς εἰκόνες καί τίς ἰδέες. Ὁ τόνος ἑνός διαφημιστῆ πιθανόν νά εἶναι ad hominem, μέ ἀρνητική μορφή, κολακευτικός καί ταυτόχρονα ἀπειλητικός. (Περιττεύει νά ποῦμε πώς δέν ὑπάρχει διάλογος· ὁ ἀκροατής βρίσκεται σέ παθητική στάση ἤ ἀντιστέκεται βουβά.) 'Αλλά φυσικά στήν τέχνη τῆς πώλησης τῶν ἐμπορευμάτων, ἐκτός ἀπό τήν συγκεκριμένη συναλλακτική ἐπιδίωξη, προστατεύεται μέ κάθε τρόπο καί ἡ κοινωνική συναίνεση: ἡ τηλεοπτική διαφήμιση καί τό πρόγραμμα πού τήν προσφέρει, ἀποφεύγουν ὁτιδήποτε θά μποροῦσε νά ἐκπλήξει δυσάρεστα, νά προκαλέσει ἤ νά προσβάλλει ἔστω καί ἕνα πρόσωπο ἀπό τά ἑκατομμύρια τῶν τηλεθεατῶν του.

Ἄς δοῦμε τί χάνεται ἀπό τή στενή αὐτή ἀντίληψη τῆς ἐπικοινωνίας ὅπως τήν ἀντιλαμβάνεται ἡ μεθοδευμένη συναλλακτική

πληροφόρηση καί τί έσωτερικές έπιπτώσεις έχει στόν άκροατή πού τήν δέχεται.

1. Ἡ λειτουργία τοῦ λόγου σάν διαμορφωτική ἔκφραση τῶν προ-λογικῶν άναγκῶν καί έμπειριῶν, μέ τήν όποία ό όμιλητής άνακαλύπτει καταρχήν ὅ,τι σκέφτεται. Ὁ λόγος αὐτός δέν μπορεῖ νά εἶναι έντελῶς προκατασκευασμένος καί έλεγχόμενος· εἶναι αὐθόρμητος.

2. Ἡ λειτουργία τοῦ λόγου σάν προσωπική πρωτοβουλία μέ τήν όποία μπαίνει κανείς μέσα σ' ένα περιβάλλον πού εἶναι *ἀνόμοιο* μέ τό ἄτομο. Ὅταν ἀκοῦμε πρωτοβουλία, νομίζουμε πώς δέν ύπάρχει συναίνεση· διαφορετικά ὅμως, γιατί νά μπεῖ κανείς στόν κόπο νά μιλήσει;

3. Καί τό πιό σημαντικό ἀπ' ὅλα: ἡ λειτουργία τοῦ λόγου σάν διάλογου μεταξύ προσώπων πού *συνομιλοῦν* (ἤ ἀνάμεσα σ' ένα πρόσωπο καί σ' ένα θέμα ἀπό τό όποῖο ἔχει ἀπορροφηθεῖ). Ἡ διαδικασία αὐτή ἔχει σάν ἀποτέλεσμα τήν ἀλλαγή τῶν προσώπων έξαιτίας τῆς ἴδιας τῆς ένέργειας τοῦ όμιλεῖν· τά πρόσωπα δέν εἶναι ρόλοι καί δέν παίζουν κάποιο παιχνίδι μέ κανόνες.

Ἡ όμιλία εἶναι ένας τρόπος διαμόρφωσης τῆς ἀτομικότητάς μας, έξαφάνισης τοῦ έαυτοῦ μέσα στούς ἄλλους πού ἔχει σάν ἀποτέλεσμα τήν ώρίμανσή μας. Δέν έξαρτᾶται ἀπό καμιά προηγούμενη συμφωνία μέ τούς ἄλλους, ἀλλά ἀπό τήν έμπιστοσύνη μας πρός αὐτούς. Κατά τή γνώμη μου, ό λόγος πού πραγματεύονται οί περισσότερες σύγχρονες θεωρίες τῆς έπικοινωνίας, μοιάζει πολύ μέ τόν λόγο τῶν ἡττημένων έφήβων πού περιγράφω. Δέν εἶναι πραγματικός, κοινωνικός, ποιητικός ἤ εὐρηματικός. Ἡ λειτουργία του έξαντλεῖται κυρίως στήν παροχή πληροφοριῶν μέ μιά προκατασκευασμένη Lingua Franca.

Ὁ λόγος δέν μπορεῖ νά εἶναι προσωπικός καί ποιητικός ὅταν τό ἄτομο κυριαρχεῖται ἀπό τόν φόβο τῆς αὐτο-ἀποκάλυψης (ἀκόμα καί στόν ἴδιο τόν έαυτό του), οὔτε ὅταν κατέχεται ἀπό μιά έπιφυλακτικότητα καί δυσπιστία πρός τήν κοινότητα τῆς όποίας οί τύποι τοῦ ἀπαγορεύουν τήν ἀποκάλυψη τῆς ἰδιαιτερότητάς του. Ὁ λόγος δέν μπορεῖ ν' ἀποτελέσει μύηση ὅταν οί βασικοί κοινωνικοί θεσμοί εἶναι γραφειοκρατικοί καί οί διαδικασίες καί ἀποφάσεις προκαθορισμένες, ἔτσι πού τά ἄτομα νιώθουν νά μήν ἔχουν καμιά

δύναμη, πράγμα ἀναγκαῖο γιά τήν ἔκφραση. Ὁ λόγος δέν μπορεῖ νά εἶναι διερευνητικός καί εὑρηματικός ὅταν μιά διαβρωτική χρόνια ἀνησυχία ἐμποδίζει τούς ἀνθρώπους νά διακινδυνέψουν νά βρεθοῦν πρόσκαιρα σέ σύγχυση (προσπαθώντας ν' ἀναπτύξουν ἀτομική σκέψη), καί ἀντίθετα ζητοῦν καταφύγιο *στήν* ἐπικοινωνία, ἔστω κι ἄν αὐτή ἡ ἐπικοινωνία εἶναι μιά ἐπικοινωνία Πύργου τῆς Βαβέλ.

Ὅπως ἔχουν τά πράγματα, οἱ ἄνθρωποι πρέπει νά «σκέφτονται» πρίν νά μιλήσουν καί ὄχι νά διακινδυνεύουν νά μιλήσουν καί ν' ἀνακαλύψουν τί ἐννοοῦν, στήν προσπάθειά τους νά συνεννοηθοῦν μέ τούς ἄλλους καί μέ τόν ἑαυτό τους. Τό ἀποτέλεσμα εἶναι νά μιλοῦν Ἀγγλικά σά νά βρίσκονται στό σχολεῖο.

6

Προγραμματισμός

Ἡ προγραμματισμένη διδασκαλία πού υἱοθετεῖ τεχνικά μέσα προχωρεῖ πιό πέρα ἀπό τήν συμμόρφωση τῶν μαθητῶν μέ τήν κοινωνική συναίνεση πού εἶναι τό κύριο ἀποτέλεσμα τῆς σύνδεσης ἐκπαίδευσης καί μαζικῶν μέσων ἐνημέρωσης. Μέ τήν παιδαγωγική αὐτή μέθοδο, μόνο ὁ προγραμματιστής — ὁ διοικητικός ὑπεύθυνος — εἶναι αὐτός πού «σκέφτεται»· οἱ μαθητές ὁδηγοῦνται συστηματικά στό ν' ἀκολουθοῦν τή γραμμή τῶν σκέψεων τοῦ ἄλλου. «Μάθηση» ἐδῶ σημαίνει νά δίνεις κάποια τελική ἀπόκριση πού ὁ προγραμματιστής τήν θεωρεῖ ἐπωφελή (γιά τούς μαθητές). Δέν ὑπάρχει κανένα κριτήριο ὅτι ὁ μαθητής *γνωρίζει* αὐτά πού λέει, ὅτι τό ἔχει μάθει, ὅτι τό ἔχει διαμορφώσει ἤ ἀπλοποιήσει. Δηλαδή, ὁ μαθητής δέν ἔχει καμιά ἐνεργητική συμμετοχή· τό ἐγώ του — τουλάχιστον σάν μαθητῆ — εἶναι μιά κατασκευή τοῦ προγραμματιστῆ.

Τί συνεπάγεται αὐτό; Ἄς μοῦ ἐπιτραπεῖ ἐδῶ ν' ἀναλύσω ἕνα πολύ σπουδαῖο ἐπιχείρημα γιά τήν διδασκαλία αὐτή τῆς Λωρίν Ρέσνικ πού ἀναπτύσσεται στό ἄρθρο της «Προγραμματισμένη Διδασκαλία Περίπλοκων Ἐπαγγελμάτων» καί πού δημοσιεύτηκε στήν *Ἐκπαιδευτική Ἐπιθεώρηση τοῦ Χάρβαρντ* τό Φθινόπωρο τοῦ 1963.

Στό συμπέρασμα τοῦ σαφοῦς αὐτοῦ ἄρθρου, ἡ Δρ Ρέσνικ μᾶς λέει:

«Μέ τόν ὅρο σαφή καθοδήγηση ἐννοῶ τήν σκόπιμη τροποποίηση τῆς συμπεριφορᾶς τῶν ἄλλων ἀνθρώπινων ὄντων. Ἡ προγραμματισμένη καθοδήγηση, δέν βλέπει τόν δάσκαλο σάν ἄνθρωπο πού ἐρεθίζει τό ἐνδιαφέρον τοῦ μαθητῆ, σάν ἐκτιμητή τῆς προόδου του, σάν πρότυπο ρόλου. Τόν βλέπει σάν καθοδηγητή ἤ ἐπόπτη τῆς συμπεριφορᾶς. Αὐτό σημαίνει ὅτι ἡ προγραμματισμένη καθοδήγηση εἶναι ἐφαρμόσιμη μόνο ὅπου θέλουμε πράγματι νά ὁδηγήσουμε

τήν συμπεριφορά σέ μιά δοσμένη κατεύθυνση. Ὑπάρχουν περιπτώσεις ὅπου, γιά πολιτικούς ἤ ἠθικούς λόγους, δέν θέλουμε κάτι τέτοιο. Δέν θέλουμε λογουχάρη νά κάνουμε ὅλους τούς μαθητές ἐνεργούς θιασῶτες μιᾶς ὁρισμένης πολιτικῆς ἤ θρησκευτικῆς ἄποψης, ἤ νά τούς κάνουμε ὅλους νά προτιμοῦν τό ἴδιο εἶδος λογοτεχνίας ἤ μουσικῆς. Σ' αὐτές τίς περιπτώσεις... ἡ «αὐτο-ἔκθεση» εἶναι ἡ μόνη στάση πού θἄπρεπε νά ἐπιτρέπουμε στόν ἑαυτό μας» (σελ. 467).

Ἄς μοῦ ἐπιτραπεῖ, δίπλα στή δραματική αὐτή παρατήρηση, νά προστέσω μιά προηγούμενη παρατήρηση ἀπό τό δοκίμιο τῆς Ρέσνικ:

«Στό πλαίσιο τῆς μπηχαβιοριστικῆς ἀνάλυσης, ἡ γνώση, ἡ ἐπιδεξιότητα καί ἡ ἱκανότητα ἐνδιαφέρουν μονάχα ἐφόσον μποροῦν νά περιγραφοῦν μέ παραστατικούς ὅρους. Ἡ περιγραφή αὐτή δέν εἶναι θέμα καταγραφῆς «συσχετισμῶν» ἱκανότητας ἤ γνώσης, ἀλλά ἀπόφασης γιά τό ποιές ἀπό τίς παρατηρούμενες συμπεριφορές θά γίνουν ἀποδεκτές σάν ἀπόδειξη τῆς ὕπαρξής τους. Ὁ μπηχαβιοριστής ἀποφεύγει ἁπλῶς τό ἐρώτημα ἄν ἡ γνώση, λογουχάρη, ὑπάρχει ἀνεξάρτητα ἀπό τίς παρατηρούμενες συμπεριφορές. Ἔτσι, ἐνῶ δέν μπορεῖ ἴσως ν' ἀπαντήσει ἱκανοποιητικά στό ἐρώτημα τοῦ φιλόσοφου «Τί εἶναι γνώση;», παρέχει στόν ἑαυτό του ἕνα σύνολο σκοπῶν πού μπορεῖ νά τούς χρησιμοποιήσει γιά τήν ἐκπαίδευση» (σ. 448).

Δέν μ' ἐνδιαφέρει ἰδιαίτερα νά συζητήσω τήν παιδαγωγική ὀρθότητα αὐτῶν τῶν ἰδεῶν. Ἡ μόνη ἀπόδειξη «ἀπόδοσης» πού ἔχουν οἱ ἐκπαιδευτικοί ἀπό τήν πείρα τους εἶναι ἡ καταγραφή τῶν βαθμῶν τῶν ἀκαδημαϊκῶν τέστ, καί φαίνεται πώς εἶναι ἀδύνατο νά τούς βγάλεις ἀπό τό μυαλό τήν ἰδέα ὅτι αὐτός πού πέρασε τό τέστ δέν εἶναι ἀναγκαῖο νά ἔμαθε κάτι πού θά τό ἐφαρμόσει γιά τήν παραπέρα πρόοδό του ἤ στήν καριέρα του· ἤ ἔστω ὁτιδήποτε ἄλλο πού δέν θά τό ξεχάσει σέ λίγον καιρό ὅταν τό κίνητρο τῆς *πραγματικῆς* ζωῆς, δηλαδή ἡ ἀνάγκη νά περάσει τό τέστ, θά ἔχει παρέλθει. Θέλω ὅμως νά ρωτήσω ἄν αὐτό τό εἶδος *φόρμουλας* διδασκαλίας δέν συνεπάγεται σοβαρές νομικές δυσκολίες στό θέμα τῶν πολιτικῶν ἐλευθεριῶν, ἰδιαίτερα ὅπου ἡ φοίτηση εἶναι ὑποχρεωτική, ὅταν τό παιδί *πρέπει* νά πηγαίνει στό σχολεῖο καί νά

ὑφίσταται τή διαδικασία τῆς διαμόρφωσης τῆς συμπεριφορᾶς του.

Μπορεῖ νά φανεῖ περίεργο πού ἐπιμένω ν' ἀναφέρομαι στό συνταγματικό θέμα, ἀλλά αὐτό εἶναι ἕνας τρόπος γιά νά ρωτήσω τί εἴδους δημοκρατία εἶναι αὐτή πού περνάει στά σχολικά μας προγράμματα καί στίς μεθόδους ἐκπαίδευσης. Παράλληλα, μιά πού οἱ νέοι ἔχουν ὁλοφάνερα καταντήσει μιά ἐκμεταλλευόμενη καί ἀπόκληρη τάξη, πρέπει ν' ἀρχίσουμε νά σκεφτόμαστε τά νόμιμα δικαιώματά τους.

Οἱ ἐγγυήσεις πού παρέχει ἡ Διακήρυξη Δικαιωμάτων τοῦ 'Ανθρώπου τῶν ΗΠΑ στηρίχθηκαν σέ μιά πολύ διαφορετική ἐπιστημολογική θεωρία ἀπό τήν «ἐν λειτουργίᾳ ὑποβολή», τήν ὁποία ἡ Δρ Ρέσνικ ἔμαθε ἀπό τόν Μ. Φ. Σκίννερ. Σέ γενικές γραμμές, ἡ ἀντίληψη τοῦ Διαφωτισμοῦ ἦταν ὅτι τό πνεῦμα, ὅπως καί ἡ συνείδηση, ἀποτελοῦσαν κάτι «ἐνδόμυχο» καί ὅτι ὁ σκοπός τῆς διδαχῆς ἦταν νά συντείνει στήν «ἀνάπτυξή» του μέ τή «γνώση». Καί κάτι ἀκόμα πιό σημαντικό: ἡ συμπεριφορά ἦταν τό «ἐξωτερικό» ἀποτέλεσμα μιᾶς μύησης ἤ αὐτο - κίνησης τῆς «ψυχῆς». Μ' αὐτό τό νόημα ὁ μαθητής ἦταν ἤ γινόταν «ὑπεύθυνος». Κατά τή γνώμη μου ἡ μεταφορά τοῦ ἐσωτερικοῦ καί ἐξωτερικοῦ αὐτῆς τῆς ἀντίληψης εἶναι ἐντελῶς ἄχρηστη. Δέν ἔχει πολλή σημασία σέ μιά ψυχολογική θεωρία τῶν ὀντοτήτων τό ὅτι δέν εἶναι παρατηρήσιμες σάν συμπεριφορά. 'Αλλά ἡ ἀριστοτελική ἔμφαση γιά τόν αὐτο - κίνητο ὀργανισμό εἶναι πολύτιμη.

Στήν προκειμένη περίπτωση, ἡ ὑποχρεωτική ἐκπαίδευση, ὅπως τόνισα ἤδη, δικαιωνόταν σ' αὐτή τή θεωρία (ἀπό τόν Τζέφερσον λ.χ.) σάν ἀναγκαία γιά νά φέρει τά παιδιά στό σημεῖο ν' αὐτοκυβερνηθοῦν, ν' ἀναπτύξουν τήν πρωτοβουλία τους σάν πολίτες, καθώς καί τήν ζωϊκή καί κοινωνική πρωτοβουλία πού εἶχαν ἀπό τήν «φύση» καί τήν ἠθική πρωτοβουλία πού εἶχαν ἀπό τήν «συνείδηση». Ἡ δημοκρατία ἀπαιτοῦσε ἕνα μορφωμένο ἐκλογικό σῶμα. Σ' αὐτό προστέθηκε ὀργότερα ἡ δικαιολογία ὅτι μόνο μέ τήν ὑποχρεωτική ἐκπαίδευση θά μποροῦσαν οἱ φτωχοί νά ἀποκτήσουν ἴσες δημοκρατικές εὐκαιρίες μέ τούς πλούσιους· οἱ φτωχοί γονεῖς ἦταν πιθανό νά βάλουν τά παιδιά τους νά ἐργάζονται ἀπό πολύ νωρίς καί νά μήν τούς δώσουν τή δυνατότητα ν' ἀναπτύξουν πλήρως τίς δυνατότητές τους.

Παράλληλα, κάθε μάθημα τοῦ σχολικοῦ προγράμματος ἤ λεπτομέρεια τῆς ἐκπαιδευτικῆς μεθόδου δικαιωνόταν ἀπό τό γεγονός ὅτι συνέβαλε στήν ἀνάπτυξη τῆς ἐνδόμυχης νοημοσύνης, ἐνθάρρυνε τήν πρωτοβουλία καί προετοίμαζε τόν νέο γιά νά πάρει μέρος στήν πολιτική κοινωνία. Ἀπό αὐτή τήν ἄποψη, ἡ σχολική διδασκαλία δέν ἦταν ἀκριβῶς «ἐγκύμναση», ἄν καί οἱ γονεῖς εἶχαν τό δικαίωμα νά ἐκγυμνάζουν τά μικρότερα παιδιά σέ κάποια δουλειά καί τό ἴδιο γινόταν καί γιά τ' ἀφεντικά πού εἶχαν μαθητευόμενους. Ἀπό τήν ἄλλη πλευρά, τά σχολικά μαθήματα ἔπρεπε νά περιέχουν ἀξίες ἰδανικές καθαυτές, ὅπως τό Καλό, ἡ Ἀλήθεια, τό Ὡραῖο, οἱ ὁποῖες ἦταν ἐξ ὁρισμοῦ «φιλελεύθερες», ἐνθάρρυναν τή «λογική ἱκανότητα», τήν ὁποία ὁ νέος πολίτης θά ἐφάρμοζε ἀργότερα σέ ὅλες τίς δουλειές του (αὐτή ἦταν ἡ παραδοσιακή ἔννοια τῆς «μεταφορᾶς») ἤ τοῦ ἔδιναν κάποιο προσανατολισμό σέ χῶρο καί σέ χρόνο (ὅπως ἀνέφερα ἤδη στήν ἱστορία δινόταν ἰδιαίτερη ἔμφαση γιατί μέ τά φοβερά καί τά εὐγενῆ παραδείγματά της ἐνέπνεε στούς νέους τό αἴσθημα τῆς ἐλευθερίας καί τή διατήρησή της).

Βέβαια, ἡ ὑποχρεωτική ἐκπαίδευση στίς μηχανικές τέχνες τοῦ τέλους τοῦ 19ου αἰώνα, στό βαθμό πού αὐτές ἦταν ὠφέλιμες, δέν μποροῦσε νά δικαιολογηθεῖ τόσο εὔκολα μέσα σ' αὐτό τό πλαίσιο τοῦ «ἐνδόμυχου» καί ἔτεινε μᾶλλον νά παρουσιαστεῖ σάν μαθητεία ἀρχαρίου μέ δημόσια δαπάνη. Ἀλλά, μέσα σέ μιά ἐπεκτεινόμενη οἰκονομία μέ ὑψηλή κοινωνική μεταβλητότητα, σημαντική αὐτοαπασχόληση καί πολλές νέες ἐπιχειρήσεις, δέν ὑπῆρχαν περιθώρια γιά σοφιστεῖες· ἕνας ἐλεύθερος ἄνθρωπος θἄθελε ν' ἀποχτήσει αὐτές τίς πλεονεκτικές ἰδιότητες μέ τή θέλησή του. Πάντως, λίγοι ἔφηβοι πήγαιναν στό σχολεῖο καί τά παιδιά ποτέ δέν εἶχαν πολλά δικαιώματα, ἄν καί τά προνόμιά του ἦταν πολλά.

Τό σύστημα τῆς Δρ Ρέσνικ ἀποκλείει ρητά ὅλες τίς ἔννοιες τοῦ «ἐνδόμυχου». Ἡ ἴδια ἐπίσης βλέπει μέ δυσαρέσκεια τήν παρέμβαση οἱουδήποτε παράγοντα πρωτοβουλίας. Ἀναλύοντας λογουχάρη τό πρόβλημα τῆς Διαμόρφωσης — ἡ προσέγγιση τῶν ἀποκρίσεων στήν τελική ἀπόκριση — διαφωνεῖ ζωηρά μέ τούς πειραματιστές πού περιμένουν ἀπό τόν ὀργανισμό νά κάμει κάποια μικρή κίνηση πρός τήν σωστή κατεύθυνση γιά νά τήν ἐνθαρρύνουν. «Ἡ προγραμ-

ματισμένη ἐκπαίδευση», λέει ἡ Ρέσνικ, «δέν μπορεῖ νά προχωρήσει μ' αὐτό τόν τρόπο.» (Ποτέ ὅμως δέν κάνει ἀπόλυτα σαφές — τουλάχιστον σέ μένα — μέ ποιό τρόπο κάνει τό ζῶο μέσα μας νά κινηθεῖ πρός τά ἔξω, γιά νά ἔχει κάτι νά διαμορφώσει.)

Ἐπίσης, ἀντίθετα μέ τό φιλελεύθερο σχολικό πρόγραμμα τῆς θεωρίας τοῦ Διαφωτισμοῦ, κανένα μάθημα δέν ἐπιλέγεται ἐπειδή προσελκύει τό ἐνδιαφέρον τοῦ μαθητῆ ἤ ἐπειδή ἐνισχύει τίς δυνάμεις, τήν ἐλευθερία καί τίς προσωπικές του ἀνάγκες. Ἡ θεωρία τῆς ἐν λειτουργίᾳ ὑποβολῆς, λέει ἡ Ρέσνικ, εἶναι οὐσιαστικά «χωρίς περιεχόμενο»: εἶναι καθαρή τεχνική πού μπορεῖ νά διδάξει ὁτιδήποτε, σχεδόν σέ ὁποιονδήποτε. Αὐτό τό ὁτιδήποτε μπορεῖ νά εἶναι οἱ «ἐθνικές ἀνάγκες» τοῦ Δρ Κόναντ, οἱ «βελτιωμένες στάσεις» τοῦ Μετασχολικοῦ παραρτήματος τοῦ Ἐπαγγελματικοῦ σχολείου τοῦ Μιλγουώκι, ἤ οἱ ἰδιοτροπίες τοῦ αὐταρχικοῦ δασκάλου.

Γενικά, ἀπό αὐτή τήν ἄποψη, ἡ ὑποχρεωτική φοίτηση, ἐφόσον εἶναι προγραμματική, εἶναι ταυτόσημη μέ τήν ὑποχρεωτική διδασκαλία πού ἐξυπηρετεῖ τούς σκοπούς τῶν ρυθμιστῶν τῆς συμπεριφορᾶς καί οἱ τέτοιοι σκοποί εἰσάγονται μέ τό «ἐμεῖς θέλουμε» τῆς πρώτης παραγράφου (τῆς κ. Ρέσνικ) πού παράθεσα. Εἶμαι λοιπόν περίεργος ν' ἀκούω ἀπό τήν Δρ. Ρέσνικ τήν συνταγματική δικαιολόγηση τῆς ὑποχρεωτικῆς ἐκπαίδευσης διά τοῦ «ἐμεῖς θέλουμε» καί «ἐμεῖς δέν θέλουμε» τῆς παραγράφου. Ποιοί «ἐμεῖς» καί ποιά τά ὅρια τοῦ «θέλουμε» ἤ τοῦ «τυχαίνει» νά θέλουμε»; Ἄς μή ξεχνᾶμε ὅτι ὁ τίτλος τοῦ δοκιμίου της εἶναι «Διδασκαλία Περίπλοκων Ἐπαγγελμάτων», πράγμα πού σημαίνει ὅτι ἡ Ρέσνικ δέν περιορίζει τήν ρύθμιση τῆς συμπεριφορᾶς στό ἐπίπεδο τῶν ἀσκήσεων καί τῆς μηχανικῆς ἀποστήθισης, ἀλλά τήν ἐπεκτείνει καί στούς ἀνώτερους κλάδους: στήν κριτική, στήν ἐπίλυση προβλημάτων, στήν ἐκτίμηση καταστάσεων, κλπ., μέ ἐξαίρεση ὅπου «δέν θέλουμε».

Περιττό νά προσθέσω ὅτι τό σχολικό πρόγραμμα, ἡ μέθοδος καί τό ἴδιο τό σχολικό σύστημα καθορίζονται *πάντα* ἀπό κοινωνικούς στόχους καί Ἐθνικούς Στόχους, ἀπό πατρικές φιλοδοξίες καί τήν ἀνάγκη φύλαξης τῶν νηπίων καί ἀστυνόμευσης τῶν νέων. Ἄλλο ὅμως πράγμα εἶναι νά πιστεύουμε — ἤ νά προσποιούμαστε ὅτι πιστεύουμε — πώς αὐτά τά πράγματα μορφώνουν τά παιδιά καί ἐν-

τελῶς ἄλλο νά *λέμε* ὅτι εἶναι ρυθμιστές τῆς συμπεριφορᾶς.

Ἡ ἀδιαφορία τῆς συγγραφέως μας γι' αὐτό τό εἶδος σκέψης, φαίνεται ἔντονα στήν, κατά τά ἄλλα, ἔξοχη ἀνάλυση τῆς «Εὑρηματικῆς Μεθόδου» πού ἔρχεται σέ ἀντίθεση μέ τήν βῆμα - τό - βῆμα προγραμματισμένη διδασκαλία. Ἕνα ἀπό τά πλεονεκτήματα πού ἀναγνωρίστηκε στήν «Εὑρηματική Μέθοδο» (γιά τήν ὁποία ὁ Δρ Ζαχάριας καί τό Ἐθνικό Ἐπιστημονικό Ἵδρυμα ἐξεδήλωσαν τόν ἐνθουσιασμό τους) εἶναι ὅτι θεωρεῖ τό πήδημα πάνω ἀπ' τό χάσμα σάν θετικό καί ἐνισχυτικό ἐρέθισμα, σάν ἐρέθισμα πού ἐντείνει τή δύναμη τοῦ κινήτρου. Ἡ δρ Ρέσνικ συμφωνεῖ ὅτι αὐτό πιθανόν ἀληθεύει γιά τούς ἔξυπνους φοιτητές, ἀλλά ὑπογραμμίζει συνετά ὅτι οἱ πολιτιστικά στερημένοι καί μέ φτωχά μέσα ἀνατρεφόμενοι νέοι, ἱκανοποιοῦνται περισσότερο ὅταν προοδεύουν σταθερά καί δέν ὑπόκεινται στόν κίνδυνο μιᾶς νέας ἀποτυχίας. Ἕνα δεύτερο πλεονέκτημα τῆς Εὑρηματικῆς μεθόδου εἶναι ὅτι ἡ πρακτική τῆς δοκιμῆς καί τοῦ λάθους πού προτείνει, προετοιμάζει τόν φοιτητή γιά τό εἶδος τῆς μάθησης μέ τήν ὁποία θά εἶναι ὑποχρεωμένος ν' ἀσχοληθεῖ ἔξω ἀπό τήν αἴθουσα διδασκαλίας. Ἀλλά ἐδῶ ἡ δρ Ρέσνικ ἀμφιβάλλει ἄν ὁ σπουδαστής μαθαίνει κάτι ἀπό τά λάθη του ἄν δέν ἔχει διδαχτεῖ νά τ' ἀναζητεῖ, δηλαδή νά τά ἀντιλαμβάνεται. (Ἔχει δίκιο. Ἕνας καλός καθηγητής πιάνου, λογουχάρη, θά βάλει σκόπιμα ἕνα σπουδαστή νά ἐπαναλάβει τή νότα πού παίζει ἀπρόσεχτα.) Τέλος, ἰσχυρίζονται, ὅτι ἡ ποιότητα τῶν ὅσων μᾶς διδάσκει ἡ Εὑρηματική Μέθοδος — ἡ σύνοψη, οἱ κανόνες, ἡ λύση τοῦ προβλήματος — εἶναι ἀνώτερη. Αὐτό, λέει ἡ δρ Ρέσνικ, συμβαίνει γιατί ἡ προγραμματισμένη ἐκπαίδευση ἔχει μέχρι τώρα συγκεντρώσει τό ἐνδιαφέρον της στήν διδασκαλία ἁπλῶν ἐννοιῶν καί πληροφοριῶν περισσότερο καί ὄχι σέ περίπλοκα σύνολα γνώσης.

Ὅ,τι εἶναι ἐκπληκτικό σ' αὐτή τή στοχαστική ἀνάλυση ὡστόσο εἶναι τό γεγονός ὅτι ἡ Ρέσνικ παραλείπει ἐντελῶς τήν *προεξάρχουσα* ἰδιότητα τοῦ μαθητῆ πού οἱ περισσότεροι δάσκαλοι — κλασικοῦ τύπου ἤ προοδευτικοί — δέν ἔπαψαν νά ἐλπίζουν ὅτι θά τοῦ ἐπιτραπεῖ ν' ἀνακαλύψει γιά τόν ἑαυτό του· δηλαδή, τό αἴσθημα τῆς ἐμπιστοσύνης πρός τόν ἑαυτό του καί τή συναίσθηση ὅτι *μπορεῖ*, ὅτι εἶναι κατάλληλος ἀπό τήν ἴδια τή φύση τῶν πραγμάτων,

νά προχωρήσει μέ δική του πρωτοβουλία καί τελικά νά φτάσει σ' ἕνα ἄγνωστο μονοπάτι, ὅπου δέν ὑπάρχει πρόγραμμα κι ὅπου ὁ ἴδιος θἄναι ὑποχρεωμένος νά βάλει καθήκοντα στόν ἑαυτό του. Τό κλασικό ἀπόφθεγμα γιά τήν διδασκαλία εἶναι: νά ὁδηγήσουμε τόν σπουδαστή στό σημεῖο πού νά μήν χρειάζεται τό δάσκαλο. Τό πρότυπο σχολικοῦ προγράμματος καί μεθόδου τοῦ Ντιούη ἦταν: ἡ διδασκαλία νά καταλήγει στό σημεῖο πού νά κάνει τόν σπουδαστή νά θέλει ν' ἀνακαλύψει κάτι περισσότερο.

Προφανῶς ἡ δρ Ρέσνικ δέν μπορεῖ κάν νά συλλάβει τήν παραπάνω ἰδιότητα γιατί ἔρχεται σέ ἀντίθεση μέ τήν οὐσία τῆς ἐλεγχόμενης συμπεριφορᾶς πού ὁδηγεῖται σ' ἕνα προκαθορισμένο στόχο. Τό πράγμα εἶναι φανερό. Κατά τήν ἄποψή της, αὐτό δέν εἶναι καθόλου διαπαιδαγώγηση. Μέ ὅρους μιᾶς κοινωνικῆς θεωρίας, ἡ ἰδιότητα αὐτή προβάλλει μιά ἀνοιχτή κοινωνία ἀνεξάρτητων πολιτῶν, ἀλλά ἡ Ρέσνικ καί ὁ δρ Σκίννερ νομίζουν πώς ὑπάρχει ἕνα εἰδικό «ἐμεῖς» πού «θέλει». Ἀπό ἐπιστημονική ἄποψη ἐπίσης προβάλλεται ἕνα περισσότερο ἀνοιχτό πνευματικό μέλλον ἀπό αὐτό πού φαίνεται νά ἀντιμετωπίζει τό πρόγραμμα τῶν περίπλοκων εἰδικοτήτων. Βρισκόμαστε πράγματι στό σημεῖο πού νά ξέρουμε *τόσα* πολλά — καί τόσο οριστικά — ὥστε νά προγραμματίζουμε μέ τόση ἀκαμψία μεθόδους καί θεμελιακές ἰδέες; Τό μεγαλύτερο μέρος τοῦ προγράμματος ἐνδέχεται νά ἔχει παλιώσει πρίν νά τελειώσει ἡ τάξη.

Τό ζήτημα εἶναι σοβαρό. Τόσο ἀπό πνευματική, ὅσο κι ἀπό καθαρά ἀνθρώπινη καί πολιτική ἄποψη, ἡ παρούσα καθολική γυμνασιακή ἐκπαίδευση καί ἡ διαρκῶς διευρυνόμενη φοίτηση στά κολλέγια εἶναι καταστροφή. Θά ἀναφερθῶ γι' ἄλλη μιά φορά στά ὠμά γεγονότα! Τό παιδί εἶναι ὑποχρεωμένο γιά δώδεκα *συνεχῆ* χρόνια — ἄν ἀνήκει στή μεσαία τάξη, γιά δεκάξη — νά ἐργάζεται πάνω σέ καθορισμένα μαθήματα σέ μιά ἀπό τίς πιό ὡραῖες περιόδους τῆς ζωῆς, ὅταν κανείς ἐλπίζει ὅτι μπορεῖ ν' ἀνακαλύψει πράγματα ἀπό μόνος του. Ἐξαιτίας τῆς σχολικῆς ἐργασίας, ὁ νέος δέν μπορεῖ νά διαβάσει ἄλλα βιβλία, νά συγκεντρώσει τήν προσοχή του σ' ἕνα χόμπυ, νά πιάσει μιά δουλειά ἤ ν' ἀσχοληθεῖ ὑπεύθυνα μέ μιά ἐρωτική ἱστορία, νά ταξιδέψει ἤ νά μπλεχτεῖ στήν πολιτική. Τό σχολικό σύστημα σάν σύνολο, μέ τό διαρκῶς διαμορ-

φωνόμενο σχολικό πρόγραμμα, τήν αὐστηρότερη κλιμάκωση, τήν πληθώρα τῶν τέστ, εἶναι ἤδη μιά τεράστια μηχανή πού διαμορφώνει ἀποδεκτές ἀντιδράσεις. Ἡ προγραμματισμένη ἐκπαίδευση κλείνει τούς ὁρίζοντες τοῦ νέου ἀκόμα περισσότερο καί κάνει πιό ἄκαμπτα τήν παρούσα κατάτμηση καί τό δόγμα. Τό χειρότερο ὅμως εἶναι ὅτι τείνει νά ἐξαφανίσει τήν ὡραιότερη ἀπό τίς ἀρετές πού πρέπει νά ἔχει κάθε σχολεῖο: ν' ἀποτελεῖ μιά κοινότητα τῶν νέων καί τῶν νέων μέ τούς ἐνήλικες.

Ἡ δρ Ρέσνικ μπορεῖ νά μᾶς βεβαιώνει ὅτι ὑπάρχουν περιοχές ὅπου «δέν θέλουμε» νά ρυθμίζουμε τήν συμπεριφορά: ἡ πολιτική, ἡ θρησκευτική, ἡ αἰσθητική, ἴσως καί ἡ κοινωνική. Ἀλλά τό θέμα εἶναι ὅτι γιά δεκάξη χρόνια ὑπάρχει αὐστηρή πειθαρχία στή διδασκαλία καί βαρεμάρα πού ἀνταμοίβονται πλουσιοπάροχα μέ ἐπαίνους, εὔσημα νομιμοφροσύνης καί χρῆμα, ἐνῶ ἡ αὐθόρμητη πρωτοβουλία τιμωρεῖται μέ ἐπιπλήξεις, θεωρεῖται ἄσκοπη ἤ ὑπεύθυνη γιά τήν ἀποτυχία τοῦ μαθητῆ στή «σημαντική» σχολική ἐργασία, καί μερικές φορές ὁδηγεῖ σέ ταπεινώσεις — ἀκόμα καί στή φυλακή. Ὡστόσο, μετά ἀπό τήν πυρετώδη αὐτή διαδικασία ὑποβολῆς ὑποθέτουμε ὅτι οἱ νέοι ἄντρες καί γυναῖκες πού βγαίνουν στή ζωή, μποροῦν ξαφνικά ν' ἀναπτύξουν πρωτοβουλία στά πιό σημαντικά θέματα: νά βροῦν ἐργασία σέ μιά ἀνταγωνιστική ἀγορά, νά χάνουν μακροπρόθεσμα σχέδια γιά τήν καριέρα τους, νά ἀναπτύξουν πρωτότυπα καλλιτεχνικά καί ἐπιστημονικά σχέδια, νά παντρευτοῦν καί νά γίνουν γονεῖς, νά ψηφίσουν δημόσιους λειτουργούς. Γιά ὅλα αὐτά ὅμως, ἡ συμπεριφορά τους θἄπρεπε νἄναι κάπως λιγότερο διαμορφωμένη. Ἀναπόφευκτα, οἱ περισσότεροι ἀπ' αὐτούς θά ἐνεργήσουν σύμφωνα μέ τό πρότυπο τῶν προκαθορισμένων μαθημάτων, ἤ σάν ὀργανωτιστές ἤ σάν ἐργάτες στόν ἱμάντα συναρμολόγησης· θά ψηφίσουν Δημοκράτες ἤ Ρεπουμπλικάνους καί θ' ἀγοράσουν τή σωστή μάρκα προϊόντων.

Ὁμολογῶ πώς μέ σοκάρισε ἡ κοινοτυπία καί ἡ χυδαιότητα τῆς πρότασης, σύμφωνα μέ τήν ὁποία, κατά τή διδασκαλία τῶν ἀνθρωπιστικῶν σπουδῶν, τό περισσότερο πού θἄπρεπε νά ἐπιχειροῦμε εἶναι ἡ «ἀντεπίθεση», λές καί ἡ ἱκανότητα ἀξιολόγησης εἶναι ὁλοκληρωτικά προσωπικό θέμα ἤ θέμα «μή δομημένου συναισθήματος». (Καί μιά πού τὄφερε ὁ λόγος, δέν ὑπάρχει μή δομημένο

συναίσθημα.) Όταν ή δρ Ρέσνικ μιλάει γιά άδιαμόρφωτη άνταπόκριση σ' ένα είδος λογοτεχνίας ή μουσικής πού «άρέσει» στά παιδιά, καταδικάζει τήν αίσθητική τους ζωή νά είναι μιά τυχαία, χωρίς νόημα καί άξιολόγηση, άναψυχή καί τούς ίδιους χωρίς μιά τοποθέτηση μέσα στόν κόσμο. Είλικρινά, σάν άνθρωπος τών γραμμάτων, θά προτιμοῦσα άκόμα καί τόν προγραμματισμό τῆς λογοτεχνίας, ὅπως στή Ρωσία.

Αὐτό σημαίνει ὅτι, *ἀκόμη κι ἄν ἡ μηχαβιοριστική ἀνάλυση καί ἡ προγραμματισμένη ἐκπαίδευση ἦταν ἡ ἐπαρκής ἀνάλυση γιά τή μάθηση καί τή μέθοδο διδασκαλίας, θά ἦταν καί πάλι ἀμφίβολο, γιά ὑπέρτερους πολιτικούς λόγους, ἄν εἶναι γενικά κατάλληλες γιά τή διάπλαση ἐλεύθερων πολιτῶν.*

Γιά νάμαι είλικρινής, νομίζω ὅτι ἡ «ἐν λειτουργία ὑποβολή» ἔχει ὑπερτιμηθεῖ. Μᾶς διδάσκει τήν ὄχι καί τόσο νέα θεωρία, σύμφωνα μέ τήν ὁποία ἄν στερήσουμε ἀπό ἕνα ζῶο τό φυσικό του περιβάλλον καί τήν κοινωνία του συνειδητά καί σκόπιμα, ἄν τοῦ δημιουργήσουμε ἐλαφριά ἀνησυχία καί περιορίσουμε τίς αὐθόρμητες κινήσεις του στό ἐλάχιστο, τό ζῶο θά ταυτιστεῖ συγκινησιακά μέ τόν καταπιεστή του καί θά ἀντιδράσει — μέ λιγότερη χάρη, ἐνεργητικότητα καί ἐξυπνάδα — μέ τόν μόνο τρόπο πού τοῦ ἐπιτρέπουμε. Τό καημένο τό ζῶο δέν μπορεῖ νά κάμει διαφορετικά — πρέπει νά ζήσει. Δέν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι ἕνα λαγωνικό μπορεῖ νά διδαχτεῖ νά βαδίζει μόνο μέ τά πισινά του πόδια καί νά ἰσορροπεῖ μιά μπάλλα στήν ἄκρη τῆς μύτης του, ἀλλά ὁ σκύλος πού κυνηγάει ἕνα κουνέλι στό χωράφι, θά δείξει περισσότερη ἐξυπνάδα, ταχύτητα ἀντίληψης καί δύναμη. Εἶναι περίεργη ἡ ἀντίληψη ὅτι μποροῦμε ν' αὐξήσουμε τήν ἀποτελεσματικότητα τῆς μάθησης ἐκμηδενίζοντας ἀπριόρι τίς περισσότερες ἀπό τίς ἱκανότητες μάθησης τοῦ ζώου καί βγάζοντάς το ἀπό τό φυσικό του περιβάλλον.

Οἱ διάφορες ψυχολογικές θεωρίες τῆς συμπεριφορᾶς κάνουν τό λάθος νά παραβλέπουν ὅτι ὑπάρχουν ὁρισμένες πασίδηλες ἐκδηλώσεις πού ἀποτελοῦν ὀργανικό μέρος τῶν *ἔνσκοπων* ἐνεργειῶν ἑνός ὀργανισμοῦ μέσα στό περιβάλλον του. Μερικές ἀπ' αὐτές, ὅπως ἡ χάρη, ἡ ἄνεση, ἡ δύναμη, τό στύλ, ἡ ξαφνική ἀπλούστευση μιᾶς διαδικασίας καί ἄλλα παρόμοια χαρακτηριστικά, μποροῦν,

κατά κάποιον τρόπο, νά μετρηθοῦν. Δέν εἶναι ἀναγκαῖο, περιγράφοντας τήν ἀντίληψη, τή γνώση, τό εἶδος ἐκεῖνο τῆς ἀφομοιωμένης γνώσης πού ὁ Ἀριστοτέλης ἀποκαλοῦσε «δεύτερη φύση», νά καταφεύγουμε σέ νοητικές ὀντότητες. Δέν εἶναι δύσκολο νά δοῦμε πότε ἕνα παιδί *ξέρει* νά ὁδηγεῖ ἕνα ποδήλατο καί γνωρίζουμε πώς ποτέ δέν τό ξεχνάει, πράγμα πού δέν θά συνέβαινε ἄν ἡ μάθηση γινόταν ὑπό ὅρους τεχνητοῦ ἐξοπλισμοῦ, γιατί οἱ ὅροι αὐτοί εὔκολα θά μποροῦσαν ν' ἀναιρεθοῦν μ' ἕναν ἀρνητικό ἐξοπλισμό. (Ὁ Κούρτ Γκολντστάιν ἔχει ἀσχοληθεῖ μ' αὐτό τό θέμα μέ πολύ πειστικό τρόπο.)

Ἀπό τήν ἄλλη μεριά, εἶναι ἐξαιρετικά ἀμφίβολο ἄν μέ τήν ἐλεγχόμενη ὑποβολή *μπορεῖ* κανείς νά διδάξει μιά συμπεριφορά μέ ὀργανική ἀντιστοιχία. Ἡ ἀπόπειρα τοῦ ἐλέγχου *ἐμποδίζει* μᾶλλον τή μάθηση. Αὐτό τό ξέρει ὅποιος ἔχει ποτέ ἐπιχειρήσει νά μάθει ἕνα παιδί νά ὁδηγεῖ ποδήλατο: ὅσο περισσότερο προσπαθεῖ, τόσο τό παιδί δέν τά καταφέρνει. Τό καλύτερο πού ἔχει νά κάνει σ' αὐτή τήν περίπτωση εἶναι νά δώσει στό παιδί ἕνα ποδήλατο, νά μετριάσει τήν ἀνησυχία του, νά τοῦ πεῖ νά δοκιμάσει μονάχο του, καί νά μήν ἐπιχειρήσει νά τοῦ κρατάει τήν ἰσορροπία. Εἶμαι βέβαιος ὅτι αὐτό ἐνδείκνυται καί στήν διδασκαλία τῆς ἀνάγνωσης.

Ὅπως συμβαίνει μέ πολλά (συχνά ἐξαίρετα) σύγχρονα ἐπιστημονικά δοκίμια — εἴτε ἀφοροῦν τή γλωσσολογία, εἴτε τίς μελέτες συμμετοχῆς τοῦ πολίτη, εἴτε τή θεωρία τῆς ἐγκληματικότητας — ἡ δρ Ρέσνικ ζητάει τή διάθεση περισσότερων χρημάτων. Καί βέβαια, γιά σκοπούς καθαρῆς ἔρευνας, τό αἴτημά της γιά εὐρύτερη διερεύνηση τοῦ προβλήματος θά πρέπει νά ἐνισχυθεῖ καί νά ὑποστηριχθεῖ γιά ὅσο καιρό θά διαρκέσει ὁ ἐνθουσιασμός της. Ὁποιαδήποτε ὑπόθεση στήν ὁποία πιστεύει ἕνας διακεκριμένος ἐπιστήμονας, ἐνδέχεται ν' ἀποφέρει ὁρισμένα χρήσιμα δευτερεύοντα στοιχεῖα τά ὁποῖα μποροῦμε κατόπιν νά ἐπανερμηνεύσουμε. Ἄλλωστε δέν ὑπάρχει κανένας ἄλλος ὁδηγός γιά τήν πρόοδο τῆς ἐπιστήμης ἀπό τήν πεποίθηση καί τήν ἱκανότητα τῶν ἐρευνητῶν.

Ἀναρωτιέμαι ὡστόσο ποιά εἶναι τά ἐκτεταμένα κοινωνικά ὠφέλη πού ἡ δρ Ρέσνικ ἔχει στό μυαλό της καί τά ὁποῖα δικαιολογοῦν *τόση* σπατάλη φαιᾶς οὐσίας καί τεχνικῆς. Μοιάζει νά συμφωνεῖ

ὅτι τά ἔξυπνα παιδιά δέν γίνονται περισσότερο ἀποδοτικά μ' αὐτές τίς ἐξωτερικές μεθόδους. Ὅσο γιά τά μεσαίας ἀντίληψης, ἔχω δώσει ἤδη μιά εἰκόνα: ἡ μέση εἰδίκευση σέ μιά ἐπιχείρηση μέ ἀνώτερο αὐτοματοποιημένο τεχνολογικό σύστημα, ἀπαιτεῖ μερικῶν ἑβδομάδων ἄσκηση καί καθόλου φοίτηση στό σχολεῖο. Κατά συνέπεια, γιά νά ἔχουμε τό εἶδος ἐκεῖνο τῆς ἀνθρώπινης ἀπασχόλησης ἀλλά καί τοῦ ἀνθρώπινου ἐλεύθερου χρόνου πρός τά ὁποῖα καί προσβλέπουμε μ' ἐλπίδα χρειαζόμαστε καί ἀπαιτοῦμε ἕνα εἶδος ἐκπαίδευσης καί συνηθειῶν ἐντελῶς διαφορετικῶν ἀπό τήν προγραμματισμένη παιδεία.

Ἐκεῖνο ὅμως πού μ' ἐντυπωσιάζει περισσότερο εἶναι αὐτό πού ἀποτελεῖ ἴσως τό βαθύτερο ἐνδιαφέρον τῆς δρ Ρέσνιχ: ἡ πιθανή χρησιμοποίηση ἑνός ἀκόμα περίπλοκου μεθοδολογικοῦ προγραμματισμοῦ γιά τήν *ψυχοθεραπευτική* ἀγωγή τῶν παιδιῶν πού ἔχουν δημιουργήσει μέσα τους σοβαρά ἐμπόδια πρός τή μάθηση καί ἔχουν μείνει πολύ πίσω. Γιά τούς νέους πού ἔχουν χάσει τήν ἐμπιστοσύνη στόν ἑαυτό τους, εἶναι βέβαιο ὅτι μποροῦν νά κάνουν μικρά βήματα πρός τά μπρός ἄν τούς δοθεῖ ἡ δυνατότητα νά ἐλέγχουν μόνοι τους τό βῆμα καί τήν συμπεριφορά τους. Ἐπίσης, κάτω ἀπό τίς παροῦσες ἀνταγωνιστικές καί διαβαθμιστικές συνθῆκες τῶν σχολείων, πού καταργοῦν τό βασικό χαρακτηριστικό τῆς λειτουργίας τους ὡς κοινοτήτων, εἶναι συχνά λιγότερο ὀδυνηρό γιά ἕνα παιδί πού ἔχει μείνει πίσω στά μαθήματα, νά τοῦ ἐπιτρέπεται ν' ἀποσυρθεῖ ἀπό τήν ὁμάδα γιά νά ξαναβρεῖ τόν ἑαυτό του. Καί ὁ χρόνος αὐτός, ἄν χρησιμοποιηθεῖ γόνιμα καί μέ σωστή θεραπευτική μεθοδολογία, μπορεῖ νά βοηθήσει τό παιδί νά μάθει τίς πρότυπες «ἀπαντήσεις» πού θά τοῦ ἐπιτρέψουν νά μπεῖ πάλι στό παιχνίδι.

Ὑπάρχει ἕνα πάθος στήν τεχνολογική μας πρόοδο καί ἡ προγραμματισμένη ἐκπαίδευση ἀποτελεῖ πιστό της ἀντίστοιχο. Ἕνα μεγάλο μέρος ἀπ' αὐτή ἀφιερώνεται στόν περιορισμό τῆς ἀντίληψης τῶν ζώων καί τῶν ἀνθρώπινων ὄντων γιά νά τά κάνει νά λειτουργοῦν μηχανικά. Τό κοινωνικό περιβάλλον, στό μεταξύ, μέσα στό ὁποῖο συμβαίνει αὐτό τό πράγμα, κάνει πολλούς ἀνθρώπους ἀπόκληρους καί τείνει νά τούς μειώσει σάν πρόσωπα καί νά τούς καταστήσει ἀνεύθυνους. Ἡ ραφιναρισμένη τεχνική ἐλάχιστα μπο-

ρεῖ νά χρησιμοποιηθεῖ θετικά καί ἔγκυρα ἀπό τήν κυρίαρχη κοινωνική ὁμάδα γιά τήν ὁποία καί ἐπινοήθηκε (στή διδασκαλία τῆς ἐπιστήμης λ.χ.), ἀλλά ἀποδείχτηκε πώς μπορεῖ νά χρησιμοποιηθεῖ ἀποτελεσματικά στούς ἀπόκληρους διδάσκοντάς τους ἀριθμητική γιά «θεραπευτικούς» λόγους!

7

Ἡ διδασκαλία τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν

Ἐδῶ κι ἕναν αἰώνα, ὁ Μάθιου Ἄρνολντ καί ὁ Τόμας Χάξλεϋ διαφωνοῦσαν ἄν ἡ ἐπιστήμη, πού ἡ σημασία της μεγάλωνε ὁλοένα καί περισσότερο, θἄπρεπε ν' ἀποχτήσει προτεραιότητα ἀπέναντι στίς κλασικές σπουδές στό λαϊκό σχολικό πρόγραμμα. Ὁ Ἄρνολντ συνηγοροῦσε ὑπέρ τῶν κλασικῶν σπουδῶν γιατί μᾶς μαθαίνουν νά «κρίνουμε τή ζωή» καί μᾶς διαμορφώνουν μιά «διαγωγή» — βασικό στοιχεῖο γιά τούς περισσότερους ἀνθρώπους. Παραδεχόταν ἐπίσης ὅτι γιά τούς σπάνιους ἀνθρώπους πού εἶναι προικισμένοι, ἡ φιλοσοφία καί ἡ ἐπιστημονική πρακτική καθαυτή παρέχουν ἕναν ὁδηγό γιά τή ζωή. Ἡ ἄποψη τοῦ Χάξλεϋ — πού ξεκινοῦσε ἀπό τοῦς Ἐγκυκλοπαιδιστές καί τόν Κόντ καί ἔφτανε στούς νατουραλιστές μυθιστοριογράφους καί τόν Βέμπλεν — συνίστατο βασικά στό ὅτι ὑπάρχει ἕνας ἐπιστημονικός τρόπος ζωῆς, ἕνα νέο καί καλύτερο ἦθος, ἐφικτό γιά τήν πλειοψηφία τῶν ἀνθρώπων.

Εἴδαμε ἤδη ὅτι ἡ προοδευτική ἐκπαίδευση τῶν ἀρχῶν τοῦ εἰκοστοῦ αἰώνα, συμμεριζόταν αὐτή τήν πίστη στό ἐπιστημονικό ἦθος καί καταπιάστηκε μ' ἕνα μεγάλο σύγχρονο πρόβλημα: πῶς ὁ ἄνθρωπος θά νιώθει ἄνετα μέσα στό νέο περιβάλλον πού εἶχε γίνει, ἀναπόφευκτα πλέον, ὑπερβολικά βιομηχανικό καί τεχνολογικό. Ὁ Ντιούη ἀγωνίστηκε ἀπό τούς πρώτους, σ' αὐτή τή χώρα, γιά νά ἐξασφαλίσει στήν ἐπιστήμη μιά σημαντική θέση στήν ἐκπαίδευση. Ἤδη ὅμως ἀπό τό 1916, μιλοῦσε γιά τήν «ὀδυνηρή» ἀπογοήτευση πού τοῦ εἶχαν προκαλέσει τ' ἀποτελέσματα τοῦ σχολικοῦ προγράμματος θετικῶν ἐπιστημῶν: *δέν* ἔδινε ἔμφαση στίς ἀξίες τῆς ζωῆς, ἀλλά εἶχε καταντήσει σχολαστικό καί ἄγονο. Ξέρουμε δέ ὅτι στήν τελευταία περίοδο τῆς ζωῆς του, ἐκτιμοῦσε ὁλοένα καί περισσότερο τήν ἐμπειρία καί τή δομημένη συγκίνηση τῆς τέχνης.

Ὥσπου νά φτάσουμε στόν Σ. Π. Σνόου τό 1950, ἡ συζήτηση

γύρω ἀπό τίς κλασικές σπουδές καί τήν ἐπιστήμη, ὅπως καί γιά τά περισσότερα ἄλλα σοβαρά θέματα, εἶχε ἐκχυδαϊστεῖ. Γιά τόν Σνόου οἱ κλασικές σπουδές εἶναι σχεδόν χαμώκατα καί σνομπισμός, ἐνῶ ἀντίστοιχα ἡ ἐπιστήμη ἐξαίρεται κυρίως σάμπως νά εἶναι ταυτόσημη μέ τήν τεχνολογία καί πρέπει νά μελετηθεῖ παγκόσμια γιά νά βελτιώσει τό πρότυπο ζωῆς τῶν Ἀφρικανῶν (ἄν καί δέν μᾶς ἀποδείχνει γιατί, μέ τίς σύγχρονες μεθόδους παραγωγῆς, χρειαζόμαστε τόσο πολλούς τεχνικούς γιά νά φτάσουμε σ' αὐτό τό «εὐτυχές» ἀποτέλεσμα). Ἀλλά τό ἀπόγειο αὐτοῦ τοῦ τόνου γιά τήν ἐπιστήμη, ὑπῆρξε νομίζω ἡ μοιραία φράση στό διάγγελμα τοῦ ἀείμνηστου προέδρου Κέννεντυ γιά τήν Παιδεία τό 1963: «Μεγάλες περιοχές τοῦ ἀγνώστου ἐξερευνῶνται καθημερινά γιά οἰκονομικούς, στρατιωτικούς, ἰατρικούς καί ἄλλους λόγους.» (Μέσα στούς «ἄλλους λόγους» περιλαμβάνονται καί ἐκεῖνοι τοῦ Γαλιλαίου καί τοῦ Δαρβίνου.) Οὔτε ἡ ἐπιστημονική ἀγωγή τῆς ζωῆς, οὔτε κακαί δέν ὑπάρχει κάν.

Ἡ παρέμβαση τοῦ Ἐθνικοῦ Ἐπιστημονικοῦ Ἱδρύματος γιά τήν βελτίωση τῶν θετικῶν ἐπιστημονικῶν μαθημάτων καί τῶν μαθηνενός εἴδους ἀγωγή, ἀναφέρεται σάν ἐπιδίωξη τῆς παιδείας, λές ματικῶν στά δημοτικά σχολεῖα καί στά γυμνάσια, βρίσκεται σ' ἕνα ὑψηλότερο ἐπίπεδο· οἱ σκοποί πού ἐπιδιώκει εἶναι λογικοί ἄν καί ὄχι θεμελιώδεις. (Ἄρχισε λίγα χρόνια πρίν ἀπό τόν πανικό πού προκάλεσε ἡ ἐκτόξευση τοῦ Σπούτνικ, ἄν καί ὁ λαϊκός ἐνθουσιασμός ξεκινάει ἀπό κεῖ καί πέρα.)

> «Ἡ ἐπιστημονική ἐκπαίδευση καθίσταται οὐσιαστική γιά ὅλους τούς πολίτες πού ἐπιθυμοῦν νά συλλάβουν τόν κόσμο μέσα στόν ὁποῖο ζοῦν καί ἐργάζονται, καί νά συμμετάσχουν στή λήψη τῶν διαρκῶς αὐξανόμενων ἀποφάσεων (μερικές ἐξ αὐτῶν μεγίστης σπουδαιότητας), οἱ ὁποῖες ἀπαιτοῦν ἐπιστημονική κατάρτιση. Ἐπιπλέον, ὁλοένα καί περισσότεροι σπουδαστές πρέπει νά ἐπιδοθοῦν σέ ἐπιστημονικές καί τεχνικές ἔρευνες καί νά εἶναι προετοιμασμένοι ν' ἀσχοληθοῦν μέ ἔννοιες καί τεχνικές ὁλοένα καί περισσότερο περίπλοκες.. Ὑπάρχει κι ἕνα ἄλλο θέμα... περισσότερη ἔμφαση θἄπρεπε νά δοθεῖ στήν πειθαρχημένη, δημιουργική, πνευματική δρα-

στηριότητα καθεαυτή... ὥστε κάθε σπουδαστής ν' ἀποχτήσει κάποια ἐμπειρία ἀπό τήν εὐχάριστη ἀναστάτωση, τήν ὁμορφιά καί τήν πνευματική ἱκανοποίηση πού παρέχει ἡ ἐπιστημονική ἀναζήτηση. (Ἀπό τόν Πρόλογο τῶν *Προτάσεων γιά τή Βελτίωση τῆς Ἐπιστημονικῆς Διδασκαλίας.)*»

Πρόκειται γιά μιά καλοφτιαγμένη ἐκπαιδευτική μελέτη πού περιλαμβάνει τήν κοινωνική, τήν ἐπαγγελματική καί τήν ἀνθρωπιστική πλευρά τῆς ἐπιστήμης. Ἀπέχει πολύ ἀπό τούς «ἄλλους λόγους».

Ἀλλά τώρα προκύπτει ἕνας ἄλλος κίνδυνος πού ἔχει σχέση μέ τήν σύνθεση τοῦ Ε.Ε.Ι.: τό εἶδος τῶν ἀνθρώπων πού τό Ἵδρυμα συμβουλεύεται καί τό εἶδος τῶν ἀνθρώπων πού δέν συμβουλεύεται. Βλέποντας κανείς μερικά ἀπό τά βελτιωμένα σχέδια καί μεθόδους πού ἀναφέρονται, καί τίς ἀντίστοιχες ταινίες πού προσφέρει ἡ τηλεόραση, δέν μπορεῖ ν' ἀποφύγει τήν ἐντύπωση ὅτι οἱ ἐπεξεργαζόμενοι τό βελτιωμένο πρόγραμμα εἶναι καθηγητές σέ σχολές ἀποφοίτων καί δέν μποροῦν τελικά νά συλλάβουν τήν ἐπιστημονική παιδεία παρά σάν προϊόν τῶν πανεπιστημιακῶν διδακτόρων. «Ἡ Κοινωνία», λέει κάπως ἀνυπόμονα ὁ Πρόλογος, «δέν μπορεῖ νά περιμένει νά περάσει μιά γενιά ἤ καί περισσότερο γιά τήν σταδιακή εἰσαγωγή τῆς νέας γνώσης στά προγράμματα τῶν σχολείων καί τῶν κολλεγίων.» Μέ τή λέξη «κοινωνία» θά πρέπει μᾶλλον νά ἐννοήσουμε τό Τεχνολογικό Ἰνστιτοῦτο τῆς Μασσαχουσέτης, κλπ.

Βέβαια ὁ Πρόλογος περιέχει καί τό παρακάτω ἀπόσπασμα:

> «Οἱ ἀποφάσεις ἐπί τῆς διδακτέας ὕλης, ὅπως συμβαίνει μέσα στήν ὑγειή ἀμερικανική παράδοση, παραμένουν ἀποκλειστική εὐθύνη τῶν καθ' ἕκαστον σχολείων καί δασκάλων. Τό Ἐθνικό Ἐπιστημονικό Ἵδρυμα *δέν* συστήνει κανένα εἰδικό βιβλίο, φίλμ, κλπ. Ἐλπίζεται ὡστόσο ὅτι οἱ προτάσεις τοῦ παρόντος σχεδίου θά τύχουν σοβαρῆς μελέτης ἀπό κάθε σχολεῖο καί κολλέγιο.»

Αὐτό εἶναι ἀνειλικρινές. Μέ τόν ἀπίστευτα ὑψηλό ἀριθμό τέστ σέ ἐθνική κλίμακα, μέ τήν τωρινή ὕλη πού εἶνα κομμένη ἀκριβῶς στά μέτρα τῶν τέστ, μέ τό «γόητρο» πού ἔχουν τά πανεπιστήμια γιά τούς γονεῖς τῆς μεσαίας τάξης, τούς συμβούλους - καθοδηγη-

τές τῶν κολλεγίων καί τούς ἐπιθεωρητές τῶν σχολείων, οἱ «ταπεινόφρονες» προτάσεις τοῦ Ε.Ε.Ι. ἔχουν σχεδόν τή δύναμη νόμων... Ἡ δυσκολία εἶναι ὅτι δέν ὑπάρχουν ἀρκετοί κατάλληλοι δάσκαλοι γιά τά νέα προγράμματα. Οἱ νέοι ἔξυπνοι ἐπιστήμονες ἀπόφοιτοι εἶναι πιθανότερο ὅτι θά παραμείνουν στά πανεπιστήμια ἤ ὅτι θά πᾶνε στίς διάφορες ἑταιρεῖες παρά ὅτι θά γίνουν δάσκαλοι τῶν μικρῶν παιδιῶν καί τῶν ἐφήβων.

(Οἱ μελέτες γιά τή βελτίωση τῆς ἐπιστημονικῆς διδασκαλίας πού ἔκανε τό Ἐθνικό Ἐπιστημονικό Ἵδρυμα κόστισαν πενήντα ἑκατομμύρια δολλάρια. Ὅταν ἀκούγοντας τό ποσό ἐξέφρασα τήν ἔκπληξή μου, ἕνας ἐκπρόσωπος τοῦ Ε.Ε.Ι. μοῦ παρατήρησε ὅτι αὐτό ἀντιστοιχοῦσε σέ τριάντα πέντε σέντς κατά ἄτομο στίς ΗΠΑ.)

Ποιά πρέπει νά εἶναι ἡ ἐπιστημονική διδασκαλία γιά τήν μεγάλη πλειοψηφία τῶν παιδιῶν πού *δέν* πρόκειται νά γίνουν ἐπιστήμονες;

Θεωρητικά, φαίνεται νά ὑπάρχουν ἀρκετές εὔλογες αἰτίες γιά τήν διδασκαλία τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν σάν βασικοῦ μέρους τῆς λαϊκῆς παιδείας. Ἄς τίς ἀπαριθμήσουμε καί ἄς ἀναρωτηθοῦμε ἄν εἶναι σωστές μέ τά σημερινά δεδομένα:

1. Ἡ προγύμναση τῶν τεχνικῶν δέν εἶναι ἀναγκαία. Τό γεγονός ὅτι αὐτοῦ τοῦ εἴδους οἱ μαθητευόμενοι πρέπει νά προετοιμαστοῦν γιά ν' ἀσχοληθοῦν μέ «ὁλοένα καί περισσότερο περίπλοκες ἔννοιες καί τεχνικές» εἶναι μᾶλλον ἕνας λόγος γιά νά μή δίνουμε ἔμφαση στήν προετοιμασία τους μέ γενική ἐκπαίδευση. Προφανῶς ὅμως ἡ μεγάλη πλειοψηφία δέν πρόκειται νά γίνουν τέτοιου εἴδους τεχνικοί καί συνεπῶς ἄν γιά μερικούς εἶναι ἀναγκαία ἡ εἰδική ἐκπαίδευση, γιά τούς περισσότερους — καί γιά τό μέλλον τους — εἶναι μᾶλλον ἄχρηστη. Πραγματικά, μέ τήν ἀνάπτυξη τῆς αὐτοματοποίησης ἡ διαδικασία θά ἐνταθεῖ: πολλές ἀπό τίς μέσες τεχνικές εἰδικότητες θά ἐξαφανιστοῦν· οἱ ἡμιεκπαιδευμένοι «τεχνικοί» θά χρειάζονται *λιγότερη* προεκπαίδευση καί ὄχι περισσότερη, ἐνῶ οἱ ἀνώτερες τεχνικές εἰδικότητες θά βρίσκονται τόσο ψηλότερα ἀπό τήν μέσου ὅρου ἱκανότητα, ὥστε τά συνηθισμένα σχολεῖα δύσκολα μποροῦν νά τίς προετοιμάσουν. Ὅπως συμβαίνει μέ τά περισσότερα ἐπαγγέλματα, τά παιδιά μποροῦν νά μάθουν τή δουλειά τους περισσότερο πρακτικά, ἀποτελεσματικά καί γρήγορα ἀπό τόν μά-

στορά τους καί ὄχι νά σπαταλοῦν τό χρόνο τους σέ μαθηματικά καί ἐπιστῆμες πού πολύ σύντομα θά ξεχάσουν. Ὕστερα ἀπ' ὅλα αὐτά, ἀναρωτιέται κανείς γιατί θά πρέπει νά φορτώνεται στό κοινό ἡ δαπάνη τῶν δραστήριων ἀλγεβριστῶν τῆς Τζένεραλ Ἐλέκτριχ, ἀπό τούς ὁποίους μάλιστα φροντίζει νά παίρνει τόν «ἀφρό».

2. Ἀπό τήν ἄλλη πλευρά, ἡ πρόθεση τοῦ Ἐθνικοῦ Ἐπιστημονικοῦ Ἱδρύματος νά δημιουργήσει αὐθεντικούς δημιουργικούς ἐπιστήμονες μοῦ φαίνεται ἀπαιτητική καί ἀφελής. Ἐμεῖς δέν ξέρουμε κάν πῶς νά τούς ἀναθρέψουμε αὐτούς τούς ἐπιστήμονες, οὔτε ἄν τά «σχολεῖα» εἶναι ὁ καταλληλότερος χῶρος γι' αὐτούς, οὔτε ἀκόμα ἄν διαμορφώνονται καλύτερα μέ τό νά ὑποβάλλονται στό σύγχρονο τρόπο διδασκαλίας καί ν' ἀντιτάσσονται στές παλιές μεθόδους. Τό συνέδριο τοῦ Woods Hole πού ἀσχολήθηκε μέ τό θέμα τῆς ἐπιστημονικῆς διδασκαλίας καί στό ὁποῖο στηρίχτηκε κυρίως τό Ε.Ε.Ι., υἱοθέτησε μέ ἀρκετές τυμπανοκρουσίες τίς θαυμάσιες ἀντιλήψεις τοῦ Ντιούη γιά τήν διδασκαλία ὁποιουδήποτε μαθήματος: ἐνθάρρυνση τοῦ αὐθορμητισμοῦ, φαντασία, ἐπινοητική τόλμη, ἀποφυγή «μηχανιστικῶν» ἀπαντήσεων καί ἀπόρριψη τῆς βαθμολογίας καί τοῦ ἀνταγωνισμοῦ, συνεχή καλλιέργεια τῆς συγκινησιακῆς ζωῆς τῶν παιδιῶν μέ τήν καθημερινή ἐμπειρία καί παροχή δικαιώματος σέ κάθε νέο ν' ἀκολουθεῖ τήν κλίση του. Ἀντιμετωπίζουν ὅμως σοβαρά αὐτές τίς ἀντιλήψεις οἱ ἐπιστήμονες τοῦ Woods Hole; Δέν ἄκουσα οὔτε τόν δρ Μπράνερ, οὔτε τό Ε.Ε.Ι. ν' ἀποδοκιμάζουν τά τέστ ἐπίδοσης ἤ τούς διαγωνισμούς σέ ἐθνική κλίμακα. Θἄθελα ἐπίσης νά ἤξερα τί σχέδια σκέπτονται νά ἐφαρμόσουν γιά νά κάνουν ἀποδεκτή τήν προοδευτική ἐκπαίδευση σ' ἕνα σχολικό σύστημα πού χρόνο μέ τό χρόνο τήν ἀποδέχεται ὅλο καί *λιγότερο*;

Καί κάτι σημαντικότερο: ὁ Ντιούη ποτέ δέν θά ἰσχυριζόταν ὅτι αὐτές οἱ μέθοδοι ἔχουν καμιά σχέση μέ τήν ὑψηλή δημιουργική ἐπινόηση, οὔτε ὅτι ἡ ἰχνογραφία καί ἡ διδασκαλία τῆς τέχνης μέ βάση ὁρισμένους ὀρθούς ψυχολογικούς κανόνες φτάνουν γιά νά δημιουργήσουν καλλιτέχνες. Μελετώντας τίς «πηγές καί τίς συνθῆκες πού ἐντείνουν τήν δημιουργικότητα», ὁ ἀείμνηστος Χάρολντ Ράγκ ἔφτασε σέ διατυπώσεις ὅπως «προπαρασκευαστική περίοδος ἀσταθοῦς ἀγώνα», «ἰντερλούδιο κατά τό ὁποῖο ὁ ἐπιστήμονας φαι-

νομενικά έγκαταλείπει, βγάζει τό πρόβλημα "άπό τό νοΰ του", καί άφήνει τό άσυνείδητο νά τό έπεξεργαστεί», «έκτυφλωτική καί άπρόσμενη άστραπή διαίσθησης». Έχει τό Ε.Ε.Ι. σαφείς καί ξεκαθαρισμένες ίδέες γιά αύτοΰ τοΰ είδους τίς διαδικασίες στό σχολικό σύστημα; Είδαμε ότι ή έπιφυλακτική έμπιστοσύνη τοΰ δρ Ζαχάριας στήν Εύρηματική Μέθοδο δέν μπορεί νά διατηρηθεί· είναι προκατασκευασμένη γιά τίς ήδη γνωστές άπαντήσεις τών διδακτορικών διπλωματούχων. Άν ή άστάθεια καί ή παραίτηση πού είναι άναγκαίες γιά τήν δημιουργικότητα παίρνονταν στά σοβαρά, ή κανονική άντίδραση τοΰ νέου σ' αύτήν τήν χοροϊδία δέν θά ήταν ή έπίγνωση άλλά ή άηδία κι ό θυμός, όπως στή διδασκαλία τοΰ Ζέν.

3. Ή πρόθεση τοΰ Ε.Ε.Ι. νά διδάξει τήν έπιστήμη γιά τήν «εύχάριστη άναστάτωση, τήν όμορφιά καί τήν πνευματική ίκανοποίηση» πού προσφέρει, είναι πέρα γιά πέρα άποδεκτή καί άνταποκρίνεται στήν άντίληψη πού έχουμε γιά τίς κλασικές σπουδές. Ή πρόθεση αύτή ένισχύθηκε άπό τήν άπόφαση τοΰ συνεδρίου τοΰ Woods Hole πού δίνει έμφαση στή διδασκαλία τών «θεμελιακών ίδεών καί μεθόδων» μάλλον παρά στίς σύγχρονες θεωρίες οί όποίες σύντομα ένδέχεται νά ξεπεραστοΰν. (Δειγματοληπτικά άναφέρουμε όρισμένες άπό τίς θεμελιακές αύτές ίδέες: Άλληλεπίδραση, Σωματικό Σύστημα, Σχετικότητα τής Κίνησης, Ίσορροπία, Δραστηριότητα, Δύναμη, Έντροπία, Όργανική Έξέλιξη.)

Άπό τή στιγμή όμως πού θά ώθήσουμε τίς βασικές έννοιες πέρα άπό τό έπίπεδο τής φιλοσοφικής θεώρησης, προβάλλει αύτόματα ένα δίλημμα πού άφορά στή φύση τής παρούσας κατάστασης τής έπιστήμης. Παλιότερα, τό βασικό συναρπαστικό στοιχείο τής έπιστήμης, πού είναι ή διερεύνηση καί ή άνακάλυψη τής φύσης τών πραγμάτων, μποροΰσε εύκολα νά κρατηθεί σέ πρώτο πλάνο· ή συστηματική θεωρία δέν άπείχε παραπολύ άπό τήν παρατήρηση καί τό πείραμα. Τώρα ώστόσο ή παρατήρηση καί τό πείραμα άπλώνονται σ' ένα εύρύ πεδίο συστηματικής διερεύνησης καί (ύποθέτω τουλάχιστον) πρέπει νά είναι πολύ δύσκολο νά νιώσεις τήν συγκίνηση τής άνακάλυψης τής άλήθειας χωρίς νά διαθέτεις αύτό πού συνοψίζεται στόν όρο «έξειδικευμένη έκπαίδευση». Γιά νά νιώσεις τή συγκίνηση τής τωρινής διερεύνησης πρέπει νά καταστρέ-

ψεις σέ μεγάλο βαθμό τίς θεμελιακές ἰδέες. Ἀπό τήν ἄλλη μεριά, χωρίς αὐτή τή συγκίνηση, ἡ πολύτιμη συνεισφορά τῆς ἐπιστήμης στίς κλασικές σπουδές, χάνεται.

Ἔτσι, γιά νά μεταδιδάσουμε στήν πλειοψηφία τά θαύματα τῆς ἐξερευνώμενης καί ἑρμηνευόμενης φύσης, θά ἦταν πιθανόν καλύτερο νά καταφύγουμε στήν ἱστορία τῶν κλασικῶν πειραμάτων, ὅπως στή σχολή τοῦ Ἁγίου Ἰωάννη τῆς Ἀννάπολης, βασιζόμενοι στή θεωρία ὅτι αὐτά ἀποδεικνύουν τό ἐπιστημονικό πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου - ἐν - δράσει· ἤ νά προσκολληθοῦμε στίς ἐντυπωσιακές δημοφιλεῖς ἀποδείξεις στίς ὁποῖες συνήθιζαν νά ἐπιδίδονται οἱ Χέλμχολτζ καί Χάξλεϋ· ἤ νά περιοριστοῦμε ἴσως στήν ἐξερεύνηση τοῦ ἡλιακοῦ συστήματος μ' ἕνα τηλεσκόπιο ἔξη ἰντσῶν, κουτάλια ἐπενδυμένα μέ ἄργυρο, τεμαχισμένα ψόφια γατιά, καλλιέργειες ὑβριδίων, κλπ. ἤ νά χρονομετροῦμε τά φῶτα τῆς τροχαίας καί νά μετρᾶμε τά αὐτοκίνητα γιά νά δείξουμε στά παιδιά καί στούς ἐφήβους ὅτι αὐτός εἶναι ἕνας ἀξιοπαρατήρητος κόσμος πού μπορεῖ νά γίνει κατανοητός μέ τίς ἐξηγήσεις μας (αὐτό πού ὁ Πλάτων στόν *Τίμαιο* ἀποκαλεῖ «ἀληθοφανεῖς δοξασίες»).

4. Ἕνας ἀκόμα ἰσχυρότερος λόγος γιά τήν διδασκαλία τῆς ἐπιστήμης, γιά τόν ὁποῖο δέν μιλάει τό Ε.Ε.Ι., εἶναι τό αὐστηρό της ἦθος, ἡ ἀκρίβεια, ὁ ἄκρος σεβασμός της γιά ὅ,τι συμβαίνει. (Ὁ ἴδιος ποτέ μου δέν τό ἔμαθα αὐτό καί πολύ λυπᾶμαι.) Πρόκειται νομίζω γιά τήν οὐσία ἐκείνου πού οἱ Χάξλεϋ, Βέμπλεν καί Ντιούη ἀποκαλοῦσαν ἐπιστημονική ἠθική. Δυστυχῶς, γιά τούς περισσότερους αὐτή ἡ ἀρετή εἶναι σχεδόν ἀσυμβίβαστη μέ τήν ἔννοια τῆς «ἱκανοποίησης» ἤ μέ τήν προετοιμασία γιά τό δίπλωμα. Τά χημικά πειράματα τοῦ μέσου φοιτητῆ συνήθως δέν ἀνταποκρίνονται στήν πραγματικότητα, ἡ δέ ἠθική τῆς ἐπιστημονικῆς διδασκαλίας ἐξαντλεῖται κατόπιν στό νά ὑποχρεώσει τό φοιτητή νά ξοδέψει ὁλόκληρο τό ἑξάμηνο στήν ἐξήγηση τῆς «ἀποτυχίας» καί στό καθάρισμα τῶν δοκιμαστικῶν του σωλήνων. Ὅλοι γνωρίζουμε πόσο ἡ σκιαγράφηση, ἀπό μέρους τοῦ σπουδαστῆ, τῶν ὅσων βλέπει μέσα ἀπό τό μικροσκόπιο, μοιάζει σημαντικά μέ τίς εἰκόνες πού ὑπάρχουν στά ἐγχειρίδια, πράγμα γιά τό ὁποῖο ὁ δάσκαλος, πού θέλει νά προχωρήσει καί νά φτάσει στό «θέμα», εἶναι ὑποχρεωμένος νά κάμει τά στραβά μάτια. Ἀλλά βέβαια, τό νά συγχωροῦμε κάτι

τέτοιο, σημαίνει νά καταστρέφουμε τήν ἐπιστήμη. Ἡ ἀποτυχία εἶναι περισσότερο ἐντυπωσιακή στά τηλεοπτικά μαθήματα, ὅπου ὁ εἰδικός ἐπιστήμονας δέν συμπεριφέρεται μονάχα σάν ταχυδακτυλουργός, ἀλλά καί οἱ εἰκόνες πού δείχνει περνοῦν ἀπό μπροστά σου τόσο γρήγορα καί καλύπτουν τόσο ἐκτεταμένη περιοχή, ὥστε εἶναι ἀδύνατο νά τίς συλλάβεις. Ἀναμφίβολα, ὁ ζωντανός δάσκαλος ὑποτίθεται πώς εἶναι περισσότερο ἀναλυτικός καί διεξοδικός, ἀλλά τό ἀποτέλεσμα γιά τόν μέσο σπουδαστή πρέπει νά εἶναι ἡ κατάκτηση ἑνός συστήματος ἰδεῶν καί ἐξηγήσεων μᾶλλον, παρά τῆς ἐπιστήμης. Οἱ καλύτεροι σπουδαστές πού συνεχίζουν μιά ἐπιστήμη, θά μάθουν τελικά, σάν ἀληθινοί μαθητευόμενοι, τήν ἐπιστημονική στάση πού τούς διοχετεύεται. Ἐπίσης, ἀκόμα καί οἱ ἀπόφοιτοι, ὅπως τῆς Ἰατρικῆς, λ.χ., δέν ἐνδιαφέρονται συνήθως παρά νά βαδίσουν πάνω στά χνάρια τῶν ἄλλων καί νά συμβάλλουν στό «ἐπιστημονικό σύστημα» μέ ἀντάλλαγμα κοινωνικά προνόμια κι' ἀμοιβές.

5. Ἡ πρόθεση τοῦ Ε.Ε.Ι. «νά συλλάβουμε τόν κόσμο μέσα στόν ὁποῖο ζοῦμε καί ἐργαζόμαστε», εἶναι θαυμάσια. Φοβᾶμαι ὅμως ὅτι γιά τό σκοπό αὐτό τά σχέδια τοῦ Ε.Ε.Ι. δέν εἶναι πολύ εὐνοϊκά. Ἐκεῖνο πού πρέπει νά ὑπογραμμιστεῖ εἶναι ὅτι ὅσο περισσότερο περίπλοκα ἐπιστημονικά ἐργαλεῖα χρησιμοποιεῖ ὁ μέσος ἄνθρωπος, τόσο καί λιγοστεύουν ἐκεῖνοι πού καταλαβαίνουν πρακτικά ἤ πού μποροῦν νά ἐπισκευάσουν τόν χαλασμένο κινητήρα ἤ τήν ἀντλία τοῦ αὐτοκινήτου πού χρησιμοποιοῦν. Ἀναπόφευκτα, οἱ ἄνθρωποι γίνονται σκλάβοι τῶν ἐπιδιορθωτῶν, καί ἡ ἄγνοιά μας ὡς ἀγοραστῶν καί καταναλωτῶν καταντάει κολοσσιαία. Ἀντίστοιχα, ὁ προορισμός τῶν ἐπιστημονικῶν ἐργαλείων γίνεται ὁλοένα καί λιγότερο διαυγής, καί οἱ ἐργοστασιάρχες δέν εἶναι σέ θέση ν' ἀντιληφθοῦν οὔτε τή λειτουργία τους, οὔτε τήν ἐπιδιόρθωσή τους χωρίς τούς εἰδικούς. Δέν ἄκουσα ποτέ ὅτι οἱ βιομήχανοι καταβάλλουν προσπάθειες νά διδάξουν στό ἐργατικό τους προσωπικό τό συνολικό κύκλωμα τῆς δουλειᾶς στήν ὁποία τούς ἀπασχολοῦν, οὔτε ὅτι οἱ ἐργατικές ἑνώσεις ἀπαιτοῦν κάτι τέτοιο. Ὅταν τό Ε.Ε.Ι. μιλάει γιά τήν ἀνάγκη τῆς «κατανόησης» ὥστε νά ἀποφύγουμε τόν κίνδυνο τῆς ἀλλοτρίωσης τοῦ σύγχρονου ἀστικοῦ πληθυσμοῦ καί τῶν ἐργαζομένων, πρέπει νά ἐννοεῖ κάτι συγγενικό μέ αὐτό

πού οἱ προοδευτικοί ἐκπαιδευτικοί ἀποκαλοῦν «μάθηση διά τῆς πράξης». Οἱ φιλοσοφικές ἔννοιες καί ἡ δόμησή τους δέν ἐπαρκοῦν.

6. Ἡ ἐπιδίωξη «νά συμμετάσχουμε στίς σοβαρές πολιτικές ἀποφάσεις πάνω σέ ἐπιστημονικά θέματα» εἶναι ἐπίσης ἰδιαίτερα ἔγκυρη. Ἄν δέν μέ ἀπατᾶ ὁ τόνος, οἱ παράγοντες τοῦ Ε.Ε.Ι., πού βρέθηκαν μπροστά σ' αὐτό τό δίλημμα καί ὑπολόγισαν τήν ἀναγκαιότητά του, μιλοῦν σοβαρά. Οἱ ἀποφάσεις πού συνεπάγονται δισεκατομμύρια δολλάρια ὄχι μονάχα γιά τήν παραγωγή ἀκατανόητων εἰδῶν κιγκαλερίας ἀλλά καί γιά τό πατρονάρισμα μιᾶς ἔρευνας σ' ἕνα πεδίο ὅπου μόνο μιά ὁμάδα εἰδικῶν μπορεῖ ν' ἀποφανθεῖ ἄν ἀξίζει κάν τόν κόπο, καθώς καί νά διαπιστώσει τίς ψεύτικες ἐπικαλύψεις τῶν ἔντιμων ἀποτυχιῶν — ὅλα αὐτά θέτουν ἕνα ἐντελῶς νέο πρόβλημα γιά τίς δημοκρατίες. Ἐκεῖνο πού μπορεῖ νά ἐλπίζει κανείς εἶναι ὅτι ξεπερνώντας τήν προκατάληψη (συμπεριλαμβανόμενης καί τῆς προκατάληψης τῆς «ἐπιστήμης»), ἐξοικειώνοντας περισσότερο τούς ἀνθρώπους μέ τήν τεχνική καί διδάσκοντας τήν κατάλληλη πολιτική οἰκονομία καί κοινωνιολογία τῶν ἐπιστημονικῶν δαπανῶν καί ἐπιστημονικῶν τάξεων (κάστες), ἡ ὀξύτητα τοῦ προβλήματος μπορεῖ νά περιοριστεῖ. (Δέ βλέπω πῶς μπορεῖ νά λυθεῖ). Μποροῦμε ἴσως νά μάθουμε νά κάνουμε τίς σωστές ἐρωτήσεις καί νά κρίνουμε τήν αὐθεντικότητα, ἄν ὄχι τό περιεχόμενο, τῶν ἀπαντήσεων. Ἔτσι, σέ μερικά θέματα τουλάχιστον, ὅπως ἡ πολιτική ἐπί τῶν μεταφορῶν ἤ ἡ ἐξαγωγή τῆς τεχνολογίας μέ τή μορφή τῆς βοήθειας πρός τίς ξένες χῶρες, οἱ ἔξυπνοι ἄνθρωποι θά ἦταν σέ θέση ν' ἀποφασίζουν καλύτερα ἄν ἀποχτοῦσαν τήν τόλμη νά κριτικάρουν τούς «εἰδικούς».

7. Ὑπάρχει τέλος ἕνα εἶδος ἐνεργητικῆς συμμετοχῆς, πού ἐπιβάλλεται ὁλοένα καί περισσότερο στούς πολίτες καί πού ἀπαιτεῖ μιά νέα ἐπιστημονική ἀντίληψη καί κρίση. Ἐδῶ ὑπάγονται τά θέματα τῆς οἰκολογίας, τῆς πολεοδομίας καί τῆς ψυχοδιανοητικῆς ὑγείας (ὅπου συναρτῶνται καί οἱ ὑγειονομικές, βιολογικές καί κοινωνικές ἐπιστῆμες), πού καθορίζουν τόσο ἄμεσα τήν καθημερινή μας ζωή, ὥστε δέν εἶναι δυνατό νά τ' ἀφήσουμε στούς εἰδικούς. Αὐτοῦ τοῦ εἴδους ἡ ἔρευνα — σύμφωνα μέ τή μέθοδο τῶν Πάτρικ Τζίντις, Λιούις Μάμφορντ, τῶν ὀπαδῶν τῆς ἀποκέντρωσης καί τῶν ριτζιοναλιστῶν — εἶναι βέβαια ἐν μέρει πολιτική καί αἰσθητική·

ξεπερνάει τήν διάκριση μέ τήν όποία άρχίσαμε, μεταξύ θετικών έπιστημών καί κλασικών σπουδών.

Τό είδος τής έπιστημονικής διδασκαλίας πού προκύπτει άπό τήν παρούσα κριτική τού βελτιωμένου σχολικού προγράμματος, δέν ταιριάζει εύκολα στό άνώτερο άκαδημαϊκό σύστημα πού κυριαρχεί στίς σχολές άποφοίτων καί τήν παραγωγή τών δοκτόρων τής φιλοσοφίας. Ένα μεγάλο μέρος τής διδασκαλίας γίνεται άποτελεσματικότερα μέ τήν πρακτική μαθητεία· ή έξοικείωση μέ τήν τεχνολογία συντελεΐται καλύτερα στά έργαστήρια καί άπαιτεί μάλιστα τήν συνεργασία τών τεχνικών καί τών βιομηχάνων· τό άνθρώπινο στοιχείο τής έπιστήμης διδάσκεται ίσως καλύτερα σέ κάπως μεγαλύτερους φοιτητές (άπό δεκαοχτώ μέχρι είκοσι ένός έτών) καί φαίνεται ν' άποτελεί ένα έξαιρετικά ένδιαφέρον θέμα γιά λαϊκά σχολεία όπως έκεΐνα πού ύπάρχουν στή Δανία· ή οίκολογία καί ή πολεοδομία διδάσκονται σίγουρα καλύτερα στό πρακτικό πεδίο, όπως άπόδειξε ή άξιόλογη έργασία τοϋ Κάρλ Λίν πού άσχολήθηκε μέ τούς άπόκληρους έφήβους τής Φιλαδέλφειας.

Έτσι, καταλήγουμε πάλι στό ίδιο συμπέρασμα: όφείλουμε νά ξοδεύουμε μεγάλο μέρος άπ' τόν πλοϋτο μας γιά τήν παιδεία· μάς χρειάζεται ίσως νά κατανοήσουμε περισσότερο τήν έπιστήμη καί τήν πρακτική της· άλλά αύτό δέν σημαίνει ότι τό παρόν σχολικό σύστημα είναι ό κατάλληλος θεσμός γιά τήν άπόκτηση ένός έπαγγέλματος.

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ

ΚΟΛΛΕΓΙΟ

8

Δέν θέλω νά δουλέψω —
Γιατί θά πρέπει νά δουλέψω;

Στά δεκαεφτά μέ δεκαοχτώ, τά μισά σχεδόν παιδιά πᾶνε σέ κάτι πού τό λένε κολλέγιο καί τά ἄλλα πᾶνε νά ἐργαστοῦν, ἄν ὑπάρχει δουλειά. Ὅπως θά δοῦμε, τό κολλέγιο δέν εἶναι καί τόσο μορφωτικό περιβάλλον, ἀλλά σέ γενικές γραμμές ὁ κόσμος τῆς δουλειᾶς εἶναι ἀκόμα λιγότερο.

Γιά τά περισσότερα φτωχά παιδιά τῶν ἀστικῶν κέντρων, ὁ κυριότερος λόγος πού τά στέλνει στή δουλειά εἶναι ἡ οἰκογενειακή πίεση: πρέπει νά συνεισφέρουν κι αὐτά κάτι στό σπίτι καί ν' ἀνακουφίσουν τούς σκληρά ἐργαζόμενους γονεῖς. Περιττό νά ποῦμε ὅτι αὐτός ὁ λόγος ξεπηδάει ἀπό ἕνα περίπλοκο σύνολο συναισθημάτων: μνησικακία, πεῖσμα, ἀνάγκη γιά ἐξάρτηση καί ἀνεξαρτησία, καθώς καί ἀπό συνθῆκες φτώχειας πού συχνά χειροτερεύουν ἀκριβῶς σ' αὐτή τήν κρίσιμη στιγμή. Σάν κίνητρο γιά ἀνεύρεση ἐργασίας, γιά ἀνεύρεση τῆς κατάλληλης γιά τό παιδί ἐργασίας ἤ σάν προετοιμασία γιά ἐργασία, τά παραπάνω ἀποτελοῦν κακούς οἰωνούς καί συνήθως ἐπενεργοῦν ἀντίστροφα, κάνοντας τό παιδί νά κολώνει καί νά τό ρίχνει στήν τεμπελιά.

Ἀλλά ἡ πιό ἀντικειμενική κοινωνική μορφή αὐτοῦ τοῦ λόγου — «Πρέπει νά συνεισφέρεις κι ἐσύ σάν μέλος τῆς κοινωνίας· ἐν τῷ ἱδρῶτι τοῦ προσώπου σου φαγεῖν τόν ἄρτον σου» — εἶναι ἀκόμα λιγότερο πειστική στίς μέρες μας. Στήν Ἀμερική σήμερα, δέν ἔχουμε μιά οἰκονομία τῆς σπάνιδας κι ὅμως ὁ ἀριθμός τῶν φτωχῶν εἶναι τεράστιος. Ἡ ἀκόμα μεγαλύτερη ἐπέκταση τῆς οἰκονομίας, μπορεῖ πιθανόν νά εἶναι πολιτικά σκόπιμη, νά περιορίζει τήν ἀνεργία καί νά διατηρεῖ σταθερό τό ἐπίπεδο τοῦ κέρδους, ἀλλά ἀπό τήν ἄλλη μεριά εἶναι ὁλοφάνερο ὅτι δημιουργεῖ σύνθετες ἀνάγκες κι ἕνα παράλογο πρότυπο ζωῆς. Ὅλα τά παιδάκια κοροϊδεύουν

τίς διαφημίσεις, τά δέ φτωχόπαιδα πού πρωταρχίζουν νά δουλεύουν, ξέρουν πολύ καλά πώς δέν πρόκειται ν' ἀγοράσουν τ' ἀστραφτερά ἐμπορεύματα πού τούς σερβίρει ἡ τηλεόραση. Οἱ ἄνθρωποι τῶν φτωχοσυνοικιῶν πού τ' ἀγοράζουν — ἐπί πιστώσει — δέν ἀποτελοῦν συνήθως πρότυπα τῶν μοχθούντων σέ μέτρια ἐπαγγέλματα.

Ἄλλωστε, οἱ ἄνεργοι δέν λιμοκτονοῦν οὐσιαστικά. Γιά πολιτικούς καί ἀνθρωπιστικούς λόγους, ἡ κοινωνία τῆς ἀφθονίας τούς παρέχει ἕνα ἐπίδομα συντήρησης, τσιγκούνικο βέβαια κι αὐτό ὅπως τσιγκούνικες εἶναι οἱ παροχές της καί σέ ἄλλα κοινωνικά ἀγαθά, ὅπως ἡ παιδεία, ἡ ἐμφάνιση τῶν συνοικιῶν, ἡ φροντίδα τῶν παραστρατημένων καί τῶν ἀνώμαλων παιδιῶν. Ὕστερα ἀπ' ὅλα αὐτά, δύσκολα μπορεῖ κανείς νά περιμένει ἀπό ἕνα νέο νά ἔχει αἴσθημα εὐθύνης πρός τήν κοινωνία πού ἀνήκει, ὅταν μάλιστα κάθε ἐκδήλωση τῆς σύγχρονης ἀστικῆς ζωῆς τείνει νά καταστρέψει τό κοινωνικό αἴσθημα καί τήν κοινωνική λειτουργία.

Ἴσως τό πιό σημαντικό εἶναι ὅτι τό ἠθικό κήρυγμα τῆς ἰδεολογίας καί ἡ κυριαρχοῦσα οἰκονομική συμπεριφορά εἶναι πράγματα ἐντελῶς ἀσυμβίβαστα. Οἱ μάνατζερς τῶν διαφόρων ἐπιχειρήσεων, ἐγκρίνουν πρόθυμα τίς μηχανές πού ἐξοικονομοῦν χειρωνακτική ἐργασία, ἀλλά ἡ ἐξοικονομούμενη χειρωνακτική ἐργασία *δέν* διοχετεύεται στό κοινωνικό σύνολο μέ τή μορφή λιγότερων ὡρῶν ἐργασίας ἤ φθηνότερων τιμῶν. Ἀκόμα καί σέ ἐπιχειρήσεις κοινῆς ὠφελείας ὅπου ὑπάρχει αὐτοματοποίηση, ὅπως λ.χ. στά ἑστιατόρια, γίνεται μείωση τῆς ἀπασχόλησης: μεγαλύτερα πλήθη καί λιγότεροι ἄνθρωποι γιά τήν ἐξυπηρέτησή τους. Κι ὅμως, οἱ πολιτικοί ἀνησυχοῦν γιά τήν αὐξανόμενη ἀνεργία.

Ἄς προστέσουμε, τέλος, ὅτι τό 25% τουλάχιστον τοῦ ἀκαθάριστου ἐθνικοῦ προϊόντος πηγαίνει μᾶλλον κατευθείαν σέ καμιά χιλιάδα ἐπιτήδειους.

Εἶναι δύσκολο νά μάθει κανείς πόσο βαραίνουν αὐτές οἱ φιλοσοφικές σκέψεις ἀνάμεσα στούς ἁπλούς ἀνθρώπους καί στά παιδιά. Ἀπό τήν ἄλλη μεριά ὡστόσο, ἄς μή νομίζουμε ὅτι οἱ ἄνθρωποι εἶναι ἀνόητοι καί δέν μυρίζονται τί συμβαίνει γύρω τους. Ὅπως καί νἄναι πάντως, τό ἐπιχείρημα «Ὅταν ἐργάζεσαι, μπορεῖς νά κρατᾶς τό κεφάλι σου ψηλά», δέν ἔχει πλέον τήν ἴδια πειστική

δύναμη πού εἶχε κάποτε ἀνάμεσα στούς φτωχούς νέους. Οἱ ἀντιλήψεις τοῦ χίπστερ, νά βγάζεις χρήματα μέ λοβιτοῦρες, φαίνεται ἐπίσης νά ἱκανοποιοῦν τήν κοινωνική ἠθική. Καί ὑπάρχει ἀκόμα μιά ἠθική σύμφωνα μέ τήν ὁποία νά δουλεύεις ἁπλῶς γιά νά ζεῖς, σημαίνει ὅτι πρέπει νά εἶσαι ἠλίθιος.

Ὑπάρχει μιά καταφανής καί ἐξοργιστική δυσαναλογία ἀνάμεσα στό χρῆμα πού οἱ ἄνθρωποι ἐργάζονται σκληρά γιά νά τ' ἀποχτήσουν, εἴτε σάν λατζέρηδες καί νοσοκόμοι, εἴτε σάν στενογράφοι, δάσκαλοι ἤ καλλιτέχνες, καί στό «ἄνετο» χρῆμα πού προέρχεται ἀπό ἰσολογισμούς καί φοροδιαφυγές καί πού τό «ἀποχτάει» κανείς ὅταν εἶναι μεγάλος καί τρανός. Μίλησα ἤδη γιά τήν μερίδα τοῦ λέοντος πού πέφτει στούς ἀκαδημαϊκούς ζηλωτές τοῦ σχολείου μέ κάθε κρατική ἐπιχορήγηση. Γιατί λοιπόν, ὅλοι ἐκεῖνοι πού δέν πρόκειται νά μποῦν στό Κατεστημένο, νά *ἐργαστοῦν* καί νά μή κοιτάξουν νά βολευτοῦν κάπου ἤ νά περιμένουν κάποια τύχη; Μέ τί κουράγιο ἄλλωστε νά δουλέψουν τά παιδιά ὅταν βλέπουν ἕνα μεγάλο μέρος ἀπό τό μέ πολύ ἱδρώτα κερδισμένο χρῆμα τῶν γονιῶν τους νά ἐξανεμίζεται σέ τοκογλυφικές μηνιαῖες δόσεις γιά ἀνατιμημένα εἴδη κιγκαλερίας, καί τό νοῖκι νά καταβροχθίζει περισσότερο ἀπό τό ἕνα τέταρτο τοῦ εἰσοδήματός τους;

Νομίζω ὅτι πολλά φτωχά παιδιά βρίσκονται στό σκληρό δίλιμμα νά νιώθουν ἔνοχα ἐπειδή δέν ἐργάζονται, κι ἀπό τήν ἄλλη μεριά νά μή βολεύονται ἀνάμεσα στούς ὁμοιούς τους καί μάλιστα ν' ἀμφιβάλλουν γιά τήν κρίση τους στήν περίπτωση πού προσπαθήσουν πράγματι νά βροῦν ἐργασία — ἰδιαίτερα ὅταν ἡ ἀναζήτηση ἐργασίας συνεπάγεται προσβολές καί ταπεινώσεις, ἀντιμετώπιση προκαταλήψεων, γραφειοκρατική ἀκαμψία καί περισπούδαστες ἑταιρεῖες, καί συχνά ὅταν οἱ νέοι εἶναι ἐντελῶς ἄμοιροι στίς μεθόδους ἀναζήτησης ἐργασίας.

Ὑπάρχει καί μιά ἄλλη φιλοσοφική ἄποψη, πού συνήθως τήν παραβλέπουμε καί πού εἶναι πολύ σημαντική καί ὁλοφάνερη γιά τούς νέους αὐτούς. Τήν ἀνάφερα παραπάνω. Οἱ βαθειές ἱκανοποιήσεις τῆς ζωῆς, στό μέτρο πού οἱ νέοι μποροῦν νά δοῦν — καί βλέπουν ὁλοκάθαρα — *δέν* ἀπαιτοῦν ὅλον αὐτό τόν μόχθο καί τό «μάντρωμα». Σέ κοινωνίες πού εἶναι δυνατό νά ζεῖ κανείς σέ μιά ἔν-

τιμη φτώχεια, ἄνθρωποι μέ ἀνώτερη μόρφωση καί ταλέντο προτιμοῦν νά εἶναι φτωχοί παρά νά κυνηγοῦν τό χρῆμα.

Στό πλαίσιο τῆς πληθωριστικῆς ἀμερικάνικης οἰκονομίας ὡστόσο, εἶναι σχεδόν ἀδύνατη ἡ ἀξιοπρεπής φτώχεια. Γιά νά νιώσει κανείς ἀσφαλής, πρέπει νά μπεῖ στό στίβο τοῦ ἀνταγωνισμοῦ καί νά προσπαθήσει ν' ἀνεβεῖ κοινωνικά. Ὅσο γιά τήν ἀποκαλούμενη «παιδεία», εἶναι στενά δεμένη μέ τήν οἰκονομική ἀνάπτυξη. Κατά συνέπεια, ἕνα μέσης ἀντίληψης παιδί — καί ἰδιαίτερα τό φτωχό πού οἱ δυνατότητές του γιά πρόοδο εἶναι περιορισμένες καί τό πολιτιστικό του περιβάλλον ἀμόρφωτο — μπορεῖ νά κρίνει μέ τό δίκιο του ὅτι τά διάφορα κόλπα, τό σέξ καί ἡ συμμορία εἶναι *προτιμότερα* ἀπό τό σχολεῖο καί τή δουλειά· καί φυσικά δέν πρόκειται, μ' αὐτό τόν τρόπο, νά κερδίσει τήν ἀνεξαρτησία του, ἀλλά τή δυστυχία. Θά βρεθεῖ ἔτσι ἔξω ἀπό τά πράγματα, χωρίς τίποτε ἄξιο ν' ἀπασχολεῖ τό μυαλό του. Θά χάσει τά προσόντα πού πρέπει νά ἔχει γιά νά παντρευτεῖ. Θά γίνει ἕνας ἀπόκληρος τῆς κοινωνίας.

Ὅπως ἔχουν τά πράγματα, οἱ μόνοι πού μποροῦν ν' ἀπολαύσουν τίς ἁπλές χαρές τῆς ζωῆς πού δέν στοιχίζουν πολλά χρήματα, εἶναι ἐκεῖνοι πού ἔχουν πετύχει οἰκονομικά καί, στό μεταξύ, ἔχουν μᾶλλον καταντήσει ἀκατάλληλοι νά χαροῦν ὁτιδήποτε. Ἀπό τήν ἄποψη αὐτή, ἡ μεγαλύτερη εὐλογία πού ἡ πλούσια κοινωνία μας θά μποροῦσε νά μᾶς προσφέρει, θά ἦταν μιά δουλειά πού νά συντηρεῖ ἁπλῶς καί νά ἐπιτρέπει στούς μορφωμένους ἀνθρώπους νά ζοῦν σέ μιά ἀξιοπρεπή φτώχεια, χωρίς ἔντονη ἀνασφάλεια καί πολύωρο μόχθο.

Ἄν στραφοῦμε πρός τίς βαθύτερες ἀνθρώπινες καί θρησκευτικές ἀπαντήσεις στό ἐρώτημα «Γιατί νά ἐργάζομαι;» — λογουχάρη, ἡ ἐργασία σάν ἐκπλήρωση τῶν ἐνδιάθετων δυνατοτήτων τοῦ ἀτόμου, ἡ ἐργασία σάν προορισμός πού δικαιώνει τήν ὕπαρξη — ἡ παρούσα οἰκονομία ἐλάχιστα ἔχει νά προσφέρει στό φτωχό νέο.

Τά ἁπλά καί ἡμιειδικευμένα ἐπαγγέλματα ἀποτελοῦν μέρη περίπλοκων ἐπιχειρήσεων καί ἀποβλέπουν στήν ἐκπλήρωση τῆς λειτουργίας τους καί ὄχι στήν δικαίωση τῆς ζωῆς τῶν ἐργατῶν. Οἱ ἐργασιακές διαδικασίες σπάνια εἶναι ἐνδιαφέρουσες. Οἱ ἐργάτες δέν διδάσκονται τή μεθοδολογία τοῦ συνόλου τῆς παραγωγῆς. Τά προϊόντα, δέν ἔχουν συχνά καμιά ἀνθρώπινη ἀξία καί συνεπῶς

δέν μπορεῖ κανείς νά ὑπερηφανεύεται γιά τήν τελειότητα ἤ τή χρησιμότητά τους. Τά χειροτεχνήματα καί τό καλλιτεχνικό στύλ ἀναπαράγονται ἀπό τίς μηχανές καί χάθηκαν γιά τούς ἀνθρώπους. Οἱ ἐργατικές ἑνώσεις, βελτίωσαν τίς συνθῆκες καί τήν ἀξιοπρέπεια τῆς ἐργασίας, ἀλλά ἀπό τήν ἄλλη πλευρά ἔγιναν γραφειοκρατικές καί ἔπαψαν νά παρέχουν τό αἴσθημα τῆς ἀλληλεγγύης.

Μονάχα στούς ἀνώτερους ἐπαγγελματικούς κλάδους, ἐκεῖ πού δέ φτάνουν οἱ περισσότεροι ἀπό τούς φτωχούς νέους, ἀρχίζει νά ὑπάρχει κάποια θέση γιά ἐφευρετικότητα καί τέχνη· ὅσο γιά τήν μή ἐλεγχόμενη πρωτοβουλία, αὐτή ἀνήκει μόνο στούς ἐπικεφαλῆς διευθυντές καί στούς εἰδικούς συμβούλους. Τά μικροκαταστήματα ὁλοένα λιγοστεύουν. Τά μαγαζιά τῶν συνοικιῶν δίνουν τή θέση τους στά σουπερμάρκετ ὅπου οἱ ὑπάλληλοι δέν χρειάζονται. Ὑπάρχει μεγάλη αὔξηση ἱδρυμάτων κοινωνικῆς πρόνοιας, ἀλλά αὐτά ἀπαιτοῦν ἐπίσημη ἄδεια καί δέν εἶναι πρόσφορα σ' ἐκείνους πού ἔχουν ὅλα τά ἄλλα προσόντα νά ἐργαστοῦν σ' αὐτά.

Τό συνολικό λοιπόν περιβάλλον τοῦ φτωχοῦ νέου, συμπεριλαμβανομένης καί τῆς ἀκαταλληλότητας τοῦ σχολείου, συμβάλλει στήν ἐγκατάλειψη τοῦ σχολείου. Ἀπό τήν ἄλλη μεριά ὅμως, καί τά ἁπλούστερα ἄξια λόγου ἐπαγγέλματα ἀπαιτοῦν διπλώματα.

Κι ἐδῶ πάλι θά πρέπει ν' ἀναρρωτηθοῦμε ἄν αὐτές οἱ σκέψεις γιά τόν ἐπαγγελματικό προορισμό, τό ἐπαγγελματικό ἐνδιαφέρον, τήν ἀξία τοῦ ἐπαγγέλματος, ἔχουν κανένα βάρος γιά τό φτωχό νέο. Ἔχουν γιά ὅλους. Πραγματικά, τό δύσκολο ἔργο ἑνός νέου ἐργάτη εἶναι νά βρεῖ μιά σκόπιμη δραστηριότητα πού νά τόν ἐνδιαφέρει καί νά τόν κάνει περήφανο πού τήν ἔχει ἀναλάβει· μιά δραστηριότητα πού θά τόν σώσει ἀπό τόν ὑποχωρητικό του ναρκισσισμό καί τήν ἀπό ἀντίδραση ἐχθρότητα πρός τήν κοινωνία ἤ τήν ἀπόδραση ἀπό τήν κοινωνία, καί θά τόν βοηθήσει νά ὡριμάσει. Ἐπιπλέον, ὅπως ἔδειξα καί στό βιβλίο μου Growing up Absurd, ἡ προτεραιότητα πού δίνουν οἱ ἐργαζόμενοι στό θέμα τῆς «ἀσφάλειας», ἀποτελεῖ σέ μεγάλο βαθμό ἕνα ὑποκατάστατο τῆς ἀνάγκης τους νά νιώθουν πώς τούς χρειάζονται, πώς εἶναι ἀπαραίτητοι.

Μερικές ἀπό τίς ἀνθρώπινες ἐλλείψεις τῶν διάφορων ἐπαγγελμάτων μποροῦν νά βελτιωθοῦν — τουλάχιστον ὥσπου ἡ αὐτοματοποίηση, ἐξαφανίζοντας τά ἐπαγγέλματα, νά τίς ἐκμηδενίσει κι αὐ-

τές. Ἕνα μεγάλο ἐργοστασιακό συγκρότημα, λογουχάρη, πού ἔχει πολλές θέσεις, μπορεῖ, ἐφαρμόζοντας μιά στοιχειώδη λογική, νά ἐπιτρέψει σ' ἕναν μελλοντικό του ὑπάλληλο νά ἐπισκεφτεῖ καί νά κάνει μιά δοκιμή στά διάφορα τμήματά του, παρά νά τόν τοποθετήσει κάπου αὐθαίρετα. Ἡ ἐργασιακή μεθοδολογία μπορεῖ νά σχεδιαστεῖ ἀποτελεσματικά πάνω σέ ψυχολογικές βάσεις. Π.χ. μιά μικρή ὁμάδα ἐργατῶν νά συναρμολογήσει ἀπό τήν ἀρχή μέχρι τό τέλος, ἕνα μεγάλο τόρνο, ἔτσι πού ὅταν θά ἔρθει ὁ γερανός νά τόν παραλάβει νά ἔχουν κι αὐτοί κάτι νά δείξουν σάν προϊόν τῶν κόπων τους. Μ' ἕνα εἶδος «συλλογικῆς σύμβασης» ἢ ὁμαδικοῦ συστήματος πού χρησιμοποιεῖται στό Κόβεντρυ τῆς Ἀγγλίας, πενῆντα ἐργάτες συμφωνοῦν μέ μιά ἑταιρία νά δουλέψουν μέ τό κομμάτι καί κατόπιν κανονίζουν μεταξύ τους τίς διάφορες ἁρμοδιότητες, τό προσωπικό, τό πρόγραμμα καί πολλές ἀπό τίς ἄλλες διαδικασίες. Πρέπει νά αὐξηθοῦν οἱ βιομηχανίες ὅπου αὐτή ἡ ἐξανθρωπισμένη μεθοδολογία εἶναι ἐφικτή. Μέ μιά τεχνική ἐκπαίδευση πού θά πληρώνεται ἀπό τήν βιομηχανία καί σέ συνεργασία μέ τά σχολεῖα, θά μπορούσαμε ν' ἀποχτήσουμε πιό καταρτισμένους ἐργάτες.

Ἐκεῖνο πού ἔχει ἰδιαίτερη σημασία εἶναι ὅτι αὐτή ἡ ἀξία τοῦ ἐπαγγέλματος, ἡ παιδαγωγική ἀξία τῆς ἐργασίας, πρέπει νά ἀναγνωριστεῖ ἀπό τούς διευθυντές τῶν ἐπιχειρήσεων καί τίς ἐργατικές ἑνώσεις σάν ἕνα ἰδιάζον ἀγαθό. Ἀλλά βέβαια, αὐτό ἀποτελεῖ μέρος μιᾶς πολύ μεγαλύτερης ἀνάγκης, πού συνίσταται στό νά καταστήσουμε ὁλόκληρο τό κοινωνικό περιβάλλον περισσότερο παιδαγωγικό καί νά πάψουμε νά περιορίζουμε τήν ἔννοια τῆς παιδείας σ' αὐτό πού συμβαίνει στά σχολεῖα.

Ἡ κοινωνικά χρήσιμη ἐργασία εἶναι προφανῶς ἕνα ἀπαραίτητο στοιχεῖο γιά τήν μόρφωση τῶν περισσότερων ἐφήβων, γιατί τούς παρέχει ἕνα συγκεκριμένο σχῆμα, ἕνα δρόμο μέ πρότυπα καί ἀξίες, γιά τή μετάβαση ἀπό τό πλαίσιο τῆς οἰκογένειας στήν ἀτομική αὐθυπαρξία. Αὐτός εἶναι ὁ ἀποχρῶν λόγος τῆς δημιουργίας ἑνός πρότυπου πλαισίου ἐργασίας γιά νέους, ὅπως τό περιέγραψα στό βιβλίο μου Utopian Essays: μιά κοινότητα νέων, πού αὐτοδιοικεῖται δημοκρατικά καί αὐτοελέγχεται μαθαίνοντας νά ἐργάζεται. Πολλά κολλέγια ἔχουν υἱοθετήσει τή μέθοδο τοῦ κολλεγίου

Antioch γιά τήν ἐναλλαγή σχολικῶν περιόδων μέ περιόδους ἐργασίας στήν οἰκονομία, οἱ ὁποῖες ἀποτέλεσαν κατόπιν ἀντικείμενο μιᾶς εὐρύτερης ἀκαδημαϊκῆς προβληματικῆς. Τί κρίμα ἀλήθεια πού οἱ φτωχοί ἀκριβῶς νέοι, πού εἶναι *ὑποχρεωμένοι* νά δουλέψουν, δέν παίρνουν καμιά παιδαγωγική ἀξία ἀπό τά ἐπαγγέλματα μέ τά ὁποῖα ἀσχολοῦνται!

Ἄς μοῦ ἐπιτραπεῖ τέλος νά πῶ μερικά λόγια γιά τόν ἄθλιο τρόπο τῆς σημερινῆς ἐπαγγελματικῆς ἔνταξης. Ἔχω ἀναφέρει ἤδη τίς προσβλητικές καί ταπεινωτικές συνθῆκες πού συνοδεύουν τήν ἀναζήτηση τῶν σπανιζόντων ἐπαγγελμάτων. Δέν ἔχουμε ὅμως ἐκτιμήσει ἀρκετά τήν τρομοκρατία πού ἐξασκοῦν ἐκεῖνοι οἱ παρανοϊκοί ἡμιμαθεῖς πού συμπληρώνουν τίς αἰτήσεις προσωπικοῦ μιᾶς ἐπιχείρησης. Συχνά νέοι ἄνθρωποι μέ ταλέντο ταλαιπωροῦνται καί θυσιάζονται ἁπλῶς καί μόνο γιά τήν εὐκολία τῶν μηχανισμῶν τῆς ἐπιχείρησης. Ὅπως εἶναι φυσικό, ἐκεῖνοι πού ἔχουν λόγους νά νιώθουν παραπεταμένοι καί κατώτεροι, κάθε νέο ἐμπόδιο πού μπαίνει στό δρόμο τους τούς ὁδηγεῖ σ' ἕνα ἀδιάβατο ἀδιέξοδο. Ἕνας νεαρός σύντομα ἐπιστρέφει τήν αἴτηση ἀσυμπλήρωτη ἤ τόν πετοῦν ἔξω ἀπό τήν πόρτα. Ἄλλοτε πάλι γατζώνεται παθητικά σ' ἕνα ἐπάγγελμα στό ὁποῖο δέν μπορεῖ ν' ἀνταποκριθεῖ καί σύντομα τό ἐγκαταλείπει. Ὅλη αὐτή ἡ διαδικασία εἶναι ἀπελπιστική καί γεμάτη ἀπό ἄσκοπες συγκινήσεις. Καί τό κακό ξεκινάει ἀπό τό τί γράφτηκε σ' ἐκεῖνες τίς αἰτήσεις!

Σίγουρα οἱ τωρινές προτάσεις πού ἀποσκοποῦν νά καταστήσουν τό σχολεῖο γραφεῖο ἐξεύρεσης ἐργασίας εἶναι λογικές· τό σχολεῖο εἶναι τουλάχιστον οἰκεῖο, ἔστω κι ἄν τό παιδί τό μισεῖ καί τό ἔχει ἐγκαταλείψει.

Ἡ κλασική μας ἀντίληψη γιά τήν ἐργασία εἶναι πώς πρέπει νά τήν ἀναζητοῦμε μέ ἀποφασιστικότητα καί φιλοδοξία. Πῶς ὅμως εἶναι δυνατά αὐτά τά δύο μέσα στό πλαίσιο τῆς ἄγνοιας καί τῆς ἀλλοτρίωσης; Στό σημεῖο αὐτό, ὅπως καί σέ ἄλλα, τό πρόβλημά μας ὀφείλεται σέ ἔλλειψη ἐπικοινωνίας. Ἡ κοινωνία τῶν ἐνήλικων ὁλοένα καί λιγότερο ἐπικοινωνεῖ μέ τούς νέους. Οἱ πατροπαράδοτες οἰκογενειακές τέχνες καί ἐπαγγέλματα δέν ὑπάρχουν πιά, καί ὁ νέος ἐλάχιστες εὐκαιρίες ἔχει νά διαμορφώσει τόν ἑαυτό του πάνω στό πρότυπο τῶν μαστόρων τῆς γειτονιᾶς του καί νά μάθει τά

μυστικά τῆς δουλειᾶς του. Οἱ δυσκολίες νά μπεῖ κανείς σέ μιά ἐργατική ἕνωση φαίνονται — καί συχνά εἶναι — ἀνυπέρβλητες. Οἱ νέοι τῆς ἀστικῆς τάξης στά κολλέγια ἔχουν τουλάχιστον κάποια ἐπαφή μέ τούς ἐνήλικες πού ἀνήκουν στόν βασικό ἐπαγγελματικό κόσμο καί ἡ τοποθέτησή τους εἶναι πολύ καλή. Οἱ φτωχοί ὅμως νέοι τῶν ἀστικῶν κέντρων, μέσα σέ σχολεῖα τῶν ὁποίων ἡ κουλτούρα τούς εἶναι ξένη καί οἱ ἐπιδιώξεις τους δέν ἀνταποκρίνονται οὔτε στίς ἐπιθυμίες, οὔτε στίς ἱκανότητές τους, καταλήγουν στή φυλακή.

Οἱ σημειώσεις αὐτές δέν ἀντιμετωπίζουν μ' αἰσιοδοξία τήν ἐπίλυση τῶν προβλημάτων τῆς ἀπασχόλησης καί τῆς ἀνεργίας τῆς νεολαίας. Σέ γενικές γραμμές νομίζω πώς τά προβλήματα αὐτά εἶναι ἄλυτα, καί δέν μπορεῖ παρά νά *εἶναι* ἄλυτα, ὥσπου ἡ κοινωνία τῆς ἀφθονίας νά γίνει πιό ἄξια γιά νά ἐργάζεται κανείς στούς κόλπους της, πιό ἔντιμη στίς μεθόδους της καί πιό προσεχτική ἀπέναντι στό ἀνθρώπινο δυναμικό της.

9

Μιά γενιά ἀνεπίδεκτη γιά μάθηση

Αὐτή ἡ γενιά ὅμως, εἶναι ἐπίσης μιά γενιά πού δέν μπορεῖ εὔκολα νά διδαχτεῖ στά κολλέγια ὅ,τι νομίζω πώς θἄπρεπε νά διδαχτεῖ. Δέν ἐννοῶ μ' αὐτό ὅτι οἱ φοιτητές δέν ἔχουν σεβασμό, ὅτι εἶναι πολύ τεμπέληδες ἤ κάτι παρόμοιο. Σύμφωνα μέ τήν πείρα μου, οἱ φοιτητές μᾶς δείχνουν περισσότερο σεβασμό ἀπ' ὅσον ἀξίζουμε συνήθως καί ἐργάζονται περισσότερο πρόθυμα ἀπ' ὅσο θά μποροῦσε κανείς νά ἐλπίζει, προσπαθώντας νά μάθουν τήν ὕλη τῶν παραφορτωμένων σχολικῶν προγραμμάτων. Βέβαια, ὅπως παρατήρησα ἤδη, πολλοί ἀπό τούς φοιτητές, πιθανόν ἡ πλειοψηφία, δέν θἄπρεπε νά βρίσκονται καθόλου στό σχολικό πλαίσιο, καί ἡ παρουσία τους ἐκεῖ δέν προκαλεῖ παρά σύγχυση καί ἀποβλακωτική τυποποίηση, καθώς καί συνωστισμό. Ἄς συγκεντρώσουμε ὅμως τώρα τήν προσοχή μας σέ ὁρισμένες ἄλλες δυσκολίες πού ἀναφέρονται στήν οὐσία τῆς σύγχρονης ἀνώτερης ἐκπαίδευσης. 1) Ἡ κουλτούρα πού θέλουμε νά μεταβιβάσουμε, δέν εἶναι πλέον μιά κουλτούρα γιά τούς νέους αὐτούς· ἡ κλωστή πού τήν ἔδενε μέ τήν κουλτούρα τοῦ παρελθόντος, ἔχει κοπεῖ. 2) Οἱ νέοι αὐτοί δέν εἶναι σοβαροί μέ τόν ἑαυτό τους· αὐτό εἶναι μιά ἰδιότητα τοῦ εἴδους τῆς κουλτούρας πού ἐμεῖς τούς παρέχουμε. 3) Ὅπως καί μέ τά κατώτερα σχολεῖα, οἱ προοπτικές, ἡ μέθοδος καί οἱ στόχοι τῶν ἰδιων τῶν κολλεγίων εἶναι ἐντελῶς ἄσχετα μέ τήν καλή παιδεία γιά τό σημερινό, χωρίς προηγούμενο, παρόν καί γιά τό προβλεπτό μέλλον.

Ἡ κουλτούρα πού θέλω νά διδάσκεται (εἶμαι κι ἐγώ παγιδευμένος μέσα της καί δέν μπορῶ νά σκεφτῶ ἤ νά ζήσω χωρίς αὐτή), εἶναι ἡ Δυτική μας παράδοση: οἱ ἀξίες τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, ἡ Βίβλος, ὁ Χριστιανισμός, ἡ Ἱπποσύνη, οἱ Ἐλεύθερες Πόλεις τοῦ XIIου αἰώνα, ἡ Ἀναγέννηση, ἡ ἡρωϊκή ἐποχή τῆς Ἐπι-

στήμης, ὁ Διαφωτισμός, ἡ Γαλλική Ἐπανάσταση, ὁ Ὠφελιμισμός τῶν ἀρχῶν τοῦ XIX αἰώνα, ὁ Νατουραλισμός τοῦ τέλους τοῦ XIXου αἰώνα.

Γιά νά δείξω τί ἐννοῶ, ἄς μοῦ ἐπιτραπεῖ νά πῶ δυό λόγια γιά καθεμιά ἀπ' αὐτές τίς περιόδους. Οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες φιλοδοξοῦν μερικές φορές νά διακριθοῦν σάν πολίτες, ἀλλά σέ σχέση μέ τή διάκριση αὐτή ἡ ἁπλά ἀτομική ἐπιτυχία θά φαινόταν αἰσχρή. Ἡ Βίβλος μᾶς διδάσκει ὅτι ὑπάρχει ἕνας δημιουργημένος (ἀπό τό Θεό) κόσμος καί μιά Ἱστορία μέσα στήν ὁποία κινούμαστε σάν ἀνθρώπινα πλάσματα. Οἱ Χριστιανοί ἔχουν ἕνα πνεῦμα παθιασμένης στράτευσης, γιατί βρισκόμαστε πάντα στό χεῖλος τῆς καταστροφῆς. Ἡ Ἱπποσύνη μᾶς δίνει τήν ἔννοια τῆς προσωπικῆς τιμῆς καί πίστης, στόν ἔρωτα καί στόν πόλεμο. Οἱ Ἐλεύθερες Πόλεις ἐπινόησαν τίς συντεχνίες μέ τά νομικά δικαιώματα. Ἡ Ἀναγέννηση ἐπιβεβαιώνει τό ὑπέρτατο δικαίωμα τῶν προικισμένων ἀτόμων γιά ἀθανασία. Οἱ Ἐπιστήμονες (τῆς ἡρωϊκῆς ἐποχῆς) ἀναλαμβάνουν ἕναν ἀφιλοκερδή διάλογο μέ τή Φύση, ἀδιαφορώντας γιά τά θρησκευτικά δόγματα καί τίς συνέπειες. Ὁ Διαφωτισμός μᾶς δίδαξε ὅτι ὑπάρχει μιά κοινή εὐαισθησία στό ἀνθρώπινο γένος. Ἡ Γαλλική Ἐπανάσταση κατέστησε τήν ἰσότητα καί τήν ἀδελφότητα ἀναγκαῖες γιά τήν ἐλευθερία. Ἡ Ὠφελιμιστική οἰκονομία ἀποβλέπει στήν ἱκανοποίηση πραγματικῶν ἀναγκῶν καί ὄχι στήν πολλή ἐργασία, τό χρῆμα ἤ τή δύναμη. Ὁ Νατουραλισμός μᾶς ὠθεῖ πρός μιά ἀκέραια ἠθική, ἐγγενή στίς ζωϊκές καί κοινωνικές συνθῆκες.

Περιττό νά προσθέσω ὅτι αὐτές οἱ γνωστές ἰδέες βρίσκονται συχνά σέ πρακτική καί θεωρητική ἀντίφαση μεταξύ τους, ἀλλά κι αὐτή ἡ ἀντίφαση ἀποτελεῖ μέρος τῆς Δυτικῆς παράδοσης. Βέβαιο εἶναι ἐπίσης πώς πρόκειται ἁπλῶς γιά ἰδανικές συλλήψεις (δέν ὑλοποιήθηκαν ποτέ πραγματικά πάνω στή γῆ), ἀλλά πρόκειται γιά συλλήψεις τοῦ ἅγιου καί τοῦ ἀνθρώπινου πνεύματος πού συνιστᾶ τήν ἀνθρωπότητα, ἡ ὁποία εἶναι κι αὐτή ἕνα ἰδανικό.

Φυσικά, σάν δάσκαλος σπάνια ἀναφέρομαι σ' αὐτά τά πράγματα. Τά θεωρῶ σάν δεδομένα καί αὐτονόητα γιά τόν καθένα. Ἀναγκάζομαι ὅμως νά βγῶ ἀπό τήν αὐταπάτη μου ὅταν ἀνακαλύπτω

ὅτι οἱ φοιτητές καί οἱ νεώτεροι συνάδερφοί μου παίρνουν σάν δεδομένα ἐντελῶς διαφορετικά πράγματα.

Ἄκουσα, λογοχάρη, ὅτι ἡ ἀρετή τοῦ Σωκράτη ἦταν μιά ψευδοαριστοκρατική πολυτέλεια πού οἱ σημερινοί νέοι δέν μποροῦν νά υἱοθετήσουν. Ὅτι ὁ μόνος πραγματικός κόσμος πού ὑπάρχει, εἶναι αὐτός μέ τόν ὁποῖο «ἐπικοινωνοῦμε» διαμέσου τῶν μαζικῶν μέσων ἐνημέρωσης. Ὅτι ἡ προσωπική ἐντιμότητα σταματάει στίς συμμορίες τῶν ἀνηλίκων. Ὅτι ὁ νόμος εἶναι δύναμη. Ὅτι δόξα σημαίνει ἐπιρροή καί πωλήσεις. Ὅτι Ἐπιστήμη εἶναι ἡ κυριαρχία πάνω στή Φύση. Ὅτι δέν ὑπάρχει πράγμα πού τό λένε ἀνθρωπότητα, ἀλλά μόνο πρότυπα κουλτούρας. Ὅτι Παιδεία καί ἠθική εἶναι τό πρόγραμμά μας γιά τά ἐξαρτημένα ἀντανακλαστικά. Ὅτι σκοπός τῆς πολιτικῆς οἰκονομίας εἶναι ν' αὐξήσει τό ἀκαθάριστο ἐθνικό προϊόν.

Οἱ παραπάνω προτάσεις δέν εἶναι ἀνόητες, παρόλο πού τίς παραθέτω κάπως σαρκαστικά. Ἔχουν μεγάλη θεωρητική ἀπήχηση καί εἶναι ρεαλιστικές. Εἶναι πολύ καλύτερο νά τίς πιστεύεις παρά νά ἐπικρατεῖς ὑποκριτικά τά ἀρχαῖα πρότυπα. Τό ἄσχημο ὅμως μέ τίς ἀπόψεις αὐτές εἶναι ὅτι δέν συμβάλλουν ἀρκετά στή διαμόρφωση μιᾶς ἄξιας λόγου ζωῆς, πράγμα πού σημαίνει ὅτι σάν ἰδανικά εἶναι κίβδηλες. Ἄν πάλι δέν ἰσχυρίζονται πώς εἶναι ἰδανικά, ποῦ πρέπει ν' ἀναζητήσει κανείς αὐτά τά ἰδανικά;

Νομίζω πώς τήν ἔλλειψη αὐτή τήν αἰσθάνονται οἱ περισσότεροι φοιτητές καί τήν παραδέχονται φανερά πολλοί νέοι δάσκαλοι. Μέ κάποια νοσταλγία, μέ θεωροῦν, ἄν ὄχι πραγματικά τρελλό, τουλάχιστον ἐκτός τόπου καί χρόνου. Μερικοί μάλιστα μέ φθονοῦν, γιατί παρόλο πού οἱ πατροπαράδοτες ἀξίες εἶναι ἀπατηλές, ἔχουν τήν ὑπεροψία νά δικαιώνουν ἐκεῖνον πού τίς πιστεύει καί προσπαθεῖ νά τίς ἐνεργοποιήσει. Οἱ σύγχρονες ἀπόψεις δέ νοιάζονται νά δικαιώσουν καί εἶναι πολύ σκληρό νά ζεῖ κανείς χωρίς δικαίωση.

Δέν ὑπάρχει κανένα ἰδιαίτερο μυστήριο γύρω ἀπό τό κόψιμο τῆς κλωστῆς πού μᾶς ἔδενε μέ τίς ἀξίες τῆς παράδοσης. Ἡ Ἱστορία ὑπῆρξε πολύ κακός σύμβουλος γιά τίς ψευδαισθήσεις. Ἄς ρίξουμε μιά ματιά στίς πρόσφατες δεκαετίες, παραβλέποντας ἑκατοντάδες χρόνων ὑποκρισίας. Κατά τή διάρκεια τοῦ Πρώτου Παγκόσμιου Πολέμου, ὁ Δυτικός πολιτισμός ντροπιαζόταν ἤδη ἀθε-

ράπευτα (δές τήν βαθυστόχαστη ἔκφραση τῆς κατάπληξης καί τοῦ φόβου ἀπό τόν Φρόυντ). Ἡ Ρωσική Ἐπανάσταση γρήγορα ἔχασε τήν οὐτοπική της ὁρμή καί οἱ Δίκες τῆς Μόσχας τῆς δεκαετίας τοῦ 1930 ὑπῆρξαν ἕνα τρομερό πλῆγμα γιά πολλούς ἀπό τούς καλύτερους νέους ἀνθρώπους. Ὁ Ἱσπανικός Ἐμφύλιος Πόλεμος ἦταν ἴσως ἡ διαχωριστική γραμμή· μπορεῖ κανείς νά ἰσχυριστεῖ ὅτι ὁ Δυτικός πολιτισμός ἔχασε τή συνοχή του τό 1938. Οἱ θάλαμοι τῶν ἀερίων καί οἱ ἀτομικές βόμβες ἔδειξαν ὅτι τώρα εἴχαμε ἀξιωθεῖ πιά — καί μέ τό παραπάνω — νά ἔχουμε ἐπιστήμονες. Ἡ πρόοδος καί τό πρότυπο ζωῆς βούλιαξαν μέσα στό πέλαγος τῆς ἀφθονίας καί κανένας δέν ἔπαινε· πλέον τόν «Ἀμερικάνικο Τρόπο Ζωῆς». Οἱ σοφοί ἔγιναν προσωπικό στήν Ὀργάνωση τοῦ κράτους. Ἡ ἀγροτική ζωή πνίγηκε μέσα στήν ἀστική ἐξάπλωση χωρίς καμιά ἐπικοινωνία μέ τήν κουλτούρα τῶν πόλεων. Καί ὁ Ψυχρός Πόλεμος, ἐμπόδιο ἑνός ἀμοιβαίου μακελειοῦ, ἔγινε ἡ κανονική μας πολιτική.

Μέσα σ' αὐτό τό πλαίσιο, *εἶναι* δύσκολο νά μιλάει κανείς μέ εὐθύτητα γιά ἀνθρώπινη ταυτότητα, δημιουργία, τζεφφερσονική δημοκρατία ἤ κλασικές σπουδές.

Μόνο πού οἱ ἄνθρωποι δέν μποροῦν νά στρατικοποιηθοῦν τόσο εὔκολα. Τούς βλέπουμε ν' ἀνακαλύπτουν καί νά γατζώνονται ἀπό τά προσφιλῆ ἤ τ' ἀπελπισμένα ἰδανικά τους. Ἡ διαιώνιση τοῦ εἴδους συνεχίζεται σάν προσπάθεια «φυσιολογικῆς» προσαρμογῆς καί γάμου μέ πλῆθος ὑποχονδρίες. Οἱ νέοι ἐπικαλοῦνται τό πνεῦμα τῆς Ἀποκάλυψης μέ παραισθησιογόνα χάπια. Ὑπάρχει ἕνας ἀγώνας γιά κοινωνική δικαιοσύνη μέ παράνομα μέσα, ἀλλά σπάνια ἐκφράζεται μέ πολιτικούς ὅρους καί ἡ λέξη «δικαιοσύνη» οὔτε κάν ἀναφέρεται. Ἀπό τήν ἄλλη μεριά, μερικοί φτωχοί νέοι φαίνεται νά ἔχουν ἐπιστρέψει πλήρως στήν ἀγκαλιά τῆς Φύσης. Ἡ τέχνη ξανακερδίζει κάποια γνησιότητα περιορίζοντας τόν ἑαυτό της στό σχῆμα τέχνη-δράση. Ὁ πραγματικός ὠφελιμισμός συγχέεται κάπως μέ τήν τεχνική δραστηριότητα. Ἡ ἀτομική ὁλοκλήρωση ἐπαναβεβαιώνεται μέ τήν «ὑπαρξιακή δέσμευση», συνήθως χωρίς καμιά συνάφεια ἤ λόγο.

Δυστυχῶς, κανένα ἀπ' αὐτά, οὔτε ὅλα μαζί, δίνουν κάποιο ἀποτέλεσμα.

Ἡ δυσκολία πού νιώθω σάν δάσκαλος μπορεῖ νά τεθεῖ ὡς ἑξῆς: Εἶναι ἀδύνατο νά λές ὅτι ὁ Μίλτον καί ὁ Κήτς ὑπῆρξαν πραγματικά, ὅτι ἀσχολοῦνταν μέ κάτι, καί ὅτι περίμεναν πώς αὐτό πού εἶχαν νά ποῦν καί ὁ τρόπος πού θά τό ἔλεγαν θά θεωροῦνταν διαφορετικά πράγματα. Οἱ φοιτητές μποροῦν (ὄχι βέβαια λαμπρά) νά σοῦ μιλήσουν γιά τήν συμβολική τεχνοτροπία ἤ ἀκόμα καί γιά τό ἱστορικό πλαίσιο (παρόλο πού ἡ Ἱστορία δέν καλλιεργεῖται ἰδιαίτερα σάν μάθημα), ἀλλά ἄν τούς πᾶς παραπάνω ἀπό τριάντα χρόνια πίσω, δέν ξέρουν τί τούς γίνεται κι οὔτε ὑποψιάζονται ὅτι οἱ ποιητές πού ἀναφέραμε ἦταν συγγραφεῖς ἤ ὅτι ἔζησαν *μέσα σ' ἕνα* συγκεκριμένο κόσμο. Δέν εἶναι περίεργο, ὕστερα ἀπ' ὅλα αὐτά, πού οἱ νέοι ἄνθρωποι δέν ἔχουν πλέον γιά πρότυπά τους ἀρχαίους ἥρωες.

Μιά πού οἱ ἰδέες πού δικαιώνουν τή ζωή εἶναι ἐλάχιστες, οἱ νέοι ἄνθρωποι δέν ἀποχτοῦν ἐμπιστοσύνη στόν ἑαυτό τους καί δέν τόν παίρνουν στά σοβαρά. Ἀπό τήν ἄλλη μεριά ὅμως, ὑποκαθιστοῦν αὐτή τήν ἔλλειψη μέ ἐκπληκτικές σέ ἔπαρση φαντασιώσεις τίς ὁποῖες, πολλοί ἀπ' αὐτούς, φτάνουν στό σημεῖο νά τίς πιστεύουν.

Οἱ ἐνήλικες κάνουν ὅ,τι μποροῦν γιά ν' ἀποθαρρύνουν τήν προθυμία τῶν νέων. Ὅπως παρατήρησε ὁ Τζέιμς Κόλμαν, ἡ «σοβαρή» δραστηριότητα τῶν νέων γι' αὐτούς εἶναι νά πηγαίνουν στό σχολεῖο καί νά περνοῦν τουλάχιστον τίς τάξεις· ὅλα τά ὑπόλοιπα — μουσική, ὁδήγηση, δέκα δισεκατομμύρια τό χρόνο γιά διάφορα ἐμπορεύματα τῆς μόδας, φιλίες, ἐξωσχολικά βιβλία, διάφορα χόμπυ, ἀνάγκη οἰκονομικῆς ἀνεξαρτησίας — θεωροῦνται ἁπλές ἀνοησίες. Ἡ ποιότητα ἤ τό νόημα ὅλων αὐτῶν ἐλάχιστη σημασία ἔχει, ἀλλά μιά κοινωνία πού ἀποδίδει ἐλάχιστη σημασία στή μουσική της, βρίσκεται σέ ἀπελπιστική κατάσταση. Στήν πραγματικότητα, βέβαια, αὐτές οἱ «ἀνοησίες» καλύπτουν τό χῶρο ὅπου κανονικά ἕνα παιδί θἄπρεπε ν' ἀναζητεῖ τήν ταυτότητα καί τόν προορισμό του, βαθαίνοντας τά αἰσθήματά του καί ἀποχτώντας ὑπευθυνότητα. Ἄν ὡστόσο κάποια ἀπ' αὐτές ἀπασχολεῖ ἀπειλητικά τήν «σοβαρή» ἐργασία (ἕνα χόμπυ λογουχάρη πού ἀποσπᾶ τό παιδί ἀπό τήν «κατ' οἶκον ἐργασία»), ἀπαγορεύεται ἀδίσταχτα, μερικές φορές μάλιστα μέ ἀπειλές καί τιμωρίες.

Τουλάχιστον γιά τήν ἀστική τάξη, τά παιδιά τῆς ὁποίας γεμί-

ζουν τά κολλέγια, αὐτή ἡ τεχνική κοινωνικοποίησης εἶναι ἀλάνθαστη, μέ ἀποτέλεσμα τή δημιουργία μιᾶς γενιᾶς πού δέν διακρίνεται καθόλου γιά τήν αὐτοπεποίθηση, τήν ἀποφασιστικότητα, τήν πρωτοβουλία ἤ τόν είλικρινή της ἰδεαλισμό. Πρόκειται γιά ἕνα ἀποτέλεσμα μοναδικό στήν ἱστορία: *μιά ἐλίτ πού ἔχει ἐπιβάλλει στόν ἑαυτό της μιά ἠθική κατάλληλη γιά δούλους*.

Ἡ λογοτεχνία πού ἀρέσει στούς νέους ἐκφράζει, ὅπως εἶναι ἑπόμενο, τήν ἀληθινή κατάσταση. (Εἶναι τό τελευταῖο ἐπίπεδο ὅπου οἱ ἐνήλικες, ἀφοῦ δημιούργησαν τίς συνθῆκες τῆς ζωῆς τῶν νέων, προσπαθοῦν κατόπιν νά λογοκρίνουν, ἐκτός ἀπό τήν ὕπαρξή τους, καί τή λογοτεχνία τους.) Ὑπάρχουν πολλές καί διάφορες ὄψεις αὐτοῦ τοῦ κόλπου. Μερικές ἱστορίες ἀποτελοῦν ἁπλῶς «σκηνικό», πράγμα πού σημαίνει νά περιδιαβάζεις σέ διάφορα κοινωνικά περιβάλλοντα, συνοδευόμενος ἀπό φίλους πού δέν διαφέρουν μεταξύ τους, ὅπου τίποτα ἀπ' ὅ,τι συμβαίνει ἐκεῖ δέν σοῦ προσθέτει κάτι. Αὐτές οἱ ἱστορίες δέν θίγουν τήν τραγική πλευρά, ἡ ὁποία καί χάνεται μέσα στή διαγραφή τοῦ σκηνικοῦ. Ὑπάρχουν ἐπίσης περιπετειώδη «κοινωνικά» μυθιστορήματα ὅπου οἱ ἥρωες τύπου χίπστερ ἐκμεταλλεύονται τούς κοινωνικούς θεσμούς (οἱ ὁποῖοι δέν εἶναι δικοί τους θεσμοί) καί καταγάγουν προσωπικούς θριάμβους. Ἄλλα, περισσότερο «διεισδυτικά» καί «αἰσθαντικά» μυθιστορήματα, περιγράφουν τήν πρώιμη διάλυση τῶν ψευδαισθήσεων τοῦ νέου μέσα σ' ἕναν πανίσχυρο κόσμο, πού δέν τοῦ ταιριάζει καί στόν ὁποῖο νιώθει πώς δέν ἀνήκει, ἀλλά πού καταφέρνει τελικά, μέ θρήνους καί ψυχικά ἄλγη, νά προσαρμοστεῖ. Ἄλλοτε πάλι, ὁ ψεύτικος κόσμος γίνεται προσωρινά ἀποδεκτός, σάν ἡ μόνη ὑπάρχουσα πραγματικότητα, μέ κατάληξη μιά ἔκρηξη πού παίρνει διαστάσεις Ἀποκάλυψης. Ὑπάρχει τέλος ἡ περισσότερο ἀνεξάρτητη ποίηση τῶν Μπήτνικς, πού δραπετεύουν συνειδητά ἀπό τήν ἀπαράδεκτη κατάσταση πραγμάτων πού τούς τριγυρίζει καί φτιάχνουν ἕναν καινούργιο κόσμο, βγαλμένο ἀπό τά ἴδια τους τά σπλάχνα, μέ τή βοήθεια γιαπωνέζων Σοφῶν, παραισθησιογόνα καί ἐνδοσκοπικές ἀναλύσεις. Αὐτό τό εἶδος, ὅταν εἶναι γνήσιο, δημιουργεῖ πράγματι μιά διαβρωμένη κοινότητα, ἀλλά ταιριάζει σέ πολύ λίγους.

Γιά νά ἔχουν κάτι δικό τους, μέσα σέ μιά κοινωνία πού τούς

ἔχει καταστήσει ἀνίσχυρους καί ἀνεύθυνους, πολλοί νέοι ἄνθρωποι κάνουν τ' ἀδύνατα δυνατά γιά νά διατηρήσουν κάποια ἰδέα γιά τόν ἑαυτό τους, ἀντιγράφοντας βιογραφικά στοιχεῖα ἀπό τή ζωή ἑνός ἀνθρώπου πού δέν ὑπάρχει πιά. Καλλιεργοῦν τήν ἔπαρση τῶν ἡρώων τῆς λογοτεχνίας τους καί τήν ὑπερασπίζονται μέ περηφάνεια ἤ τύψεις. (Εἶναι τό ἴδιο σά νά λέει κανείς «Εἶμαι σπουδαῖος» ἤ «Εἶμαι ἕνας σπουδαῖος 6λάκας.») Μελετοῦν ἐπισταμένα αὐτή τή βιογραφία καί τήν ἐπαναλαμβάνουν πληκτικά. Ὅπως ἀνάφερα ἤδη, σ' αὐτή τή δραστηριότητα οἱ νέοι δείχνουν ἰδιαίτερο ζῆλο, ἀλλά πρόκειται γιά μιά δραστηριότητα πού σ' ἐμποδίζει νά καταλάβεις κάτι ἄλλο ἤ ὁποιονδήποτε ἄλλο. Καί, ὁπωσδήποτε, δέν εἶναι μιά στάση πού σέ βοηθάει νά μάθεις ἕνα ἀντικειμενικό μάθημα στό κολλέγιο.

Πρόκειται ἐπίσης γιά μιά στάση πολύ ἀνεπαρκή σέ σχέση μέ τόν ἔρωτα ἤ ὁποιαδήποτε ἱκανοποιητική σεξουαλική συμπεριφορά. Ἄς μοῦ ἐπιτραπεῖ ν' ἀφιερώσω μιά παράγραφο στό θέμα αὐτό.

Κατά τή γνώμη μου, ἡ ἐκρηκτική ἔνταση τῶν σεξουαλικῶν προβλημάτων τῶν ἐφήβων προκαλεῖται κατά μέγα μέρος ἀπό τήν ἴδια τήν μέθοδο κοινωνικοποίησής τους καί ἀπό τήν ἀνευθυνότητα πού αὐτή συνεπάγεται. (Φυσικά, αὐτό δέν εἶναι κάτι καινούργιο.) Ἄν οἱ νέοι εἶχαν τή δυνατότητα νά ρυθμίζουν τή συμπεριφορά τους σύμφωνα μέ τίς διαισθήσεις καί τίς παρορμήσεις τους, θά ἦταν περισσότερο ρεαλιστές καί ὑπεύθυνοι: θά ὑπολόγιζαν τόν ἄλλο, θά ἔνιωθαν εὐθύνη γιά τίς κοινωνικές συνέπειες, καί θά ἦταν εἰλικρινεῖς καί θαρραλέοι ἀπέναντι στά αἰσθήματά τους. Κανονικά, ἐκεῖνο πού ἑλκύει, λογουχάρη, δυό ἀνθρώπους τόν ἕνα πρός τόν ἄλλο, εἶναι ἡ καταλληλότητα τοῦ χαρακτήρα (ἡ λεπτότητα, ἡ πνευματική δύναμη, ἡ εἰλικρίνεια, ἡ φιλοφρονητικότητα), ἡ ὁποία δημιουργεῖ τό αἴσθημα τῆς ἀσφάλειας καί τοῦ ρεαλισμοῦ. Ἀντί αὐτοῦ, διαπιστώνουμε ὅτι ἡ ἐκλογή τῶν νέων γίνεται σύμφωνα μέ τά κινηματογραφικά πρότυπα, εἴτε γιά νά προκαλέσει τή ζήλεια τῶν ὁμοιών τους, εἴτε ἐξαιτίας διάφορων κτηνωδῶν φαντασιώσεων, ἀκόμα καί ψυχοδιανοητικῆς ἀνισορροπίας. Ὅταν φλερτάρουν μεταξύ τους, λένε ψέματα ὁ ἕνας στόν ἄλλο, ἀντί νά ἐκφράζουν τίς ἀνάγκες τους· κρύβουν τήν ἀναστάτωσή τους ἀντί νά τήν ἐκδηλώνουν, καί μ' αὐτό τόν τρόπο δέν ἐπιτρέπουν στό αἴσθημα

τους ν' ἀποχτήσει βάθος. Κανονικά, ἡ ἀμοιβαία σεξουαλική ἀπόλαυση ὁδηγεῖ σέ ἀμοιβαία συμπάθεια, σέ στενότερη γνωριμία, ἀγάπη. Ὅπως λέει ὁ ἅγιος Θωμᾶς (ὁ Ἀκινάτης), ὁ κύριος ἀνθρώπινος σκοπός τῆς σεξουαλικῆς ἐπαφῆς εἶναι ἡ γνωριμία τοῦ ἄλλου. Ἀντί γι' αὐτό, ἡ σεξουαλική δραστηριότητα χρησιμοποιεῖται σάν μέσο κατάχτησης καί ἐπικῆς κομπορρημοσύνης ἤ σάν εὔσημο πού σέ καθιστᾶ δημοφιλή σέ μιά ὁμάδα. Μερικοί μάλιστα θέλουν νά τούς «καταλάβουν» πρίν νά κάνουν ἔρωτα. Σύντομα (ἐκτός ἄν αὐτό γίνεται γιά καθαρή αὐτοπροστασία), δέν εἶναι ἀπαραίτητο νά φροντίζεις ἤ νά νοιάζεσαι γιά συγκινησιακή μέθεξη. Ἀκόμα χειρότερα, πολλοί νέοι, κάνοντας ἔρωτα, δέν ἀκολουθοῦν μιά *πραγματική* τους ἐπιθυμία πού τείνει *στήν* σωματική καί ψυχική τους ἰσορροπία, ἀλλά ἐνεργοῦν σύμφωνα μέ τό πρότυπο τῆς ἐπιθυμίας πού ἔχουν στό μυαλό τους: παίζουν ἤ κάνουν πειράματα. Φυσιολογικά, ἡ εὐχαρίστηση εἶναι ἕνας καλός — ἄν καί ὄχι ἀλάνθαστος — δείκτης ὅτι μιά δραστηριότητα εἶναι ὑγιεινή γιά τόν ὀργανισμό, ἀλλά αὐτό πού *νομίζει* κανείς ὅτι θά τοῦ δώσει εὐχαρίστηση δέν μπορεῖ ν' ἀποτελέσει δείκτη σέ καμιά περίπτωση. Συνήθως δημιουργεῖται μιά ὑπέρμετρη προσδοκία, μέ ἀναπόφευκτο ἀποτέλεσμα τήν ἀπογοήτευση ἤ ἀκόμα καί τήν *ἀηδία*. Αὐτό σημαίνει ὅτι τό μεγαλύτερο μέρος τῆς σεξουαλικῆς συμπεριφορᾶς δέν ἔχει καμιά σχέση μέ τό σέξ καί ἀποτελεῖ ἁπλῶς συμμόρφωση πρός μιά ὁμαδική συμπεριφορά ἐπειδή τό ὑποκείμενο δέν ἔχει καμιά ταυτότητα. Στήν περίπτωση πού τό σέξ λειτουργεῖ σάν ἀπόδειξη, σημαίνει πώς τό ὑποκείμενο δέν ἔχει ἄλλες ἀποδείξεις. Ὅσο γιά τήν ἐπιδίωξη μιᾶς ἀποκαλυπτικῆς ἐμπειρίας, αὐτή ἀποσκοπεῖ στήν προσπάθεια ὑπέρβασης τοῦ αἰσθήματος τῆς ἀδυναμίας.

Ἡ σύγχυση δέν διαλύεται ἀπό τήν ὑποκρισία τῶν ἐνήλικων πού συνηθίζουν νά λένε: «Τό σέξ εἶναι ὡραῖο, τό σέξ εἶναι μιά θεϊκή πράξη — ἀλλά ἀργότερα». Τό ἐπιχείρημα εἶναι φτωχό καί δέν μπαλώνει τά πράγματα. Ἡ κοινωνία ἔχει ὑποχρέωση νά καταστήσει τό ἀκαδημαϊκό της πλαίσιο πιό βιώσιμο. Ἰδού μιά περίπτωση: ἕνας ψυχιατρικός Σύμβουλος σ' ἕνα μεγάλο πανεπιστήμιο ἔκανε ἕναν μελαγχολικό ἀπολογισμό τῆς τραγωδίας τῶν κοριτσιῶν τῶν μικτῶν σχολείων πού μένουν σ' ἐνδιαφέρουσα χωρίς νά εἶναι παντρεμένα. Ἕνα τέτοιο κορίτσι τόν ρώτησε γιατί τό ἰατρεῖο τοῦ

σχολείου ἀρνιόταν νά χορηγήσει ἀντισυλληπτικά χάπια. Ἀλλά ἐκεῖνος ἀρνήθηκε ν' ἀπαντήσει στό ἐρώτημα.

Ἐπαναλαμβάνουμε: τό κύριο ἐμπόδιο γιά τήν κολλεγιακή διδασκαλία δέν βρίσκεται στήν ρήξη μέ τήν παράδοση, οὔτε στήν ἔλλειψη ἐμπιστοσύνης καί ζήλου τῶν φοιτητῶν, ἀλλά στίς μεθόδους καί τούς σκοπούς τῶν ἴδιων τῶν κολλεγίων. Ἄς μοῦ ἐπιτραπεῖ ν' ἀφιερώσω τό ὑπόλοιπο τοῦ μικροῦ αὐτοῦ βιβλίου σ' αὐτό τό θέμα.

10

Δυό ἁπλές προτάσεις

Ὁ Τζάκ Μπάρζαν, ὁ Κοσμήτορας τοῦ Πανεπιστημίου Κολόμπια, πρόβλεψε τό τέλος τοῦ κολλεγίου θεωρητικῶν σπουδῶν. Μᾶς εἶπε πώς δέν μπορεῖ νά ἐπιβιώσει κάτω ἀπό τό βάρος πού δίνουμε στήν τεχνική καί ἐπαγγελματική ἐκπαίδευση καί στίς ἐπιστημονικές ἀναζητήσεις πού χρηματοδοτοῦνται ἀφειδῶς ἀπό Ἑταιρεῖες, Ἱδρύματα, καθώς καί ἀπό τό ἴδιο τό Κράτος.

Νομίζω πώς ἡ πρόβλεψή του ἐπαληθεύτηκε — δέν εἶμαι βέβαιος ἄν λυπᾶμαι γι' αὐτό. Ἄν πρόκειται νά ὑπάρξει μιά ἀναγέννηση τῆς ἀληθινῆς παιδείας σ' αὐτή τή χώρα, ἡ μορφή καί οἱ ἐπιδιώξεις της δέν πρέπει νά μοιάζουν μ' αὐτές πού ἔχουμε συνηθίσει. Δέν νομίζω ὅμως ὅτι ὁ Κοσμήτωρ ἀντιλαμβάνεται ἀπόλυτα τίς αἰτίες ἤ τήν ἔνταση τῆς κατάρρευσης, γιατί αὐτή ἀκριβῶς ἡ κοινωνική ροπή γιά ἐπαγγελματική ἐκπαίδευση καί χρηματοδοτούμενες ἔρευνες, ἐκφράζει τό τέλος ὄχι μονάχα τῶν κολλεγίων ἀλλά καί τῶν πανεπιστημίων, ὡς σχολῶν γιά ἐλεύθερους ἐπαγγελματίες, ὡς κοινοτήτων σοφῶν καί ὡς κέντρων ἐλεύθερης γνώσης. Τό κρίσιμο θέμα δέν εἶναι ἡ ἀλλαγή ἀπό τήν «γενική» παιδεία στήν «ἐξειδίκευση», καί δέν ὑπάρχει τίποτε ἐσφαλμένο στό γεγονός ὅτι οἱ ἐπιστῆμες ἔχουν πρωτεύουσα θέση στόν κύκλο σπουδῶν, μιά πού ἡ φύση τοῦ περιβάλλοντός μας εἶναι ἐπιστημονική. Τά μεσαιωνικά πανεπιστήμια ἦταν κυρίως ἐπαγγελματικές σχολές στίς ὁποῖες δέσποζε ἕνα εἶδος μεταφυσικῆς ἐπιστήμης σύμφωνα μέ τό πνεῦμα τῆς ἐποχῆς. Τό κρίσιμο θέμα εἶναι τό πέρασμα ἀπό τόν οὑμανισμό τῶν ἀνεξάρτητων συντεχνιῶν τῶν ἀκαδημαϊκῶν δασκάλων, ἀνεξάρτητα ἄν αὐτοί ἀσχολοῦνταν μέ τίς ἐλεύθερες σπουδές ἤ τά ἐπαγγέλματα, σ' ἕνα σύστημα τεχνικισμοῦ γιά χάρη τῆς ἐθνικῆς οἰκονομίας καί πολιτικῆς. Τά μεσαιωνικά ἐπαγγέλματα καί εἰδικότητες στηρίζονταν πάνω σ' ἕναν ἰδεατό κόσμο πού ἐπέ-

τρεπε τήν ἐπικοινωνία, πού εἶχε μιά παγκοσμιότητα, καί μέσα στόν ὁποῖο — σ' ἕνα μεγάλο βαθμό — τά ἐπαγγέλματα ἦταν, κατά περίεργο τρόπο, αὐθόρμητα κι ἐλεύθερα. Ἡ δική μας γνώση γίνεται ὁλοένα καί περισσότερο ἀποσπασματική καί προκαθορισμένη.

Ἡ ἐκπαιδευτική μας πραγματικότητα μπορεῖ νά διαπιστωθεῖ στήν πράξη ἀπό τήν παροῦσα μορφή τοῦ σχολικοῦ προγράμματος, τῶν διαγωνισμάτων καί τῆς βαθμολόγησης. Ἄν ὁ Ντήν Μπάρζαν ἐνδιαφέρεται νά κάμει κάποια ἀλλαγή, μπορεῖ ν' ἀρχίσει ἀπό ἐδῶ.

Ἄς μοῦ ἐπιτραπεῖ νά ὑπενθυμίσω τά γεγονότα. Ἀπό τήν πρώιμη παιδική ἡλικία, οἱ νέοι ὑπόκεινται στή διαρκῶς ἐντεινόμενη πίεση τῶν σχολικῶν ἀπαιτήσεων. Ἐλάχιστη προσοχή δίνεται στήν ἀτομική πρόοδο τοῦ καθενός, στόν ρυθμό ἤ στήν ἐκλογή, καί καμιά ἀπολύτως στήν ἀνακάλυψη τῆς ταυτότητάς του ἤ στήν ἀφιέρωσή του σέ πνευματικούς στόχους. Ἡ ἱκανότητά του στά τέστ καί ὁ μανιώδης συναγωνισμός γιά ὑψηλούς βαθμούς, ἀποτελοῦσε μιά προσπάθεια ἀναρρίχησης στίς πλουσιοπάροχα ἀμειβόμενες θέσεις τῶν διαφόρων ἐπιχειρήσεων μεταξύ τῶν ὁποίων συγκαταλέγονται καί οἱ σχολικές. Σ' αὐτή τήν κούρσα ταχύτητας, ὁ χρόνος εἶναι κυριολεκτικά χρῆμα. Οἱ νέοι τῆς μεσοαστικῆς τάξης — ἤ οἱ γονεῖς τους — σκεφτόμενοι ρεαλιστικά διαλέγουν τίς Προωθημένες Θέσεις καί σπεύδουν νά πάρουν μέρος ἐθελοντικά στούς διάφορους διαγωνισμούς πού ὀργανώνει τό κράτος. Οἱ νέγροι γονεῖς ἐπιθυμοῦν τό ἴδιο γιά τά παιδιά τους, ἄσχετο ἄν τά παιδιά αὐτά δείχνουν λιγότερο διατεθειμένα γιά συνεργασία.

Εἶναι ἀπογοητευτικό — ἀλλά ὄχι ἐκπληκτικό — πού τά κολλέγια καί τά πανεπιστήμια συνεργάζονται σ' αὐτή τήν πνευματική καταστροφή μέ τήν ἐπινόηση τῶν τέστ καί τοῦ σχολικοῦ προγράμματος γιά τό πέρασμα αὐτῶν τῶν τέστ. Αὐτό τούς καθιστᾶ συνένοχους τῆς ἴδιας τῆς πνευματικῆς τους καταστροφῆς, πράγμα ὡστόσο ὄχι περίεργο, μιά πού τά μεγαλεῖα καί τό χρῆμα τήν προϋποθέτουν. Δέν τρέφω καμιά ἐλπίδα ὅτι τά ἱδρύματα αὐτά θά θελήσουν στό προσεχές μέλλον νά ἐπιστρέφουν στά πρωταρχικά τους καθήκοντα: στήν προώθηση δηλαδή τῆς ἀφιλοκερδοῦς μάθησης, στήν παροχή ἑνός ἀληθινοῦ προτύπου γνώσης, στή διαπαιδαγώγη-

ση τῶν νέων γιά νά γίνουν ἐλεύθεροι πολίτες καί ἐλεύθεροι ἐπαγγελματίες...

Θά ρωτήσει πιθανόν κάποιος: «Θά *μποροῦσαν* τά κολλέγια καί τά πανεπιστήμια νά κάνουν διαφορετικά ἔστω καί ἄν τό ἤθελαν;» Καί βέβαια θά μποροῦσαν. Τά περισσότερα ἀπ' αὐτά εἶναι αὐτόνομες ἐπιχειρήσεις. Ἄς μοῦ ἐπιτραπεῖ ἐδῶ νά ὑποβάλλω δυό μετριοπαθεῖς προτάσεις πού θά μποροῦσαν νά ἐφαρμοστοῦν σχεδόν ἀμέσως, πού δέν συνεπάγονται κανένα κίνδυνο καί πού θά μποροῦσαν νά βελτιώσουν κατά πολύ τά ἀκαδημαϊκά αὐτά ἱδρύματα καί νά τά καταστήσουν κατά πολύ ἐλεύθερα στή σχέση τους μέ τήν κοινωνία.

Πρώτη Πρόταση: ἄς ὑποθέσουμε ὅτι μισή ντουζίνα ἀπό τά πιό ἀξιόλογα κολλέγια θεωρητικῶν σπουδῶν (ἄς ποῦμε τά Amherst, Swarthmore, Connecticut, Weslyan, Carleton, κλπ.) ἀνάγγελναν ὅτι μέ τήν ἔναρξη τοῦ 1966 ἔβαζαν σάν προϋπόθεση φοίτησης μιά διετή περίοδο ὡριμαστικῆς δραστηριότητας μετά τό τέλος τοῦ γυμνασίου. Αὐτή τή στιγμή, τά κολλέγια αὐτά ἔχουν πέντε φορές περισσότερες αἰτήσεις γιά ἐγγραφή ἀπό τά ἄλλα καί δέν ἐπρόκειτο νά τούς λείψουν οἱ ὑποψήφιοι *ὁποιεσδήποτε* προϋποθέσεις ἐγγραφῆς καί νά ἔθεταν. Παράλληλα ἔχουν σαφῶς κηρυχτεῖ ὑπέρ τοῦ περιορισμοῦ τῆς ἐπέκτασής τους.

Ὁ ὅρος «ὡριμαστική δραστηριότητα» θά μποροῦσε νά σημαίνει: α) ἐργασία πρός τό ζεῖν, ἰδιαίτερα ἄν ἡ ἐργασία ἔχει ἐξευρεθεῖ χωρίς τίς μεσολαβήσεις τῶν «γνωριμιῶν» καί τῶν συνδέσεων· β) κοινωνική ὑπηρεσία, ὅπως ἡ Κίνηση Σπουδαστῶν τοῦ Βορρᾶ, ἡ ἐθελοντική ἐργασία σέ νοσοκομεῖα ἤ φιλανθρωπικά ἱδρύματα, ἡ συμμετοχή στά Σώματα Εἰρήνης· γ) ὁ στρατός (παρόλο πού εἶμαι εἰρηνιστής καί θά προέτρεπα ἕνα νέο νά κρατηθεῖ ἔξω ἀπό τό Στρατό)· δ) ἕνα ταξίδι πού ἔγινε μέ συγκεκριμένο σκοπό καί ἀνταποκρίνεται στίς ἀπαιτούμενες προϋποθέσεις· ε) ἀνεξάρτητη ἀπασχόληση μέ τήν τέχνη, τήν ἐπιχείρηση ἤ τήν ἐπιστήμη, μακριά ἀπό τό σπίτι ἀλλά μέ ὁρισμένες ἀπτές ἀποδείξεις τοῦ χρόνου πού ἀναλώθηκε γι' αὐτή τήν ἀπασχόληση.

Ὁ σκοπός αὐτῆς τῆς πρότασης ἔχει δύο ὄψεις: ἀπό τή μιά, ἀποβλέπει νά ἐφοδιάσει τό σπουδαστή μέ ἀρκετή ἐμπειρία ζωῆς ὥστε νά εἶναι διδάξιμος στό κολλεγιακό ἐπίπεδο, ἰδιαίτερα ἄν ἀ-

σχοληθεῖ μέ τίς κοινωνικές ἐπιστῆμες καί τίς κλασικές σπουδές, καί ἀπό τήν ἄλλη, νά σπάσει τήν τροχοπέδη δώδεκα χρόνων σχολικῆς δραστηριότητας σέ ὑποχρεωτικά μαθήματα πού ἀπέβλεπαν στή βαθμολογία, ὥστε ὁ σπουδαστής νά μπορέσει νά πλησιάσει τίς κολλεγιακές του σπουδές μέ κάποιο ἐσωτερικό κίνητρο καί κατά συνέπεια νά γίνει ἱκανός ν' ἀφομοιώσει κάτι πού ἐνδέχεται νά τόν ἀλλάξει. Πολλοί δάσκαλοι θυμοῦνται μέ νοσταλγία τούς ὥριμους φοιτητές πού ξεπήδησαν ἀπό τό Νομοσχέδιο πού ἀφοροῦσε τήν παροχή ὑποτροφίας στούς φαντάρους, ἄν καί εἶναι σίγουρο ὅτι ἕνας μεγάλος ἀριθμός ἀπ' αὐτούς εἶχαν ὑποστεῖ τραυματικές ψυχώσεις.

Ἕνα δευτερεῦον πλεονέκτημα τοῦ σχεδίου αὐτοῦ θά ἦταν ἡ ἀπαλλαγή τῶν κολλεγίων ἀπό τή μάταιη καί ὑποκριτική προσπάθεια νά ὑποκαταστήσουν τήν πατρική ἐξουσία στά θέματα τῆς ἠθικῆς. Ἄν οἱ νέοι ἔχουν ἐργαστεῖ γιά νά ζήσουν, ἔχουν ταξιδέψει σέ ξένα μέρη ἤ ὑπηρετήσει στό στρατό, τό κολλέγιο μπορεῖ νά συμπεράνει ὅτι εἶναι σέ θέση νά προστατεύσουν οἱ ἴδιοι τόν ἑαυτό τους.

Ἡ ἀμερικάνικη παράδοση τῶν κολλεγίων γιά ἐφήβους εἶχε κάποιο νόημα ὅταν τό σχολικό πρόγραμμα ἦταν ἀφιερωμένο κατά μέγα μέρος στούς κλασικούς, τήν Ἱστορία καί τά μαθηματικά, πού διδάσκονταν μέ δογματικό τρόπο μέσα σέ μιά ἀτμόσφαιρα σεμιναρίου καί σέ μιά ἐλίτ πού πίστευε πώς ἐκπλήρωνε ἕνα δίκαιο κοινωνικό ρόλο. Ἡ σημερινή κολλεγιακή διδασκαλία προσπαθεῖ νά εἶναι κάτι διαφορετικό: δίνει ἔμφαση στή μέθοδο, στό ἐξωσχολικό διάβασμα, στήν κριτική καί τήν ἔρευνα, καί προσφέρει μιά κλίμακα ἐκλογῆς ἤ προοπτικῶν ἐντελῶς παραπλανητική γιά τούς περισσότερους δεκαεφτάχρονους νέους. Κατά ἕναν περίεργο τρόπο, ἡ σημερινή κυριαρχία τῶν μαθηματικῶν καί τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν ἔχει σάν ἀποτέλεσμα μιά ἀκόμα μικρότερη ὡρίμανση τῶν σπουδαστῶν, ἄν καί ἔχει θολώσει τήν ἀληθινή εἰκόνα τοῦ ἀνεπίδεκτου τῶν μαθητῶν καί τῶν δυσχερειῶν τοῦ καθηγητῆ. *Εἶναι* δυνατό νά διδάξεις μαθηματικά καί φυσική στ' ἀγόρια καί στά κορίτσια, ἰδιαίτερα στ' ἀγόρια. Ἡ ἀφαιρετικότητα τῶν μαθημάτων αὐτῶν ταιριάζει στήν ἐγρήγορση καί στή σχηματοποιητική ἱκανότητα τοῦ μυαλοῦ τους, πολύ περισσότερο μάλιστα ἄν ἡ διδασκα-

λία ἀντιμετωπίζει τήν ἐπιστήμη σάν ὄργανο γιά νά λύνει σπαζοκεφαλιές. Δέν εἶναι δυνατό ὅμως νά διδάξεις κοινωνιολογία, ἀνθρωπολογία ἤ παγκόσμια λογοτεχνία στά παιδιά, γιατί δέν ἔχουν ἐμπειρία καί κριτική ἀντίληψη. Ὅταν γίνεται αὐτό, τό μήνυμα εἶναι ἁπλῶς λεκτικό. Ἡ τραχύτητα τῶν γεγονότων καί ἡ σχετικότητα τῶν ἠθῶν πού ἀποκαλύπτουν οἱ παραπάνω ἐπιστῆμες εἶναι ἐνδεχόμενο νά προκαλέσουν ἀναστάτωση καί νά σοκάρουν τά παιδιά. Θεωρούμενα σάν «ὑποχρεωτική ὕλη» (ὅπως σίγουρα θά τά ἐκλάβουν οἱ ἀπόφοιτοι τῶν γυμνασίων), τά πολύτομα ἐπιστημονικά ἐγχειρίδια εἶναι ἀδύνατο ν' ἀφομοιωθοῦν καί σχολιάζονται μηχανικά. Πιθανόν ὡστόσο, ὁρισμένοι περισσότερο ὥριμοι φοιτητές, νά εἶναι σέ θέση νά τά θεωρήσουν καί σάν βιβλία. Μέ δυό λόγια, μερικοί νεαροί ἀετονύχηδες πού βρῆκαν τήν ταυτότητά τους σάν μαθηματικοί, χημικοί ἤ ἠλεκτρονικοί, μποροῦν θαυμάσια νά μποῦν στό Τεχνολογικό Ἰνστιτοῦτο τῆς Μασσαχουσέτης ἀπό τήν ἡλικία τῶν δεκαπέντε ἐτῶν. Τά κολλέγια ἐλευθέρων σπουδῶν, πού ἐνδιαφέρονται βασικά νά δημιουργήσουν πολίτες καί πολιτικούς, κοινωνικούς ἐπιστήμονες καί κοινωνικούς ἐπαγγελματίες, σοφούς καί ἀνθρώπους τῶν γραμμάτων, ἀπαιτοῦν περισσότερη ὡριμότητα. Ἄν ἡ μέση ἡλικία εἰσαγωγῆς ἦταν μεγαλύτερη, τά κολλέγια αὐτά θά μποροῦσαν ἐπίσης ν' ἀποτελέσουν τό ἑπόμενο βῆμα γιά πολλούς φοιτητές πού ἀπογοητεύθηκαν ἀπό τόν ἐπιστημονικό τους κλάδο καί οἱ ὁποῖοι δύσκολα θά μποροῦσαν νά ξαναγυρίσουν στή θέση τῶν δεκαεφτάρηδων. (Μιά πολύ μεγάλη ὁμάδα ἀπ' αὐτούς στρέφονται ἀπό τίς φυσικές ἐπιστῆμες στίς κοινωνικές καί ἀνθρωπιστικές ἐπιστῆμες.)

Σ' ὁλόκληρο τό ἐκπαιδευτικό μας σύστημα ὑπάρχει ἀπελπιστική ἀνάγκη γιά ἐκπαιδευτική ποικιλία καί χρονικά περιθώρια μέσα στά ὁποῖα οἱ νέοι νά μποροῦν ν' ἀνακαλύψουν τόν ἑαυτό τους. Ἄν πρόκειται ν' ἀπαιτοῦμε τόσο παρατεταμένη φοίτηση, ὅπως κάνουμε τώρα, πρέπει νά διευθετήσουμε ἔτσι τά πράγματα ὥστε νά ὑπάρχουν ἐλαστικότερα περιθώρια καί ἐναλλακτικές λύσεις, διαφορετικά ἡ ἐκπαίδευση ὁδηγεῖ ἀναπόφευκτα σέ ἠθικό καί πνευματικό κλονισμό καί σέ στρατιωτικοποίηση. Κατά τή γνώμη μου ὡστόσο, περισσότερο λογικό εἶναι νά καταστήσουμε παιδαγωγικό πλαίσιο ὁλόκληρη τήν κοινωνία καί τό περιβάλλον. ἀφήνοντας

τά σχολεῖα νά παίζουν τόν πιό ἰδιαίτερο καί παραδοσιακό τους ρόλο: νά παρέχουν δηλαδή ἐντατική διδασκαλία σ' ἐκείνους πού τήν ἔχουν ἀνάγκη καί τήν ἐπιδιώκουν ἤ ν' ἀποτελοῦν καταφύγιο ἐκείνων πού ἔχουν προδιάθεση γιά μόρφωση.

Ἡ ἄλλη πρότασή μας εἶναι ἁπλούστερη καί καθόλου καινοφανής. Ἄς ἐπιτρέψουμε σέ μερικά ἀπό τά πλέον διακεκριμένα πανεπιστήμια (τοῦ Σικάγου, τοῦ Στάνφορντ, τοῦ Ἄιβυ Λήγκ) νά καταργήσουν τή βαθμολογία καί νά χρησιμοποιοῦν τά τέστ ἀποκλειστικά καί μόνο γιά παιδαγωγικούς σκοπούς, ὅπως οἱ δάσκαλοι βλέπουν πώς ἁρμόζει.

Ὅσοι γνωρίζουν τόν φρενήρη ρυθμό τῶν σύγχρονων σχολείων, θά καταλάβουν τή μεταστοιχείωση τῶν ἀξιῶν πού θά ἐπιφέρει αὐτή ἡ μετριοπαθής καινοτομία. Γιά τούς περισσότερους φοιτητές, ὁ συναγωνισμός γιά τούς βαθμούς ἀποτελεῖ τήν οὐσία τοῦ σχολείου. Ὁ ἀφελής δάσκαλος τονίζει τήν ὁμορφιά τοῦ μαθήματος καί τήν εὐφυΐα τῆς ἔρευνας· ὁ εὐφυής φοιτητής ρωτάει ἄν θά τοῦ ἀνατεθεῖ αὐτή ἡ ἔρευνα κατά τίς τελικές ἐξετάσεις.

Ἄς μοῦ ἐπιτραπεῖ ν' ἀσχοληθῶ μέ μιά ἀντίρρηση πού ἔχει ἕναν ἐκπληκτικά μεγάλο ἀριθμό ὀπαδῶν. Νομίζω πώς ἡ μεγάλη πλειοψηφία τῶν καθηγητῶν συμφωνεῖ ὅτι ἡ βαθμολόγηση παρεμποδίζει τή διδασκαλία καί δημιουργεῖ ἕνα κακό πνεῦμα μεταξύ τῶν φοιτητῶν πού φτάνει μέχρι τήν ἀντιγραφή καί τή λογοκλοπή. Ἔχω μπροστά μου τή συλλογή δοκιμίων, Examining in Harvard College, πού συμφωνεῖ σ' αὐτό. Παράλληλα ὅμως οἱ καθηγητές διαβεβαιώνουν ὅτι ἡ βαθμολογία εἶναι ἀναπόφευκτη, γιατί μέ ποιό ἄλλο τρόπο οἱ σχολές ἀποφοίτων, τά διάφορα ἱδρύματα καί οἱ ἑταιρίες θά *ξέρουν* ποιόν νά δεχτοῦν, νά βραβεύσουν, νά προσλάβουν; Πῶς θά ξέρουν οἱ κυνηγοί ταλέντων ποιόν νά διαλέξουν;

Βάζοντας βέβαια τούς ὑποψήφιους νά κάνουν τέστ, σύμφωνα μέ τίς ἀπαιτήσεις τῆς ἐνδιαφερόμενης ἐπιχείρησης, ὅπως ἀκριβῶς κάνουν καί οἱ ὑποψήφιοι γιά τίς Δημόσιες Ὑπηρεσίες ἤ αὐτοί πού ζητοῦν ἄδεια γιατροῦ, δικηγόρου ἤ ἀρχιτέκτονα. Γιατί ὅμως θά πρέπει οἱ καθηγητές τοῦ Χάρβαρντ νά κάνουν τά τέστ *γιά* τίς ἑταιρίες καί τίς σχολές διπλωματούχων;

Ἡ ἀντίρρηση εἶναι κωμική. Ὁ Ντήν Χουίτλα, ἐπικεφαλῆς τοῦ Γραφείου τῶν Τέστ τοῦ Χάρβαρντ, σημειώνει ὅτι τά τέστ σχολικῆς

ἱκανότητας πού χρησιμοποιοῦνται γιά ἐγγραφή στό Χάρβαρντ εἶναι ἕνας ἄριστος δείκτης γιά ὅ,τι ἔχει σχέση μέ τή συνολική λειτουργία τοῦ Χάρβαρντ, καί ὅτι εἶναι πολύ καλύτερα ἀπό τούς γυμνασιακούς βαθμούς ἤ ἀπό τίς ἰδιαίτερες σχολικές βαθμίδες τοῦ Χάρβαρντ. Προφανῶς ὅμως, τά τέστ γιά τήν εἴσοδο στά κολλέγια εἶναι κομμένα καί ραμμένα πάνω στό πρότυπο πού ἀπαιτεῖ τό Χάρβαρντ καί ἄλλα παρόμοια ἱδρύματα. Μέ τήν ἴδια λογική, δέν θά ἦταν καλύτερο ἕνας ἐργοδότης νά ὑποβάλλει τό δικό του τέστ ἱκανότητας γιά ἐργασία στόν ὑποψήφιο, παρά νά στηρίζεται στίς παραξενιές τῶν διάφορων τμηματαρχῶν τοῦ Χάρβαρντ; Πραγματικά, ἀμφιβάλλω ἄν πολλοί ἐργοδότες κάνουν τόν κόπο νά κοιτάξουν αὐτούς τούς βαθμούς. Αὐτό πού τούς ἐνδιαφέρει ἁπλῶς εἶναι τό δίπλωμα τοῦ Χάρβαρντ, ἀνεξάρτητα ἀπό τή βαθμολογία του. Οἱ βαθμοί ἔχουν ἰδιαίτερη σημασία στίς σχολές ἀποφοίτων, ἀλλά ἐδῶ, ὅπως καί ἀλλοῦ, τό σύστημα λειτουργεῖ κυρίως γιά τόν ἑαυτό του.

Θά πρέπει νά ὑπενθυμίσουμε στούς σοφούς μας τό ἱστορικό τῶν Ἐξετάσεων. Στό μεσαιωνικό πανεπιστήμιο, ὁλόκληρη ἡ ἐξαντλητική δοκιμασία τοῦ ὑποψήφιου ἀπέβλεπε στό ἄν θά γίνει δεχτός ἤ ὄχι σάν ἰσότιμο μέλος. Οἱ συζητήσεις καί οἱ διαλέξεις γιά τό δίπλωμα ἦταν ἀκριβῶς αὐτό: ἕνα ἀριστούργημα γιά νά μπεῖς στή συντεχνία. Δέν γίνονταν συγκριτικές ἀξιολογήσεις· δέν γινόταν ξεσκαρτάρισμα καί ἐπιλογή γιά κάποιον ἐξωσχολικό προμηθευτή ἀδειῶν ἤ ἐργοδότη· κι οὔτε βέβαια ὄρθωναν τόν ἕνα φοιτητή ἐνάντια στόν ἄλλο σέ ἕναν ἀπεχθή συναγωνισμό. Ἡ ἐντύπωσή μου εἶναι ὅτι οἱ ἄνθρωποι τοῦ μεσαίωνα ἤξεραν τί σημαίνει ἕνα καλό ἐπάγγελμα, ἐνῶ ἐμεῖς δέν ξέρουμε καί γι' αὐτό ἀνταγωνιζόμαστε μεταξύ μας. Ἀλλά, ὅσο περισσότερη ἔκταση θά παίρνει ἡ ἀκατάλληλη ἀνταγωνιστική ἀξιολόγηση, τόσο καί λιγότερο θά γινόμαστε ἱκανοί νά τό μάθουμε. [. . .]

Πιθανόν ἐκεῖνοι πού θ' ἀντιδράσουν περισσότερο στήν κατάργηση τῆς βαθμολογίας, εἶναι οἱ φοιτητές καί οἱ γονεῖς τους. Οἱ γονεῖς μποροῦν ἁπλῶς ν' ἀγνοηθοῦν: ἡ ἀνυπομονησία τους ἔχει ἤδη προξενήσει ἀρκετή ζημιά. Ὅσο γιά τούς φοιτητές, νομίζω ὅτι πρωταρχικό ἔργο καί καθῆκον τοῦ πανεπιστημίου εἶναι νά τούς ἀπαλλάξει ἀπό τά «στηρίγματά» τους (δηλαδή ἀπό τίς ἐξωτερικές

ἐκτιμήσεις καί κίνητρα πού τούς δεσμεύουν) καί νά τούς ὑποχρεώσει ν' ἀντιμετωπίσουν τό δύσκολο ἐγχείρημα πού ἔχουν ἀναλάβει: ὥσπου τελικά ν' ἀφομοιωθοῦν μαζί του.

Ἕνα θλιβερό ἀποτέλεσμα τῆς βαθμολόγησης εἶναι ἡ ἐκμηδένιση τῶν ποικίλων χρήσεων τοῦ τέστ. Τό τέστ, τόσο γιά τόν φοιτητή ὅσο καί γιά τόν καθηγητή, εἶναι ἕνα μέσο δόμησης ἀλλά καί διαπίστωσης τῶν ἐλλείψεων ἤ τῶν λαθῶν, καθώς καί τῶν στοιχείων πού ἔχουν ἀφομοιωθεῖ καί μποροῦν νά θεωρηθοῦν σάν δεδομένα. Ἡ ἀνασκόπηση — συμπεριλαμβανομένης καί τῆς ἐντατικῆς — εἶναι ἕνα μέσο συνένωσης τῶν στοιχείων ἀπ' ὅπου προκύπτουν σπίθες συνοπτικῆς γνώσης.

Ὑπάρχουν πολλοί θετικοί λόγοι πού ἐπιβάλλουν τά τέστ, καθώς καί ἀρκετά εἴδη τέστ. Ἄν ὅμως ὁ στόχος τοῦ τέστ εἶναι ν' ἀνακαλύψει τήν ἀδυναμία τοῦ μαθητῆ, ποιός εἶναι ὁ σκοπός τῆς χαμηλῆς βαθμολόγησης καί τῆς τιμωρίας ἄν ὄχι ἡ ὤθηση τοῦ φοιτητῆ νά κρύψει τήν ἀδυναμία του καταφεύγοντας σέ «κοπίνες» καί ἀντιγραφές; Φυσικός καρπός τῆς σύνθεσης εἶναι ἡ ἴδια ἡ ὀξύνοια καί ὄχι ὁ βαθμός πού σοῦ παρέχουν γι' αὐτή. Στό σημαντικό θέμα τῆς τοποθέτησης, ἄν καταφέρει κανείς νά πείσει τό φοιτητή ὅτι τόν ὑποβάλλει σέ τέστ ὄχι γιά νά τόν βαθμολογήσει καί νά κάνει ἀπεχθεῖς συγκρίσεις, ἀλλά γιά τό δικό του τό καλό, εἶναι βέβαιο ὅτι ὁ φοιτητής θά ἐπιδιώξει τό δικό του ἐπίπεδο, ὅπου εἶναι ἱκανός νά συναγωνιστεῖ μέ τούς ἄλλους, παρά ὅτι θά προσπαθήσει νά ξεφύγει. Ἄν ὁ φοιτητής τολμήσει νά δεχτεῖ τόν ἑαυτό του ὅπως εἶναι, ὁ βαθμός τοῦ δασκάλου, σέ σύγκριση μέ τή δική του αὐτεπίγνωση, ἀποτελεῖ ἕνα ἐντελῶς ἀκατάλληλο ὄργανο. Στά πανεπιστήμιά μας ὅμως, ἡ ἐνθάρρυνση τῶν φοιτητῶν νά συνειδητοποιήσει τή σύγχυσή του, εἶναι κάτι σπάνιο. Σέ ἀντίθεση μέ τόν Σωκράτη, οἱ καθηγητές μας ἔχουν μεγαλύτερη ἐμπιστοσύνη στίς μηχανικές διαδικασίες, παρά στό φιλότιμο τοῦ νέου καί στόν εἰλικρινή του ἰδεαλισμό.

Πολλοί φοιτητές εἶναι τεμπέληδες καί οἱ καθηγητές προσπαθοῦν νά τούς παρακινήσουν σ' ἐργασία μέ τήν ἀπειλή τῆς βαθμολογίας. Ἡ μέθοδος αὐτή, μακροπρόθεσμα, πρέπει νά κάνει περισσότερο κακό παρά καλό. Ἡ τεμπελιά εἶναι μιά ἄμυνα τοῦ χαρακτήρα. Μπορεῖ νά εἶναι ἕνας τρόπος ν' ἀποφύγει κανείς τή γνώση,

ὥστε νά προστατεύσει τήν ἰδέα του ὅτι εἶναι ἤδη τέλειος (πιό βαθύτερα: ν' ἀποφύγει τήν ἀπελπισία τῆς ἐπίγνωσης ὅτι *ποτέ* δέν μπορεῖ κανείς νά εἶναι). Μπορεῖ ἀκόμα νά εἶναι ἕνας τρόπος ν' ἀποφύγει ἀκριβῶς τόν κίνδυνο τῆς ἀποτυχίας καί τῆς χαμηλῆς βαθμολόγησης. Μερικές φορές εἶναι ἕνας εὐγενικός τρόπος ἄρνησης, ἕνα «Δέν θέλω». Καί ἀναρωτιέται κανείς: ἀφοῦ τίς καταστάσεις αὐτές τίς δημιουργοῦν, κατά κύριο λόγο, οἱ αὐταρχικές ἀπαιτήσεις τῶν ἐνήλικων, γιατί συνεχίζεται αὐτή ἡ τραυματική μεθοδολογία; Εἶναι καιρός πιά νά καταλάβουμε ὅτι πρέπει νά χειριζόμαστε τά παιδιά σάν μεγάλους. Ἄλλο πράγμα εἶναι νά διώχνεις θαρραλέα ἀπό τήν τάξη σου ἕνα παιδί πού δέν κάνει τίποτα, καί ἐντελῶς διαφορετικό νά τό ρίχνεις ὑπεροπτικά κάτω ἀπό τή βάση.

Καί τό σημαντικότερο ἀπ' ὅλα: Εἶναι συχνά φανερό ὅτι ἡ ἀποφυγή τῆς ἐργασίας, ἰδιαίτερα ἀπό τούς ἔξυπνους νέους ἀνθρώπους πού μπαίνουν στά μεγάλα πανεπιστήμια, σημαίνει ἀκριβῶς τά ἑξῆς: «Ἡ δουλειά αὐτή δέν μοῦ ταιριάζει, δέν μοῦ ταιριάζει αὐτό τό θέμα», ἤ «ὄχι αὐτή τήν ἐποχή», ἤ «ὄχι σ' αὐτό τό σχολεῖο», ἤ «σέ κανένα σχολεῖο». Ὁ φοιτητής ἐνδέχεται νά μήν εἶναι πολύ μελετηρός ἤ νά ἔχει κουραστεῖ ἀπό τό σχολεῖο. Ἴσως ἡ ἐξέλιξή του θἄπρεπε νά πάρει ἄλλη κατεύθυνση. Δυστυχῶς ὅμως, ἄν ἕνας τέτοιος φοιτητής εἶναι ἔξυπνος καί ταυτόχρονα ὄχι βέβαιος γιά τόν ἑαυτό του, μπορεῖ νά ἀγωνιστεῖ γιά νά περάσει στίς ἐξετάσεις, πράγμα πού τόν ἀποπροσανατολίζει. Λυπᾶμαι, γιατί αὐτό πού περιγράφω ἀποτελεῖ μιά συνηθισμένη κατάσταση. Φανταστεῖτε τί σπατάλη νεανικῆς δραστηριότητας καί ἐκπαιδευτικῆς προσπάθειας! Αὐτός ὁ φοιτητής, δέν θά διατηρήσει τίποτα μέσα του ἀπό τήν ὕλη πού «πέρασε».

Κατά εἰρωνική συγκυρία, καί τό ἀντίθετο εἶναι κάτι πού συμβαίνει συχνά. Ἕνας φοιτητής πού εἶναι ἕτοιμος καί πρόθυμος νά μάθει μέσα στό πλαίσιο τοῦ σχολείου, ἀπορρίπτεται μηχανιστικά γιατί δέν τά κατάφερε στίς ἐξετάσεις. Ἕνας καλός δάσκαλος εἶναι σέ θέση νά κατανοήσει αὐτή τήν κατάσταση, ἐνῶ ὁ κομπιούτερ ὑπαγορεύει ξερά τήν ἐτυμηγορία του.

11

Μιά συνηθισμένη περίπτωση

Γιά νά συνοψίσουμε τίς θλιβερές αὐτές παρατηρήσεις γύρω ἀπό τά ἀμερικάνικα σχολεῖα στά μέσα τοῦ εἰκοστοῦ αἰώνα, ἄς ἐξετάσουμε μιά συνηθισμένη περίπτωση. Ἄς δοῦμε ἕνα νέο μέσα στήν αἴθουσα διδασκαλίας ἑνός κολλεγίου. Ὁ ἴδιος δέν εἶναι συνηθισμένος, γιατί ὁ κάθε ἄνθρωπος εἶναι μοναδικός, ἀλλά ἡ περίπτωσή του εἶναι συνηθισμένη. Τό πρόσωπό του εἶναι ἐντελῶς ἀνέκφραστο ἀλλά κάθεται στή μεσαία σειρά καί ὄχι, ὅπως μερικοί ἄλλοι, στήν τελευταία, πού βρίσκεται κοντά στήν πόρτα, καί εἶναι ἕτοιμοι νά τό σκάσουν. Ἄς ἐπαναλάβουμε μερικά σημαντικά πράγματα πού ἔχουν σχέση μέ τήν τωρινή του κατάσταση — εἶναι προφανῆ καί καθόλου περίεργα.

Βρίσκεται στό πρῶτο του ἔτος, πράγμα πού σημαίνει ὅτι, παραλείποντας τό νηπιαγωγεῖο, ἔχει περάσει σέ μιά παρόμοια αἴθουσα δεκαπέντε περίπου χρόνια πού διακόπτονταν μόνο ἀπό τίς καλοκαιρινές διακοπές. Ἡ σχολική φοίτηση ὑπῆρξε μέχρι τώρα ἡ σοβαρή πλευρά τῆς ζωῆς του καί αὐτή συνίστατο στό ν' ἀκούει κάποιον ἐνήλικο νά τοῦ μιλάει καί νά ἀσχολεῖται μέ καθορισμένα μαθήματα. Ὁ νέος δέν ἔχει ποτέ μέχρι τώρα ἀναθέσει στόν ἑαυτό του μιά σοβαρή ἀσχολία. Μερικές φορές, σάν παιδί, νόμισε πώς μποροῦσε νά κάνει κάτι ἀπό μόνος του, ἀλλά οἱ μεγάλοι τόν διέκοπταν καί τόν ἀποθάρρυναν.

Εἶναι ἔξυπνος: μπορεῖ νά ἐπεξεργάζεται μαθηματικούς τύπους καί νά θυμᾶται ἀποφθέγματα, κι ἔχει μπεῖ σ' ἕνα πολύ γνωστό κολλέγιο. Κατά τή διάρκεια τοῦ τελευταίου του ἔτους στό γυμνάσιο, πῆρε καλούς βαθμούς σέ μιά σειρά ἀπό ξεθεωτικά τέστ πανεθνικῆς κλίμακας. Στό κολλέγιο πού βρίσκεται τώρα, κατάφερε νά διασωθεῖ παρόλο πού τό ποσοστό φθορᾶς εἶναι σχεδόν 40%. Τοῦ ἔδωσαν μάλιστα καί κάποια ὑποτροφία. Κι ὅμως, ὅπως συμβαίνει

συνήθως, δέν τοῦ ἀρέσουν τά βιβλία ἤ ἡ μελέτη καθόλου, κι οὔτε εἰσάγει στοιχεῖα ὀξύνοιας στή δομή ἤ στίς μεθόδους τῶν ἀκαδημαϊκῶν θεμάτων πού ἐπεξεργάζεται. Δέν εἶναι αὐτό τό πεδίο ὅπου ἡ ἐξυπνάδα καί ἡ δύναμη τοῦ μυαλοῦ καί τοῦ κορμιοῦ του μποροῦν ν' ἀναπτύξουν τίς δυνατότητές του. Μαθαίνει ἁπλῶς τίς ἀπαντήσεις ἤ λύνει μηχανικά τά περίπλοκα προβλήματα. Περιττεύει νά ποῦμε ὅτι ἔχει ἤδη ξεχάσει τίς περισσότερες ἀπαντήσεις πού «ἔμαθε» κάποτε γιά νά περάσει στίς ἐξετάσεις — μερικές φορές μάλιστα μέ ἄριστα.

Τά ἀκαδημαϊκά θέματα πού διδάσκονται σ' αὐτή τήν αἴθουσα εἶναι οὐσιαστικά ἐνδιαφέροντα· οἱ περισσότερες τέχνες καί ἐπιστήμες εἶναι οὐσιαστικά ἐνδιαφέρουσες. Ὁ καθηγητής ξέρει καλά τό θέμα του καί εἶναι ἐνδιαφέρον νά παρακολουθεῖς τόν τρόπο πού τό ἀναπτύσσει. Πρόκειται ὅμως γιά κάποια ἀπό τίς κοινωνικές ἐπιστῆμες καί ὁ νέος μας δέν μπορεῖ νά συλλάβει πώς ἀναφέρεται σέ κάτι πού τόν ἀφορᾶ. Ἡ πείρα του ἀπό τήν κοινωνία ἤ τούς θεσμούς της, ὑπῆρξε μέχρι τώρα ἐλάχιστη: δέν ἀσκήθηκε σέ κάποια τέχνη, δέν ἀσχολήθηκε μέ κάποια ἐπιχείρηση, δέν προσπάθησε νά κερδίσει τά πρός τό ζεῖν, δέν παντρεύτηκε, δέν ἀντιμετώπισε παιδιά. Ἐπίσης: δέν ἔχει ψηφίσει, δέν ἔχει ὑπηρετήσει σάν ἔνορκος, δέν ἔχει μπεῖ στήν πολιτική, οὔτε σέ κάποιο νεανικό κίνημα πού ἀγωνίζεται γιά τά πολιτικά δικαιώματα ἤ γιά τήν εἰρήνη. Προερχόμενος ἀπό κάποιο μεσοαστικό προάστιο, δέν ἔχει δεῖ ποτέ ἀπό κοντά φτωχούς ἀνθρώπους ἤ ξένους. Ὅσο γιά τίς συγκινήσεις του, ἔχουν κρατηθεῖ μέχρι τώρα μέσα στά ὅρια πού ἐπιτρέπουν οἱ συμβάσεις τῶν γονέων του καί ὁ κομφορμισμός τῆς ὁμάδας του. Τί θά μποροῦσε νά σημαίνει γι' αὐτόν ἡ ἱστορία, ἡ κοινωνιολογία, οἱ πολιτικές ἐπιστῆμες, ἡ ψυχολογία, ἡ κλασική μουσική ἤ ἡ λογοτεχνία; (Ὁ Πλάτων, στήν *Πολιτεία*, ἀπαγορεύει τή διδασκαλία τῶν περισσότερων ἀπό τά ἀκαδημαϊκά μας μαθήματα πρίν ὁ φοιτητής νά γίνει τριάντα χρονῶν! Διαφορετικά τά μαθήματα καταντοῦν ἁπλή σοφιστική, κενή ρητορική διαμάχη.)

Ὁ νέος μας δέν εἶναι λεκτικά μαχητικός, οὔτε κάποιος χίπστερ πού μιλάει γιά νά δείξει πώς ξέρει τό θέμα καί νά σέ νικήσει. Καμιά φορά ὅμως ἐρεθίζεται ἀπό κάτι πού λέει ὁ δάσκαλος ἤ τό βιβλίο καί θέλει νά φέρει κάποια ἀντίρρηση, νά συζητήσει ἤ νά

κάνει κάποια ἐρώτηση. Μόνο πού ἡ τάξη εἶναι ὑπερβολικά γεμάτη γιά νά σηκώσει ὁποιοδήποτε διάλογο. Ὅταν τό μάθημα ἔχει μορφή διάλεξης, δέν μπορεῖ κανείς νά διακόψει. Τό κυριότερο ἐμπόδιο ὡστόσο γιά συζήτηση, εἶναι οἱ ἄλλοι φοιτητές. Κατά τήν κρίση τους, ἡ συζήτηση εἶναι ἄσχετη μέ τίς ἐξετάσεις καί τούς βαθμούς, καί δυσαρεστοῦνται ὅταν σπαταλοῦν χρόνο. Δυσαρεστοῦνται ἐπίσης ὅταν ὁ φοιτητής «διασπάει τήν προσοχή».

Ἀπό καιρό σέ καιρό, ὁ καθηγητής ἐνθαρρύνεται ἀπό κάποιο σημεῖο ζωῆς μέσα στήν τάξη καί θέλει πραγματικά νά δημιουργήσει μιά συζήτηση. Θέλει κι ὁ ἴδιος νά ἐκφράσει διιστάμενες ἀπόψεις, ἀναζητώντας τή δικαίωση ἑνός θεσμοῦ ἤ ζητώντας μιά ἐπιβεβαίωση ἀπό τίς προσωπικές ἐμπειρίες ἑνός φοιτητῆ. Ἀμέσως ἕνα τεῖχος ἐχθρότητας ὑψώνεται ἀνάμεσα στόν καθηγητή καί τόν φοιτητή πού ρωτάει, ἀπό τή μιά μεριά, καί στούς ὑπόλοιπους φοιτητές, ἀπό τήν ἄλλη. Σίγουρα, αὐτός πρέπει νἆναι κομμουνιστής, ἀντιμιλιταριστής ἤ ὁμοφυλόφιλος! Ἴσως νά θέλει νά γελοιοποιήσει τήν τάξη. Νιώθοντας τήν ἐχθρότητα καί ὄντας ἕνας μᾶλλον δειλός ἐκπαιδευτικός, πού ἀνησυχεῖ γιά τήν προαγωγή καί τόν μισθό του, ὁ καθηγητής βάζει τέρμα στή συζήτηση: «Λοιπόν, ἄς ξαναγυρίσουμε στήν οὐσία τοῦ μαθήματος... αὐτό εἶναι ἔξω ἀπ' τό θέμα μας. Ἔχει σχέση μέ τήν ἀνθρωπολογία, νέε μου, καί καλύτερα νά ρωτήσεις τόν καθηγητή Ὀ'Ρέιλλυ».

Πραγματικά, ἕνα ἐλάχιστο μέρος τῆς διδασκαλίας κάνει τόν φοιτητή πού περιγράφουμε νά δεῖ τήν καταλληλότητα, τήν ἀναγκαιότητα ἤ τήν ὀμορφιά τοῦ μαθήματος. Ὁ καθηγητής, ἀπό τήν πλευρά του, ἐνδιαφέρεται γιά τίς πρόσφατες ἀνακαλύψεις καί γιά τήν εὐφυΐα μιᾶς νέας τεχνικῆς, ἀλλά ὁ φοιτητής δέν ἔχει ἰδέα γιατί τή μελετάει καί τό μόνο πού ξέρει εἶναι ὅτι χρειάζεται γιά τό πτυχίο. Ἡ σύγχυση, ὅπως εἶπα, γίνεται ἀκόμα μεγαλύτερη ἀπό τό γεγονός ὅτι ἡ παρούσα νέα γενιά (μαζί καί οἱ νέοι καθηγητές) δέν ἔχουν πιά παρά ἐλάχιστη πίστη στήν κουλτούρα τοῦ Δυτικοῦ κόσμου, στή Δημοκρατία τῶν Γραμμάτων, στό ἰδεῶδες τῆς ἀφιλοκερδοῦς Ἐπιστήμης. Ἔξω ὅμως ἀπ' αὐτή τήν παράδοση, τό πανεπιστήμιο δέν εἶναι τίποτε ἄλλο ἀπό φάμπρικα ἐκπαίδευσης ἀρχαρίων καί ἐπεξεργασίας ἀκαδημαϊκῶν στελεχῶν.

Τό κολλέγιο ὡστόσο εἶναι φτωχό σάν περιβάλλον γιά τήν ἐκ-

παίδευση ἀρχαρίων, ἐκτός κι ἄν αὐτή ἀφορᾶ σέ πειραματικές ἐπιστῆμες ὅπου κανείς ἐργάζεται πάνω σέ συγκεκριμένα προβλήματα καί μέ συγκεκριμένα τεχνικά μέσα. Τό μεγαλύτερο μέρος τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ προγράμματος εἴτε γιά τό γυμνάσιο, εἴτε γιά τό κολλέγιο, εἶναι ἀφηρημένο — μέ ἀρνητικό νόημα. Πρέπει νά εἶναι ἔτσι. Ἕνα σύστημα ἰδεῶν ἐξάγεται ἀφαιρετικά ἀπό τά ὑπάρχοντα ἐπαγγέλματα, τίς κοινωνικές καί ἐπιχειρηματικές δραστηριότητες, τούς κοινωνικούς θεσμούς· μετά, οἱ ἰδέες αὐτές ἀπισχνάζονται περισσότερο καί μεθοδεύονται γιά νά εἰσαχθοῦν στήν αἴθουσα διδασκαλίας καί νά διδαχτοῦν σάν πρόγραμμα. Δέν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι ἡ παλιά αὐτή μεθοδολογία εἶναι συχνά λογική. Καί εἶναι λογική γιά τούς φιλόδοξους ἐπαγγελματίες πού ξέρουν τί ζητοῦν καί πῶς θά κάνουν μιά περιληπτική σύνοψη. Τό ἴδιο συμβαίνει καί μέ τόν μορφωμένο πού δείχνει ἐνδιαφέρον γιά τίς φιλοσοφικές ἔννοιες καί τή σχέση τους, καί θέλει νά συλλάβει ὁλόκληρο τό πεδίο. Γιά τούς περισσότερους ὅμως, ἡ ἀφαιρετικότητα τῶν θεμάτων, ἰδιαίτερα ἄν ἡ διδασκαλία εἶναι σχολαστική, μπορεῖ νά εἶναι ἀφάνταστα ἄγονη. Τά μαθήματα καταντοῦν ἁπλές ἀσκήσεις χωρίς καμιά πραγματική σχέση μέ τόν κόσμο. Δέν μένουν ποτέ στή μνήμη. Καί πολλοί ἀπό τούς καθηγητές εἶναι ἁπλοί ἀκαδημαϊκοί δάσκαλοι καί ὄχι πραγματικοί ἐπαγγελματίες· ἐνδιαφέρονται γιά τίς λέξεις καί τή μεθοδολογία καί ὄχι γιά τό ἔργο καί τήν πράξη.

Ὁ νέος σέβεται τούς καθηγητές του καί ξέρει πώς φοιτᾶ σ' ἕνα καλό, σχεδόν θαυμάσιο, σχολεῖο, ἀλλά δέν γίνεται νά μήν ἀπογοητευθεῖ. Εἶχε ἐλπίσει πώς ὅταν θά ἔμπαινε στό κολλέγιο, θά ἦταν διαφορετικά ἀπό τό γυμνάσιο: θά γινόταν ἕνα εἶδος νεαροῦ φίλου μορφωμένων ἀνθρώπων πού εἶχαν πετύχει στή ζωή τους, θά μποροῦσε νά διαμορφώσει τόν ἑαυτό του πάνω στό δικό τους πρότυπο. Στό κάτω κάτω, ἐκτός ἀπό τούς γονεῖς καί τούς δασκάλους του (καί οἱ δάσκαλοι εἶχαν ἀποδειχτεῖ μικρόλογοι), ἐλάχιστες ἐπαφές μέ ἐνήλικες εἶχε στή ζωή του.

Πίστευε ἀκόμα ὅτι ἡ ἀτμόσφαιρα μάθησης στό κολλέγιο θά ἦταν κατά κάποιον τρόπο ἐλεύθερη, λυτρωτική, ἕνα εἶδος σοφῆς συνόδου πού θά τοῦ ἀποκάλυπτε κάποιο μυστικό, ἀλλά ἀποδείχτη-

κε πώς δέν διέφερε ἀπό ἐκείνη τοῦ γυμνασίου: ὑποχρεωτικές ὥρες παρακολούθησης κι ἐδῶ, τέστ, ἐξετάσεις, βαθμολογία, κλπ. Ὁ καθηγητής εἶναι προφανῶς ἀπασχολημένος μέ τίς δικές του ἔρευνες καί δημοσιεύσεις. Τόσο κατά τίς ὧρες τῆς διδασκαλίας, ὅσο καί κατά τίς ὧρες πού βρίσκεται στό γραφεῖο του, εἶναι τυπικός καί κακόκεφος. Ποτέ δέν ἐμφανίζεται στήν καφετερία, ποτέ δέν καλεῖ κάποιον στό σπίτι του. Καί βέβαια ποτέ δέν δείχνει τόν ἑαυτό του σάν ἀνθρώπινο πλάσμα. Εἶναι μᾶλλον λεπτολόγος στό θέμα τῆς παράδοσης τῶν ἐργασιῶν πού ἀναθέτει στούς φοιτητές καί «στριμμένος» στό θέμα τῆς βαθμολογίας, ἀλλά αὐτό μοιάζει περισσότερο μέ δική του μέθοδο νά κρατάει τούς φοιτητές ὑπό ἔλεγχο, παρά ὅτι πιστεύει στό σύστημα. Δέν φαίνεται πάντως ν' ἀντιλαμβάνεται ὅτι οἱ φοιτητές τό σέβονται.

Ἔτσι, ὅπως ἀκριβῶς καί στό γυμνάσιο, οἱ νέοι καταφεύγουν στή δική τους «ὑπο - κουλτούρα», ἡ ὁποία δέν ἔχει ἄλλο ἀποτέλεσμα ἀπό τό νά θολώνει ἀκόμα περισσότερο τό νόημα τῆς ἀκαδημαϊκῆς ζωῆς. Ὅπως ὁ Ράισμαν καί ἄλλοι ἔχουν τονίσει, οἱ φοιτητές καί τό σῶμα τῶν καθηγητῶν ἀντιμετωπίζονται μεταξύ τους σάν ἐχθρικές, ἤ τουλάχιστον ἀμοιβαῖα δύσπιστες, φατρίες.

Στό διάστημα ἐπίσης τῆς τελευταίας δεκαετίας, ἡ ἔλλειψη ἐπικοινωνίας ἐπιδεινώθηκε κατά πολύ ἀπό ἕνα εἶδος χαοτικῶν μεταβολῶν πού ἀναστάτωσαν ὅλα σχεδόν τά κολλέγια τῆς χώρας: οἱ μπουλντόζες δίνουν καί παίρνουν γύρω ἀπ' τά κτίρια, οἱ ἐγγραφές αὐξάνονται, ὁ ἀριθμός τῶν φοιτητῶν σέ κάθε τάξη ἀνεβαίνει ὑπερβολικά, οἱ φοιτητές στιβάζονται τρεῖς καί τέσσερεις μαζί σ' ἕνα δωμάτιο πού εἶναι γιά δύο. Ἀπό τήν ἄλλη πλευρά, τό πρόγραμμα συνεχῶς ἀναπροσαρμόζεται, οἱ καθηγητές φεύγουν γιά νά διεξάγουν τίς ἔρευνες πού ἔχουν ἀναλάβει μέ συμβόλαιο ἤ ὑποκλέπτονται ἀπό ἐκείνους πού προσφέρουν παχυλούς μισθούς. Ὑποτίθεται πώς οἱ συνθῆκες αὐτές εἶναι προσωρινές, ἀλλά τίς βλέπουμε νά διαρκοῦν δέκα ὁλόκληρα χρόνια καί τό ἄμεσο μέλλον φαίνεται πώς θά εἶναι χειρότερο. Μιά ὁλόκληρη γενιά θυσιάζεται.

Μιά ἀκόμα περισσότερο καταστροφική πλευρά τῆς ἐπέκτασης εἶναι ὁ ἀκλόνητος ἰμπεριαλισμός τῶν διοικητικῶν παραγόντων, ὁ ὁποῖος ὁδηγεῖ σέ ἐντελῶς λανθασμένες ἐνέργειες. Ἐξαίρετοι καθηγητές κι ἐπιστήμονες καταποντίζονται γιά χάρη μερικῶν ἐντυπω-

σιακῶν προσωπικοτήτων πού δέν πρόκειται νά διδάξουν ποτέ. Μᾶς βομβαρδίζουν μέ φῆμες γιά καινοτομίες καί τολμηρές ἀλλαγές, ἀλλά τά φοιτητικά δημοσιεύματα λογοκρίνονται γιά νά προστατευθεῖ ἡ γενική Εἰκόνα. Ὑπερηφανεύονται γιά τά ἑκατομμύρια τῶν ἐπιχορηγήσεων πού παίρνουν, ἀλλά δείχνουν μιά ἀπίστευτη τσιγκουνιά ὅταν πρόκειται νά καλύψουν τίς ἐλλείψεις τῶν κολλεγίων ἤ ν' αὐξήσουν τό μισθό τῶν ἐκπαιδευτικῶν.

Μιά ἄλλη ἄποψη τῆς μεταβατικῆς αὐτῆς περιόδου εἶναι ἡ Ἔκρηξη τῆς Γνώσης. Νέες προσεγγίσεις καί ἐντελῶς νέα θέματα πρέπει νά εἰσαχθοῦν στή διδασκαλία, ἀλλά οἱ περιχαρακωμένες πανεπιστημιακές σχολές δέν δείχνουν καμιά διάθεση νά ἐγκαταλείψουν τά παλιά προκαθορισμένα μαθήματα. Εἶναι περίεργο· θά περίμενε κανείς ὅτι, μιά πού οἱ καθηγητές τῶν πανεπιστημίων ἔχουν μόνιμη θέση, θά ἔβλεπαν μ' εὐνοϊκό μάτι ἕνα σχετικό ξαλάφρωμα ἀπό τό βάρος τῆς διδακτέας ὕλης· ὁ δεσποτισμός τους ὅμως εἶναι πολύ ἔντονος καί δέν τούς ἐπιτρέπει νά ἐγκαταλείψουν τίποτε. Ἔτσι, ὁ φοιτητής μας φορτώνεαι μέ πέντε, ἀκόμα καί μέ ἕξη μαθήματα, τή στιγμή πού τό μάξιμουμ θά ἔπρεπε νά εἶναι τρία. Κάθε φορά πού ἀρχίζει νά ἐνδιαφέρεται γιά ἕνα μάθημα. διακόπτεται ἀπό ἄλλες καθημερινές ἀπασχολήσεις. Πιεζόμενος, ἀναγκάζεται νά κάνει πρόχειρες ἐργασίες τίς ὁποῖες ἔχει μάθει ν' ἀντιγράφει. Καμιά προσοχή δέν δίνεται στό τί τοῦ *ταιριάζει*. Ἡ μόνη στιγμή πού ὁ σπουδαστής ἀντιμετωπίζεται σάν ἀνθρώπινο πλάσμα εἶναι ὅταν καταρρεύσει, ὁπότε καί τόν παραπέμπουν στή Διεύθυνση.

Στή θέση τῆς ἐμπιστοσύνης στά ἐσωτερικά κίνητρα, στόν σεβασμό τῆς ἀτομικότητας, στήν ἐλεύθερη ἔρευνα, κυριαρχεῖ μιά διαρκής αὔξηση καταπίεσης τῶν ἐσωτερικῶν κινήτρων, ὁ φόβος καί ἡ δωροδοκία. Ὁ φοιτητής δέν μπορεῖ νά μή νοιάζεται γιά τά χρήματα πού ξοδεύει ὁ πατέρας του: τά φανταστικά ὑψηλά δίδακτρα καί τίς ἄλλες δαπάνες πού θά πᾶνε στράφι ἄν ἀποτύχει· πρέπει ἐπίσης νά διατηρήσει τήν ὑποτροφία του. Ἀπό τήν ἄλλη πλευρά, οἱ ἀνιχνευτές ταλέντων τῶν μεγάλων ἑταιριῶν πλανιῶνται ἀπό πάνω του σάν γεράκια μέ παχυλές προσφορές. Μέσα σ' αὐτή τήν ἀτμόσφαιρα ὑποτίθεται πώς μπορεῖ νά ὑπάρξει ἀφιλοκερδής καί ἐμπεριστατωμένη ἐξέταση τῆς φύσης τῶν πραγμάτων, ἡ χαρά πού δίνει ἡ ἀνακάλυψη, οἱ στιγμές τῆς δημιουργικότητας, ἡ ἀ-

νεύρεση τῆς ταυτότητας καί τοῦ προορισμοῦ μας. Τό θέαμα σοῦ προκαλεῖ ναυτία.

Θά πρέπει τέλος νά ποῦμε κάτι γιά τή φυσική καί κοινωνική ζωή ἀπό τήν ὁποία ὁ νέος τοῦ κολλεγίου ξεκίνησε καί μπῆκε σ' αὐτή τήν αἴθουσα διδασκαλίας. Τό κολλέγιο ξόδεψε κυβερνητικά κονδύλια καί χρηματικές προσφορές διαφόρων ἱδρυμάτων γιά νά χτίσει ἐντυπωσιακά κτίρια μέ πολυτελεῖς ἐπιπλώσεις, ἀλλά ἡ τροφή τῶν φοιτητῶν εἶναι ἀπαίσια καί τά ὑπνωτήρια μοιάζουν μέ φρενοκομεῖα γιατί δέν ἔχουν ἠχομόνωση. Οἱ ἀξίες τῶν κολλεγιακῶν διευθυντῶν εἶναι ἀπίστευτα μικροαστικές καί ὁ κόσμος τους εἶναι καμωμένος γιά κάρτ - ποστάλ καί ὄχι γιά νά ζεῖ κανείς στό πλαίσιό του.

Ἡ διεύθυνση τῶν κολλεγίων κηρύχτηκε ἔντονα κατά τῶν φοιτητικῶν οἴκων, βασιζόμενη σέ σχετικές διατάξεις καί μέ τό ἐπιχείρημα ὅτι ἔτσι προωθεῖται ἡ συνοχή τῆς σχολικῆς κοινότητας. Οἱ λόγοι φαίνονται ἐξαιρετικοί, ἀλλά μερικές φορές ἔχει κανείς τήν ἔντονη ὑποψία ὅτι στήν πραγματικότητα ἀποσκοποῦν νά γεμίσουν τά νέα ὑπνωτήρια πού χτίστηκαν μέ κρατικά κεφάλαια. Ὅταν οἱ φοιτητές δηλώνουν πώς θέλουν νά ζήσουν ἔξω ἀπό τό κολλέγιο, στίς δικές τους κοοπερατίβες, τούς λένε μέ ὕφος κηδεμόνα ὅτι, στά εἴκοσί τους χρόνια, δέν εἶναι ἀρκετά ὥριμοι νά θρέψουν τόν ἑαυτό τους καί νά φτιάξουν τό κρεβάτι τους.

Καμιά προσπάθεια δέν καταβάλλεται ἀπό τό Πανεπιστήμιο νά ἔρθει σέ συνεννόηση μέ τούς γείτονες πού τό τριγυρίζουν. Προκειμένου νά ἐπεκταθεῖ, καταδικάζει τά οἰκήματα καί ξεσπιτώνει τούς κατοίκους τους. Κατόπιν ζητάει τή βοήθεια τῆς ἀστυνομίας γιά ν' ἀντιμετωπίσει τήν κοινωνική ἀναστάτωση πού δημιούργησε. Μερικοί φοιτητές ἐξαφανίζονται μέσα σ' αὐτή τήν καταδικαστέα ἢ ἐπιλήψιμη γειτονιά καί δέν ἐμφανίζονται στό κάμπους παρά μονάχα γιά μάθημα. Ἄλλοι φοιτητές, πιό φιλόξενοι, προσκαλοῦν τούς γείτονες στούς χορούς τοῦ Σαββατόβραδου, μέ τούς ἤχους κάποιου τοπικοῦ συγκροτήματος τζάζ, ἀλλά ὁ Κοσμήτωρ ματαιώνει τήν πρόσκληση βάζοντας ἕναν ἀστυνομικό στήν πόρτα νά ζητάει φοιτητικές ταυτότητες.

Ὑπάρχουν ἄριστα ἐπεξεργασμένοι κανονισμοί γιά τή σεξουαλική καί ψυχαγωγική συμπεριφορά: ἡμέρες καί ὧρες, καθώς καί

πόσους πόντους πρέπει ἡ πόρτα νά εἶναι ἀνοιχτή καί τίνος τά πόδια νά πατᾶνε στό ἔδαφος. Ἡ Διεύθυνση ἀξιώνει τό ρόλο τοῦ κηδεμόνα, ἀλλά τά μισά ἀγόρια καί κορίτσια εἶχαν περισσότερη ἐλευθερία στό σπίτι τους ὅταν ἦταν παιδιά καί πήγαιναν στό γυμνάσιο. Ἔχει κανείς τήν ἔντονη ὑποψία (καί ὄχι μερικές φορές ἀλλά συνήθως) ὅτι ὅλο αὐτό τό πατρικό ἐνδιαφέρον εἶναι ἁπλῶς αὐτό πού ὀνομάζουμε Δημόσιες Σχέσεις. Τό μόττο τοῦ κολλεγίου εἶναι Lux Et Veritas, ἀλλά στήν ἀτμόσφαιρά του πλανιέται μιά ἔντονη μυρουδιά ὑποκρισίας.

Τό πιό ἐνοχλητικό ἀπ' ὅλα ἴσως, εἶναι ὅτι ὑπάρχει μιά Φοιτητική Κυβέρνηση μέ πολιτικές φατρίες καί πομπώδεις ἐκλογές. Εἶναι ἐξουσιοδοτημένη ν' ἀγοράζει τά «δαχτυλίδια τῆς τάξης» καί νά ὀργανώνει τίς ἐκδρομές καί τίς λεμβοδρομίες. Ὁ νεαρός μας δέν μπαίνει πλέον στόν κόπο νά ψηφίζει. Ὅταν ὅμως ὑπάρχει ἀνάγκη νά λογοκριθοῦν ἡ ἐφημερίδα ἤ τό περιοδικό τῶν φοιτητῶν, ἡ Διεύθυνση σκαρώνει μιά μικτή ἐπιτροπή ἐλέγχου ἀποτελούμενη ἀπό καθηγητές καί μερικούς ἀπ' αὐτούς τούς χαφιέδες, ὥστε οἱ φοιτητές νά εἶναι ὑπεύθυνοι γιά τή δική τους φίμωση.

Τό πρόσωπο τοῦ νέου μας δέν εἶναι πλέον τόσο ἄχρωμο. Χαμογελάει μάλιστα καί λίγο. Αὐτό συμβαίνει γιατί ἔπαψε πλέον νά κρατάει μηχανικά σημειώσεις καί τὄρριξε στήν ὀνειροπόληση, ὅπως συνήθιζε νά κάνει στήν ἕκτη τάξη.

Οἱ προοπτικές εἶναι τρομαχτικές. Πιθανόν νά μείνει ἄλλα τέσσερα μέ πέντε χρόνια ἐδῶ, μιά πού ὁ πατέρας του θέλει νά συνεχίσει στή σχολή ἀποφοίτων καί ὁ ἴδιος δέν ἔχει πιά κανένα δικό του σχέδιο. Σκεφθεῖτε ἀλήθεια! Θ' ἀρχίσει τώρα νά κάνει «πρωτότυπες ἔρευνες» κάτω ἀπό συνθῆκες καταναγκαστικῆς ἐργασίας καί παράλληλα, μιά πού θά ἔχει σύζυγο, ἕνα μικρό παιδί, καί θά περιμένει ἄλλο ἕνα, θά ζεῖ μέσα στόν πανικό σκεφτόμενος ὅτι πιθανόν νά μή τοῦ δώσουν τή θέση τοῦ ὑφηγητῆ.

Πολλές βέβαια ἀπό τίς δυσμενεῖς κολλεγιακές συνθῆκες πού περιγράφω μποροῦν — καί πρέπει — νά βελτιωθοῦν. Ὑπάρχουν ἀρκετές διέξοδοι. Ἡ βαθμολογία μπορεῖ νά ἀπορριφθεῖ καί νά διατηρηθεῖ τό τέστ σάν παιδαγωγική μέθοδος. Μποροῦν νά μποῦν στήν πανεπιστημιακή σχολή πολλοί ἔκτακτοι ἐπαγγελματίες, ὥστε νά δημιουργηθεῖ μιά λιγότερο ἀκαδημαϊκή ἀτμόσφαιρα. Ὑπάρ-

χουν πολλοί τρόποι γιά τούς καθηγητές νά συγκεντρώσουν τήν προσοχή τους στούς φοιτητές, ν' ἀνακαλύψουν τά ἐσωτερικά τους κίνητρα, νά τούς κατευθύνουν σέ περισσότερο ἀτομικά προγράμματα. Οἱ κοινωνικές ἐπιστῆμες μποροῦν ν' ἀποχτήσουν ἕναν πιό ἀληθινό χαρακτήρα μέ πραγματικές ἐργασίες πάνω στά προβλήματα τῆς ἴδιας τῆς κολλεγιακῆς κοινότητας καί τοῦ ἄμεσου ἀγροτικοῦ καί ἀστικοῦ περιβάλλοντος. Οἱ ἠθικοί κανόνες μποροῦν ν' ἀναπροσαρμοστοῦν ὥστε νά ταιριάζουν σέ μιά σχολική κοινότητα, διδάσκοντας τούς φοιτητές νά νιώθουν ὑπεύθυνοι μέσα σέ ἕνα κλίμα ἐλευθερίας, συμβουλῶν καί ὑποστήριξης. Αὐτά καί ἄλλα παρόμοια μποροῦν νά γίνουν.

Μολαταῦτα, ὅταν σκεφτόμαστε αὐτά τά δεκαπέντε, δεκάξη, ἀκόμα καί εἴκοσι χρόνια φοίτησης, δέν μποροῦμε ν' ἀποφύγουμε τήν ἐνοχλητική ἐρώτηση: Μά τί γυρεύει αὐτός ὁ νέος σέ μιά τέτοια αἴθουσα διδασκαλίας; Δέν τοῦ ταιριάζει καθόλου. Εἶναι ἔξυπνος ἀλλά ὄχι μελετηρός, περίεργος ἀλλά ὄχι μορφωμένος, διδάξιμος ἀλλά ὄχι μ' αὐτόν τόν τρόπο.

Πρέπει νά μορφωθεῖ, ὅλοι πρέπει νά μορφωθοῦν. Σίγουρα, ἀλλά αὐτό τό εἶδος ἐκπαίδευσης δέν ὑπῆρξε ὁ καλύτερος τρόπος γιά νά τόν μορφώσει. Τόν ἔχουμε δεῖ σέ διαφορετικές καταστάσεις ἀπό ἐκεῖνες τοῦ σχολείου καί μᾶς φάνηκε πολύ περισσότερο ἔξυπνος καί δραστήριος· τόν εἴδαμε ν' ἀναπτύσσει πρωτοβουλία καί νά εἶναι περήφανος γι' αὐτό πού ἔκανε· τόν εἴδαμε νά μαθαίνει ἕνα σωρό πράγματα, καί μάλιστα γρήγορα, ἐπειδή τό ἤθελε ἤ τό πίστευε ἀναγκαῖο. Πιθανόν, ὁλόκληρο τό γυμνάσιο καί τό κολλέγιο, μέ τή μορφή πού τό ξέρουμε, νά ὑπῆρξε γι' αὐτόν ἕνα λάθος.

Ἄν πραγματικά εἶναι ἔτσι, σκεφθεῖτε πόση νεανική δραστηριότητα καί δημόσιος πλοῦτος πᾶνε χαμένα! Καί σκεφθεῖτε ἀκόμα ὅτι αὐτή τή σπατάλη σκοπεύουμε νά τήν ἐπεκτείνουμε στέλνοντας στό κολλέγιο τό 50% τῶν μαθητῶν μέχρι τό 1970.

Ἡ γνώμη μας εἶναι ὅτι κάθε παιδί πρέπει νά μορφώνεται μέ τόν πληρέστερο τρόπο, ν' ἀνατρέφεται γιά νά γίνει χρήσιμο μέλος τῆς κοινωνίας, καί νά ἐκπληρεῖ τίς ἐνδιάθετες ἱκανότητές του κατά τό μέγιστο δυνατόν. Στήν κοινωνία μας, αὐτό πρέπει νά γίνεται, κατά μέγα μέρος, μέ δημόσιες δαπάνες, σάν μιά ἀνάγκη τῆς

κοινότητας. Εἶναι βέβαιο ὅτι οἱ Ἀμερικάνοι ὀφείλουν νά ξοδεύουν περισσότερα γι' αὐτή τήν ἀνάγκη καί νά μήν ἀσωτεύουν τά χρήματά τους σέ μιά ζωώδη καταναλωτική ἀπληστία, σέ εἴδη κιγκαλερίας καί δημόσιους δρόμους. Ἀπό τήν ἄλλη μεριά ὅμως, εἶναι καθαρή προκατάληψη — ἐπίσημη καί μαζική — ὅτι ὁ καλύτερος τρόπος γιά νά μορφώσουμε τούς νέους εἶναι νά κλείνουμε τούς περισσότερους ἀπ' αὐτούς στά σχολεῖα κατά τή διάρκεια τῆς ἐφηβικῆς τους ἡλικίας καί τῶν πρώτων χρόνων τῆς ἐνηλικίωσής τους.

Τό δύσκολο ἔργο τῆς παιδείας εἶναι νά λευτερώσει καί νά ἐνισχύσει τήν πρωτοβουλία τοῦ νέου, καί ταυτόχρονα νά φροντίσει νά τόν ἐφοδιάσει μέ ὅ,τι εἶνα. ἀναγκαῖο γιά ν' ἀνταποκριθεῖ στίς διαρκῶς ἀναπτυσσόμενες δραστηριότητες καί τήν κουλτούρα τῆς κοινωνίας, κάνοντας ἔτσι τήν πρωτοβουλία αὐτή κατάλληλη καί σκόπιμη. Εἶναι παράλογο νά πιστεύουμε ὅτι τό ἔργο αὐτό μπορεῖ νά ἐκπληρωθεῖ μέ τό νά βάζουμε τούς νέους νά κάθονται τόσα χρόνια πάνω σ' ἕνα θρανίο, ἐπεξεργαζόμενοι ἀφηρημένα σύμβολα ὑπό τήν ἐποπτεία ἀπόμακρων διευθυντῶν. Αὐτό εἶναι μᾶλλον ἕνας τρόπος στρατιωτικοποίησης καί πλύσης ἐγκεφάλου.

Σέ καμιά ἄλλη ἐποχή καί σέ κανένα ἄλλο τόπο, μέσα στήν Ἱστορία, δέν πίστεψαν οἱ ἄνθρωποι ὅτι ἡ συνεχής φοίτηση ἦταν ὁ πιό ἐνδεδειγμένος τρόπος γιά τήν προετοιμασία τοῦ νέου στά περισσότερα εἴδη καριέρας: ἀγροκαλλιεργητῆ, βιομηχανικοῦ ἐργάτη, βιοτέχνη, νοσοκόμου, ἀρχιτέκτονα, συγγραφέα, μηχανικοῦ, δικηγόρου, καταστηματάρχη, κομματάρχη, κοινωνικοῦ λειτουργοῦ, ναυτικοῦ γραμματέα, καλλιτέχνη, μουσικοῦ, γονιοῦ ἤ πολίτη. Πολλές ἀπ' αὐτές τίς καριέρες ἀπαιτοῦν πολλή μελέτη. Μερικές χρειάζονται ἀκαδημαϊκή διδασκαλία. Ποτέ ὅμως δέν σκέφτηκε κανένας νά δώσει τόσο μαζική ἔκταση καί συνέχεια στήν ἀκαδημαϊκή διδασκαλία, μεταβάλλοντάς την σέ μοναδικό καθεστώς.

Ἡ ἰδέα ὅτι ὅλοι οἱ νέοι πρέπει νά πηγαίνουν σέ μιά μέση σχολή ἤ κολλέγιο εἶναι συνέπεια ἑνός πρόσφατου σταδίου ἀνάπτυξης μιᾶς ὑπερβολικά συγκεντρωτικῆς κρατικῆς οἰκονομίας καί πολιτικῆς. Ἡ καθολική ἀνώτερη ἐκπαίδευση δέν εἶναι, ὅπως νομίζουν οἱ ἄνθρωποι, ἁπλῶς μιά συνέχεια τῆς καθολικῆς στοιχειώδους ἐκπαίδευσης πού ἀφορᾶ τήν ἀνάγνωση καί τή δημοκρατι-

κή κοινωνικοποίηση. Ἀρχίζει νά προσανατολίζεται πρός τήν ἔννοια τῆς καριέρας καί ἔρχεται μετά τήν ἐφηβεία, ἀλλά οἱ ἀκαδημαϊκές σχολές δέν εἶναι συνήθως τά μέρη ὅπου μαθαίνει κανείς καλύτερα ἕνα ἐπάγγελμα ἤ τό σέξ. Τό κακό ὡστόσο εἶναι ὅτι ἡ παρατεταμένη φοίτηση δέν εἶναι μόνο ἀκατάλληλη, ἀλλά καί καταστροφική τόσο ἀπό ψυχολογική, ὅσο καί ἀπό πολιτική καί ἐπαγγελματική ἄποψη.

Κατά τή γνώμη μου, *δέν ὑπάρχει* κανένας ἀποκλειστικός θεσμός, ὅπως τό μονολιθικό σχολικό σύστημα πού τό πρόγραμμά του συντάσσεται ἀπό μερικά ἀνώτερα πανεπιστήμια κι ἀπό τούς ρεφορμιστές τοῦ Ἐθνικοῦ Ἐπιστημονικοῦ Ἱδρύματος, πού νά μπορεῖ νά προετοιμάσει τούς πάντες γιά ἕνα ἀνοιχτό μέλλον μιᾶς πλατιᾶς κοινωνίας.

Γιά τήν ὥρα λοιπόν, καί ἐν ὄψει ἑνός ἀσαφοῦς μέλλοντος αὐτοματοποιημένης τεχνολογίας, ὑπερβολικῆς πολεοδομικῆς ἀνάπτυξης καί ἐντελῶς νέων προτύπων ἐργασίας κι ἐλεύθερου χρόνου, τά καλύτερα ἐκπαιδευτικά μυαλά θά πρέπει ν' ἀφιερώσουν ὅλες τίς δυνάμεις τους γιά τήν ἐπινόηση *ποικίλων* μέσων ἐκπαίδευσης καί κατευθύνσεων ἀνάπτυξης τῶν νέων, κατάλληλων γιά τά διάφορα ταλέντα, τίς κοινωνικές συνθῆκες καί τά ἐπαγγέλματα. Θά πρέπει νά πειραματιστοῦμε μέ διάφορα εἴδη σχολείου, μέ καθόλου σχολεῖο, μέ τήν πραγματική πόλη σάν σχολεῖο, μέ ἀγροτικά σχολεῖα, μέ ἐργαστήρια μαθητείας, μέ τό καθοδηγούμενο ταξίδι, μέ κατασκηνώσεις ἐργασίας, μέ τά μικρά θέατρα καί τίς τοπικές ἐφημερίδες, μέ τίς κοινωφελεῖς ὑπηρεσίες. Καί μέ πολλά ἄλλα πού θά μποροῦσαν πιθανόν νά σκεφτοῦν οἱ ἄλλοι ἄνθρωποι. Περισσότερο ἴσως ἀπ' ὅλα, μᾶς χρειάζεται μιά κοινωνία (καί κοινωνικό πνεῦμα), ὅπου πολλοί ἐνήλικες πού ἔμαθαν κάτι στή ζωή τους, θά ἐνδιαφερθοῦν νά τό μεταδώσουν στούς νέους καί θά τά περιμένουμε ὅλα ἀπό τούς ἐπαγγελματίες δασκάλους.

Δυστυχῶς, τά πράγματα ὁδηγοῦνται πρός τήν ἀντίθετη κατεύθυνση: στόν συγκεντρωτισμό καί τή διόγκωση τοῦ συστήματος πού ἔχουμε. Μέ τήν ὁμόφωνη ἐπιδοκιμασία ὅλων τῶν ὀρθά σκεφτόμενων ἀνθρώπων, τό Κογκρέσσο (1963) διέθεσε ἄλλα δύο δισεκατομμύρια δολλάρια γιά κολλεγιακά κτίρια. Τά διάφορα ἱδρύματα ἀσχολοῦνται ὁλοένα καί περισσότερο μέ τίς ὑποτροφίες καί τούς

ἐπαγγελματικούς μισθούς. Ἀπό τά δεκαπέντε δισεκατομμύρια πού ὁ προϋπολογισμός τῆς Ὁμοσπονδιακῆς Κυβέρνησης διέθεσε γιά Ἔρευνα καί Ἀνάπτυξη, δύο δισεκατομμύρια πῆγαν κατευθείαν στό πανεπιστήμιο καί τά ὑπόλοιπα διατέθηκαν γιά ὑποτροφίες. Πενήντα ἑκατομμύρια πῆγαν στό Ἐθνικό Ἐπιστημονικό Ἵδρυμα ἀκριβῶς γιά μελέτες πού ἀποβλέπουν στή βελτίωση τοῦ προγράμματος τῶν σχολείων βασικῆς ἐκπαίδευσης καί τῶν γυμνασίων. Παράλληλα, μιά ἔντονη καμπάνια τοῦ Προέδρου προσπαθεῖ μέ καλοπιάσματα καί ἀπειλές νά ξαναφέρει στό σχολεῖο τά παιδιά πού τό ἐγκατέλειψαν, ἐνῶ, ὅπως εἴδαμε, ὁ ὑπουργός Ἐργασίας ζήτησε τήν ἐπέκταση τῆς ὑποχρεωτικῆς ἐκπαίδευσης μέχρι τήν ἡλικία τῶν δεκαοχτώ ἐτῶν. Κι ὅλα αὐτά θεωροῦνται ἐντελῶς αὐτονόητα, ἀκόμα κι ἀπό τούς ἀμαθεῖς πολιτικούς πού ἀρνοῦνται νά ξοδέψουν φράγκο γιά ὁποιοδήποτε ἄλλο εἶδος δημοσίων ἀναγκῶν. Στά διάφορα σχέδια γιά τήν προώθηση τῆς οἰκονομίας, ἀκόμα καί σ' ἕνα τόσο θαυμάσιο ντοκουμέντο ὅπως τό Μανιφέστο γιά τήν Τριπλή Ἐπανάσταση, οἱ δαπάνες γιά τά σχολεῖα κατέχουν συχνά τήν πρώτη θέση ἤ τουλάχιστον τή δεύτερη, ἀκριβῶς μετά τό πρόβλημα τοῦ Οἰκισμοῦ. Γιά τούς φιλελεύθερους καί τούς ὑποστηρικτές τῶν ἀπόκληρων τῆς κοινωνίας, ἀποτελεῖ ἄρθρο πίστης ὅτι ἡ σωτηρία τῶν Νέγρων καί τῶν Ἰσπανο-ἀμερικανῶν συνίσταται σ' ἕνα εἶδος ἐκπαίδευσης μεσοαστικοῦ τύπου. Ἐπιπλέον, ὅλοι οἱ φιλόσοφοι, ἀπό τόν ἀκραῖο Ρικόβερ ξεκινώντας, περνώντας ἀπό τόν Τζέης Κόναντ καί φτάνοντας στούς ἐλεύθερους στοχαστές τύπου Μάρτιν Μάγιερ, ἐπιμένουν ὅτι ἡ σωτηρία τῆς κοινωνίας βρίσκεται στήν ἐνίσχυση καί ἀναμόρφωση τῶν μεσοαστικῶν σχολείων καί στήν ἀπαλλαγή ἀπό τήν προοδευτική ἐκπαίδευση.

Ὅπως συμβαίνει μέ κάθε μαζική πίστη, ἡ ἔμμονη ἰδέα ὅτι τό σχολεῖο ἀποτελεῖ τό μόνο δρόμο πού ὁδηγεῖ στήν ἐπιτυχία, εἶναι αὐταπόδεικτη. Δέν ὑπάρχουν τώρα ἐπαγγέλματα, εἴτε γιά συνδικαλιστή πρόκειται, εἴτε γιά ἀρχιτέκτονα ἤ δάσκαλο τῆς γυμναστικῆς, πού νά μήν ἀπαιτοῦν δίπλωμα κολλεγίου. Οἱ κανόνες γιά τή χορήγηση ἄδειας ἀσκήσεως ἐπαγγέλματος ἀποφασίζονται ἀπό Συμβούλια Συγκλητικῶν πού ἔχουν ἀποκλειστικά σχολική νοοτροπία. Γιά νά γίνεις μάνατζερ σέ μιά ἐπιχείρηση ἤ σ' ἕνα ξενοδοχεῖο, φρόνιμο εἶναι νά κατέχεις κάποιο δίπλωμα κολλεγίου. Γιά

νά ζυγώσεις τά δισεκατομμύρια γιά τήν Ἔρευνα καί τήν Ἀνάπτυξη πρέπει νά εἶσαι διδάκτωρ τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, γι' αὐτό καί οἱ προνοητικοί γονεῖς σπρώχνουν τά παιδιά τους πρός αὐτή τήν κατεύθυνση. Ἐλάχιστο' βέβαια θά πάρουν μέρος στό πλιάτσικο, ἀλλά ὅλοι θά πρέπει νά συναγωνιστοῦν γι' αὐτό. Κι ἔτσι καταντοῦμε νά χρειάζονται διπλώματα καί πιστοποιητικά ἀκόμα καί οἱ πωλήτριες καί οἱ δακτυλογράφοι. Ἄν εἶσαι γιά τό Προσωπικό μιᾶς ἐπιχείρησης, χρειάζεσαι κάποιο χαρτί γιά νά κάνεις αἴτηση, καί σχεδόν ὅλοι ἔχουν ἕνα χαρτί. Μ' αὐτό τόν τρόπο, ἕνας νέος πού ἀποτυγχάνει ἤ ἐγκαταλείπει τή σχολική κλίμακα *δέν* ἔχει *μέλλον*. Ὁ νεαρός ἀγρότης μπορεῖ ἀκόμα νά ἐγκαταλείπει τό σχολεῖο χωρίς καταστροφικές συνέπειες, ἀλλά ὁ ἀγροτικός πληθυσμός εἶναι πλέον ἕνα 8% καί ὁλοένα λιγοστεύει.

Ἐπειδή, μέσα σ' αὐτό τό γενικό κλίμα φέρνω ἀντιρρήσεις, μέ κατηγοροῦν ὅτι εἶμαι ἐνάντια στούς Ἐθνικούς Στόχους καί ἐνάντια στούς πλούσιους κατοίκους τῶν Προαστίων. Καί πραγματικά εἶμαι. Μέ κατηγόρησαν ὅμως καί σάν ρατσιστή - ἐλιτίστα πού πιστεύει ὅτι μονάχα ὁρισμένοι ἄνθρωποι εἶναι «ἀρκετά καλοί» γιά νά πᾶνε στό σχολεῖο. Δέν εἶμαι κάτι τέτοιο καί δέν πιστεύω ὅτι ὁρισμένοι ἄνθρωποι δέν εἶναι ἀρκετά καλοί. Ἡ σχολική προδιάθεση εἶναι ὡραία καί χρήσιμη, καί εἴμαστε τυχεροί πού μιά μειοψηφία ἀνθρώπων ἔχουν αὐτή τήν κλίση. Δέν πιστεύω ὅμως ὅτι αὐτό εἶναι τό ἄλφα καί τό ὠμέγα.

Γιά νά καταλάβουμε τήν τωρινή κατάσταση, ἄς ρίξουμε μιά ματιά στήν ἱστορία τῆς ἐκπαίδευσης αὐτοῦ τοῦ αἰώνα.

Τό παρόν σχολικό σύστημα, συμπεριλαμβανομένων τῶν κολλεγίων ἐλεύθερων σπουδῶν καί τῶν κατά γερμανική μίμηση πανεπιστημίων, ἔχει ἐγκαθιδρυθεῖ, στίς κύριες γραμμές του, ἀπό τό 1900. Ἐκείνη τήν ἐποχή, ὑπῆρχε σχεδόν καθολική στοιχειώδης ἐκπαίδευση, μέσα σέ μιά μεγάλη ποικιλία τοπικῶν διαφορῶν καί ρυθμίσεων, ἀλλά — ὅπως εἴδαμε — μόνο τό 6% τῶν νέων ἀποφοιτοῦσαν ἀπό τό γυμνάσιο. Πιθανόν ν' ἀποφοιτοῦσαν ἄλλα 10% ἄν εἶχαν τά οἰκονομικά μέσα γιά νά τό ἐπιχειρήσουν. (Ὁ δρ Κόναντ ὑπολόγισε πρόσφατα ὅτι ἕνα 15% εἶναι σχολικά ταλαντοῦχοι.) Μποροῦμε νά συμπεράνουμε λοιπόν ὅτι ἕνα 6 ἤ 16% πή-

γαιναν στό σχολεῖο ἐπειδή ἤθελαν νά πᾶνε, πράγμα πού σημαίνει ὅτι ὄχι μόνο δέν ὑπῆρχε σοβαρό πρόβλημα πειθαρχίας, ἀλλά καί ὅτι μποροῦσαν νά διδάσκονται ἕνα πρόγραμμα, εἴτε παραδοσιακό, εἴτε ἐπαγγελματικό, πού ἦταν ἐνδιαφέρον καί ἀξιόλογο καθαυτό. Οἱ νέοι αὐτοί δέν ἦταν ἐπίταχτοι στρατιῶτες πού ἀνέβαιναν τίς σχολικές βαθμίδες μέ διαταγές.

Τό 94% πού δέν ἔβγαζαν τό γυμνάσιο δέν ἦταν προφανῶς «ἀπορριφθέντες», ἀλλά διάφοροι ἄλλοι ἄνθρωποι: μελλοντικοί ἀγροκαλλιεργητές, ἐπαγγελματίες, ἑκατομμυριοῦχοι, πολιτικοί, ἐφευρέτες, δημοσιογράφοι. Ἄς δοῦμε τήν καριέρα δύο γνωστῶν ἀρχιτεκτόνων πού γεννήθηκαν περίπου ἐκείνη τήν ἐποχή. Ὁ ἕνας ἐγκατέλειψε τό σχολεῖο στή δευτέρα γυμνασίου καί ἔφυγε ἀπό τό σπίτι του γιά νά ζήσει μόνος. Σέ λίγο ἔπιασε δουλειά στό γραφεῖο ἑνός ἀρχιτέκτονα σάν ὑπάλληλος, ὅπου καί διαπίστωσε πώς τοῦ ἄρεσε τό ἐπάγγελμα. Ἔμαθε σχέδιο σέ διάφορα γραφεῖα, γαλλικά καί μαθηματικά ἀπό μόνος του (μέ τή βοήθεια φίλων του ἐνηλίκων) καί τελικά κέρδισε τό ἔραβεῖο Καλῶν Τεχνῶν καί πῆγε νά σπουδάσει σ' ἕνα παρισινό ἀτελιέ. Ἀπό τότε ἔχει χτίσει ἕνα πλῆθος ἐξαίρετα κτίρια καί, σάν διπλωματοῦχος καθηγητής σχεδίου σ' ἕνα ἀπό τά μεγάλα πανεπιστήμια, εἶναι ἕνας ἀπό τούς πιό φημισμένους δασκάλους τῆς χώρας.

Ὁ ἄλλος ἀρχιτέκτονας εἶναι ὁ πιό φημισμένος στήν Ἀμερική ἀπό ἄποψη ἐπαγγελματικοῦ κύρους καί γοήτρου. Ἐγκατέλειψε τό σχολεῖο σέ ἡλικία δεκατριῶν ἐτῶν γιά νά βοηθήσει τή μητέρα του. Δουλεύοντας στό ἐργαστήριο ἑνός λατόμου, ἔμαθε νά σχεδιάζει καί ὕστερα ἀπό δυό χρόνια πῆγε στή Νέα Ὑόρκη καί μαθήτεψε κοντά σ' ἕναν ἀρχιτέκτονα. Συναγωνιζόμενος μ' ἕνα νεαρό συγκάτοικό του, ἔμαθε ξένες γλῶσσες καί μαθηματικά. Τό 1918, μέσω τοῦ Ναυτικοῦ, πέρασε στήν Εὐρώπη ὅπου, μέ ὁρισμένα χρήματα πού εἶχε στήν τσέπη του, ταξίδεψε καί σπούδασε. Ἐπιστρέφοντας στήν Ἀμερική, ἔκανε ἕναν περίφημο γάμο — κλπ.

Οἱ δύο αὐτές σταδιοδρομίες, πού δέν εἶναι ἀσυνήθιστες ἄν ἀφαιρέσει κανείς τή λάμψη τους, εἶναι σχεδόν ἀδιανόητες σήμερα. Πῶς θά μποροῦσαν οἱ νέοι νά πάρουν δίπλωμα ἀσκήσεως ἐπαγγέλματος χωρίς πτυχίο ἀπό τό κολλέγιο; Πῶς θά μποροῦσαν νά πάρουν πτυχίο ἀπό τό κολλέγιο χωρίς ἀπολυτήριο γυμνασίου; Αὐτοί ὅ-

μως οἱ ἄνθρωποι εἶχαν τό ἀπαραίτητο γιά κάθε ἐγχείρημα πλεονέκτημα: κινοῦνταν ἀπό δικά τους ἐσωτερικά κίνητρα καί ἦταν ἐλεύθεροι νά διακινδυνέψουν. Ποιός μπορεῖ νά βεβαιώσει ὅτι θά γίνονταν ἀρχιτέκτονες ἄν διακόπτονταν συνέχεια ἀπό τά γυμνασιακά μαθήματα (Χημεία, Ἔκθεση, Ψυχολογία) σέ μιά ἐποχή πού αὐτά τά πράγματα δέν τούς ἐνδιέφεραν καθόλου; (Κι ὅμως τά ἔμαθαν κι αὐτά ἀργότερα!)

Θά ἦταν χρήσιμο νά ξέραμε πόσοι ἀπό τούς ἀνθρώπους πού ἀναπτύχθηκαν ἀπό τό 1900 μέχρι τό 1920 καί ἀπόχτησαν ὄνομα στήν ἐπιστήμη, στίς τέχνες, στή λογοτεχνία, στήν πολιτική, στό ἐμπόριο, κλπ. μπῆκαν πραγματικά γιά δεκάξη συνεχῆ χρόνια στή μυλόπετρα τοῦ σχολείου χωρίς νά τό ἐγκαταλείψουν ἤ χωρίς νά τό ἐγκαταλείπουν καί νά ξαναγυρίζουν σ' αὐτό ὅταν τό θεωροῦσαν σκόπιμο.

Καθώς οἱ δεκαετίες περνοῦσαν, ἡ ἀνώτερη ἐκπαίδευση ἄρχισε νά γίνεται μαζικό φαινόμενο. Τό 1930, ἀποφοιτοῦσαν ἀπ' τό γυμνάσιο 30% καί τό 11% πήγαινε στό κολλέγιο. Τό 1963 ἀποφοίτησαν 65% καί οἱ περισσότεροι ἀπό τούς μισούς πᾶνε στό κολλέγιο.

Ποιοί εἶναι τώρα οἱ ἄλλοι 35%; Εἶναι αὐτοί πού ἐγκατέλειψαν τό σχολεῖο, κυρίως ἀπόκληροι τῶν ἀστικῶν κέντρων ἤ τῆς ἀγροτιᾶς. Ἀπό τήν ὁμάδα αὐτή δέν προσδοκοῦμε πλέον λαμπρές σταδιοδρομίες στήν ἀρχιτεκτονική, στήν πολιτική ἤ στή λογοτεχνία. Οἱ νέοι αὐτοί δέν ἔχουν τό δικαίωμα νά πιάσουν δουλειά πρίν ἀπό τά δεκάξη, ἀλλά μετά τά δεκάξη τούς εἶναι ἀκόμα πιό δύσκολο. Ἐνδεχομένως, θά γίνουν ἀντικοινωνικά στοιχεῖα, ἀφοῦ τώρα δέν ἔχουν ἄλλη διέξοδο ἀπό τό νά πᾶνε στό σχολεῖο.

Τί συνέβη στά σχολεῖα κατά τή διάρκεια τῆς δεκαπλάσιας αὔξησης ἀπό τό 1900 μέχρι τό 1960; Ἀπό διοικητική ἄποψη, εἴδαμε ὅτι ἁπλῶς διογκώσαμε καί γραφειοκρατικοποιήσαμε τό ὑπάρχον πλαίσιο. Τό τωρινό σύστημα μοιάζει μέ τό σύστημα τοῦ τότε, ἀλλά ἡ διαδικασία τῆς μαζικοποίησης ἔφερε ἀναπόφευκτα μιά ἀλλαγή. Οἱ ἐγκαταστάσεις, ἡ ἐπιλογή τῶν δασκάλων καί οἱ μέθοδοι σιγά σιγά τυποποιήθηκαν. Οἱ «φοιτητές» ἔγιναν μιά διαφορετική οἰκογένεια. Δέν εἶναι πολλοί αὐτοί πού βρίσκονται στό σχολεῖο ἐ-

πειδή τό θέλουν· οἱ περισσότεροι — κι ἀνάμεσά τους οἱ πιό ἔξυπνοι καί πνευματικά προικισμένοι — σίγουρα θάθελαν νά εἶναι κάπου ἀλλοῦ, πράγμα πού τούς κάνει νά δημιουργοῦν φασαρίες. Τό σχολικό πρόγραμμα ἀναγκαστικά ἀσημαντοποιήθηκε. Μιά ἀπό τίς σημαντικές λειτουργίες τοῦ σχολείου ἄρχισε νά γίνεται ἡ νηπιοφύλαξη καί ἡ ἀστυνόμευση. Ἡ νηπιοφύλαξη συνεχίστηκε καί στά κολλέγια.

Ὅπως ἦταν φυσικό, μέσα σ' αὐτό τό διογκωμένο σύστημα, ἡ Σχολική Διοίκηση ἀπόκτησε μιά ἐπιβλητική παρουσία. Γιά νά μιλήσουμε ὠμά, αὐτό ἦταν ἀναγκαῖο νά γίνει ἐξαιτίας τῆς ἴδιας τῆς ἀκαταλληλότητας τοῦ συστήματος, τῆς ἀνικανότητας τῶν σπουδαστῶν νά ἐξοικειωθοῦν μ' αὐτό καί τῆς ἰσχνότητας τοῦ σχολικοῦ προγράμματος. Ἐπιμένοντας σέ μιά λαθεμένη βάση, ὁ μόνος τρόπος γιά τήν ἀντιμετώπιση τῶν πιέσεων ἦταν ἡ αὔξηση τῶν Βοηθῶν Διευθυντῶν, τῶν Συμβούλων, τῶν Κοινωνικῶν Λειτουργῶν (γιά τούς «σκασιάρχες», κλπ.), τά πανεπιστημιακά μαθήματα γιά τίς Μεθόδους καί τά Καθήκοντα τῶν Κηδεμόνων, τά ἀναθεωρημένα σχολικά ἐγχειρίδια. Πρόσφατα ἀποκτήσαμε τό σύστημα τῆς Ὁμαδικῆς Διδασκαλίας, τά Ὀπτικά Βοηθήματα, τήν Προγραμματική Ἐκπαίδευση, κλπ. Σάν ἀντιστάθμισμα τῆς ἀσημαντότητας τοῦ σχολικοῦ προγράμματος, ὑπάρχουν τάξεις Διανοητικά Προικισμένων, Ἐμπλουτισμοῦ καί Προωθημένης Τοποθέτησης. Ἀπό τήν ἄλλη πλευρά, ὑπάρχουν Τάξεις Εὐκαιρίας γιά τούς χοντροκέφαλους καί 600 Σχολές γιά τούς συγκινησιακά ἀνώμαλους. Τό πρῶτο ἔτος στό κολλέγιο θυσιάζεται σέ Ἐπαναλήψεις καί Ἐκθέσεις Πρωτοετῶν γιά νά κερδηθεῖ τό χαμένο ἔδαφος καί νά ξεσκαρταριστοῦν οἱ ἀνίκανοι.

Ἀντίστοιχα, ἀπό τό 1910 καί πέρα, τήν ἐποχή τοῦ Φρέντερικ Ταίηλορ, οἱ σχολικοί ἐπιθεωρητές ἔχουν γίνει Διευθυντές Ἐπιστημονικῶν Ἐπιχειρήσεων καί Ἐκπαιδευτικοί μέ κεφαλαῖο ἔψιλον. Οἱ Διευθυντές τῶν κολλεγίων ἔγιναν πανίσχυροι δημόσιοι ἐκπρόσωποι. Οἱ Δημόσιες Σχέσεις ἀναπτύχθηκαν μέ γοργό ρυθμό.

Μέχρι πρόσφατα ὡστόσο, ἡ ἐπέκταση ἦταν σχετικά ἀβλαβής ἄν καί σέ πολλές περιπτώσεις ἀνόητη. Ἐνεργοποιοῦνταν ἀπό ἕνα γενναιόδωρο δημοκρατικό πνεῦμα καί ἀπό μιά ἀθῶα ἀναζήτηση γοήτρου ἀπό γονεῖς πού εἶχαν πλουτίσει. Τά πράγματα αὐτά δέν ἦταν

κάτι καινούργιο γιά τήν Ἀμερική ἤ ἀλλοῦ. Σέ γενικές γραμμές, προχωροῦσαν μέ ὁμαλό βῆμα. Τά παιδιά δέν ἔπαιρναν ἠρεμιστικά, ἐλάχιστοι ἔφηβοι πάθαιναν νευρικό κλονισμό ἐξαιτίας τῶν διαγωνισμῶν, καί οἱ φοιτητές τῶν κολλεγίων τά ἔβγαζαν πέρα μέ κάποιο ἀξιοπρεπή βαθμό.

Τό δυστύχημα μέ τή σχολική ἐπέκταση ἦταν ὅτι σιγά σιγά οἱ ἄνθρωποι ἄρχισαν νά πιστεύουν ὅτι ὁ μόνος τρόπος γιά νά μορφωθοῦν ἦταν νά πηγαίνουν στό σχολεῖο. Αὐτό πού πρίν ἀπό μιά γενιά ἀποτελοῦσε συνηθισμένη μέθοδο, νά ἐγκαταλείπεις δηλαδή τό σχολεῖο καί νά ζητᾶς ἀλλοῦ τήν ἐξέλιξή σου, ἔγινε ἔνδειξη ἐκκεντρικότητας, ἀποτυχίας, παραστρατήματος.

Ξαφνικά, μέ τόν πόλεμο τῆς Κορέας καί τήν ὑστερία πού ἀκολούθησε τήν ἐκτόξευση τοῦ Σπούτνικ, ἀναπτύχθηκε μιά καταστροφική ὑπερεκτίμηση τῶν σχολείων καί τῆς ἐκπαίδευσης γενικά. Καί κάτι πιό βασικό: ἔγινε μιά δραματική στροφή τῆς οἰκονομικῆς ἰσχύος — πού κορυφώθηκε μέ τό καθεστώς Κέννεντυ — πρός τίς ἠλεκτρονικές καί τίς ἄλλες ἀνώτερες τεχνολογικά βιομηχανίες, καθώς καί αὔξηση τῆς ἐπιρροῆς τοῦ Ἐθνικοῦ Ἐπιστημονικοῦ Ἱδρύματος καί τῶν Πανεπιστημίων τόσο μέσα ὅσο καί ἔξω ἀπό τήν κυβέρνηση. Ἐπίσης, ἀπό τό τέλος τοῦ Δεύτερου Παγκόσμιου Πολέμου τό εἰσοδηματικό ἄνοιγμα ἀνάμεσα στούς φτωχούς καί τούς πλούσιους αὐξήθηκε σταθερά· ὑπάρχει τεράστια νέα παραγωγή πλούτου, ἀλλά μέ τήν παρούσα δομή τῆς οἰκονομίας ὁ πλοῦτος αὐτός δέν διυλίζεται.

Ἔτσι βλέπουμε τίς μανάδες πού πρίν ἤθελαν τό παιδί τους νά γίνει «καλός ἄνθρωπος», νά τρελαίνονται τώρα γιά Πηλίκα Νοημοσύνης καί Ποσοστά. Τά σχολεῖα πού πρίν ἦταν χαλαρά, δημοκρατικά ἤ εὔθυμα, τώρα ἔγιναν ἔντονα ἀνταγωνιστικά. Τό ἀποτέλεσμα εἶναι ὅτι ἕνα παιδί μέσου ἐπιπέδου, πού δέν πολυδιαβάζει, νά τά βρίσκει σκοῦρα. Δέν θά μπορέσει μᾶλλον νά τά βγάλει πέρα στόν ἀγώνα ταχύτητας καί στήν αὐστηρή βαθμολόγηση πού τό ὑποβάλλουν. Ἐντούτοις, ὅταν ἀποτύχει, χτυποῦν τό σῆμα τοῦ κινδύνου προφητεύοντας τό «ξεστράτισμά» του καί συγκαλοῦν ἐθνικές συνελεύσεις γιά νά μελετήσουν τό πρόβλημα ἐκείνων πού ἐγκαταλείπουν τό σχολεῖο.

Διαπιστώνουμε μιά ἐκπαιδευτική συμφορά πού πλήττει κάθε νέο. Ὁ ἔξυπνος ἀλλά χωρίς ἀκαδημαϊκή κλίση μπορεῖ, ὅπως εἴδαμε, νά ἀνταποκριθεῖ στά καθήκοντά του, ἀλλά ἡ ἀνταπόκριση αὐτή δέν εἶναι αὐθεντική και εἶναι νά λυπᾶται κανείς γιά τήν ἐξυπνάδα καί τήν πνευματική δραστηριότητα πού πάνε στράφι. Αὐτοί πού ἀνήκουν στό μέσο ἐπίπεδο κατέχονται ἀπό ἄγχος. Οἱ βραδύνοες νιώθουν ταπεινωμένοι. Ἀλλά καί οἱ αὐθεντικά προικισμένοι γιά τό σχολεῖο, τελικά καταστρέφονται: δωροδοκούμενοι καί παραχαϊδευόμενοι, ξεχνοῦν τό νόημα τῶν φυσικῶν τους προσόντων. Ὅπως ἔχω πεῖ καί παραπάνω, «πηγαίνουν» στό γυμνάσιο γιά νά τά «καταφέρουν» νά εἰσαχθοῦν στό Χάρβαρντ, καί ἔπειτα πηγαίνουν στό Χάρβαρντ.

Ἀμφιβάλλω ἄν ὅλη αὐτή ἡ μηχανική διεργασία ἔχει καμιά χρησιμότητα. Ὅταν οἱ νεαροί μαθητές ἔχουν ἠρεμία, τροφή καί κατάλυμμα, θά μελετήσουν ὁπωσδήποτε χωρίς νά χρειάζονται βαθμούς. Οἱ ἀσκήσεις καί ἡ ἀνταγωνιστικότητα καταστρέφουν τίς δυνατότητές τους, τούς κάνουν νά χάνουν τόν ἑαυτό τους καί νά καταντοῦν ἀνόητοι σνόμπ. Δέν ὑπάρχουν ἀποδείξεις ὅτι οἱ νέοι μέ ἀνώτερη ἐπίδοση στίς ἐπιστῆμες, στήν τέχνη ἤ στά διάφορα ἐπαγγέλματα, ἀναπτύχθηκαν ἰδιαίτερα μέ τήν τυπική ἐκπαίδευση· ἀντίθετα, ἡ ἀνάπτυξή τους ἦταν ἀποτέλεσμα τῆς δικῆς τους ἀναζήτησης πού τούς ὁδήγησε τελικά στή σωστή γι' αὐτούς ἐργασία καί τό σωστό περιβάλλον. Γιά μερικούς, ἡ σχολική φοίτηση σίγουρα ἐξοικονομεῖ χρόνο· γιά ἄλλους ὅμως εἶναι ἀνασχετική καί καταπιεστική. Ὅσο γιά τά κατώτερα ἐπίπεδα, τά τεχνικά καί ὑπαλληλικά καθήκοντα τῆς αὐτοματοποιημένης παραγωγικῆς διαδικασίας, ἀπαιτοῦν πράγματι τόσα χρόνια μελέτης καί διαγωνισμῶν ὅπως ἰσχυρίζονται; Ὅπως εἴδαμε, οἱ ἀποδείξεις μιλοῦν γιά τό ἀντίθετο.

Γιά τά φτωχά παιδιά τῶν ἀστικῶν κέντρων, πού τά καλοπιάνουν γιά νά μήν ἐγκαταλείψουν τό σχολεῖο, αὐτή ἡ κουτσομόρφωση εἶναι μιά σκληρή κοροϊδία. Τούς λένε ὅτι τό ἀπολυτήριο γυμνασίου ἀξίζει χρήματα, ἀλλά εἴδαμε ὅτι δέν συμβαίνει ὁπωσδήποτε ἔτσι.

Βέβαια, κανένα ἀπό τά παιδιά αὐτά δέν ἔχει πραγματική δυνατότητα ἐκλογῆς. Οἱ φτωχοί ἄνθρωποι πρέπει ν' ἀγωνίζονται νά στείλουν τά παιδιά τους σέ καλύτερα σχολεῖα πού οὔτε τούς ται-

ριάζουν, οὔτε τά χρήματά τους θά τούς δώσουν πίσω. Τά ἀγροτόπαιδα πρέπει νά τρέχουν στά σχολεῖα τοῦ ἀστικοῦ κέντρου, σπαταλώντας, τά περισσότερα, ἁπλῶς τό χρόνο τους καί χάνοντας ταυτόχρονα τίς σημαντικές ἱκανότητες πού ἔχουν στό μεταξύ ἀποχτήσει. Οἱ νέοι τῆς μεσοαστικῆς τάξης πρέπει νά παλαίψουν σκυλίσια γιά νά μποῦν στό κολλέγιο ὅπου οἱ περισσότεροι ἀπ' αὐτούς θά σπαταλοῦν, ἁπλά καί κυνικά, τήν ὥρα τους. Τί εἰρωνία ἀλήθεια! Μέ ὅλα τά χρήματα πού ξοδεύει γιά Ἔρευνες καί Ἀνάπτυξη, γιά εἴδη κιγκαλερίας, κομπιοῦτερς καί ἠρεμιστικά, ἡ Ἀμερική μονάχα ἕναν παιδαγωγικό θεσμό εἶναι σέ θέση νά συλλάβει γιά τό νέο ἀνθρώπινο δυναμικό της. Προφανῶς, ἡ ἐκπαίδευση πού διαθέτουμε, μᾶς ἔχει ἤδη κάνει πλύση ἐγκεφάλου.

Αὐτό εἶναι τό ἱστορικό καί κοινωνικό πλαίσιο ἀπό τό ὁποῖο ὁ νέος μας φίλος πέρασε γιά νά μπεῖ, μέ ἀβέβαιο, ζαλισμένο βλέμμα, σ' αὐτή τήν αἴθουσα διδασκαλίας τοῦ κολλεγίου. Ἡ μακριά προκαταρκτική διαδικασία ὑπονόμευσε τήν πρωτοβουλία του, διάβρωσε τή σεξουαλικότητά του καί στόμωσε τήν περιέργεια καί πιθανόν τό πνεῦμα του. Δέν βρίσκει καμιά εὐχαρίστηση σ' αὐτό πού κάνει τώρα. Θἄλεγε κανείς ὅτι περιμένει νά περάσει ὁ χρόνος, ἀλλά δέν ἔχει καμιά ἰδιαίτερη φιλοδοξία πού νά τόν ὠθεῖ νά βγεῖ ἀπό δῶ.

Τί θά κάνουμε γι' αὐτόν — ἤ τουλάχιστον γιά τή γενιά πού ἔρχεται πίσω του;

Ἴσως τό μεγαλύτερο λάθος μας συνίσταται στό ὅτι δίνουμε τόσο ἄμεση προσοχή στή «μόρφωση» τῶν παιδιῶν καί τῶν ἐφήβων, ἀντί νά τούς παρέχουμε ἕναν ἄξιο κόσμο ἐνηλίκων μέσα στόν ὁποῖο ν' ἀναπτυχθοῦν. Κατά ἕναν περίεργο τρόπο, ἡ μεγαλοποίηση τῆς ἐκπαίδευσης ἀποτελεῖ μιά σκληρή ἐκμετάλλευση τῶν νέων, μέ τό νά τούς ἐπιστρατεύει γιά τήν κοινωνική μηχανή, καί ταυτόχρονα μιά συγκινητική θωπεία γι' αὐτούς, δεδομένου ὅτι οἱ περισσότεροι εἶναι ἀπό παραγωγική ἄποψη ἄχρηστοι κι ἐμεῖς θέλουμε νά ξοδεύουν τίς ὧρες τους «ἐπωφελῶς».

Στό ἐπίπεδο τῆς στοιχειώδους ἐκπαίδευσης, ἰδιαίτερα στίς συνθῆκες τῶν ἀστικῶν κέντρων, ἡ νηπιοφύλαξη εἶναι ἀπαραίτητη. Τά σχολεῖα ἀνακουφίζουν τό σπίτι καί ταυτόχρονα διασώζουν τά παι-

διά ἀπό τό σπίτι. Οἱ προϋποθέσεις ὅμως τῆς νηπιοφύλαξης (Baby-sitting) πρέπει νά εἶναι ἡ ἀσφάλεια καί ἡ εὐχαρίστηση. Τά δημοτικά μας σχολεῖα εἶναι μέν ἀσφαλῆ, ἀλλά δέν εἶναι εὐχάριστα.

Σάν μέσο κοινωνικοποίησης καί καλλιέργειας δημοκρατικῶν ἀντιλήψεων, τό δημοτικό σχολεῖο ἔχει προχωρήσει πάρα πολύ πρός τή στρατιωτική ὀργάνωση. Κατά τή γνώμη μου, ἡ «καλή διαγωγή» ἦταν πάντα καταπιεστική ἀλλά κάτω ἀπό τίς παροῦσες συνθῆκες, ὅπου τό σχολεῖο ἀποτελεῖ τή μόνη σοβαρή ἀσχολία τῆς ζωῆς τοῦ παιδιοῦ καί μέσα στίς ὑπερβολικά γεμάτες τάξεις, καταντάει ἐξουθενωτική ἤ πρόκληση γιά παραβάσεις. Καί φυσικά, μέ τό νέο πρότυπο πολεοδομικῆς ἀνάπτυξης ἀστικοῦ κέντρου καί προαστίων, τό δημοτικό ἔπαψε πλέον νά εἶναι πλαίσιο κοινωνικοῦ καί φυλετικοῦ συγχρωτισμοῦ ἤ νά προσφέρει ἴσες δυνατότητες σέ ὅλους.

Δίνουμε ὑπερβολική ἔμφαση στό νά μάθουν τά παιδιά μιά σειρά μαθημάτων ἤ ν' ἀνταποκριθοῦν σ' ὁρισμένα πρότυπα. Αὐτό δέν σημαίνει ὅτι τά παιδιά εἶναι ἀνίκανα νά μάθουν ἤ ὅτι δέν θέλουν νά μάθουν. Ἀντίθετα, ὅλα δείχνουν ὅτι ἀκόμα καί τά μέσης ἀντίληψης παιδιά εἶναι ἱκανά καί γιά μεγαλύτερη πνευματική δραστηριότητα ἀπό αὐτή πού ἀναπτύσσουν στά σχολεῖα· ὅσο δέ γιά τά πολύ ἔξυπνα, οἱ ἱκανότητες εἶναι ἐκπληκτικές. Ἀπό γενική ἄποψη, οἱ δάσκαλοι καί οἱ ἐνήλικες εἶναι ὑπεύθυνοι στό νά ὠθοῦν καί νά ἐνθαρρύνουν τά παιδιά, νά τούς παρέχουν τά μέσα τῆς γνώσης, νά εἶναι προσιτοί. Αὐτό ὅμως εἶναι κάτι ἐντελῶς διαφορετικό ἀπό τό νά τούς ἀναθέτουμε προκαθορισμένα μαθήματα καί ν' ἀπαιτοῦμε νά τά ἐκτελοῦν μηχανικά, λές καί τά παιδιά δέν ἔχουν φυσική περιέργεια καί ἀπορίες. Ἡ στοιχειώδης ἐκπαίδευση ἀντικατοπτρίζει, στή χειρότερη ἐκδοχή της, τήν ἀνθρώπινη ροπή νά ἐπιβάλλει ἕνα περιττό σύστημα πού καταντάει τροχοπέδη, χάνοντας ἔτσι τ' ἀγαθά μέσα ἀπ' τά χέρια της. Ἔχω τή γνώμη, ὅτι σήμερα ἀκριβῶς πού βρισκόμαστε στά πρόθυρα ἑνός πολιτισμοῦ πού θά μᾶς παρέχει ἐλεύθερο χρόνο, θά πρέπει νά λάβουμε ὑπόψη μας τήν παιδαγωγική τῶν Ἀθηναίων οἱ ὁποῖοι ἦταν πολύ καλλιεργημένοι πολίτες. Οἱ Ἀθηναῖοι πίστευαν πώς ἦταν ἀρκετό γιά τά παιδιά νά παίζουν ὁμαδικά παιχνίδια, νά τραγουδοῦν καί ν' ἀπαγγέλουν τόν Ὅμηρο, καί νά πηγαίνουν μέ τόν δάσκαλό τους

στήν πόλη γιά νά δοῦν τίς ἀσχολίες τῶν πολιτῶν. (Ἡ λέξη «σχολή» πού χρησιμοποιοῦμε, στά Ἑλληνικά σημαίνει «τόν γιά πνευματική ὠφέλεια διατιθέμενο ἐλεύθερο χρόνο».)

Οἱ περισσότερες ἀπ' αὐτές τίς παρατηρήσεις ἀποτελοῦν κοινούς τόπους γιά τήν προοδευτική ἐκπαίδευση καί νομίζω πώς θἄπρεπε νά τή δοκιμάσουμε. (Στήν πραγματικότητα, ἡ προοδευτική ἐκπαίδευση σ' αὐτή τή χώρα — ἐκτός ἀπό μερικά μικρά σχολεῖα γιά λίγα χρόνια — ποτέ δέν δοκιμάστηκε.) Κατά περίεργο τρόπο, αὐτό φαίνεται νά εἶναι ἡ γνώμη ἀκόμα καί τοῦ Ἐθνικοῦ Ἐπιστημονικοῦ Ἱδρύματος.

Στό γυμνασιακό ἐπίπεδο, οἱ ἄμεσα χρήσιμες, συγκεκριμένες δραστηριότητες θά ἦταν πιό μορφωτικές γιά τόν μαθητή τοῦ μέσου ἐπιπέδου.

Οἱ φιλελεύθεροι οἰκονομολόγοι πού προτείνουν μιά εὐρύτερη κατανομή τῆς παραγωγῆς στόν δημόσιο τομέα, δέν σκέφτονται ἀκριβῶς τήν ἐπαγγελματοποίηση τῶν δεκαπεντάχρονων παιδιῶν· ἀντίθετα, ἕνα ἀπό τά βασικά τους κίνητρα εἶναι νά ἐλαττώσουν τήν ἀνεργία τῶν ἐνήλικων. Ἄς ὑποθέσουμε ὅμως, γιά μιά στιγμή, ὅτι σκεφτόμαστε τό θέμα αὐτό ἄμεσα, χωρίς πολιτικές ἀποχρώσεις: ἀπό τή μιά μεριά, ὑπάρχει ἕνας τεράστιος ὄγκος δουλειᾶς πού πρέπει νά γίνει καί πού τήν παραμελοῦμε· ἀπό τήν ἄλλη, ὑπάρχουν ἑκατομμύρια νέων πού θά μποροῦσαν νά καλύψουν ἕνα μεγάλο μέρος ἀπ' αὐτή καί οἱ ὁποῖοι δέν ἀπασχολοῦνται ἐποικοδομητικά. Ἐπιπλέον, ἡ φοίτηση ἑνός παιδιοῦ στό γυμνάσιο, γιά ἕνα χρόνο, στοιχίζει 1.000 περίπου δολλάρια (καί περισσότερα ἀπό 2.000 σέ ἀναμορφωτικό σχολεῖο). Φανταστεῖτε τί θά γινόταν ἄν δίναμε κατευθείαν τά χρήματα αὐτά στό νέο πού ἐργάζεται καί μορφώνεται ταυτόχρονα.

Παραθέτω τέσσερις κατηγορίες ἀπό νεανικά ἐπαγγέλματα: οἰκοδομική — π.χ. βελτίωση τῆς ἐμφάνισης χιλιάδων ἄσχημων μικρῶν πόλεων· κοινωνικές ὑπηρεσίες καί κοινωφελεῖς ἐργασίες — ὅπως ἐργασία σέ νοσοκομεῖα μέ ἐλλειπές προσωπικό, σχολικοί βοηθοί, θυρωροί δημόσιων κτιρίων· βοηθοί στά χιλιάδες μικρά θέατρα, ἀνεξάρτητους ραδιοσταθμούς καί τοπικές ἐφημερίδες, οἱ ὁποῖες μᾶς χρειάζονται σάν ἀντίβαρο στά μαζικά μέσα ἐνημέρωσης· καί,

τέλος, ἀγροτική ἀναδιάρθρωση καί συντήρηση. Γιά τούς περισσότερους νέους, αὐτό τό πρόγραμμα ἔχει πολύ μεγαλύτερη ἐκπαιδευτική ἀξία ἀπό ὁποιοδήποτε τετρατάξιο γυμνάσιο. Σέ γενικές γραμμές ἐπίσης, οἱ κατηγορίες αὐτές δέν ἀνήκουν στήν περιοχή τῶν μεγάλων δημόσιων ἔργων πού ἔχουν προταθεῖ γιά τή δημιουργία ἀπασχόλησης. Τό πιθανότερο ὅμως εἶναι ὅτι δέν πρόκειται νά γίνει τίποτε ἀπ' ὅλα αὐτά.

Εἶναι ἀρκετά ἐνδιαφέρον ὅτι τά προγράμματα ἐπανεκπαίδευσης καί ἀποκατάστασης τῶν ὑπουργείων Ἐργασίας καί Δικαιοσύνης περιέχουν καλύτερες ἐκπαιδευτικές ἰδέες ἀπό τά ἴδια τά νομοσχέδια γιά τήν ἐνίσχυση τοῦ σχολείου. Ἀπό τότε πού ἕνα μεγάλο μέρος τῆς Ὁμοσπονδιακῆς βοήθειας πρός τήν παιδεία δέν περνάει ἀπό τήν ἐνοριακή σχολική ὁδό, μερικά ἀπό τά χρήματα αὐτά κατανεμήθηκαν καλύτερα γιά τήν παιδεία!

Ἡ ἐπαγγελματική ἐκπαίδευση, συμπεριλαμβανόμενης κατά ἕνα μεγάλο μέρος καί τῆς ἐργαστηριακῆς ἐπιστημονικῆς ἐκπαίδευσης, πρέπει νά γίνεται σάν τεχνική πρακτική μαθητεία μέσα στίς διάφορες βιομηχανίες. Σίγουρα οἱ μεγάλες ἑταιρίες ἔχουν ἄμεση εὐθύνη γιά τούς νέους πού ἀπασχολοῦν καί δέν πρέπει ν' ἀφήνονται ἀσύδοτες νά ξαφρίζουν ἐκείνους πού σπούδασαν μέ δημόσιο χρῆμα.

Ἕνα ἐπίσης ἀπαραίτητο τμῆμα τῆς ἐκπαίδευσης τῶν ἐφήβων εἶναι ὁ Οἶκος Νεότητας, ἡ κοινότητα τῶν νέων. Τό θέμα αὐτό τό χειρίζονται ἄθλια τά σύγχρονα συνοικιακά γυμνάσια, μέ ἀποτέλεσμα νά ὑπάρχει ἕνας συνεχής πόλεμος κυριαρχίας ἀνάμεσα στό σχολεῖο, τό σπίτι καί τίς ὁμάδες τῶν παιδιῶν. Ὁ Τζέημς Κόλμαν εἶχε προτείνει ρητά ὅτι ὅλοι οἱ μαθητές τοῦ γυμνασίου πρέπει νά στέλνονται σέ σχολεῖα πού νά βρίσκονται στήν ἄλλη (ἀπό τό σπίτι τους) ἄκρη τῆς πόλης καί ἄν εἶναι δυνατό νά μένουν ἐκεῖ. Νά ὅμως πού καί πάλι τά πράγματα ὠθοῦνται στήν ἀκριβῶς ἀντίθετη κατεύθυνση: νά γίνουν τά κολλέγια κολλέγια κοινοτικά, ὥστε οἱ νέοι νά μήν ἀπομακρύνονται ποτέ μόνοι τους.

Ἄς μεταφέρουμε τώρα αὐτές τίς ἰδέες γιά τή μέση ἐκπαίδευση στό πλαίσιο τῶν κολλεγίων καί τῶν πανεπιστημίων.

Ὁ ἀρχικός σκοπός τῶν κρατικῶν πανεπιστημίων καί τῶν κολλεγίων τῆς κάθε περιοχῆς ἦταν νά καθοδηγοῦν τίς κοινότητές

τους, ἰδιαίτερα στίς τέχνες τῆς μηχανικῆς καί τῆς ἀγροκαλλιέργειας. Σ' αὐτή τή λειτουργία, θά πρέπει νά ἦταν θαυμάσια κέντρα διαχείρισης καί σχεδιασμοῦ τῶν δημόσιων ἐπιχειρήσεων πού ἀναφέραμε παραπάνω: τῆς βελτίωσης τῶν πόλεων, τῶν ραδιοσταθμῶν, τῆς ἀγροτικῆς καλλιέργειας, τῆς ὑγείας καί τῶν κοινωνικῶν ὑπηρεσιῶν. Ἡ ἀξία κάθε νεανικοῦ στρατόπεδου ἐργασίας ἐξαρτᾶται ἀπό τήν ἀξία τοῦ σχεδίου· τά διάφορα τμήματα τοῦ πανεπιστημίου θά μποροῦσαν νά καταστρώνουν τά σχέδια αὐτά καί νά δίνουν πανεπιστημιακοῦ ἐπιπέδου ὁδηγίες. Ἀπό τήν ἄλλη μεριά, οἱ φοιτητές πού ἔρχονται στά κρατικά πανεπιστήμια, θά ἔχουν ἤδη ἐργαστεῖ πρακτικά πάνω σ' αὐτά τά σχέδια, καί τά πανεπιστήμια θά μποροῦσαν τότε νά κάνουν πιό χαλαρό τό παρόν ὑποχρεωτικό ἀκαδημαϊκό πρόγραμμα πού ὁδηγεῖ στήν ἀπόρριψη τοῦ 50% τῶν φοιτητῶν.

Μέ τήν ἴδια λογική, τά ἐπαγγελματικά καί ἄλλα ἀνώτερα ἐκπαιδευτικά ἱδρύματα, θά μποροῦσαν νά συνεργάζονται πιό στενά μέ διάφορους ἐπαγγελματίες καί βιομηχανίες, ὅπου οἱ φοιτητές θά εἶχαν ἤδη ἐργαστεῖ σάν μαθητευόμενοι γιά ἕνα διάστημα ὅταν πήγαιναν στό γυμνάσιο. Αὐτό θά μᾶς γλύτωνε ἀπό τόν παραλογισμό νά διδάσκουμε ἕνα πρόγραμμα σέ ἐντελῶς ἀφηρημένο ἐπίπεδο καί κατόπιν νά δίνουμε πτυχία στούς ἀπόφοιτους καί νά τούς στέλνουμε στό πεδίο τῆς πρακτικῆς γιά νά τά ξαναμάθουν ὅλα ἀπό τήν ἀρχή.

Τά κολλέγια ἐλεύθερων σπουδῶν θά μποροῦσαν, μέ τή σειρά τους, νά ξαναβροῦν τήν αὐθεντική πνευματική τους παράδοση και νά διδάσκουν φυσική φιλοσοφία, γενικές γνώσεις καί ἀνθρωπιστικές ἐπιστῆμες, χωρίς νά εἶναι ὑποχρεωμένα νά φλερτάρουν, εἴτε μέ τίς στενά τεχνικές ἔρευνες, εἴτε μέ τήν ξενοδοχειακή διαχείριση. Τά ἀκαδημαϊκά γυμνάσια θά ἦταν τότε πραγματικά προπαρασκευαστικά σχολεῖα γιά αὐτά τά κολλέγια.

Γιά νά καλύψουμε, τέλος, ἕνα δυσάρεστο κενό στό παρόν πλαίσιο τῆς ἀνώτερης ἐκπαίδευσης, χρειαζόμαστε κολλέγια γιά κείνους πού δέν εἶναι καθόλου μελετηροί, ἀλλά πού θέλουν ὡστόσο νά εἶναι πληροφορημένοι καί καλλιεργημένοι πολίτες καί νά μοιραστοῦν τήν ἐμπειρία μιᾶς κολλεγιακῆς κοινότητας. Ἕνα τέτοιο πρότυπο κολλεγίου εἶναι οἱ δανικές Λαϊκές Σχολές ὅπου οἱ νέοι πού

ἐγκατέλειψαν τό σχολεῖο γιά νά ἐργαστοῦν, μποροῦν νά μποῦν σ' αὐτές (ἀπό ἡλικίας 18 ἕως 25 ἐτῶν) καί νά παρακολουθήσουν προφορικά μαθήματα Ἱστορίας, σύγχρονα γεγονότα, πρακτικές ἐπιστῆμες καί πολιτικές ἐπιστῆμες, καθώς καί νά παίζουν θεατρικά ἔργα καί μουσική.

Ἐξέθεσα μερικές προσωπικές μου σκέψεις. Σκοπός μου εἶναι νά κάνω τουλάχιστον τούς ἀνθρώπους ν' ἀρχίσουν νά σκέφτονται πρός μιά ἄλλη κατεύθυνση, νά ψάξουν γιά ἕνα ἄλλο ὀργανωτικό σχῆμα ἐκπαίδευσης, πού νά μή στοιχίζει τόσο δημόσιο πλοῦτο καί νά μή σπαταλᾶ τίς ἀνθρώπινες δυνατότητες, ὅπως αὐτό, πού ἔχουμε. Γιά τήν ἀναδιάρθρωση τοῦ παρόντος συστήματος, οἱ σωστοί ὅροι νομίζω πώς εἶναι οἱ ἀκόλουθοι: Νά δώσουμε τήν εὐκαιρία στούς νέους νά διαλέγουν αὐτό πού τούς ταιριάζει, καθώς καί τή δυνατότητα νά ἐγκαταλείπουν τό σχολεῖο καί νά ἐπανέρχονται σ' αὐτό. Νά κόψουμε τίς ὧρες πού οἱ μαθητές μαθαίνουν παπαγαλιστί πράγματα πού θά ξεχάσουν σέ λίγο καί τίς ὧρες πού ὁ δάσκαλος μιλάει στό κενό. Νά μπάσουμε τούς μαθητές πιό ἄμεσα στήν κοινωνική ἐργασία, ὥστε στή θέση τῆς στίβας τῶν χαρτιῶν τῶν Ἐξετάσεων, νά ἔχουν νά μᾶς δείξουν χρήσιμα προϊόντα. Ν' ἀρχίσουμε νά ξεκαθαρίζουμε τί θά πρέπει ν' αὐτοματοποιηθεῖ καί τί ὄχι, καί νά μορφώσουμε τούς ἀνθρώπους μέ τέτοιο τρόπο ὥστε νά δημιουργήσουν μιά εὐπρεπή κοινωνία στό μέλλον πού ἔρχεται.

Γιά νά εἶμαι εἰλικρινής, δέν πιστεύω πώς τά πράγματα θά προχωρήσουν πρός αὐτή τή γραμμή. Ποιός εἶναι ἕτοιμος γιά κάτι τέτοιο; Οἱ κάτοικοι τῶν πλούσιων προαστίων θά νομίσουν πώς ἀστειεύομαι — ξέρω ἄλλωστε τόσα λίγα πράγματα ἀπό κοινωνικό στάτους καί μισθούς. Οἱ Νέγροι θά ποῦν πώς τούς ὑποτιμῶ. Οἱ μεγάλες ἑταιρίες προτιμοῦν τό σύστημα ὅπως εἶναι, καί ἁπλῶς τό θέλουν λίγο παραπάνω σφιχτό ἀπ' ὅσο εἶναι. Οἱ ἐργατικές ἑνώσεις δέν θέλουν παιδιά στίς δουλειές. Καί ἡ νέα μεγάλη τάξη τῶν ἀκαδημαϊκῶν ζηλωτῶν ἔχει ἐντελῶς διαφορετικές ἰδέες γιά τήν κοινωνική ὀργάνωση.

Κατά τή γνώμη του, ὡστόσο, τό παρόν σύστημα δέν εἶναι βιώσιμο: ὁδηγεῖ κατευθείαν στό «1984», πού ἀποτελεῖ τήν κορωνίδα του. Ἡ ἀλλαγή, ὅταν θἄρθει, δέν θἆναι πιά ἐφαρμόσιμη καί σωστή.

ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
«ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΑ»
Διεύθυνση: ΝΙΚΟΣ ΜΠΑΛΗΣ

1. Α.Σ. ΝΗΛ: ΣΑΜΕΡΧΙΛ
Τό ἐλεύθερο σχολεῖο
2. ΠΑΟΥΛΟ ΦΡΕΪΡΕ:
Πολιτιστική Δράση γιά τήν Κατάκτηση τῆς Ἐλευθερίας
3. ΤΖΩΝ ΧΟΛΤ:
ΠΕΡΑ ΑΠΟ ΤΟ ΣΑΜΕΡΧΙΛ
Ἡ ἐναλλαγή τῆς ἐλευθερίας
4. ΠΩΛ ΓΚΟΥΝΤΜΑΝ:
ΚΡΙΤΙΚΗ ΤΗΣ ΚΑΤΕΣΤΗΜΕΝΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ
Ὑποχρεωτική Δυσεκπαίδευση
5. ΤΖΩΝ ΧΟΛΤ:
ΤΟ ΣΧΟΛΕΙΟ – ΦΥΛΑΚΗ
κι ἡ ἐλεύθερη μάθηση
6. Η ΨΕΥΔΗΣ ΙΔΕΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΣΧΟΛΕΙΟΥ
(Ἀνθολόγηση κειμένων, εἰσαγωγή καί μετάφραση: Ν. Μπαλῆς).
7. ΤΖΩΝ ΧΟΛΤ:
ΤΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΤΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ
Ἀπόδραση ἀπό τήν παιδική ἡλικία
8. Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ (1850 – 1950)
(Ἀνθολόγηση κειμένων, εἰσαγωγή καί μετάφραση: Ν. Μπαλῆς).
9. Η ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ ΑΥΤΟΔΙΕΥΘΥΝΣΗ
Ἡ λειτουργία τῆς αὐτοδιεύθυνσης στά σύγχρονα ἐλεύθερα σχολεῖα
(Ἀνθολόγηση κειμένων, εἰσαγωγή καί μετάφραση: Ν. Μπαλῆς).
10. ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΧΩΡΙΣ ΣΧΟΛΕΙΑ
Τό ξεπέρασμα τῶν ἐκπαιδευτικῶν θεσμῶν καί ἡ ἐναλλαγή τῆς ἐλευθερίας.
(Ἀνθολόγηση κειμένων, εἰσαγωγή καί μετάφραση: Ν. Μπαλῆς.)

επιμελεια εξωφυλλου:
δημ. γιαννακακος

Ὁ Πώλ Γκούντμαν ὑποστηρίζει ὅτι ἡ ὑποβολή τῶν νεαρῶν ἀνθρώπων στή διαδικασία τῆς θεσμοποιημένης ἐκπαίδευσης ἀναστέλλει καί διαστρεβλώνει τή φυσική τους διανοητική ἀνάπτυξη, τούς στρέφει ἐνάντια σ' αὐτή καθαυτή τήν ἰδέα τῆς μάθησης καί τελικά δημιουργεῖ στρατωνισμένους, ἀνταγωνιστικούς μεταξύ τους πολίτες πού τό μόνο πού μποροῦν νά κάνουν εἶναι νά ἐπαυξάνουν τά «κακῶς κείμενα» αὐτῆς τῆς ἄμεσης μάθησης, πού λειτουργοῦν στή διαδικασία ἀνατροφῆς τῶν παιδιῶν στήν καθημερινή ζωή μέσα στήν κοινότητα καί τή δημιουργία σχέσεων μαθητείας μέ τήν καλή ἔννοια τοῦ ὅρου.

«Ἡ ριζοσπαστική του ἀμφισβήτηση ἐνάντια σ' ὁλόκληρο τό σύστημα εἶναι μιά ἀποκάλυψη γιά τούς ἀνθρώπους πού ὑποβλήθηκαν μέσα στά σχολεῖα νά θεωροῦν τό σύστημα δεδομένο». THE TIMES HIGHER EDUCATIONAL SUPPLEMENT.